

**Міністерство освіти і науки України
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Криворізький державний педагогічний університет
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради**

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ

Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції

Харків – 2023

УДК 37.015.31:316.42
ББК 74.60
С91

Редакційна колегія:

Романова І.А. – доктор педагогічних наук, доцент
Шеплякова І.О. – кандидат педагогічних наук
Штанько М.О. – ст. лаборант кафедри

Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 жовтня 2023 р.: збірник наукових праць. Х.: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2023. 405 с.

Затверджено редакційно-видавничою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
Протокол № 11 від 15.11.2023 р.

У збірнику представлено матеріали науково-практичної конференції «Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях», метою якої було обговорення традицій і сучасних викликів теорії та історії соціального виховання особистості; досвіду роботи соціальних інституцій в умовах воєнного стану; технологій та методик соціального виховання особистості в умовах війни; підготовки майбутнього фахівця до соціального виховання особистості в сучасних умовах.

Для науковців, викладачів, аспірантів і здобувачів вищої освіти, фахівців соціальних інституцій.

Матеріали публікуються в авторському варіанті.

©Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди, 2023

ЗМІСТ

ПУБЛІКАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ, ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ І ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ

Аксакова П.А. АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ ДІТЕЙ З ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	9
Андреєва М.О., Гладун Т.О., Шатохін В.О. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА МОЛОДІ	13
Березан В.І., Губарь О.Г. ПРИЧИНИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ДО СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ (ООП).....	16
Бичева В.А., Романова І.А. ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	21
Білаш Я.В. РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ.....	26
Білозерова М.В. ПОЛІПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ СУЧАСНОГО ПРАЦІВНИКА СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....	29
Білоцерківська Н.Г. СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	33
Брітвіна Є.С., Кабусь Н.Д. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В БУДИНКАХ ТВОРЧОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	35
Бутова К.І., Рижанова А.О. ЗАСОБИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СОЦІАЛЬНІЙ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	39
Васильєва М.П. СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ МОЛОДІ ЯК УМОВА КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА.....	43
Волинська К.В. ДОСВІД СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ.....	45
Волкова К.С., Суменко Т.Ю. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДИТИНИ ІЗ СКЛАДНИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ: ПРЕЗЕНТАЦІЯ «ІНТЕГРОВАНОГО СОЦІАЛЬНО-МИСТЕЦЕЦЬКОГО КУРСУ «MY WORLD» ДЛЯ ДІТЕЙ ЗІ СКЛАДНИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ.....	48

Гетьман А.Ю. ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	53
Гончарова А.О. ПРОФІЛАКТИКА АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ: СТРАТЕГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	58
Григоренко В.Л. ЦІННОСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬСТВА У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	62
Демідова Х.О. БІБЛОТЕРАПІЯ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ.....	72
Джигурда К.Г. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДЕМОБІЛІЗОВАНИМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ.....	75
Діденко Д.А., Кабусь Н.Д. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ГРОМАДЯН, ПОСТРАЖДАЛИХ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ.....	78
Доброносова Ю.Д. КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОЇ СОЦІОЛОГІЇ В РОЗУМІННІ ЦІННІСНИХ ЗАСАД СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ.....	85
Дроздовська А.В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙНОЇ НЕЗРІЛОСТІ У ДОРОСЛИХ.....	93
Єсіна Н.О., Кузнецов А.І. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ФАХІВЦІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ВІКТИМНОСТІ ДІТЕЙ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ.....	96
Жук В.О., Макар Л.М. ФОРМУВАННЯ КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦЯ ДО СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ.....	106
Жук С.О., Макар Л.М. КРИТЕРІЇ І ПОКАЗНИКИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНІЦІАТИВНОСТІ МОЛОДІ У БЛАГОДІЙНИХ ФОНДАХ.....	113
Зацепя В.С. ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....	119
Зеня Д.М., Кабусь Н.Д. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....	121
Зубарєв О.С. БУЛІНГ ТА СЕКСУАЛЬНІ ДОМАГАННЯ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	127

Кабусь Н.Д., Андриамбау Д.Н. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ....	130
Квітко Н.М ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДІВ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ.....	137
Коваленко О.Ю. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ДО ПРОФІЛАКТИКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ УЧНІВ.....	141
Коловоротна Н.А. ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З АДАПТАЦІЇ ДИТИНИ-СИРОТИ У ПРИЙОМНІЙ СІМ'Ї.....	145
Колосінська Н.М. МОДУЛЬНЕ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВИРОБНИЦТВА.....	150
Криницька І.П. СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНІ ПОСЛУГИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ.....	153
Крохмальова Н.О., Костіна В.В. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ТЕРИТОРІАЛЬНОМУ ЦЕНТРІ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	156
Ладоня А.О. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ФАХІВЦІВ ДО СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРИЙОМНІЙ СІМ'Ї.....	162
Лейба А.Р., Романова І.А. ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІЙ ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	173
Лященко Т.В. ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО УСПІШНОЇ ОСОБИСТОТІ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ.....	175
Марущенко О.В. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З НАСЕЛЕННЯМ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРАХ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ.....	178
Мельник В.О. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ АДІКЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	181
Могилка О.П, Костіна В.В. СОЦІАЛЬНЕ ПРОЄКТУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ДОСЯГНЕННЯ ТА НОВІ ВИКЛИКИ.....	191
Олефіренко В.А. ЗАПОБІГАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА ВІКОВОЮ ОЗНАКОЮ.....	198

Павлишинець А.М. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	201
Печериця Н.М., Анголенко В.В. ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....	211
Плахотний С.С. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЧЕРЕЗ СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ТА ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	215
Полішук В.А., Субтельний М.Б., Янчишин В.Й. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ ДО РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ЛІТНЬОГО ВІКУ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ...	222
Порядін Є.В. ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	231
Потіхенська О.В., Костіна В.В. РОЗВИТОК ПОТЕНЦІАЛУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	239
Потьомкіна А.І., Костіна В.В. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	243
Приходна А.В. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПРОФІЛАКТИКИ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	254
Приходько А.І. ПРІОРИТЕТНІ ВЕКТОРИ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ, ЗУМОВЛЕНІ ВІЙНОЮ В УКРАЇНІ.....	258
Рагозіна Т.Є. ОСОБЛИВОСТІ ПАЛІАТИВНОГО ДОГЛЯДУ ЗА ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	260
Рассказова О.І. ПЛЕКАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ТА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИХ НАВИЧОК ЯК НОВИЙ НАПРЯМ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....	264
Рассказова О.І., Єфімцева Г.Г., Какадій В.М. СУЧАСНІ ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ОСВІТЯН У СФЕРІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИХ НАВИЧОК ДИТИНИ НА ЗАСАДАХ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ І НЕДИСКРИМІНАЦІЇ.....	268

Рижанова А.О., Пишна Т.О. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.....	275
Риженко А.Ю. АКАДЕМІЧНА ОСВІТА УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ.....	279
Романова І.А., Товстий Т.В. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПІДТРИМКИ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ.....	282
Рудик Л.О., Рижанова А.О. СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	288
Сайко Н.О. СОЦІАЛЬНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ПЕДАГОГІВ І ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	291
Силиверст Ю.В. ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ДО УМОВ ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ ЕТНОПЕДАГОГІЧНИМИ ЗАСОБАМИ.....	295
Сініченко А.С. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	300
Славгородська О.А., Романова І.А. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО КЛАСУ.....	303
Смеречак Л.І., Навошицький М.Т. СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	311
Суліменко В.В. СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗА НОВИМ МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	316
Супрун С.С., Пономаренко Л.І. СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА МІСІЯ СІЛЬСЬКИХ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ЧАС.....	319
Тараненко А.Ю., Шеплякова І.О. ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ БЛАГОДІЙНИХ ФОНДІВ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	323
Терещенко В.С., Шеплякова І.О. ГЕНДЕРНА ОСВІТА ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ: ВИКЛИКИ ДЛЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	331

Тичина Л.М. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З МОТИВАЦІЇ МОЛОДІ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	340
Ткаченко А.М. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВРАЗЛИВИХ СІМЕЙ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	347
Ткаченко М.А., Девезенко С.В., Пригункова О.О. ЩОДО ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ТРАВМАТИЧНІ ПОДІЇ ВІЙНИ, ЗАСОБАМИ МУЗИКОТЕРАПІЇ В БЛАГОДІЙНОМУ ФОНДІ «РАДІО».....	355
Тупікіна І.А. АКТУАЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'Ї ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	359
Харитоновна М.О. СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЗАСОБАМИ НАРОДНОГО ФОЛЬКЛОРУ.....	363
Цибуліна І.В. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	366
Чернушенко А.В. СУТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	372
Шевченко І.М. ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДОСВІД ХАРКІВСЬКОГО ПРОФЕСІЙНОГО КОЛЕДЖУ.....	375
Шевчун П.В. ФОРМУВАННЯ АСЕРТИВНОСТІ ЯК ВАЖЛИВОЇ SOFT SKILLS УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ.....	377
Шеплякова І.О. ДО ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ.....	379
Шрамко Г.К. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПРОФОРІЄНТАЦІЇ З ЛЮДЬМИ, ЩО ВТРАТИЛИ РОБОТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	382
Якимович Д.Д., Шеплякова І.О. ДОСВІД УПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ.....	388
Відомості про авторів.....	397

ПУБЛІКАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ, ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ І ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ

Аксакова П.А.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ ДІТЕЙ З ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент І.О. Шеплякова

Однією з найбільш вразливих груп у сучасному суспільстві є діти, які виховуються в прийомних сім'ях. Вони вимушено стикаються зі зміною сімейного статусу, а також іншими факторами, що можуть негативно вплинути на їхній розвиток та соціальну інтеграцію. При цьому запорукою становлення просоціальної особистості є необхідність формування у дітей соціальної суб'єктності, що визначає їхню здатність бути активними учасниками суспільства та приймати власні рішення. Дієвими суб'єктами такого процесу, поряд з іншими (прийомні батьки, педагогічні працівники, фахівці центрів соціальних служб тощо) є і соціальні педагоги закладів загальної середньої освіти, у яких навчаються діти.

На основі проведеного аналізу джерельної бази з'ясовано, що окремі аспекти проблеми формування соціальної суб'єктності дітей з прийомних сімей розкрито в наукових студіях вітчизняних та зарубіжних учених. Зокрема, дослідженню феномену соціальної суб'єктності присвячені праці в галузі філософії (А. Андрущенко, М. Горлач, Н. Медведєва та ін.), соціології (О. Злобіна, О. Піменова, Л. Сокур'янська та ін.), психології (А. Бондар, Ю. Журат, О. Лукасевич, В. Циба та ін.), педагогіки й соціальної педагогіки (Н. Максимовська, О. Радченко, О. Рассказова, А. Рижанова, С. Савченко,

М. Сосюра, С. Харченко та ін.). Окремі аспекти соціальної та соціально-педагогічної роботи з дітьми репрезентовано в наукових розвідках Т. Алексєєнко, М. Васильєвої, Л. Вольнової, Т. Журавель, О. Караман, А. Полянничко, І. Романової, І. Шеплякової та ін.; питання соціально-педагогічного захисту дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, – у дослідженнях Л. Завацької, Н. Заверико, С. Курінної, І. Пешої, Ж. Петрочко та ін.; особливості економічної соціалізації дітей в прийомних сім'ях – у роботах Т. Мельничук та ін. Проблему морального виховання дітей-сиріт у прийомних сім'ях репрезентовано в наукових студіях Л. Філоненко. У працях В. Квашук проаналізовано форми і методи соціально-педагогічної роботи з опікунською сім'єю в умовах закладу загальної середньої освіти.

При цьому з'ясовано, що необхідність цілеспрямованої соціально-педагогічної діяльності щодо формування соціальної суб'єктності дітей з прийомних сімей, насамперед, зумовлена наслідками складної (і здебільшого стресової, психотравмуючої) ситуації, яку діти переживають при влаштуванні їх у прийомну сім'ю. Саме тому вони потребують соціально-психологічної підтримки та допомоги в адаптації до нового середовища.

Виховання дітей у прийомних сім'ях у відповідності з особистісною парадигмою передбачає застосування принципу гуманізації виховання, концептуальною основою якого є проголошення дитини найвищою соціальною цінністю, визнання її права на свободу, на розвиток особистих здібностей та виявлення власної індивідуальності. Як зазначає Г. Лялюк, «у центрі уваги – дитина з її потребами, запитами, можливостями та здібностями, повага до особистості дитини, розуміння її запитів, інтересів, гідності, довіри до неї, виховання гуманної особистості, щирої, людяної, доброзичливої, милосердної» [2, с. 49-50].

При цьому поширеною в науковій спільноті є думка про те, що суб'єктність у вихованні означає активну, цілеспрямовану, ініціативну, творчу та конструктивну позицію особистості у її повсякденній діяльності. Зокрема, А. Бойко акцентує увагу на тому, що «в основі суб'єктності лежить визнання

самобутності й самоцінності кожної особистості як індивіда, наділеного своїми неповторними природними даними, суб'єктивним соціальним досвідом і компетенціями, здатного до ініціативи, активності та самостійності як суб'єктно-можливої основи існування людини» [1, с. 15].

Заклади загальної середньої освіти є провідними інститутами соціального виховання дітей, у тому числі і з прийомних сімей. У цих закладах діти стикаються з вимогою адаптуватися до нових правил і норм, а також взаємодіяти зі своїми однолітками. Педагоги та соціальні працівники мають бути готовими до надання спеціальної підтримки і створення безпечного середовища для цих дітей. Зокрема, здійснення принципу суб'єктності у вихованні дітей з прийомних сімей в закладах загальної середньої освіти передбачає створення умов для того, щоб такі діти могли самостійно приймати рішення, які мають для них суб'єктивну важливість, а також реалізовувати ці рішення через власний вибір.

Формування соціальної суб'єктності включає в себе розвиток навичок самостійності, відповідальності та активної громадянської позиції. Здійснюючи цей процес слід враховувати, що, як зауважує Л. Скорич, «кожен учень характеризується власним стилем діяльності, зокрема навчальної, ставленням до неї» [4, с. 837]. А в роботі з дітьми з прийомних сімей ці аспекти стають особливо важливими, оскільки вони можуть мати певні обмеження в соціальних ресурсах.

Задля забезпечення розвитку самостійності та відповідальності у дітей з прийомних сімей необхідно цілеспрямовано створювати умови і можливості для їхнього самовираження, висловлення та обґрунтування власної думки, реалізації їхніх інтересів і амбіцій. Це може включати в себе підтримку у виборі напряму освіти, у виявленні та розвитку їхніх здібностей і талантів, а також сприяння у формуванні внутрішньої мотивації до саморозвитку. Вкрай важливо надати дитині й можливість займатися тим, що їй дійсно цікаво, включити це в систему додаткової освіти. Ключовим є те, щоб це відповідало інтересам самої дитини.

Окремо слід наголосити і на важливості того, що всі члени родини мають були зацікавлені в успішності дитини в закладі загальної середньої освіти. Це дозволить їй відчути приналежність до родини, сприятиме підвищенню самооцінки і позитивно вплине на ставлення дитини до навчання. Також слід всіляко підтримувати нові захоплення, хобі прийомної дитини (колекціонування марок, листівок, монет, іграшок, створення гербарію, відвідування спортивних секцій, гуртків рукоділля (плетіння, вишивка), малювання тощо).

При цьому, як зазначалося, необхідно забезпечити дитині реальну можливість самостійно обирати види дозвілєвої діяльності у вільний час (звичайно, за умови просоціальної спрямованості такого дозвілля). Прийомні батьки можуть пропонувати різноманітні заняття, але не нав'язувати їх дитині, дозволивши обирати вільно і самостійно. При цьому вчені зауважують, що фахівці служби у справах дітей, центрів соціальних служб, які здійснюють соціальний супровід дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, влаштованих у прийомні сім'ї, повинні систематично «оцінювати стан розвитку прийомної дитини» [3, с. 433].

Отже, формування соціальної суб'єктності дітей з прийомних сімей є актуальною проблемою, яка вимагає системного підходу та спільних зусиль фахівців різних галузей. Педагоги, соціальні працівники та інші спеціалісти повинні взаємодіяти задля створення умов, що сприяють розвитку цих дітей як активних та відповідальних членів суспільства. Важливо розробити програми підготовки та підтримки для педагогічних працівників, які працюють з дітьми з прийомних сімей, і забезпечити доступ до соціально-психологічної підтримки для самої дитини з метою створення умов для їхнього успішного розвитку, соціальної адаптації та інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Бойко А. М. Феномен «суб'єкт-суб'єктні відносини» – стратегія подальшого розвитку педагогічної теорії і практики. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: зб. наук. праць. Слов'янськ, 2012. С. 3-17.
2. Лялюк Г. М. Суб'єктний підхід у вихованні дітей-сиріт. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Вип. 28. Львів, 2020. С. 49-57.

3. Раєвська Я. М. Особливості соціально-педагогічної адаптації дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у прийомній сім'ї та школі. *Молодий вчений*. №2 (17). Кам'янець-Подільський, 2015. С. 431-434.
4. Скорич Л. П. Суб'єктність в освітньому процесі. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2011. С. 836-850.

Андреева М.О.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Гладун Т.О.

кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри соціальної роботи Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Шатохін В.О.

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА МОЛОДІ

У сучасному соціумі відбуваються трансформації та переоцінки традиційних поглядів на сім'ю, на гендерні ролі які виконують чоловік і жінка у подружньому житті. Сьогодні велика кількість стереотипів ще існують, і вони поглиблюють кризу сім'ї: зростає кількість розлучень, як наслідок виховання дитини, одним із самотніх батьків, поява чайлд-фрі молодих родин, збільшення кількості абортів серед молоді. Вище зазначені проблеми зумовлюють посилення наукових розвідок до проблем сімейного виховання, але особливої уваги потребує саме формування коректних підходів до батьківства.

У працях європейських дослідників, зокрема Р. Берндта, К. Веджвуд, У. Ворнер М. Мід, Л. Демоз та інших висвітлюється розвиток та становлення сім'ї та генеза поняття батьківство. В публікаціях С. Акутиної, Р. Овчарової, Н. Островської, А. Петручек, О. Рассказової, Г. Ржевського, О. Смально,

І. Томаржевської, І. Трубавіної, Л. Яценко. Представлені різноманітні класифікації батьківства, та визначаються ознаки усвідомленого батьківства.

Мета нашого наукового пошуку полягає в теоретичному аналізі феномена відповідального батьківства серед молоді.

Наше дослідження ми розпочали уточнення змісту поняття «відповідальне батьківство», також ми звернули нашу увагу на специфіку, усе це допомогло оцінити якісні і кількісні зміни зазначеної проблематики.

Л. Буніна стверджує, що батьківство містить сукупність батьківських якостей і почуттів, знань, умінь, навичок, які передаються дітям [2]. На думку Р. Хавула, батьківство – це соціально-психологічний феномен, що охоплює сукупність знань, уявлень та переконань людини стосовно самої себе в батьківській ролі, які реалізуються в усіх виявах поведінкової складової батьківства [5].

Ми будемо розуміти батьківство, в широкому сенсі, тобто – це ті особи, які наділені юридичними та моральними правами, й обов'язками щодо забезпечення дитини матеріально, а також організації освіти й виховання дитини [3].

Під час аналізу наукової літератури простежується спільна думка науковців про те, батьки виконують вирішальну роль у формуванні ціннісних орієнтацій дитини. У процесі активної взаємодії батьків і дітей відбувається передача досвіду і формування ціннісно-сміслової сфери. При цьому, погляди, переконання, приклади поведінки батька чи матері стають основними, при формуванні в дитини ціннісних орієнтацій, які вона свідомо чи несвідомо перенесе в свою сім'ю.

У своєму науковому доробку О. Біда, І. Орос, А. Чичук погоджуються, із висновками С. Красіна, який виділяє п'ять форм батьківства [1, 4]: *інстинктивне* (народження дитини відбулося виключно через статеве бажання або через невміння\небажання користуватися контрацептивами, що призводить до ситуативного маніпулятивного виховання дитини, що підвищує тривожність дитини і батьків, формування у дитини почуття провини за народження та

обов'язок відплатити батькам); *девіантне* (характеризується не знанням і не цікавістю вікових, психологічних та соціальних потреб дитини, не усвідомлення і як наслідок ігнорування потреб дитини, і невиконання своїх батьківських зобов'язань, імпульсивність, психологічна нестабільність одного, або двох з батьків, що призводить до психологічного травмування дитини); *делінквентне* (повне ігнорування потреб дитини, різні форми насильства, та ставлення до дитини як до власності без врахування її потреб та особистості); *відповідальне* (усвідомлене та відповідальне ставлення батьків до фізичного та психологічного здоров'я дітей, формування у дитини адекватних самооцінки та самовідчуття, та поважливе ставлення честі й гідності своєї та оточуючих, розуміння цінності виховання та освіти своїх дітей); *усвідомлене* (глибоке усвідомлення змісту та структури своїх батьківських обов'язків, та повна готовність до адекватної та ефективної взаємодії з дитиною).

Дослідники наголошують, усвідомлене батьківство є найкращою та найефективнішою формою батьківства. З одного боку, це лише звичайна взаємодія батьків та дітей, але воно фундаментально базується на проявах свідомого виконання своїх обов'язків, розуміння власних мотивів та вчинків. Усвідомлені батьки мають сприймати кожного члена своєї сім'ї як найвищу цінність. З іншого боку, усвідомлене батьківство це також і інноваційна система, що включає в себе знання, ціннісні орієнтації, установки та якості, які й формують свій унікальний стиль сімейного виховання [1].

Для нашого дослідження особливу цікавість представляють узагальнені результати теоретичних та експериментальних досліджень, Р. Хавула [5]. До структури психологічної готовності юнаків до батьківства науковиць включив такі компоненти: когнітивний компонент, емоційний компонент, контактний компонент.

На основі аналізу ретроспективного аналізу ми виділяємо наступні компоненти: мотиваційний (бажання бути відповідальним батьком/матір'ю); емоційно-ціннісний (ціннісне ставлення до батьківства; бажання взаємодіяти зі своєю дитиною та розуміти її); когнітивно-діяльнісний (розуміння того що таке

батьківство, цілі й завдання які постають перед батьками у різному віці, сформованість потрібних батькам умінь).

Отже, нами виокремлено соціально необхідні батьківські якості (увага о дитини, відповідальність за дитину, доброта по відношенню до неї, порядність у всьому, спостережливість в оточуючому суспільстві, емпатійність та любов до дітей, толерантність до всіх тощо).

Список використаних джерел:

1. Біда О., Орос І., Чичиук А. Формування усвідомленого батьківства молоді. *«Наукові записки. Серія: Педагогічні науки»*. 2022. Вип. 203. С 8 – 11.
2. Буніна Л. М. Формування у молодих сімей навичок усвідомленого батьківства засобами соціально-педагогічної підтримки в Північній Ірландії : автореф. дис...канд. пед. Наук 13.00.01. Луганськ, 2005. 20 с.
3. Постовий В. Педагогічний словник для молодих батьків. К. : ДЦССМ, 2002. 348 с.
4. Красін С. Усвідомлене батьківство: сутність, ознаки, структура та зміст. [*Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*](#). 2017. Вип. 55. С. 215-221.
5. Хавула Р.М. Особливості психологічної готовності юнаків до батьківства : дис. ... канд. психологічних наук : 19.00.07. Київ, 2014. 240 с.

Березан В.І.

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Губарь О.Г.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

ПРИЧИНИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ДО СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ (ООП)

Розвиток сучасного суспільства відзначається формуванням нового погляду на освіту та місце людини в соціумі. Відтак освіта в процесі функціонування має прагнути до набуття таких якостей, як доступність, рівність, загальність. Першочерговим завданням суспільного розвитку в межах

міжнародного руху «Освіта для всіх» (Education for All (EFA)), ініційованого ЮНЕСКО стає забезпечення кожного правом на задоволення освітніх потреб, отримання якісної базової освіти. Таким чином, центральним інноваційним процесом вітчизняної системи освіти в сучасних умовах, не зважаючи на триваючі військові дії, є функціонування інклюзивного навчання, підґрунтям якого є Постанова Кабміну «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» (№ 957 від 15.09.2021 р., остання редакція від 06.09.2022 р.) [6], що сприяє активному розвитку в українському освітньому просторі інклюзивної освіти як альтернативи системі спеціальної освіти.

Стратегія супроводу інклюзивного навчання дітей з ООП є результатом роботи В. Бондар, Е. Данілавичюте, І. Дмитрієвої, В. Засенка, А. Колупаєвої, С. Миронової, В. Синьова, Т. Скрипник, Н. Софій, О. Таранченко, О. Федоренко, А. Шевцова та ін. Положення щодо підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців педагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору (вихователів, педагогів, корекційних педагогів, соціальних педагогів, психологів) висвітлено у працях В. Андрущенко, М. Альохіної, В. Гладуш, Т. Дегтяренко, І. Демченко, І. Зязюна, В. Кременя, А. Колупаєвої, В. Лугового, В. Огнев'юка, Н. Пахомової, В. Синьова, Д. Супрун, З. Шевців, А. Шевцова, М. Шеремет та ін.

Інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахуванні багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників [3]. Отже, жодна дитина не має відчувати себе іншою та виключеною з освітніх, культурних і соціальних процесів – це головне завдання інклюзії, успішне функціонування якого залежить від ефективного впровадження та дотримання основного принципу – менше зовнішньої, більше внутрішньої диференціації.

«Соціалізація (лат. *socialis* – суспільний) – це процес входження людини в суспільство разом із її соціальними зв'язками та інтеграцією в різні типи

соціальних спільнот, внаслідок чого відбувається становлення соціального індивіда» [2]. Соціалізація – це процес послідовного входження індивіда в соціальне середовище, що супроводжується засвоєнням та відтворенням культури суспільства, внаслідок взаємодії людини із стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх її вікових етапах [1].

Процес входження дитини в соціальне середовище під керівництвом дорослого називають соціальним вихованням – це комплекс впливів, що забезпечує соціалізацію індивіда. Головним завданням дорослого є передача дитині тих моральних якостей і норм поведінки, які відповідають вимогам суспільства. Відсутність здатності засвоювати знання призводить до порушення процесу соціалізації [4].

З моменту офіційного введення загальної доступності інклюзивної форми навчання значна кількість батьків дітей з ООП виявили бажання надати власним дітям можливість навчатися разом з однолітками. Слід зауважити, що за останній рік система інклюзивної освіти зазнала серйозних змін на фоні активного розвитку та розбудови освітньої системи в попередні роки, кількість спеціальних ЗЗСО зменшилася (в 2021–2022 н. р. – 310 закладів з контингентом 36294 учні, а в у 2022–2023 н. р. – 290 закладів з контингентом 34029 учнів) [8].

Очікувано, що дитина з ООП переживає в процесі соціалізації певні труднощі, проте для неї це необхідний досвід, яким можна скористатися в подальшому житті. В умовах війни кількість труднощів, які стають на шляху соціалізації дітей та ускладнюють функціонування закладів освіти з інклюзивною формою навчання у військовий час, збільшилась, серед них: наявність значної кількості тривог; постійні зміни найближчого оточення; скупчення великої кількості людей в одному приміщенні; неготовність укриттів до прийому дітей з ООП відповідно до принципу архітектурної доступності; неможливість відвідувати заклади освіти через відсутність укриттів; дистанційна форма навчання, що призводить до обмеження кола соціального спілкування, наявність постійних психотравмуючих факторів та ін.

Таким чином, перед закладом освіти та командою супроводу дитини з

ООП постає ще більша кількість завдань та проблем, від вирішення яких залежить успішність соціалізації дітей даної категорії. Сьогодні соціальний педагог, як учасник команди супроводу, є провідним фахівцем із соціального виховання, фахівцем з виховної роботи з дітьми та молоддю з ООП, який покликаний створювати сприятливі соціальні, навчально-виховні умови для їх розвитку й соціалізації.

Основним завданням психолого-педагогічного супроводу освітнього процесу вважається підтримка комфортного освітнього соціального середовища, яке сприяє повному розкриттю та розвитку пізнавальних, особистісних і творчих ресурсів дитини. Реалізація даного завдання покладена на учасників команди супроводу, одним з яких є соціальний педагог.

Соціальний педагог в інклюзивному середовищі здійснює соціально-педагогічний патронаж дитини з ООП та її батьків; виявляє соціальні проблеми, які потребують негайного вирішення, при потребі направляє до відповідних фахівців з метою надання допомоги; вивчає соціальні умови розвитку дитини з ООП; сприяє процесу соціалізації дитини з ООП, її адаптації в новому колективі; інформує дитину з ООП та її батьків про мережу закладів позашкільної освіти, залучення дитини до участі в гуртках, секціях з урахуванням її можливостей; надає рекомендації учасникам освітнього процесу щодо шляхів ефективної інтеграції дитини з ООП в колектив однолітків, формування позитивного мікроклімату в дитячому колективі, подолання особистісних, міжособистісних конфліктів; захищає права дитини з ООП, за відповідним дорученням може представляти її інтереси у відповідних органах та службах. Крім цього, соціальний педагог сприяє розвитку соціальних умінь школярів, а також надає належну моральну підтримку сім'ям дітей, їх рідним і вчителям, допомагає долати складні життєві ситуації [5].

Безперечно, основною умовою успішної реалізації вище зазначених завдань є активне включення соціального педагога в роботу команди психолого-педагогічного супроводу, провідним принципом якої є командний підхід у роботі. Він передбачає ефективну співпрацю вчителів, відповідних

фахівців, батьків та учнів. Усі спеціалісти з проблем розвитку дітей є важливими помічниками та партнерами вчителів.

Отже, складність і багатогранність навчально-виховної діяльності в умовах інклюзивної освіти вимагає від соціального педагога міцних інтегративних теоретичних знань та практичних умінь із соціальної, спеціальної педагогіки та інклюзивної освіти, що сприятиме підвищенню ефективності та результативності діагностичної, реабілітаційної, пропедевтичної та консультативно-просвітницької роботи. Саме тому в ПНПУ імені В. Г. Короленка з 2006 року з метою підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи в інклюзивному просторі до обов'язкових дисциплін було введено курс «Основи корекційної педагогіки» [7], а з 2013 року – «Основи інклюзивної освіти» [5]. Крім цього, здобувачі можуть підсилити свої компетентності завдяки вільному вибору дисциплін, серед яких такі, як: «Психолого-педагогічні основи корекційної роботи в умовах інклюзії», «Забезпечення якості інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами», «Діяльність соціального педагога в інклюзивному освітньому просторі», «Соціалізація особистості».

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверєвої. 2-ге вид. Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.
3. Інклюзивне навчання. *Міністерство освіти і науки України* : офіційний веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>
4. Олійник Г., Пилук Н. Особливості соціалізації дітей з особливими потребами у сучасному українському суспільстві. *Social Work and Education*. 2020. Vol. 7. No. 2. Ternopil-Aberdeen, 2020. P. 178–185.
5. Про визначення завдань працівників психологічної служби системи освіти в умовах інклюзивного навчання : Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1/9-1 від 02.01.2013 р. *Верховна рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_9-1736-13#Text
6. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України № 957 від 15.09.2021 р. ; редакція від 06.09.2022 р., підстава 979-2022-п. *Верховна рада України. Законодавство України*. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>

7. Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю : Наказ міністерства освіти і науки України № 691 від 02.12.2005 р. *Верховна рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0691290-05#Text>
8. Статистичні дані. *Міністерство освіти і науки України* : офіційний веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>

Бичева В.А.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Романова І.А.

доктор педагогічних наук, доцент
завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті охарактеризовано особливості підготовки майбутніх соціальних педагогів і працівників для проведення профілактики вживання наркотичних речовин підлітками. Запропоновано комплекс заходів до структурної моделі підготовки здобувачів, які сприятимуть підвищенню готовності фахівців працювати в цьому напрямі.

Ключові слова: *підготовка здобувачів, профілактика, запобігання вживання наркотичних речовин, підлітки, комплекс заходів.*

Bycheva Victoria, Romanova Inna. TRAINING OF FUTURE SOCIAL PEDAGOGUES FOR THE PREVENTION OF DRUG ADDICTION AMONG ADOLESCENTS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article deals with the peculiarities of training future social pedagogues and workers for the prevention of drug use by adolescents. A set of

measures to the structural model of training of applicants is proposed, which will help to increase the readiness of specialists to work in this area.

Keywords: *training of applicants, prevention, prevention of drug use, adolescents, a set of measures.*

Постановка проблеми. В умовах війни в Україні дестабілізація соціально-економічної ситуації, девальвація загальнолюдських цінностей, послаблення виховних функцій як окремих соціальних інституцій (насамперед, сім'ї та закладів освіти), так і суспільства в цілому негативно впливають на процес соціалізації молодого покоління. Наслідком цього стає поширення серед дітей, зокрема підліткового віку, асоціальних явищ, наркоманії.

Проблема наркотичної залежності серед підлітків є негативним соціальним явищем, що становить страшну небезпеку для кожної окремої людини, а також для суспільства в цілому. На сучасному етапі суспільного розвитку серед учнів навчальних закладів зростає кількість активних і постійних споживачів психоактивних речовин, а також знижується вік учнів, хто вживає психоактивними речовинами.

В Україні пріоритетність здійснення профілактичної роботи з дітьми, зокрема, підліткового віку, у тому числі у закладах загальної середньої освіти, закріплено на законодавчому рівні: Законах України: «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про охорону дитинства», «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними», «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення»; Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження типових положень про заклади соціальної підтримки сімей, дітей та молоді»; Загальнодержавній цільовій соціальній програмі «Здорова нація»; Наказі МОЗ України «Про поліпшення

діяльності органів і закладів охорони здоров'я з питань здорового способу життя, гігієнічного виховання населення»; Наказі МОН України «Про затвердження Концепції формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя дітей та молоді» та інших.

Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема запобігання вживання наркотичних речовин підлітками знаходиться в постійному полі сучасних наукових розробок. Зокрема, питання застосування технологій профілактики й корекції адиктивної поведінки підлітків у діяльності психолога і соціального педагога закладу загальної середньої освіти представлено в працях С. Березіна, В. Оржеховської, Ю. Чернецької та ін.; стратегії формування здорового способу життя учнів визначено О. Вакуленко, Л. Ващенко, Ю. Галусян, С. Кириленко, І. Пешою та ін.; готовність спеціалістів до профілактики наркотичної залежності підлітків займалися М. Ковальчук, О. Макєєвою, О. Пилипенко, Н. Синюк, В. Чернишовою та ін.

Проте динаміка зростання кількості наркоманів серед підлітків свідчить про недостатність або неефективність вжитих заходів. Тож виникає потреба в активному пошуку ефективних методів і прийомів профілактичної роботи та можливості підготовки кваліфікованих фахівців, здатних вміло застосовувати ці методи в роботі з неповнолітніми.

Метою статті є визначити особливості підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед підлітків у закладах загальної середньої освіти й запропонувати заходи з поліпшення якості підготовки.

Виклад основного матеріалу. Затвердження Стандартів підготовки здобувачів першого (бакалаврського) і другого (магістерського) рівнів вищої освіти зі спеціальності 231 «Соціальна робота» визначило мінімальний перелік компетентностей, якими має володіти соціальний працівник. Для результативної соціально-виховної й профілактичної діяльності зміст освітньої програми повинен постійно оновлюватися згідно з трансформаціями у сучасних реаліях та інноваційними змінами у сфері соціальної підтримки і допомоги,

орієнтуючись на визначені результати професійної підготовки соціальних працівників щодо діяльності у цьому напрямі.

Підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності підлітків передбачає ґрунтовне знання основних передумов початку вживання підлітками наркотичних речовин; етапів і механізмів формування залежності від психоактивних речовин; основних шляхів психологічного (інколи і фізичного) впливу вербувальників у процесі своєї роботи; особливостей поведінки наркозалежних осіб; змісту основних понять та різновидів профілактики наркотичної залежності; психологічних, фізичних, соціальних особливостей підліткового віку, особливостей впливу на їх поведінку; оволодіння формами та методами організації ефективної профілактичної роботи зі здобувачами середньої освіти.

Аналіз наукової літератури [1-4] дозволив визначити, що має бути сформована здатність використовувати методи профілактики для запобігання можливих відхилень у психічному розвитку, порушень поведінки, міжособистісних стосунків, для розв'язання конфліктів, попередження соціальних ризиків та складних життєвих обставин, що передбачає: 1) організацію навчання та просвіту щодо формування та утвердження цінностей здоров'я, розвитку навичок піклування про власне здоров'я та здоров'я оточуючих; попередження виникнення девіантної поведінки та правопорушень; інформування про шляхи попередження негативних явищ та раннє виявлення причин та умов, які можуть призвести до розвитку проблеми вживання наркотичних речовин, алкоголю, тютюнопаління, а також виникнення різних видів залежностей; 2) мотивування учнів до збереження та зміцнення здоров'я, до використання безпечних поведінкових практик; формування життєвої перспективи та умінь прогнозування власної поведінки з оцінкою її наслідків та впливу на побудовані життєві стратегії; формування відповідальної поведінки; гармонізація почуттів та відповідно поведінкового їх вираження шляхом формування навичок рефлексії, адекватного вияву емоцій, самоконтролю тощо; 3) залучення до волонтерства, суспільно-корисної

діяльності; 4) організацію дозвілля, творчих, спортивних та культурно-масових заходів.

Аналіз змісту професійної підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 «Соціальна робота» в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди дозволив визначити освітні компоненти, які розкривають теоретичні питання профілактичної роботи з попередження наркоманії учнів («Соціально-педагогічна робота в закладах освіти з практикумом», «Прикладні аспекти соціальної роботи», «Технології соціальної роботи»); серед додаткових освітніх компонентів можна виділити «Правові основи надання соціальних послуг», «Консультування в соціальній роботі». Найбільш поширеними методами викладання є інформаційні й проблемні лекції, на семінарських заняттях застосовуються інтерактивні методи, розглядаються практичні кейси, творчі завдання. Аналіз звітів кураторів студентських груп за 2022-2023 н.р. дозволив визначити, що проводяться групові бесіди зі здобувачами щодо профілактики наркоманії. Таким чином, у процесі підготовки здобувачів щодо роботи з профілактики наркоманії учнів можна виділити цілісну систему такої підготовки, яка складається з 3-х блоків: теоретико-методичного (забезпечує формування відповідних професійних знань, які є основою для подальшої діяльності з профілактики вживання підлітками наркотичних речовин); практико-орієнтованого (дозволяє сформулювати професійні навички та вміння); мотиваційно-особистісний (забезпечує активний саморозвиток, постійне самовдосконалення, професійне зростання задля кращого результату проведення профілактичної роботи).

На основі аналізу та узагальнення наукової літератури нами розроблено комплекс заходів, що можуть бути застосовані в цій моделі підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед підлітків у закладах загальної середньої освіти:

1) для реалізації теоретично-методичного блоку були розроблені наочні методи навчання (відеолекторій «Наркотики і підлітки», зображення, картини,

зарисовки, фотографії щодо профілактики наркоманії), проблемні методи (ментальні та інтерактивні карти «Особливості розвитку підлітків», «Види наркотиків та їх особливості», квест «Капітан свого життя», кросворди «Профілактика наркоманії», «Види профілактичних заходів», ребус «Адиктивна поведінка підлітків», пазл «Здоровий спосіб життя»);

2) для посилення практико-орієнтованого блоку виокремлено такі форми та методи навчання, як залучення майбутніх соціальних педагогів до активних дискусій щодо профілактики наркотичної залежності, використання рольових ігор, створення соціальної реклами профілактики наркотичної залежності, створення плакату «Скажи наркотикам Ні», кейс-метод, зустріч з профільними фахівцями (нарколог, реабілітолог, юрист та інші);

3) мотиваційно-особистісний блок доцільно доповнити створенням власного портфоліо, яке включає такі елементи: документи про освітні досягнення щодо визначеного у статті напрямку майбутньої професійної діяльності соціального педагога (свідоцтва, сертифікати про закінчення навчальних програм, курсів тощо), професійні успіхи (дипломи, грамоти про участь у студентських олімпіадах, конференціях, конкурсах наукових робіт, власні публікації, розробки навчальних занять, соціальних проектів тощо).

Реалізація визначених заходів у навчально-виховному процесі з професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності в закладах загальної середньої освіти покращити якість підготовки здобувачів у визначеному напрямі.

Висновки та перспективи дослідження. Проведений теоретичний аналіз особливостей підготовки майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності з профілактики наркоманії підлітків визначив необхідність більш системного підходу до розв'язання цього завдання. У навчально-виховному процесі необхідно збільшувати частку практико-орієнтованих, творчих, рефлексивних занять.

Запропонований комплекс заходів з підготовки майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності з профілактики наркоманії підлітків потребує експериментального апробування для визначення його ефективності.

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт соціальної послуги профілактики (Наказ МСП України №912 від 10.08.2015р.)
2. Васильєва М.П., Романова І.А. Використання сучасних дидактичних методів у підготовці майбутніх соціальних працівників. *Інноваційна педагогіка*. 2019. №13. Т.2. С.187-190.
3. Синюк Н.В. Особливості підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики вживання підлітками наркотичних речовин. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. №2(8). С.228-231.
4. Шерстньова М.С. Досвід підготовки майбутніх соціальних працівників і педагогів до профілактики вживання наркотичних речовин підлітками. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Харків, 20 листопада 2020 р. / за ред. М.П. Васильєвої. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2020. С.101-107.

Білаш Я.В.

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 освітні, педагогічні науки Української інженерно-педагогічної академії

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

З часів об'єднання людей у певні спільноти, утворення громад постало питання про вироблення спільних правил існування і відповідно вироблення критеріїв оцінки відповідності поведінки окремих особистостей цим вимогам. З тих часів постає питання про певну відповідальність, яка, як філософська категорія, має свою історію розвитку.

Громадянська відповідальність – це обов'язок кожного громадянина дотримуватися законів, поважати права і свободи інших людей, брати участь у розвитку суспільства, дбати про довкілля та сприяти загальному добробуту.

Така відповідальність має формуватися з народження дитини під час її виховання, яке відбувається в соціальному середовищі.

Громадянська відповідальність школяра включає в себе багато аспектів, таких як дотримання правил навчального закладу, повага до вчителів та однокласників, відповідальне відношення до власної освіти, допомога співучням та участь у благодійних або спільних ініціативах у школі або громаді. Така відповідальність має сприйматися як природня характеристика, як внутрішнє усвідомлення необхідності чинити часе так, а не інакше. Проте для її формування необхідно докладати зусиль з боку тих суб'єктів, які можуть і мають примати в цьому процесі активну участь.

Напрямами формування громадянської відповідальності школярів є:

1. Освіта та свідоме виховання: вони забезпечують посилення у свідомості людей усвідомлення важливості власної ролі в суспільстві через навчання, педагогічні програми та виховання. Навчання громадянським цінностям шляхом вивчення прав людини, усвідомлення суті і важливості рівності та толерантності сприяє формуванню відповідальної поведінки серед учнів.

2. Приклад дорослих: позитивний вплив батьків, вчителів та інших авторитетних осіб у формуванні громадянської свідомості та відповідальності. При цьому щоденний приклад вчителів за умови підтримки з боку батьків має важливе значення у вихованні відповідальних громадян.

3. Соціальні проєкти та ініціативи: залучення до участі в благодійних, екологічних та інших громадських програмах, які сприяють розвитку громадянськості.

4. Участь в громадському житті: залучення до діяльності громадських організацій, участь у громадських обговореннях та прийнятті рішень, спрямованих на благо суспільства.

5. Підтримка соціальних цінностей: активна підтримка демократичних цінностей, прав людини, толерантності та рівності. Ці методи сприяють розвитку відчуття відповідальності та усвідомлення важливості діяльності кожної особи в житті суспільства.

Соціальне виховання в школі відіграє важливу для розвитку громадянської відповідальності серед молодого покоління, формуючи їх як активних та відповідальних учасників суспільства. Поєднання можливостей організації навчальної і позанавчальної діяльності школярів забезпечує систематичність і ефективність процесу формування відповідальних громадян країни.

Білозерова М.В.

доктор філософії в галузі соціальної роботи,
викладач кафедри соціальної роботи
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

ПОЛІПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ СУЧАСНОГО ПРАЦІВНИКА СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Постановка проблеми. Актуальність дослідження полягає в тому, що поліпрофесійна мобільність сучасного працівника соціальної сфери є дуже важливою та необхідною під час війни в Україні.

Працівник соціальної сфери взаємодіє з різними соціально вразливими категоріями населення, що вимагає від нього використання різнобічних професійних компетентностей. Це робить його одночасно педагогом, психологом, економістом, юристом, менеджером та навіть медичним працівником. Таким чином, поняття "поліпрофесійна мобільність" виявляється більш широким, охоплюючи різні аспекти професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На підставі наукових здобутків (О. Безпалько, Т. Гордєєва, С. Архипова, Ю. Клименко, Ю. Рябова та ін.) та аналізу наукової літератури з філософії та соціології (М. Вебер, Е. Дюркгейм, Є. Гражданніков, П. Сорокін, І. Удалова, М. Шеллер та ін); психології та педагогіки (Р. Дорогих, С. Капліна, Л. Меркулова та ін.) з'ясовано, що мобільність – це одна з ключових інтегративних характеристик індивіда, що розвивається у процесі професійної підготовки і характеризується розвитком об'єкта в різних сферах діяльності, здатністю швидко адаптуватися в

певних умовах до змін, прийняттям нового системного мислення, переходом кількісних змін у новий якісний стан.

Виклад основного матеріалу. Метою дослідження є аналіз понять «мобільність», «поліпрофесійна мобільність соціального працівника» та визначення професійних компетентностей сучасного працівника соціальної сфери в умовах воєнного стану для країни.

Поняття *«професійна мобільність»* розглядається як процес швидкої адаптації працівника до будь-яких змін у його професійній діяльності, що в кінцевому рахунку забезпечує самовизначення, самореалізацію, самовдосконалення завдяки сформованості ключових професійних компетентностей.

Поняття *«поліпрофесійна мобільність»* визначаємо як інтегровану якість професійної підготовки, яка забезпечує працівникові вільне орієнтування у максимальному обсязі загальних і специфічних знань у їх сукупності, дозволяє урізноманітнювати професійні компетентності, оволодіваючи різнопрофільними знаннями, уміннями і навичками, що сприяє розширенню і підвищенню якості надаваних ним соціальних послуг.

У нашому дослідженні поняття *«поліпрофесійна мобільність соціального працівника»* розглядається як готовність працівника до змін у межах професійної діяльності, пов'язаних із необхідністю реалізації знань, умінь і навичок психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного напрямів, а також здатності до саморозвитку та самовдосконалення, відтворення досвіду надання ним соціальних послуг у взаємодії із суб'єктами соціальної роботи відповідно до потреб різних груп клієнтів.

Спробуємо визначити професійні компетентності поліпрофесійномобільного соціального працівника, які враховуватимуть особливості та виклики, що виникають у часи воєнного стану. Якими професійними компетентностями має володіти сучасний соціальний працівник, щоб надати допомогу та підтримку вчасно та якісно. У такому контексті професійна діяльність висуває перед особистістю конкретні завдання – бути

професійно компетентною, соціально адаптованою, суспільно активною, готовою до мінливих умов життєдіяльності та професійної практики.

Навколишній світ інтенсивно змінюється внаслідок бойових дій, втрата відчуття безпеки, домівок, роботи і доходів людьми впливають на їх спроможність долати труднощі. При цьому відповідно оновлюється та удосконалюється характер професійних вимог до будь-якого фахівця, в тому числі і до працівника соціальної сфери. Він перебуває у стані постійної готовності до саморозвитку, підвищення рівня професійної компетентності, обізнаності в інноваційних процесах.

Для успішної професійної діяльності соціального працівника важливо уміти орієнтуватися в інформації з різних сфер та швидко реагувати на складні ситуації, що зумовлює потребу у формуванні поліпрофесійної мобільності. Орієнтуючись на кваліфікаційні вимоги до особистісних якостей, до діяльності, до особливостей взаємодії соціального працівника та клієнта, які окреслені у Національній рамці кваліфікацій [4], Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників [3] та на основі проаналізованих європейських стандартів (Європейська рамка кваліфікацій [2], Глобальні стандарти підготовки соціальних працівників [5], Класифікатор європейських навичок, умінь, кваліфікації та професій [1], спробуємо ідентифікувати набір компетентностей, що характеризують поліпрофесійномобільного соціального працівника та допоможуть здійснювати фахову соціальну роботу з різними групами клієнтів в умовах війни:

- здатність організовувати та визначати цілі і завдання професійної діяльності відповідно до чинного законодавства з різних сфер діяльності;
- уміння виявляти та вирішувати проблеми виховного, психологічного, правового, економічного, медичного характеру;
- здатність приймати обґрунтовані рішення та брати відповідальність за результати їх виконання;

- здатність розробляти шляхи подолання соціальних проблем і знаходити ефективні методи їх вирішення, використовуючи знання та уміння з різних галузей знань;
- здатність взаємодіяти з клієнтами, представниками різних професійних груп та громад;
- здатність виявляти й залучати ресурси організацій-партнерів із соціальної роботи для виконання завдань професійної діяльності.

Проведена нами робота щодо визначення ролі й місця провідної категорії нашого дослідження – «поліпрофесійна мобільність соціальних працівників» – та виокремлення набору компетентностей, що характеризують поліпрофесійномобільного соціального працівника, показали, що професійна діяльність соціального працівника має бути спрямована не лише на реалізацію загальних та фахових компетентностей, а й на формування компетентностей поліпрофесійної мобільності.

Висновки та напрями подальших досліджень. Таким чином, сучасне суспільство в сучасних умовах розвитку висуває високі вимоги до професійних компетентностей працівників соціальної сфери, здатних до ефективного виконання соціальних й професійних ролей. Визначальними характеристиками сучасного кваліфікованого працівника стають самостійність, нестандартність мислення й дій, ефективність вирішення професійних і життєвих завдань різного рівня, здатність бути суб'єктом професійного розвитку, готовність швидко реагувати на виникаючі обставини.

Список використаних джерел:

1. European Commission (2013). ESCO: European Classification of Skills, Competences, Qualifications and Occupations. Retrieved from : <https://ec.europa.eu/esco/portal/home>.
2. European Union. The European Qualifications Framework (EQF). Retrieved from: <https://europa.eu/europass/en/european-qualifications-framework-eqf>.
3. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників: Наказ МОЗ України від 29.03.2002 № 117. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va117282-02#Text>

4. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy/>.
5. The Global Standards for Social Work Education and Training, Commission International Association of Schools of Social Work International Federation of Social Workers- Interim Education , 2020. p. 20. https://www.iasw-aiets.org/wp-content/uploads/2020/11/IASSW-Global_Standards_Final.pdf]

Білоцерківська Н.Г.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри політології, соціології і культурології
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

На сучасному етапі історичного розвитку України, яка перебуває в стані повномасштабної війни та відкритої агресії з боку РФ, проблеми соціального виховання набувають особливої актуальності в контексті сприяння продуктивному особистісному зростанню людини в умовах кризових явищ.

Важливою умовою соціального виховання особистості, її соціального самовизначення, соціальної компетентності постають права людини та регулювання поведінки індивіда відповідно до цінностей і норм, що існують в соціумі.

Дотримання прав людини є умовою існування кожної національної держави, громадянського суспільства як механізму формування позиції громадян, щодо функціонування найважливіших соціальних і політико-правових інститутів суспільства. Громадянське суспільство і права людини утверджуються в сучасному світі як найбільша гуманістична цінність та фундаментальна засада демократії, яка впливає на процес суспільної діяльності людини, її соціальних можливостей, характер соціальної практики, систему зв'язків людей у суспільстві. За таких умов актуалізуються проблеми освіти і

виховання як інституцій, що здатні забезпечити права людини та свободи, особистісний розвиток, повноцінне функціонування у суспільстві.

В умовах війни система захисту прав людини повинна включати в себе не тільки національні, а і міжнародні форми та способи захисту прав людини під час війни, кожен з яких може бути ефективно використано особами, які зазнали протиправних дій під час війни. Звідси, формується імперативний посил до держави та її інституцій щодо визнання, дотримання та захисту прав і свобод людини та громадянина. Цей посил поступово трансформується в обов'язок держави і передбачає створення та реалізацію ефективно діючих механізмів захисту прав від будь-яких порушень і неправомірних обмежень за будь яких обставин, як у мирний час так і в умовах війни.

Окрім цього введення воєнного стану потягло за собою багато заборон та нових порядків, зокрема і обмеження конституційних прав людини. Такі заборони вводяться з метою відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки незалежності України, її територіальній цілісності, але вони відбувається за рахунок зменшення обсягу реалізації прав, свобод та законних інтересів людини.

Важливим кроком України, задля забезпечення прав людини в умовах війни стало спільне рішення Офісу Президента України, Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України та Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим про створення веб-платформи для ефективного збору і обробки інформації про порушення прав людини Російською Федерацією [1].

Варто зазначити, що в умовах війни Європейський суд з прав людини залишається інституцією, що виступає гарантом реалізації положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. У практиці цього Суду є рішення, у яких розглядаються як міждержавні справи, так і індивідуальні. Отже, сьогодні міжнародні судові інституції з прав людини є надією українського суспільства на досягнення справедливості на міжнародному рівні і

притягнення до відповідальності Росії за масові порушення прав людини на території України.

За таких непростих умов Україна послідовно захищає свої фундаментальні цінності – суверенітет і незалежність, демократію, територіальну цілісність, верховенство права, права і свободи громадян. Власне тому утвердження та забезпечення прав і свобод людини має бути не просто гаслом, а основним вектором державної політики, яка стосується у тому числі ефективної діяльності в сфері освіти та громадянського виховання молодого покоління українців [2, с. 94].

Список використаних джерел:

1. Створено єдиний національний портал для збору фактів порушення прав людини російською федерацією. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/stvoreno-yedinij-nacionalnij-portal-dlya-zboru-faktiv-porushennya-prav-lyudini-rosijskoj-federacijeyu>.
2. Лежнін К. В. Стандарти забезпечення прав людини в діяльності служби безпеки України в умовах воєнного стану. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 34. 2022. С. 93-101

Брітвіна Є.С.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Кабусь Н.Д.

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В БУДИНКАХ ТВОРЧОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Кількість викликів та завдань, пов'язаних із позитивною соціалізацією дітей та молоді, в сучасному світі, в тому числі в Україні, постійно зростає. Сучасне суспільство швидко змінюється під впливом політичних, економічних, технологічних і соціокультурних процесів, і ці зміни впливають на дітей та молодь, ускладнюючи їхню адаптацію та соціалізацію, військові дії на теренах

нашої держави ще більше загострюють означені проблеми. Ефективна соціалізація дітей та молоді дуже важлива сьогодні для України, бо від її успішності залежить майбутнє українського суспільства, відповідно, формування всебічно розвиненої особистості, патріота, інноватора, який має розвинені лідерські якості, характеризується доцільною громадянською соціальною активністю, здатен діяти для власного благополуччя і процвітання країни, є одним із найважливіших завдань держави.

Водночас військові дії суттєво впливають на можливості й процес соціалізації дітей та молоді, підвищуючи психологічне навантаження на молоде покоління, адже стресом та травми, з якими стикаються як діти, так і дорослі, суттєво впливають на їх соціальний і психологічний розвиток. Вимушене переміщення частини сімей з дітьми, розлучення з батьками, які захищають країну, або втрата рідних, обмежений доступ до якісної освіти та безпосередньої взаємодії в учнівському середовищі через використання технологій дистанційного навчання в регіонах активних бойових дій, використання технологій маніпуляції та пропаганди в засобах масової інформації з боку країни-агресора та інші негативні чинники негативним чином впливають на соціальне становлення дітей та молоді, обмежуючи можливості їхнього розвитку та самореалізації.

Система освіти загалом, й позашкільної освіти зокрема, має відігравати провідну роль подоланні означених викликів й має допомагати дітям і молоді знаходити себе й визначати своє місце в соціумі. Відповідно до Закону України «Про позашкільну освіту», комплексні заклади позашкільної освіти (до яких належать будинки дитячої та юнацької творчості) організовують роботу з вихованцями, учнями і слухачами за різними напрямками позашкільної освіти (художньо-естетичним, туристсько-краєзнавчим, еколого-натуралістичним, науково-технічним, дослідницько-експериментальним, фізкультурно-спортивним або спортивним, військово-патріотичним, бібліотечно-бібліографічним, соціально-реабілітаційним, оздоровчим, гуманітарним) й можуть забезпечувати здобуття позашкільної освіти за трьома рівнями:

1) початковий рівень забезпечують творчі об'єднання загально-розвиваючого спрямування, що сприяють виявленню здібностей, обдарувань вихованців, учнів і слухачів, розвитку їхнього інтересу до творчої діяльності; 2) основний рівень забезпечують творчі об'єднання, які розвивають стійкі інтереси вихованців, учнів і слухачів, дають їм знання, практичні уміння і навички, задовольняють потреби у професійній орієнтації; вищий рівень позашкільної освіти надають творчі об'єднання за інтересами для здібних і обдарованих вихованців [1; 2; 3].

Різноманіття гуртків, які працюють на базі будинків творчості, створюють якнайсприятливіші умови для всебічного творчого розвитку особистості, виявлення й реалізації її талантів та здібностей, розвитку в неї прагнення до самореалізації й самоствердження у різних видах творчої діяльності. Діти та молодь, які захоплюються різними видами мистецтва чи науки, мають можливість спілкуватися з однодумцями та вчитися від тих, хто має схожі інтереси. Спільність інтересів вихованців сприяє побудові нових дружніх стосунків на основі спільних захоплень, діти мають можливість розвивати свої таланти та виражати себе через творчість, що підвищує самооцінку, допомагає усвідомленню власної унікальності, професійному самовизначенню й творчій самореалізації. Участь дітей та молоді у творчих проєктах та спільних заходах розвиває лідерські якості та навички соціальної взаємодії, сприяє формуванню цінностей, допомагаючи зрозуміти важливість співпраці, взаємодопомоги та толерантності. Отже, долучення дітей та молоді до гурткових занять у будинках творчості сприяє активному зануренню зростаючої особистості до пізнавальної, творчої, комунікативної, ціннісно-орієнтованої діяльності, що створює найсприятливіші можливості для її позитивного розвитку.

Водночас, незважаючи на означені позитивні аспекти, діти та молодь, що відвідують заклади позашкільної освіти, можуть стикатись і з певними утрудненнями, зокрема: 1) проявами конкуренції, через змагання за ресурси та можливості, що може призводити до виникнення конфліктних ситуацій; 2) тиском та стресом через надмірне акцентування на досягненнях та успіху,

виснажливими тренуваннями, особливо в спортивних секціях, на заняттях в танцювальних студіях, що може створювати непотрібний стрес для дітей, особливо якщо вони відчують, що не відповідають певним стандартам, що зумовлюватиме зниження самооцінки та втрату віри дитини у власні сили; 3) невідповідністю очікуванням, якщо позашкільні програми встановлюють високі стандарти або не враховують різноманітність індивідуальних потреб та можливостей дітей, внаслідок чого вихованці відчують, що їхні здібності та інтереси не враховуються, не відчують успіху, що зумовлює втрату мотивації й відмову дитини відвідувати гурток. Крім цього, важливо брати до уваги контекст впливу сучасних викликів на соціалізацію зростаючого покоління в умовах військового стану.

Педагогічні працівники будинку творчості мають ураховувати означені фактори й сприяти налагодженню творчої розвивальної атмосфери успіху на заняттях, добирати зміст спільної взаємодії, творчі завдання, які є цікавими для дітей та молоді й водночас значущими з позицій сьогодення – сприяють гармонізації психологічного стану учнів та вихованців й дозволяють відчувати власний внесок у досягнення спільної соціально значущої мети – через залучення дітей та їх батьків до посиленої діяльності з підтримки захисників України, стимулювання ініціативи вихованців у цьому напрямі. Долучення дітей та молоді до творчих занять в малих групах, створення й реалізації спільних мистецьких проєктів, використання методів театралізації та драматизації, ситуаційних ігор та театральних вправ сприяє спілкуванню та взаємодії дітей між собою, розвитку їхнього емоційного та соціального інтелекту, налагоджує атмосферу спільної творчості, навчання та спілкування, дозволяє створити простір для розвитку та самовираження дітей та молоді, а також сприяє їхній активній участі в суспільному житті.

Отже, застосування доцільних соціально-педагогічних технологій в будинках творчості відкриває нові можливості для соціалізації дітей та молоді, навіть, якщо заклад позашкільної освіти працює в онлайн-режимі в регіонах зі складною безпековою ситуацією. Така діяльність забезпечує розвиток у дітей та

молоді особистісних якостей майбутніх лідерів, яким творити майбутнє держави, сприяє вільному розвитку особистості, здобуттю нею соціально-громадського досвіду, навичок і вмінь, необхідних для успішної соціалізації, подальшої самореалізації та професійного самовизначення, усвідомленню молодим поколінням особистої відповідальності за власне життя і вплив на розвиток суспільства, розвитку соціальної і громадянської активності, творчому, інтелектуальному і духовному розвитку молодого покоління, якому творити майбутнє нації.

Список використаних джерел:

1. Бойко А.Е., Вербицький В.В., Корнієнко А.В. Позашкільна освіта: додаткові можливості для розвитку особистості дитини. *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні*. Київ : Конві Прінт, 2021. 384 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/726223/>
2. Закон України «Про позашкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>
3. Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта і виховання. *Енциклопедія позашкільної освіти*. Рівне : Зень О., 2017. С. 327–333.

Бутова К.І.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Рижанова А.О.

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

ЗАСОБИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СОЦІАЛЬНІЙ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Добровільно мобілізовані військовослужбовці з угруповань територіальної оборони, які дислокуються у прикордонній зоні України на Сумщині, Харківщині, у вільний від військових обов'язків час відвідують місцеві клуби, будинки культури з метою адаптуватися до соціального

середовища місцевої громади. Фахівці цих соціальних закладів активно використовують засоби соціокультурної діяльності (СКД) з розважальною метою, проте ефективність для військослужбовців цих закладів та засобів значно зрослі, якщо вони були спрямовані на соціокультурну адаптацію, що допомогло би їм полегшити воєнно-військове життя.

Проблеми адаптації та дезадаптації людини у військовому та цивільному середовищах вивчали Н.Олексюк, А.Капська, С.Дьомочкін, В.Рютін, Т.Сергієнко, Л. Штефан та інші. Наприклад, Т.Сергієнко досліджувала соціально-педагогічну профілактику дезадаптації курсантів молодших курсів, В.Рютін обґрунтував педагогічні умови соціалізації військовослужбовців у мирний час. Сутність соціокультурної діяльності аналізували: Т.Босенко, Н.Кочубей, Н.Максимовська, Т.Спіріна та інші; Особливо цікавими для нашого дослідження є наукові публікації Ю.Бриндікова щодо застосування арт-терапії, ігрових технологій в роботі з військовослужбовцями учасниками бойових бій, однак в процесі їх реабілітації. Використання засобів соціокультурної діяльності в соціальній адаптації військовослужбовців досліджено недостатньо.

Метою публікації є доведення актуальності використання засобів соціокультурної діяльності в соціальній адаптації добровільно мобілізованих бійців в територіальній громаді їх дислокації.

На підставі закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» розглядаємо поняття «військовослужбовці» як особи (громадяни України, іноземці та особи без громадянства), які проходять військову службу, пов'язану з обороною України, її незалежності, територіальної цілісності [6]. Отже, добровільно мобілізовані (фактично цивільні люди) є надзвичайно вмотивованими військовослужбовцями, яким важко пристосуватися до особливостей військового соціального середовища, де за В.Рютіним відбувається: «статутне імперативне-правове регулювання відносин, просторова локалізація, тверда регламентація і строгі тимчасові інтервали, величезні фізичні і психічні навантаження, великий темп та динаміка змін, високий рівень колективності, обмеження можливості для добровільного

вибору діяльності ...» [8] та інше, що загострюється в умовах війни. Крім того, добровольці-військовослужбовці, як правило, дислоковані в регіонально «чужій» територіальній громаді, що подвоює проблему соціальної адаптації

У законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» йдеться про соціальну адаптацію військовослужбовців, але лише після звільнення із військової служби [7]. На підставі аналізу визначень соціальних педагогів та у фахових довідниках, під поняттям «соціальна адаптація» розуміємо процес пристосування особи до умов соціального середовища, результатом якого є адаптованість, а його недоліки призводять до соціальної дезадаптації (асоціальність, маргінальність, алкоголізм, наркоманія та інші форми девіантної поведінки) [1;2]. Соціальна адаптація добровільно мобілізованих військовослужбовців до цивільного соціального середовища територіальної громади їх прикордонної дислокації зміцнює особистісну стійкість бійців до негараздів військово-воєнного життя, профілактує соціальні деформації при поверненні до цивільного соціального середовища після перемоги.

На основі вивчення наукових джерел [5;6;7;12] дійшли висновку, що, провідною перевагою засобів соціокультурної діяльності в соціальній адаптації добровільно мобілізованих військовослужбовців є творче пристосування до соціуму, його культури, себе в цьому новому соціокультурному середовищі. Саме соціокультурна творчість бійців у цивільній територіальній громаді дещо компенсує руйнівний характер військово-воєнної діяльності у свідомості військовослужбовців, забезпечить її стабільність.

Соціокультурні заклади Краснопільської територіальної громади Сумської області (сільські клуби, міські будинки культури, бібліотеки тощо) об'єдналися для розробки та реалізації Програми соціальної адаптації військовослужбовців засобами соціокультурної діяльності. Провідним принципом цієї Програми були суб'єкт-суб'єктні стосунки між менеджерами СКД та військовослужбовцями, оскільки одні пристосовували до своєї територіальної громади, а інші до умов воєнного життя. Засоби СКД

спрямовувалися на: пізнання навколишньої соціальної дійсності та особливостей її культури (екскурсії, місцеві свята, зустрічі з видатними краснопільцями тощо); зміцнення комунікації між місцевими та військовослужбовцями (спільні концерти «Воєнні пісні», «Сучасна українська кухня : Краснопілля та (регіони мешкання військовослужбовців)», конкурс «Козацькі танці» тощо); на зміцнення ціннісно-орієнтаційної спрямованості (літературно-музично-театральні журнали «Сива історія України», «Незламні герої України: в історії та сучасності» та інші), на перетворювально-оновлюючи зміни соціального середовища (конкурс проєктів з відбудови (зруйнованого) в територіальній громаді; колажі селище...після перемоги; конкурс «Парк перемоги Краснопілля» та інші).

Серед проведених заходів високу оцінку з боку військовослужбовців отримали: «Свято української кухні» із залученням бійців до приготування та смакування «Козацьких страв», «Фестиваль українського кіно» із запрошенням військовослужбовців до перегляду фільмів про українське військо, а також концертні програми для вітання добровільно мобілізованих з Днем Збройних Сил України, Різдвом, Новим роком.

Список використаних джерел:

1. Адаптація соціальна. *Соціальна робота: короткий енциклопедичний словник*. Київ: ДЦССМ, 2002. Кн.4. С.10-11.
2. Безпалько О.В. Адаптація. *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери*. Київ-Сімферополь: Універсум, 2013. С.7-9.
3. Бриндіков Ю. Л. Арт-терапія: суть, можливості роботи з військовослужбовцями учасниками бойових дій. *Науковий вісник Ужгород. університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота: зб. наук. пр. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2018. Випуск 2 (41). Частина I. С. 42–45.
4. Бриндіков Ю. Л. Ігрові технології: суть, можливості роботи з військовослужбовцями-учасниками бойових дій. *Social Work and Education*, 2018. Vol. 4. No 1. P. 112–118.
5. Кочубей Н.В. Соціокультурна діяльність: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2015. 122 с.
6. Максимовська Н. О., Босенко Т.В. Менеджмент анімаційної соціокультурної діяльності. *Культура України* : зб. наук. пр. / М-во культури та інформ. політики України, Харків. держ. акад. культури ; за заг. ред. В. Шейка. Харків : ХДАК, 2022. Вип. 77. С.43-51.

7. Максимовська Н.О. Соціально-педагогічна анімація у сфері дозвілля інформаційного суспільства. *Трансформація соціальної педагогіки, соціальної роботи в культурі інформаційного суспільства*: колективна монографія / За наук. ред. проф. А.Рижанової. Харків: ХДАК, 2019 . С.91-114.
8. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992, у редакції від 18.10.2022 р. №2678-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T223200>
9. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: закон України за ред. №2490-IX від 29.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
- 10.Рютін В.В. Педагогічні умови соціалізації військовослужбовців строкової служби Збройних Сил України: автореф. ...канд. пед. наук за спец. 13.00.05 – соціальна педагогіка. Луганськ, 2006. 20 с.
- 11.Сергієнко Т.М. Соціально-педагогічна профілактика дезадаптації курсантів молодших курсів військових навчальних закладів: автореф. ...канд. пед. наук за спец. 13.00.05 – соціальна педагогіка. Київ, 2018. 20 с.
- 12.Спіріна Т. Соціокультурна діяльність як засіб формування життєвих цінностей молоді у вільний від навчання час. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36013/1/T_SPIRINA_PPPSS_KSP&KO_IP_SP.pdf

Васильєва М.П.

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ МОЛОДІ ЯК УМОВА КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

У сучасних умовах повномасштабного вторгнення на територію незалежної України і ведення на цій території війни з мирним населенням актуальним постає питання об'єднання суспільства навколо єдиних цінностей, демонстрації внутрішньої єдності. Важлива роль в цьому процесі належить саме молодому поколінню, від якого залежить той шлях, яким буде розвиватися суспільство і держава в майбутньому. Молодь України сьогодні прагне в майбутнє, яке асоціюється з прогресивними європейськими цінностями. Як ніколи є зрозумілою неможливість і абсурдність повернення в минуле. Молоде покоління України не розуміє прагнення окремих представників старшого

(скоріше, не другого, а саме третього покоління) населення України повернутися в минуле. Отже, саме молодь має своїми діями доводити готовність будувати прогресивне майбутнє разом з молоддю європейських країн. А для цього важливими є зусилля для консолідації суспільства.

Консолідація суспільства – це процес об'єднання різних груп та індивідів у суспільстві навколо спільних цінностей, ідентичності і цілей. Цей процес сприяє зміцненню суспільної єдності та відсутності внутрішніх конфліктів. Науковцями і історичним досвідом доведено, що консолідація суспільства може бути досягнута через розвиток громадянської свідомості, сприяння громадянській активності, створення інституцій для вирішення суспільних проблем, а також сприяння взаєморозумінню і діалогу між різними групами суспільства. Однозначним є висновок про те, що консолідоване суспільство має більше шансів досягти стабільності та просування на шляху розвитку.

Обрана Україною євроінтеграція сприяє соціальній активності, оскільки вона спонукає громадян брати участь у політичних процесах, громадських ініціативах та обговореннях щодо реформ. Адже цінності, на яких базується Європейський Союз: це повага до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та повага до прав людини. Саме від молоді залежить лобювання важливих суспільних питань і відстоюванні своїх прав і інтересів у контексті європейських стандартів і цінностей.

Молодь може виявляти активність через участь у громадських організаціях, волонтерство, створення ініціативних проєктів, а також через політичну участь в обговоренні суспільних питань. Це сприяє розвитку громадянської свідомості та допомагає молоді впливати на події в суспільстві, сприяти позитивним змінам та вирішувати актуальні питання.

Зважаючи на те, що саме молодь є майбутнім суспільства, і її дії та переконання можуть суттєво впливати на формування спільних цінностей та ідентичності, важливим є визначення способів, якими молодь може сприяти консолідації суспільства. Такими способами науковці визначають:

- громадську активність: молодь може брати активну участь у громадських організаціях, волонтерських проєктах та інших ініціативах, що спрямовані на розвиток суспільства і розв'язання соціальних проблем. Молодь сьогодні не може і не повинна залишатися осторонь прийняття рішень щодо шляху подальшого розвитку України;

- соціальний активізм: молодь може виступати за права та інтереси різних груп, а також висувати суспільні питання на обговорення, сприяючи формуванню громадської думки. Дуже важливим є сьогодні висловлення інтересів, бажань і прагнень молоді як представників майбутнього суспільства, демонстрація зацікавленості в побудові держави, яка опікуватиметься проблемами різних верст населення, різних поколінь;

- розвиток інновацій: саме молоді люди здатні генерувати нові ідеї та створювати технології, що сприяють розвитку суспільства, економіки, культури;

- взаєморозуміння та діалог: молодь може стати каталізатором взаєморозуміння між різними групами та генераціями, сприяючи діалогу та вирішенню конфліктів.

Отже, розумна та активна молодь може допомогти створити об'єднане та стабільне суспільство, спрямоване на досягнення спільних цілей і розвиток. Від держави потрібне стимулювання й підтримка ініціатив молоді для просування інновацій і нових ідей у розбудові нашої держави після закінчення війни.

Волинська К.В.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Відокремленого структурного підрозділу «Роменський фаховий коледж
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»

ДОСВІД СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ

Вивчення питання соціального виховання особистості досить гостро постає в сучасних українських реаліях, зважаючи на умови глобалізації,

трансформації та інформатизації суспільства. Людина з'являється на світ із відповідними задатками, однак вирішальним у становленні її геніальності відіграє соціальне середовище, в яке вона потрапляє після народження. Тому, можна стверджувати на існування тісного зв'язку між розвитком особистості і суспільством. Відповідно, соціальне виховання є істотним фактором у життєдіяльності індивіда.

Соціальне виховання стало предметом вивчення багатьох науковців в сфері педагогіки, психології, філософії. Нам імпонує визначення даного феномену, яке розглядається більшістю теоретиків і практиків, як «процес становлення соціальної особистості, навчання та засвоєння нею соціальних норм і культурних цінностей, установок та зразків поведінки того суспільства, соціальної групи і громади, до яких вона належить» [2].

Формування і розвиток особистості в суспільстві визначається сукупністю умов суспільного життя в певний історичний період. І хоч саме визначення поняття “соціальне виховання” сформульовано відносно недавно, витoki його основних аспектів сягають глибокої давнини.

Так, цікавим, на наш погляд, є вивчення досвіду організації соціального виховання в добу Античності. Найбільш визначний етап розвитку освіти і виховання в Стародавній Греції, на нашу думку, пов'язаний з утворенням та функціонуванням у ній держав-полісів. Зокрема, нашу увагу привертають абсолютно полярні у підходах до організації системи виховання, але однаково цікаві в історичному аспекті, держави-поліси - Афіни та Спарта.

Зокрема, в повсякденному житті ми часто чуємо вислів “спартанське виховання”, “спартанські умови”, але що криється за даними афоризмами насправді. Аналізуючи літературні джерела, ми можемо стверджувати, що головною метою спартанського виховання було формування фізично сильної, витривалої особистості, справжнього патріота і мужнього майбутнього воїна. Оскільки держава постійно перебувала у стані війни, то всі зусилля освіти, виховання і законодавчої системи були спрямовані на підготовку сміливої, загартованої і відданої військовій дружині особистості. З семирічного віку

хлопчиків віддавали під опіку держави, всі освітні і виховні елементи якої мали на меті сформувати спритних, бездоганних та слухняних служителів військової справи. В юнаків виховувалось почуття беззаперечного підпорядкування старшим, настанову на перемогу та високий рівень патріотизму. Для спартанського воїна вважалось за велику честь загинути на полі бою за свободу своєї Батьківщини. Дівчат також залучали до опанування елементів військової підготовки та фізичного загартовування з метою подальшого виховання власних дітей згідно пануючих традицій того часу [1].

Протилежний підхід у вихованні майбутніх поколінь спостерігаємо у грецькому місті-державі - Афінах. В їхній системі соціального виховання акцент ставився на гармонійному поєднанні духовної краси і фізичної міцності особистості. До 7 років діти виховувались в умовах сімейних традицій. Значну увагу тут приділяли навчанню грамоти, писемності та арифметиці, не забуваючи про розвиток духовної культури, засвоєння моральних цінностей, вчення гри на музичних інструментах та оволодіння мистецтвом красномовства, що в підсумку давало гармонійно сформовану та всебічнорозвинену особистість [3].

Пріоритетним напрямом соціального виховання в сучасному суспільстві є допомога людині не просто вижити в соціумі, але й бути успішною та здатною відповідати на виклики сьогодення. І саме відповіді на них варто шукати в історії й еволюції розвитку зарубіжного соціального виховання. Накопичений століттями досвід формує у нас усвідомлення значущості людини в житті суспільства як соціально активної особистості та професіонала. Беззаперечно, у цьому контексті важливим є правильно налагоджена система соціального виховання, яка зосереджує в собі поєднання зусиль сім'ї, суспільства, держави, навчальних закладів, громадських організацій та інших соціальних інститутів і спрямована на формування всебічно розвиненої, зрілої особистості, яка гармонійно співіснує в соціумі та здатна приносити користь суспільству.

Список використаних джерел:

1. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Тернопіль : Вид-во Астон, 2004. 171 с.
2. Кільова Г.О. Використання новітніх технологій у системі навчання та виховання студентської молоді. *Освіта Донбасу*. 2011. № 6 (149). С. 43-49.
3. Шинкарук В.Д. Теорія та історія соціального виховання в зарубіжних країнах (для студентів напряму підготовки «Соціальна педагогіка») / В.Д. Шинкарук, Р. В. Сопівник, І. В. Сопівник. К.: ЦП «Компринт», 2015. 236с.

Волкова К.С.

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Суменко Т.Ю.

здобувачка третього «освітньо-наукового» рівня
кафедри соціальної роботи Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДИТИНИ ІЗ СКЛАДНИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ: ПРЕЗЕНТАЦІЯ «ІНТЕГРОВАНОГО СОЦІАЛЬНО-МИСТЕЦЕЦЬКОГО КУРСУ «MY WORLD» ДЛЯ ДІТЕЙ ЗІ СКЛАДНИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ

Соціальна компетентність дитини зі складними порушеннями розвитку вкрай важлива для її загального розвитку та благополуччя. Більшість дітей із зазначеної категорії мають низку соціальних дефіцитів, що негативно впливає на їх рівень життя та функціонування в цілому. Не сформований соціальний досвід або його відсутність перешкоджає дитині навчатися, опановувати елементарні соціальні навички, знайомитися із людьми, підтримувати порядок вдома, орієнтуватися у соціальному просторі, користуватися транспортом, ходити до магазину. Велика кількість дітей зі складними порушеннями розвитку мають проблеми із комунікацією, їм важко концентрувати увагу,

запам'ятовувати навчальний матеріал, виконувати прості словесні інструкції, планувати власну діяльність [1].

Формування соціальної компетентності дитини підпорядковується численним процесам упродовж її життя. Відповідно, вимоги щодо рівня сформованості цього феномену у дитини зі складними порушеннями розвитку у кожній віковій категорії будуть змінюватися в процесі її загального розвитку [2].

Важливу роль у формуванні соціальної компетентності відіграють батьки, або опікуни такої дитини, адже це люди із найближчого її оточення, які можуть підтримувати та навчати. Нажаль, у нашому стереотипному суспільстві батьки дитини із складними порушеннями розвитку вимушені долати численні перепони на шляху до її соціалізації. Психологічної процес прийняття діагнозу дитини, а у подальшому відсутність інклюзивної компетентності, фінансових можливостей, часто є причиною затяжної соціальної дезаптації родини, що вже у ранньому дитинстві зменшує шанси дитини на компенсацію соціально-комунікаційних дефіцитів, її гармонійний розвиток.

Утруднення формування соціальної компетентності дітей зі складними порушеннями розвитку полягають не лише у означених факторах, а передусім у обтяжувальній нозології. Наявні порушення у дитини в переважній більшості мають патологічний прогноз: спостерігається затримка психічного розвитку, є серйозне недорозвинення мови, слуху, координації, уваги, пам'яті; відмічаються порушення у емоційно-вольовій, сенсорній, поведінковій, інтелектуальній сферах.

З огляду на зазначені складності формування соціальної компетентності, можна з впевненістю сказати, що впоратися з цим завданням батькам вкрай важко, саме тому професійна підтримка фахівців реабілітаційних установ та професійно складена індивідуальна програма реабілітаційного маршруту дитини зі складними порушеннями розвитку є вкрай важливим аспектом у її загальному розвитку. Такі підопічні потребують систематичної підтримки,

адже через особливість своїх нозологій часто регресують та втрачають набуті знання та навички.

Особливо гостро стоїть питання фахової підтримки дітей із складними порушеннями розвитку в умовах воєнного стану, коли більшість батьків та фахівців мали потребу вимушено переміститися в інші населені міста та країни. В умовах пристосування до нового приміщення, місцевості, темпоритму життя дитина зі складними порушеннями розвитку отримує додатковий стрес. Відсутність навичок соціальної комунікації, низька спроможність опановувати свій психічний стан, поглиблюють проблему адаптації у нових умовах життя, а відсутність занять із фахівцями в режимі офлайн стає перепорою у якісному функціонуванні в межах соціального середовища, що може спровокувати регрес у формуванні соціального досвіду дитини [3].

Для дитини, що проходила системну реабілітацію в межах реабілітаційної установи, отримувала професійну допомогу фахівців, опинитися без комплексної підтримки, у буквальному сенсі, означає жити без кисню. Відсутність офлайн занять у звичному форматі є додатковим стресом для дітей із складними порушеннями розвитку, окрім того, батьки, що мають вирішувати численні соціальні питання, не завжди можуть оформити своїх дітей до інших реабілітаційних закладів з ряду причин: укомплектованість груп, відсутність бомбосховищ, припинення адміністрацією закладу трудового договору із співробітниками через воєнний стан, незнання мови і т.д.

Можливість долучити дитину зі складними порушеннями розвитку до дистанційних корекційно-розвиткових занять із фахівцями часто є рятувальним колом для самої дитини, так і для її батьків. Проте, якісних практично-орієнтованих інструментів, які могли б використовувати фахівці що працюють з дитиною дистанційно, розроблено досить мало.

Актуальність означеної проблеми формування соціальної компетентності дітей зі складними порушеннями розвитку та здійснення пошуку варіативних шляхів її вирішення обумовило розробку «Інтегрованого соціально-мистецького курсу “My world”» для дітей зі складними порушеннями розвитку

з метою його впровадження в реабілітаційні центри, дошкільні, загальноосвітні навчальні заклади, соціальні установи із реабілітаційними відділеннями, заклади спеціальної освіти. Мета курсу: формування соціальної компетентності дітей із складними порушеннями розвитку.

«Інтегрований соціально-мистецький курс «My world» складається з 8 ми модулів, які містять розроблені корекційно-розвиткові заняття соціально-практичного характеру для дітей із аутизмом, інтелектуальною недостатністю, синдромом Дауну, РДУГ, поведінковими розладами. Кожен модуль має корекційну мету, завдання, підсумок, рекомендовані ігри-вправи. Усі заняття, залежно від наявних даних первісного діагностування рівня сформованості дитини із складними порушеннями розвитку можуть бути модифікованими. Окрім того, у більшості запропонованих вправ та завдань є три ступені складності: елементарний, достатній та високий. Ступінь складності завдання обирається мультидисциплінарою командою, яка діє у єдиному векторі роботи, збирає дані про виконання індивідуальної програми дитини, вносить корективи у її реабілітаційний маршрут згідно роботи за матеріалами курсу.

Важливою умовою впровадження «Інтегрованого соціально-мистецького курсу «My world» є робота фахівців за рекомендованим навчальним планом та трьома протоколами, що містить діагностичні методики, регламентують час занять із дитиною, враховують її загальний розвиток, настрій, емоційні та сенсорні реакції на об'єкти, їх колір, величину, кількість і тд.

Кожен модуль оформлений у відповідний за прикладом веселки: червоний, помаранчевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий, рожевий. Предмети, навчальні, комунікативні тренажери та приладдя, з яким працює фахівець за обраним модулем має бути відповідних, або наближених до основного кольору відтінків. Такий методичний хід краще орієнтує дитину під час виконання вправ, формує асоціативне мислення.

Цікавою структурною складовою корекційних занять, що містяться в означеному курсі є «Творча хвилинка», що являє собою мотиваційний стимул для дитини із складними порушеннями розвитку. Основна мета структурної

складової «ТХ» це розвиток творчих здібностей, встановлення двосторонньої комунікації між фахівцем та дитиною, емоційне відновлення оптимального психічного стану й соціальної життєдіяльності, підвищення рівня самооцінки, розвиток soft skills, навичок самоконтролю, волевиявлення. Корекційні завдання у «ТХ» спрямовані на розвиток дрібної моторики, координації, моторних функцій, уміння виконувати словесні та візуальні інструкції.

Особливістю курсу є поєднання музичної складової, що міститься у QR кодах і знаходиться на сторінках робочих зошитів та щоденнику успіху дитини. Фахівцям або батькам достатньо сканувати код для того, аби з'явилася рекомендована музична мелодія для супроводу корекційного заняття. Використання робочих зошитів та щоденнику успіху дитини також є обов'язковою умовою під час корекційно-розвиткових занять дитини із фахівцем.

Корекційно-розвиткові заняття «Інтегрованого соціально-мистецького курсу «My world» спрямовані на опанування дитиною простих соціальних алгоритмів, формування практичних умінь та навичок. Контент курсу складається із нейрокорекційних вправ, руханок, елементів АФК, логоритміки, пальчикової гімнастики, поспівок, нейровправ, арт терапевтичних, комунікативних вправ, соціальних ігор та ін. Унікальність курсу полягає у тому, що його можна використовувати як для дітей з нормотиповим розвитком (дошкільний, ранній шкільний вік), так і для дітей зі складними порушеннями розвитку в межах реабілітаційних центрів, дитячих садків та шкіл як під час онлайн занять, так і в межах звичайного формату навчання.

Впровадження даного курсу у систему корекційно-розвиткової роботи реабілітаційних установ сприятиме вирішенню проблеми формування соціальної компетентності дитини зі складними порушеннями розвитку та започаткувати новий вектор роботи мультидисциплінарної команди.

Наразі розроблено і розміщено на національній платформі Edway навчальну програму курсів підвищення кваліфікації для педагогічних та соціальних працівників «Інтегрований соціально-мистецький курс «My world»,

за якою на кінець жовтня 2023 року навчається 48 фахівців з різних куточків України. Слухачі та слухачки курсу мають можливість ознайомитися із специфікою впровадження «Інтегрованого соціально-мистецького курсу «My world» для дітей зі складними порушеннями розвитку в межах роботи реабілітаційних центрів, вдосконалити ключові компоненти професійної компетентності вчителя, опанувати новими елементами інклюзивної компетентності в рамках організації навчальної, виховної, корекційно-розвиткової роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку.

Список використаних джерел:

1. Semrud-Clikeman M., Glass K. The Relation of Humor and Child Development: Social, Adaptive, and Emotional Aspects. *Journal of Child Neurology*. 2010. Vol. 25, no. 10. P. 1248–1260.
URL: <https://doi.org/10.1177/0883073810373144> (date of access: 30.10.2023).
2. The building blocks of social competence: Contributions of the Consortium of Individual Development / C. Junge et al. *Developmental Cognitive Neuroscience*. 2020. Vol. 45. P. 100861.
URL: <https://doi.org/10.1016/j.dcn.2020.100861> (date of access: 30.10.2023)
3. Beyond Social Skills: Understanding and Supporting Social Competence in Students with LDs - LD@school. LD@school.
URL: <https://www.ldatschool.ca/mentalhealthsocialcompetence/> (date of access: 30.10.2023).

Гетьман А.Ю.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Єсіна

Сьогодні наша держава переживає дуже важкі часи: економічний спад, повномасштабна військова агресія з боку Російської федерації призводять до неможливості багатьох дітей брати відповідальність по догляду за своїми літніми батьками. Люди похилого віку належать до найменш захищених і найбільш соціально уразливих верств населення. Особливо, мова йде про тих,

хто внаслідок різних обставин, опинилися без сімейної опіки рідних людей. Вони вимушені шукати підтримку та захист в іншому середовищі. Однією з можливостей соціального захисту літніх людей є створення геріатричних установ, які здатні забезпечити їм гідні умови проживання, лікування, реабілітації, проведення дозвілля тощо. Процес пристосування до нових умов у багатьох осіб похилого віку супроводжуються значними труднощами. Зміна самостійного життя на життя, залежне від інших, є дуже складним процесом як в емоційному, так і соціальному контекстах. Таким чином, процес їх адаптації до нових умов існування є досить складним, емоційно насиченим і соціально гострим.

Аналіз наукової літератури показав, що питаннями адаптації людей похилого віку займалися Т. Алексєєнко [1], О. Безпалько [2], Л. Завацька [5], Т.Калініченко [6], соціально-психологічні аспекти подолання проблем осіб похилого віку розглядали В. Кузьмич [7], С. Михальська [9], теоретико-практичні основи організації та здійснення соціальної роботи з соціальної адаптації людей похилого віку вивчали О. Денисюк [3], М. Житинська [4], Ю.Лисенко [8], Ю.Маденова [3], І. Романова [10], М. Сех [10] тощо.

На основі проведеного аналізу джерельної бази О.Безпалько[2], М.Житинська [4], Т. Калініченко [6] встановлено, що поняття «*похилий вік*» слід розуміти в широкому сенсі. Адже в багатьох країнах і культурах зарахування до категорії осіб похилого віку - це не обов'язково питання власне віку, скоріше це пов'язано з такими обставинами, як, наприклад, статус дідуся або наявність певних фізичних ознак, як-от сиве волосся. У місцевостях, де люди живуть у важких умовах, деякі стани, які зазвичай асоціюються з похилим віком, наприклад, труднощі з пересуванням або хронічні захворювання, можуть з'явитися і в більш молодому віці. Проте слід зазначити, що в переважній більшості джерел для визначення осіб похилого віку використовують 60-річний вік і старше. Так, за міжнародною класифікацією, «людина похилого (або третього) віку це особа, яка досягла 65 років» [7, с. 95].

Аналіз наукової літератури В. Кузьмича [7], С. Михальської [9] та

практики соціальної роботи дозволив визначити соціально-психологічні фактори, які впливають на процес адаптації людей похилого віку, а саме: зниження рівня доходів і погіршення матеріального становища; зниження рівнів самоповаги і авторитету серед оточуючих; самотність: більше 70% літніх людей живуть або тільки з чоловіком, або наодинці, половина жінок, старших за 65 років, - удови; обмеженість свободи у виборі видів життєдіяльності, подорожей, проведення часу, партнерів для спілкування і спільного життя.

До проблем, з якими стікаються особи похилого віку, можна віднести: загальний стан здоров'я (фізичне, психічне); самотність; зниження рівня життя, підвищення рівня злочинних дій, що вчиняються по відношенню до осіб похилого віку; упереджене ставлення окремих громадян до людей похилого віку, соціальна ізоляція (погіршення комунікативних здібностей літніх людей).

Отже, перехід людини до періоду старості, характеризується послідовним або раптовим проходженням нею певних вікових психосоціальних кризових етапів: відхід з будинку дорослих дітей, народження онуків, вихід на пенсію, смерть або загроза втрати близьких людей, усвідомлення наближення власної смерті.

На основі аналізу наукових праць Т. Алексєєнко [1], Л. Завацької [5], Т.Калініченко [6] ми визначаємо адаптацію як процес пристосування індивіда до нових умов соціального середовища. Цей процес, як правило, спрямований на збереження збалансованої діяльності фізичної та інтелектуальної складової особистості за умов життя, що змінилися. Дещо іншим є феномен соціальна адаптація - це "процес пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи стосунків із соціальними об'єктами, інтеграція особистості в соціальні групи, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища" [1, с. 35].

Проаналізувавши наукову літературу, Т. Алексєєнко [1], О. Безпалько [2], Л. Завацької [5], Т. Калініченко [6], В. Кузьмича [7], С. Михальської [9], ми дійшли висновку, що соціальна адаптація осіб похилого віку - це складний

процес, що передбачає проведення комплексу заходів, які спрямовані на продовження соціальної активності даної категорії.

Від підтримки рідних та професіоналізму соціальних фахівців залежить успішна чи не успішна буде адаптація людей похилого віку. До складових успішної соціалізації даної категорії відносимо:

- на рівні суспільства (ступінь зближення ціннісних орієнтацій різних статевовікових груп суспільства);
- на рівні групи (ступінь рольової адаптації, ступінь позитивності соціальної ідентичності);
- на рівні особистості (пристосованість до процесу старіння і ступінь позитивності особистісної ідентичності).

Таким чином, успішність адаптації людей похилого віку залежить від статусної і рольової визначеності, які прямо пропорційні рівню ототожнення людиною себе з певними культурними, національними, соціальними та віковими групами. Також, на успішність даного процесу, впливає формування у осіб похилого віку нової активної життєвої позиції, перегляд минулих установок, вироблення певного ставлення до власного старіння.

Одним із видів соціальних закладів, які надають послуги із соціальної адаптації людям похилого віку є територіальні центри соціального обслуговування. Для забезпечення їх потреб у територіальних центрах соціального обслуговування проводяться різноманітні заходи, такі як: групи здоров'я, йоги; індивідуальні та групові заняття з психологами; сеанси ароматерапії, масажів та електромасажів; заняття у спортзалах з тренажерами (бігові доріжки, орбітреки, велотренажери, профілактори Євмінова, шведські стінки); бібліотеки, кабінети трудової адаптації, кімнати духовності; ансамблі пісні, хорові та танцювальні колективи, театральні студії; заняття з комп'ютерної грамоти та трудової адаптації для розвитку моторики рук.

Таким чином, серед пріоритетних завдань соціальної адаптації людей похилого віку, виділяємо можливість спілкування, яке допомагає їм збагачувати один одного інтелектуально, обмінюватися життєвим досвідом і

просто знаходити однодумців. У цьому контексті важливою стає робота соціального фахівця, яка сприяє оптимізації процесу спілкування, більш активному перебігу соціальної адаптації людей похилого віку.

Список використаних джерел:

1. Алексеєнко Т. Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики: наук.-метод. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 152 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. Посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 208 с.
3. Денисюк О. М., Маденова Ю. В. Організація дозвілля людей похилого віку в громадських та державних установах. *«Молодий вчений»*. Пед. науки. Листопад, 2019. № 11 (75). С. 897-902. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/11/190.pdf> (дата звернення: 18.05.2022 р.).
4. Житинська М. О. Соціально-педагогічна підтримка життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування: дис....канд. пед. наук: 13.00.05 / Національний педагогічний університетт імені М. П. Драгоманова. Київ, 2018. 260 с.
5. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навчальний посібник для ВНЗ. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2008. 257 с.
6. Калініченко Т. І. Теоретико-методологічні основи дослідження проблеми соціально-педагогічної підтримки літніх людей. *Часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія № 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Вип. 19. С. 147-154.
7. Кузьмич В. Вікові особливості людей похилого віку. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Сер.: Пед. науки. 2018. № 3. С. 93-106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadrcpn_2018_3_11 (дата звернення: 13.11.2023 р.).
8. Лисенко Ю. О. Специфіка соціалізації людей похилого віку в інформаційному суспільстві. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2018. № 4. С. 33-45.
9. Михальська С.А. Психологічні особливості людей похилого віку. *Проблеми сучасної психології*. 2022. Вип. 23. С. 425-434.
10. Романова І.А., Сех М.І. Готовність соціального працівника до роботи з людьми похилого віку в умовах благодійної організації. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи*: матеріали міжвуз. дистанц. студ. наук.-практ. конф., Харків, 27 трав. 2020 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; [за ред. М. П. Васильєвої]. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. С. 67-74.

ПРОФІЛАКТИКА АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ: СТРАТЕГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент. І.А. Романова

Вплив соціальних мереж, незбалансованість інформаційного простору, економічні та соціокультурні коливання – все це взаємодіє із формуванням особистості підлітка, часто спричиняючи девіантну та агресивну поведінку. Зростаюча активність в онлайн-просторі може призвести до ізоляції, відчуження та формування спотвореного сприйняття реальності. У цьому контексті роль соціального педагога у закладах загальної середньої освіти стає надзвичайно актуальною, оскільки саме цей спеціаліст може стати ключовим у розробці та впровадженні стратегій корекції та профілактики негативних проявів у поведінці підлітків.

Аналіз і систематизація наукової літератури з проблеми дослідження дозволили визначити напрями розробки проблеми: психологічні аспекти виявлення агресивної поведінки (П. Горностай [4], І. Мазоха [6], О. Мізерна [7] та інші); передумови й причини виникнення такої поведінки (Р. Берон, Р. Волтерс та інші [12]); актуалізація ефективних методів роботи з підлітками (В. Афанасьєва [2], А. Павлюченко [8], С. Шебанова [9], та інші).

Державний стандарт соціальної послуги профілактики забезпечує якісне, системне та послідовне втручання на рівні закладу загальної середньої освіти; визначає критерії якості, структуру та механізми проведення профілактики. Зокрема, Стандартом передбачено методи втручання, а саме: індивідуальні та групові консультації, тренінги, семінари, програми підтримки для сім'ї, робота з педагогами та батьками; особливості професійної кваліфікації (спеціалісти, які працюють у цій сфері, повинні мати відповідну підготовку та сертифікацію для роботи з підлітками, що виявляють агресивну поведінку); важливість

використання міждисциплінарного підходу, що передбачає взаємодію різних спеціалістів: соціальних педагогів, психологів, медиків, юристів тощо. А також Стандарт передбачає активне залучення громадських організацій, волонтерів та батьків до процесу профілактики агресивної поведінки [1].

Основним завданням соціальних педагогів є гармонізація з навколишнім середовищем основних психічних проявів кожної дитини, її почуттів, емоцій з метою формування її вільної, неагресивної взаємодії з навколишнім дійством.

За «Словником-довідником соціального працівника», агресивність – це емоційний стан і риса характеру людини. Характеризується імпульсивною активністю поведінки, афективними переживаннями – гнівом, злістю, прагненням заподіяти іншому травму (фізично чи морально). Така поведінка може виявлятися в різних формах: від словесних образ (вербальна агресія) до грубої фізичної дії (фізична агресія). Чинниками агресивної поведінки найчастіше є: 1) захист своїх прав із зневаженням прав інших; 2) самоствердження за рахунок інших; 3) пригнічення оточуючих [5].

Через збільшення випадків прояву агресивності у дітей підліткового віку, соціальні працівники вдаються до активної профілактики у закладах загальної середньої освіти. Звертаючись до праці О. Безпалько, було виявлено, що профілактика, як напрям соціально-педагогічної діяльності в школі, спрямована на запобігання соціальних проблем неповнолітніх та попередження вже існуючих ускладнень, або негативних явищ у соціальному середовищі дітей. Таким чином, профілактика агресивної поведінки вбачає комплексну та системну взаємодію, що має на меті створення підтримки, навичок контролю за власним гнівом, відновлення позитивного мікроклімату в сім'ї, реалізацію успішної виховної моделі, формування навичок конструктивного розв'язання конфліктів, толерантного реагування на агресивну поведінку оточуючих.

За В. Афанасьєвою, ефективність профілактичної діяльності має базуватися на 3 важливих компонентах, а саме:

- професійна готовність соціальних педагогів до активної соціально-педагогічної профілактики (усвідомлення відповідальності, взаємодія з

батьками для досягнення успішного результату, ініціація взаємодії з іншими соціальними інститутами, а також розробка профілактичних вправ на основі спільної діяльності);

- соціально-педагогічна обізнаність та активність батьків щодо профілактики агресивної поведінки в умовах сімейного виховання (бажання батьків отримати необхідну інформацію щодо можливих методів та засобів профілактики, усвідомлення власної відповідальності за виховання дітей);

- усвідомленість підлітками шкоди агресивної поведінки та зниження рівня її прояву [3].

Т. Наумович виділяє етапи профілактики агресивної поведінки, що спрямовані на попередження її прояву, а саме первинна, що базується на основі вивчення особливостей формування поведінки та виховання дитини в сім'ї; вторинна, що передбачає раннє втручання, аналіз та корекція родинних стосунків, визначення батьківсько-дитячих кордонів та чітких сімейних ролей; третинна – корекція поведінки та психо-соціального розвитку підлітка [11]. Ці види профілактик виділено й у Державному стандарті соціальної послуги профілактики.

За В. Журавель та К. Сергєєвою, соціальний педагог повинен будувати роботу з профілактики агресивної поведінки в таких напрямках: «педагог – учень», «мати – дитина», «педагог – мати», «учень – батько», що дає змогу всебічно впливати на психіку дитини, віднайти ефективні форми соціально-педагогічного впливу [12].

На підставі аналізу наукової літератури актуальними проблемними аспектами у практичному вирішенні проблеми були визначені такі: відсутність пріоритезації родинних стосунків і авторитетного впливу батьків на дітей, мала кількість ефективних технологій навчання підлітків вивільнення гніву позитивними методами, відсутність взаємодії всіх суб'єктів впливу, недостатня залученість методик профілактики у діяльності шкіл.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка технології покращення стосунків батьків та дітей шляхом організації спільного дозвілля та

підбору технік збереження емоційного стану, розробка програми діагностичних тренінгів для виявлення першочергових чинників, що сприяють появі ознак агресивної поведінки, проведення масової інформаційно-просвітницької діяльності шляхом залучення фахівців різних сфер, що сприятиме соціалізації та обізнаності підлітків.

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт соціальної послуги профілактики. Наказ Мінсоцполітики України від 10.09.2015 № 912. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1155-15> (дата звернення: 26.10.2023)
2. Афанасьєва В.В. Соціально-педагогічна профілактика девіантної поведінки підлітків у діяльності загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 Соціальна педагогіка. Луганськ, 2011. 22 с.
3. Афанасьєва В.В. Профілактика та корекція агресивної поведінки підлітків у навчальному процесі. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2009. № 1. С. 47-52.
4. Горностай П.П. Психологія особистості: словник-довідник. Київ: Рута, 2001. 320 с.
5. Кизименко Л.Д., Бедна Л.М. Словник-довідник соціального працівника (для студентів та соціальних працівників). Міні-глосарій. Львів, ДЦ МОУ. 2000.
6. Мазоха І.С. Індивідуально-психологічні особливості агресивності особистості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 Загальна психологія, історія психології. Одеса, 2008. 19 с.
7. Мізерна О.О. Психологічні особливості прояву агресії у дітей підліткового віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 Педагогічна та вікова психологія. Київ, 2005. 20 с.
8. Павлюченко А.О. Профілактика агресивної поведінки у підлітків. *Соціально-психологічні аспекти розвитку суб'єктів освітнього процесу*: матеріали II Всеукраїнського науково-практичного форуму «Соціальнопсихологічні аспекти розвитку особистісно-професійної компетентності педагога в умовах інноваційних змін» (07– 12 грудня 2020 року, м. Суми). Суми: НВВ КЗ СОППО. 2020. С. 148-150.
9. Шебанова С.Г. Профілактика та корекція агресивної поведінки студентів засобами тренінгу спілкування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2000. 19 с.
10. Яцюк Н.О. Розвиток моральної рефлексії молодших школярів у процесі активного соціально-психологічного навчання. *Проблеми загальної та педагогічної психології* / за ред. С.Д. Максименка. К.: Інститут психології імені Г. С. Костюка АПН України, 2004. С. 656–658
11. Наумович Т. Агресивна поведінка підлітків. *Теоретичні засади, соціальна профілактика та стратегії корекційної роботи*. К., 2005. 245 с.

12. Журавель В., Сергеева К. В., Шаровара О. Г. Зупинись! – Посміхнись! : методичний посібник з профілактики агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації. К. : ФОП Буря, 2013. 124 с.
13. Shcherban T., Bretsko I., Varha V. Feachers of aggressive behavior in adolescent age. *Social Work and Education*, 2022. Vol. 9, No. 3. pp. 422-433. DOI: 10.25128/2520-6230.22.3.8.

Григоренко В.Л.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, технологій і методик дошкільної освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

ЦІННОСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬСТВА У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті розглянута проблема формування ціннісних орієнтацій дитини дошкільного віку у системі освіти, уточнено суть та змістову характеристику цінностей інклюзивного суспільства у вихованні дітей дошкільного віку. Встановлено, що проблема є складною та багатогранною й вимагає комплексного підходу та спільних зусиль освітян, батьків і громадських лідерів для її вирішення. Усвідомлення та вирішення цієї проблеми відіграє ключову роль у формуванні громадянської свідомості людини з раннього віку та сталого розвитку інклюзивного суспільства. Визначено, що в інклюзивному виховному середовищі швидше й ефективніше формуються моральні цінності і правила життєдіяльності дітей, оскільки спрацьовують такі механізми соціалізації, як механізм наслідування та ідентифікації.

Формування цінностей у дітей дошкільного віку розглянуто як складний і багатогранний процес, який впливає на подальший розвиток особистості. Схарактеризовано й змістово поєднано базові цінності інклюзивної освіти, а також цінності та ціннісні орієнтації, що формуються у дітей в ЗДО й відносяться до різних сфер їх життєдіяльності.

Ключові слова. *інклюзія, інклюзивна освіта, цінності особистості, дошкільний вік, заклади дошкільної освіти.*

Hryhorenko V.L. *VALUES OF AN INCLUSIVE SOCIETY IN THE EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN*

Abstract. The article examines the problem of forming value orientations of children of preschool age in the education system, and clarifies the essence and characteristic of the values of inclusive matrimony in educated children of preschool age. It has been established that the problem is complex and rich-sided and requires an integrated approach and the combined efforts of citizens, fathers and community leaders for its best. Awareness and growth of this problem plays a key role in the formation of popular awareness of people from the early age and the development of inclusive matrimony. It was determined that moral values and rules of life of children are formed faster and more effectively in an inclusive educational environment, because such mechanisms of socialization as the mechanism of imitation and identification are activated.

The formation of values in preschool children is considered as a complex and multifaceted process that affects the further development of the personality. The basic values of inclusive education, as well as values and value orientations that are formed in children in special education and relate to various spheres of their life activities, are characterized and meaningfully combined.

Keywords: *inclusion, inclusive education, personal values, preschool age, preschool education institutions.*

Постановка проблеми. У сучасному світі важливим аспектом розвитку суспільства є питання формування ціннісних орієнтацій особистості в освітній системі. Ця проблема актуалізується в умовах євроінтеграційного вибору України, оскільки ціннісні орієнтації визначають не лише особистісний розвиток кожної людини, але і спрямованість суспільства в цілому. Становлення демократичного суспільства в Україні й входження нашої держави в європейську спільноту зумовлюють потребу у вирішенні питань

рівноправного включення у суспільне функціонування, насамперед у систему освіти всіх громадян, й особливо тих, хто потребує цього найбільше, насамперед, дітей з особливими освітніми потребами (ООП).

Наголосимо, що інклюзивна освіта створює умови для участі кожної дитини в освітньому процесі, сприяє особистісному розвитку та інтеграції дітей з ООП в суспільство. Цей підхід також обґрунтовується у низці міжнародних документів, зокрема Конвенції ООН про права дитини та Конвенції ООН про права людини, які підтримують і захищають права осіб з обмеженими можливостями та закликають до їхнього повного включення в суспільство.

Міжнародні стандарти в галузі прав людини, зокрема прав дітей з особливими освітніми потребами, базуються на цінностях рівності, повної участі та відсутності дискримінації. Поширення інклюзивної освіти в Україні представляє собою важливий крок у забезпеченні ефективної реалізації права дітей з ООП на якісну освіту. Це відповідає загальній концепції прав людини, що визнає необхідність забезпечення рівних можливостей для всіх, незалежно від рівня їхньої фізичної або психічної дієздатності.

Розвиток інклюзивної освіти й поширення цінностей цього підходу в освіті є важливими не лише як соціальна необхідність, але й як позитивний крок до забезпечення рівних умов для всіх дітей у доступі до якісної освіти, згідно їхнім потребам, та сприяє розвитку суспільства у цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ціннісне підґрунтя інклюзії має коріння у світоглядних гуманістичних теоріях вчених-класиків, таких як Л. Бінсвангер, Х. Блум, Ж. Бодріяр, Е. Гідденгс, Ж. Дерріда, Е. Дюркгейм, Т. Лукман, Ж.-П. Сартр, Г. Сковорода, М. Хайдеггер та інші, де обґрунтовуються ідеї толерантності та співрозуміння у сприйнятті різноманіття людського життя. Ці гуманістичні концепції використовуються як філософська основа для розуміння інклюзивного підходу, що акцентує увагу на прийнятті різноманіття та повазі до індивідуальних відмінностей людини у суспільстві.

Інклюзія в освіті відображає важливість створення оточення, де кожна людина, незалежно від її індивідуальних особливостей, має можливість

отримати якісну освіту та активно брати участь у соціальному житті. У роботах сучасних науковців, таких як О. Акімова, О. Заярнюк, О. Терещук, І. Терюханова, Н. Стульпінас, розкривається важливість інклюзивної освіти та виклики щодо інтеграції дітей з ООП в освітнє середовище.

Проблематика інклюзивної освіти розробляється вченими у різних аспектах: С. Богданов (проблеми доступності освіти для осіб з обмеженими можливостями та методи впровадження інклюзивного середовища в закладах освіти); Л. Будяк (організаційно-педагогічні умови інклюзивного навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку в загальноосвітніх сільських школах); Г. Гаврюшенко (розробка програм адаптивної освіти для дітей з різними потребами та дослідження ефективних методів інтеграції дитини в освітній процес); А. Колупаєва (психолого-педагогічні аспекти інклюзивної освіти та розробка підходів до створення сприятливого середовища для дитини); Н. Найда (вивчення соціальних аспектів інклюзії та розробка стратегій соціальної взаємодії між учасниками освітнього процесу); Н. Софій (розробка технологій та методів, спрямованих на створення адаптивних навчальних матеріалів та інфраструктури для осіб з особливими потребами); А. Шевцов (освітні основи системи реабілітації осіб з обмеженими можливостями); І. Ярмошук (питання професійної підготовки педагогів для роботи з учнями з різними потребами та інших аспектів інклюзивної освіти). Крім того, сучасні дослідження в галузі соціальної педагогіки, зокрема праці М. Андреєвої, О. Василенко, Т. Гладун, Н. Мирошниченко, О. Рассказової, Ж. Петрочко, Г. Першко, М. Чайковського та інших, також вносять важливий внесок у розв'язання цієї проблеми.

Вітчизняні вчені (О. Бондаренко, І. Задорожна, О. Марущенко, І. Нечипоренко, Н. Шевченко, Т. Шевченко та інші) вивчали та досліджували інклюзивну освіту дошкільників. Їхні наукові роботи, методичні матеріали та публікації стосовно цієї теми спрямовані на вивчення та впровадження підходів, які сприяють успішному навчанню та розвитку дітей з різними потребами у закладах дошкільної освіти.

На основі аналізу досліджень вчених сьогодні необхідно розробити та впровадити нові ціннісні підходи до дошкільної освіти, що сприятимуть створенню дружнього та сприйнятливого оточення для всіх дітей, незалежно від їхніх потреб та можливостей, на засадах цінностей інклюзивного й недискримінаційного підходів в освіті.

Формулювання цілей статті. Метою нашої публікації є уточнення суті та змістова характеристика цінностей інклюзивного суспільства у вихованні, насамперед соціальному, дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Інклюзивна освіта має великий потенціал у сприянні соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Вона не лише надає можливість дітям взаємодіяти з однолітками та навчатися в групах, де присутні діти з різним соціальним досвідом і можливостями, а й сприяє формуванню толерантного ставлення до людей з відмінностями у цілому.

Вітчизняна вчена В. Осійська [1, с. 82] наголошує, що діти з інвалідністю, які не відвідують заклади освіти, а виховуються і навчаються вдома, часто мають серйозні проблеми з розвитком соціальності особистості, зокрема ціннісної сфери. При входженні у соціальний простір вони можуть відчувати відсутність впевненості в собі, мати труднощі у спілкуванні та, навіть, у майбутньому при отриманні освіти або працевлаштуванні. Натомість інклюзія дає дитині з раннього віку можливість знаходитися у соціумі, інтегрувати його цінності, вчитися комунікації, засвоювати нові види групової діяльності тощо. З іншого боку, усі діти, які навчаються з першого дня у групі з дітьми з особливими освітніми потребами, із дорослішанням толерантніше ставляться до людей з ООП, засвоюють цінності спілкування на засадах рівності і недискримінації, вчать природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, налагоджувати й підтримувати дружні стосунки з людьми, які відрізняються від них.

На основі сказаного вище зауважимо, що інклюзивна освіта не лише забезпечує освітні можливості для дітей з особливими потребами, але й сприяє формуванню толерантного суспільства, яке охоче приймає дітей з ООП й

уважно ставиться до різноманітності та відмінностей у цілому. Це значущий крок у створенні сприятливого оточення для всіх членів суспільства на спільних ціннісних засадах. Отже, підкреслимо, що поширення в Україні процесу інклюзивного навчання дітей з ООП є не тільки потребою часу, насамперед це важливий крок зміни ціннісних орієнтацій усього українського суспільства, визнання важливою цінністю забезпечення повної реалізації прав дітей з особливими освітніми потребами на якісну освіту.

У дослідженнях вчених інклюзивна освіта розглядається у кількох аспектах. По-перше, це навчання дітей зі спеціальними освітніми потребами разом зі здоровими однолітками в навколишньому середовищі шляхом повної інтеграції у загальний освітній процес для досягнення навчальних цілей. По-друге, це включення дітей відповідного віку до загального освітнього середовища, незалежно від їхніх інтелектуальних чи фізичних відмінностей, з рівними правами для засвоєння культурних цінностей. По-третє, важливим є організація інклюзивної освіти через зміну культури навчального закладу, залучення більшої кількості дітей з відмінностями, активізацію їхньої участі у різних видах діяльності та підсилення спілкування. По-четверте, інклюзивна освіта включає фізичну інтеграцію (спільне перебування дітей у здоровому середовищі), соціальну інтеграцію (взаємодія дітей з різними можливостями) та навчальну інтеграцію (здійснення спільного навчання з урахуванням особливостей кожного учня) [2, с.117-118]. Таким чином, на основі аналізу різних аспектів феномену «інклюзивна освіта», можемо стверджувати, що це рівноправна та рівноцінна взаємодія дітей з обмеженими можливостями здоров'я з їх здоровими однолітками у спеціально зміненому, ціннісно насиченому мікросередовищі з метою їхнього повноцінного психофізичного, особистісного та соціального розвитку за умов відкритого й дружнього освітнього простору.

Сутністю інклюзивної освіти є гармонійна взаємодія усіх учасників і учасниць освітнього процесу, набуття позитивного досвіду соціальних

відносин, формування корисних для всіх соціальних навичок, стимулювання активних процесів особистісного саморозвитку.

Різновидом інклюзивної освіти є інклюзивне виховання, яке можна визначити як цілеспрямовану соціалізацію дітей з обмеженими можливостями здоров'я у рамках інклюзивного середовища на основі принципів гуманістичного виховання. Інклюзивне виховання характеризується цілеспрямованою зміною як дитини з ООП, так і її однолітків у спільній взаємодії, спілкуванні, грі, спортивних заняттях, навчанні, предметно-практичній та духовно-практичній діяльності на основі формування спільних цінностей та ціннісних орієнтацій, поведінкових стратегій, моральних норм та правил життєдіяльності. Важливим результатом такого виховного впливу є плекання у дітей цінностей інклюзивної освіти.

Аналізуючи праці вчених (О. Дікова-Фаворська, А. Колупаєва, Н. Софій, М. Чайковський та інші), можемо стверджувати, що базовими цінностями інклюзивної освіти є:

1. Рівноправність, адже інклюзивна освіта відзначається рівним доступом до навчання та можливістю для всіх дітей розкрити свій потенціал незалежно від їхньої фізичної, психологічної або іншої індивідуальної особливості.
2. Повага до різноманітності – інклюзивна освіта визнає і поважає різноманітність дітей, їхні унікальні потреби та можливості; відзначається прийняттям та включенням в освітній процес всіх дітей, незалежно від їхньої культурної, етнічної, соціальної або іншої приналежності.
3. Партнерство – інклюзивна освіта підтримує співпрацю між дітьми, педагогами, батьками та іншими зацікавленими сторонами для створення оптимальних умов для навчання та розвитку кожної дитини.
4. Доступність – інклюзивна освіта забезпечує доступність навчального середовища та навчальних ресурсів для всіх дітей, включаючи тих, хто має фізичні або інші обмеження.

5. Емпатія та розуміння – інклюзивна освіта сприяє розвитку емпатії та розуміння серед дітей, допомагаючи їм краще сприймати та підтримувати один одного.

6. Недискримінаційність – інклюзивна освіта підтримує рівноправність дітей та відмовляється від будь-якого виду дискримінації чи виключення на основі індивідуальних характеристик.

Ці цінності становлять основу інклюзивної освіти і покликані створити виховне середовище, в якому кожна дитина має можливість навчатися і розвиватися на рівних умовах.

Відзначимо, що цінності та ціннісні орієнтації, що формуються у дітей в ЗДО, відносяться до різних сфер їх життєдіяльності. Серед них основні – це цінності «Я», «Здоров'я», «Батьківщина», «Земля», що є важливою частиною дитячого виховання та освіти в закладах дошкільної освіти. Сприйняття та зміст кожної з перелічених вище цінностей специфічні у різних дітей, що пояснюється накопиченням своєрідного попереднього досвіду, хоча, у цілому, їх має об'єднувати спільна спрямованість, що набувається в контексті засвоєння цінностей інклюзивного підходу в освіті. Так, цінності «Я», «Здоров'я», «Батьківщина» та «Земля» у дітей дошкільного віку можуть бути закріплені в контексті інклюзивного підходу в освіті через такі доступні для вихователів і батьків концепти та засоби:

1. Цінність «Я»: розвиток самоспостереження та усвідомлення своєї ідентичності (починається з навчання розпізнавати себе, своє ім'я та власний образ у дзеркалі); самооцінка та підвищення віри в себе (заохочення дітей робити різні речі самостійно та висловлювати свої почуття і думки); розвиток внутрішньої моралі та етики (навчання дітей розуміти правильну та неправильну поведінку, а також розвиток в них поняття про добро і зло).

2. Цінність «Здоров'я»: цінність фізичного розвитку (забезпечення можливості для фізичної активності та розвитку рухових навичок, прищеплення любові до руху); цінність здорового харчування (навчання дітей їсти здорову їжу та розуміти важливість правильного харчування); цінність особистої гігієни

(навчання дітей основам особистої гігієни, включаючи миття рук та чистку зубів).

3. Цінність «Батьківщина»: усвідомлення своєї культури (використання ігор, пісень та історій для розкриття культурних аспектів своєї країни та ідентифікації з нею); збереження природних та культурних надбань (навчання дітей дбати про природу, традиції та історію своєї країни).

4. Цінність «Земля»: цінності екологічного світогляду (використання ігор та активностей, щоб розповісти дітям про важливість збереження природи та бережливого ставлення до навколишнього середовища); цінність пізнання природи (влаштування прогулянок в природі та допомога дітям у спілкуванні з природою через спостереження, ліплення та малювання, співи, слухання музики тощо).

Цінності «Я», «Здоров'я», «Батьківщина» та «Земля» є фундаментальними для розвитку дітей та їхньої підготовки до життя. Робота з цими цінностями у ЗДО важлива для формування моральних і соціальних цінностей у дітей. Вагомим завданням є інтеграція цінностей інклюзивного суспільства у ті цінності та ціннісні орієнтації, що формуються у дітей в ЗДО й відносяться до різних сфер їхньої життєдіяльності.

Вважаємо, що такими цінностями можуть бути: самосвідомість та розвиток особистості (розвиток самоспостереження, усвідомлення своєї ідентичності та самооцінка; розвиток внутрішньої моралі, етики та віри в себе); здоровий спосіб життя (значення фізичного розвитку, здорового харчування та особистої гігієни); збереження культурних та природних цінностей (усвідомлення власної культури та збереження природних та культурних надбань); інклюзивність та соціальна відповідальність (рівноправність та повага до різноманітності; партнерство та доступність навчання для всіх; розвиток емпатії, розуміння та відмова від дискримінації на будь-якій підставі).

З метою вирішення проблеми формування ціннісних орієнтацій інклюзивного суспільства у системі дошкільної освіти важливо розробити і впровадити ефективні педагогічні підходи, які сприяли б вихованню громадян з

гуманістичними ціннісними орієнтаціями. Крім того, необхідно активно залучати сім'ю, громадські організації та медіа до спільної роботи у формуванні моральних та культурних цінностей дітей. Також важливо постійно адаптувати освітні програми до гуманістичних тенденцій та змін суспільних цінностей й потреб сучасного суспільства.

У цілому, можемо зробити висновок, що проблема формування ціннісних орієнтацій людини у системі освіти є складною та багатогранною, що вимагає комплексного підходу та спільних зусиль освітян, батьків і громадських лідерів. Усвідомлення та вирішення цієї проблеми відіграє ключову роль у формуванні громадянської свідомості та сталого розвитку інклюзивного суспільства. В інклюзивному виховному середовищі швидше й ефективніше формуються моральні цінності і правила життєдіяльності дітей, оскільки спрацьовують такі механізми соціалізації, як механізм наслідування та ідентифікації (при формуванні моральних норм та правил життєдіяльності принцип «Роби як я!» є провідним).

Інклюзивне виховання в сучасних умовах є формою цілеспрямованої спільної соціалізації дітей з обмеженими можливостями здоров'я та їх здорових однолітків, спрямованої на формування цінностей та ціннісних орієнтацій, правил спілкування, моральних норм та поведінкових стереотипів. Формування цінностей у дітей дошкільного віку є складним і багатогранним процесом, який впливає на подальший розвиток особистості. Педагоги, батьки та суспільство в цілому мають бути уважними до цієї проблеми та активно сприяти формуванню моральних та соціальних цінностей у дітей.

Список використаних джерел:

1. Осійська В.В. Інклюзивна освіта в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Подільський науковий вісник*. Науки: економіка, педагогіка. 2018. №3. С.80-84.
2. Чайковський М.Є. Соціально-педагогічна робота з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі : монографія. Київ: Вид-во. 2015. 442 с.

Демідова Х.О.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

БІБЛІОТЕРАПІЯ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, доцент І.А. Романова

У процесі роботи з клієнтами соціальної галузі в подоланні наслідків війни соціальні працівники використовують цілу палітру терапій. Зокрема, бібліотерапія набуває все більшого поширення. Аналіз наукової літератури дозволяє визначити, що ресурси бібліотерапії досліджують в бібліотечній справі, психології, соціальній роботі, педагогічній практиці (Давидюк М., Гейдер Г., Курило О., Марценюк М., Сухомлинський В, Pardeck J. та інші).

Сам термін «бібліотерапія» визначається по-різному:

- використання спеціально підібраного для читання матеріалу як терапевтичного засобу в загальній медицині та психіатрії з метою розв’язання особистих проблем за допомогою спрямованого читання (Асоціація лікарняних бібліотек США) [2, С.26];
- комплексна наукова дисципліна, що вивчає закономірності смислового та емоційного сприйняття текстів і розробляє методи психологічної корекції особистості за допомогою читання (або прослуховування) спеціально дібраних текстів із книжок та інших носіїв інформації [1, с.25];
- «мета бібліотерапевтичних заходів – сприяти одужанню хворого в умовах лікувальної установи, з іншого – бібліотерапія має справу зі здоровими людьми (хай навіть і з певними психологічними проблемами), яким потрібно допомогти адаптуватися до ситуації, налагодити стосунки з оточенням» [3, с.262].

Дослідники визначають, що терапевтичний ефект читання книжок зумовлений правильно підбраною літературою. «Проекція книги» [4] залежить від досвіду особистості, який зумовлений віком, психобіологічними особливостями, характером виховання, тощо.

Обираючи певну літературу необхідно визначити результат, якого прагнемо досягнути, адже зміст книги, сюжетна лінія, вчинки героїв мають різний вплив на читача.

Так, гумористична література навчить більш широкому і об'єктивному погляду на себе та інших людей. Афористична література допомагає спокійніше ставитися до життєвих негараздів. Казкова література дає змогу надати дітям інформацію про життєві цінності. Детектив розвиває інтуїцію, сміливість і винахідливість. П'єса допомагає вмінно вести діалог. Романтична література це гарна можливість перезавантажити та заспокоїти мозок. Юридична література дає можливість зрозуміти наскільки шкідливою є власна девіантна поведінка, а також девіантна поведінка оточуючих. Данна література може дати можливість розуміння того, як вчиняти в ситуаціях правопорушення.

Працюючи з дітьми варто розуміти, що просто прочитавши певну книгу, дитина може не дійти тих висновків, які ви хотіли донести до неї, а отже варто обговорювати матеріал, а також можна давати дитині певні завдання, які змусять її задуматись, зробити свої власні висновки.

Усі ситуації, в яких допомагає лікування книжковим словом, науковці об'єднують у декілька основних груп: складні ситуації, у дітей це, наприклад, переїзд, нова школа, нове середовище, однокласники, у дорослих – сімейні проблеми; кризові періоди – розлучення, смерть у родині, важка хвороба; психічні проблеми – занепокоєння, депресія, залежність, розлади настрою; у профілактичних цілях бібліотерапія проводиться в дитячих будинках, будинках для людей похилого віку, групах підтримки, тощо; при фізичних дефектах, комплексах [4].

Аналіз практики використання бібліотерапії в соціальній практиці визначив її поширеність у роботі громадських організацій, психологічних служб закладів освіти, центрів соціально-психологічної реабілітації, які співпрацюють з бібліотеками. Так, на базі Центру соціально-психологічної реабілітації населення м. Коростеня у 2018 році групою само- та взаємодопомоги учасників АТО «Гуртом легше» у співпраці з бібліотекою філії

№ 2 ЦБС м. Коростень було реалізовано проект «Бібліотерапія. Співпраця заради майбутнього» [5]. У Національній бібліотеці України для дітей діє з 2010 року психологічна служба, у процесі роботи якої бібліотерапії набула поширення (казкотерапія для дошкільнят за програмою «Українські народні казки», казкотерапія для молодших школярів «Чарівна країна почуттів», тощо) [6].

Особливого значення бібліотерапія набуває зараз в умовах війни. У дослідженні Аксьонової Н. проаналізовано бібліотерапевтичну діяльність українських бібліотечних установ, асоціацій, фондів, видавництв, психологічних служб у наданні оперативної інформаційної, соціальної, психологічної допомоги постраждалим у розв'язанні життєвих проблем, подолання страхів та нейтралізації впливу психотравмуючих наслідків війни. Окрім цього авторка відзначає, що подання інформації на сторінках бібліотечних ресурсів, сайтах несе стверджувальний, оптимістичний, патріотичний характер, що теж як лікувальний ефект дає віру в майбутнє, впевненість у подоланні всіх перешкод, психологічних розладів, всилає впевнену надію в перемогу, нагадує про силу слова, книги [7].

Таким чином, лікувальна сила друкованого слова є активним ресурсом сучасного суспільства, що зумовлює подальшу наукову розробку особливостей використання бібліотерапії в соціальній роботі.

Список використаних джерел:

1. Бібліотерапія: словник книгознавчих термінів / уклад.: В. Я. Буран та ін. Київ : Аратта, 2003. С. 25.
2. Козлік Р.М., Курило О.Й. Бібліотерапія: поняття, завдання, взаємозв'язок з іншими галузями. *Бібліопсихологія, бібліопедагогіка, бібліографістика, бібліотерапія в освіті: теорія і практика*: збірник тез доповідей II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 14-15 квітня 2022 р. Мукачево / ред. кол.: Т. Д. Щербан (гол. ред.) та ін. Мукачево: МДУ, 2022. С.25-27.
3. Давидюк М.О. Опанування основ бібліотерапії як фактор розширення професійної компетенції майбутніх соціальних педагогів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія. Вип.34. 2011. С. 261-265.
4. Марценюк М.О. Терапевтичні можливості бібліотерапії як сучасного психологічного методу. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія:

- Психологія. 2020. Том 31 (70) № 4. С.218-223. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/4_2020/36.pdf&ved=2ahUKEwjlp7pxvyBAxXyhP0HHYXlCV8QFnoECAsQAQ&usg=AOvVaw3P5gT_TPfMKdnZD_PwD0W7
5. Коростенський ЦСПР розвиває успішний проєкт «Бібліотерапія». URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-other_news/2394453-korostenskij-cspr-rozvivae-uspisnij-proekt-biblioterapia.html&ved=2ahUKEwjbp8PJq_yBAxUth_0HHdN9D7gQFnoECBEQAQ&usg=AOvVaw0L8xpbVlaOqG-Jmm69uv00
6. Психологічна служба у дитячих бібліотеках : консультація / держ. закл. «Нац. б-ка України для дітей» ; уклад. Ю. В. Осадча. К., 2012. 16 с.
7. Аксьонова Н. Бібліотерапія як напрям діяльності бібліотек в умовах російсько-української війни. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського*. 2022. Вип.64. С. 107-119. <https://doi.org/10.15407/np.64.107>

Джигурда К.Г.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДЕМОБІЛІЗОВАНИМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Н.Д. Кабусь

Одним з важливих завдань сьогодення день є соціальна допомога населенню, що постраждало внаслідок бойових дій, зокрема, військовослужбовцям та їхнім сім'ям, які належать до вразливих груп населення, а також демобілізованим військовослужбовцям та ветеранам.

Розробка системи соціальної підтримки військовослужбовців та їх родин й, зокрема, демобілізованих військових під час їхньої адаптації до умов цивільного життя є предметом аналізу як на державному рівні, так і об'єктом пошуків науковців і практиків в галузі соціальної роботи. Аналіз наукових праць [3] свідчить, що соціальна допомога є цілеспрямованою діяльністю всіх владних органів, що забезпечує надання гарантованої державної соціальної

допомоги, субсидій, компенсацій, пільг, життєво необхідних товарів, а також соціальних послуг громадянам, які потрапили у важку життєву ситуацію, а соціальний працівник є фахівцем, який професійно надає допомогу в складних життєвих обставинах.

Наразі Міністерство соціальної політики реалізує ряд проєктів для о соціального супроводу ветеранів і їхніх родин: 1) діє пілотний проєкт з Міністерством охорони здоров'я в 16 медичних закладах України, де бійців під час лікування та реабілітації супроводжують соціальні працівники та психологи, військові отримують необхідну допомогу в протезуванні й ортезуванні, яка є безкоштовною; 2) є послуга соціального відновлення військових разом із їхніми сім'ями: організовується тижневий відпочинок під супроводом військових, цивільних психологів, соціальних працівників та педагогів; 3) значна увага приділяється соціальній адаптації ветеранів та демобілізованих за місцем проживання – така адаптація буде здійснюватися через центри життєстійкості, які покривають всю Україну [4].

Міністерством у справах ветеранів започатковано реалізацію проєкту «Помічник ветерана», спрямованого на всебічну допомогу та сприяння Захисникам та Захисницям в адаптації до цивільного життя. Помічником ветерана є фахівець в громаді, з числа ветеранів та членів їхніх сімей, який здійснює індивідуальний супровід ветеранів та сприяє реалізації їхніх можливостей, прав, гарантій та пільг; консультує з питань отримання медичних та психологічних послуг, працевлаштування, професійного навчання й опанування нових навчальних програм, соціального захисту та реабілітації, покращення стану здоров'я; інформує про наявні в державі та громаді програми підтримки ветеранів [5]. Наразі на базі закладів освіти в центрах ветеранського розвитку відбувається навчання помічників ветеранів, які працюватимуть у сервісних офісах у справах ветеранів й за принципом «рівний – рівному» й супроводжуватимуть ветеранів з першого дня їх повернення у місцеву громаду, надаючи допомогу в адаптації ветеранів до цивільного життя, сприяючи їхній реінтеграції в громаду.

Водночас особливої уваги потребує здійснення комплексної реабілітації ветеранів, які мають важкі наслідки бойових поранень, здобули інвалідність внаслідок війни чи перебували в полоні й мають стійке погіршення фізичного та ментального здоров'я. Дослідження засвідчують, що нервово-психічне перенапруження, бойове виснаження та стрес, обумовлений тривалою загрозою життю в бойовій обстановці, виконання складних бойових завдань у військовослужбовців, як правило, супроводжується зниженням психологічних резервів організму, призводить до порушень життєдіяльності, несприятливих особистісних змін, які в подальшому ненегативно позначаються на загальному стані здоров'я, працездатності, стосунках з оточуючими. Травматичний досвід, отриманий під час бойових дій, негативно впливає на стан здоров'я військовослужбовців, після повернення до цивільного життя вони переживають нові стреси, пов'язані з соціальною адаптацією, нерозумінням близьких, труднощами в спілкуванні, професійному самовизначенні, самореалізації, створенням сім'ї, при цьому первинний стрес, отриманий під час бойових дій, підсилюється вторинним, що виникає після повернення додому [1; 2].

Отже, важливою є реалізація комплексних реабілітаційних програм медичної, фізичної, соціальної, психологічної, педагогічної, професійно-трудової реабілітації, до яких мають долучатись заклади охорони здоров'я й відновлювального лікування, центри соціально-психологічної реабілітації, установи соціального захисту та допомоги населенню, установи фізичної культури і спорту, заклади освіти. Реабілітація ветеранів передбачає комплекс медичних, фізичних, психологічних, соціальних, педагогічних заходів, спрямованих на відновлення у них здоров'я, психоемоційного стану, працездатності, покращення процесу соціалізації та адаптації до цивільного життя, що потребує активного використання фахівцями соціальних служб арт-терапевтичних, тренінгових технологій, індивідуального консультування, групової та сімейної терапії з використанням технік емоційно-вольової саморегуляції, медитативних та арт-терапевтичних методів та інноваційних методик (психічна саморегуляція, аутогенне тренування, трудотерапія тощо),.

Все це сприятиме відновленню й зміцненню фізичного й психічного здоров'я ветеранів, їхній реінтеграції в суспільство через створення можливостей гідної праці й використання військових навичок у цивільній кар'єрі, сприятиме попередженню адаптаційних розладів під час повернення до цивільного життя.

Список використаних джерел:

1. Бриндіков Ю. Л. Реабілітація військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб: теоретико-методичні основи: монографія. Хмельницький: Вид-во «Поліграфіст», 2018. 372 с.
2. Кокур О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Олійник В.О., Хоружий С.М., Ларіонов С.О., Сириця М.В. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. К. : 7БЦ, 2023. 175 с.
3. Логвінова О.Г., Рассказова О.І. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на Сході України. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 2021. Вип.2(7).С. 61-71.
4. Міністерство соціальної політики України підготувало фахівців соціальної роботи системи МВС. 16 червня 2023 р. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22904.html>
5. Помічник ветерана: дорожня карта для громад, кандидатів та родин Захисників і Захисниць. URL: <https://mva.gov.ua/ua/pomichnik-veterana/opis-proyektu>

Діденко Д.А.

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Кабусь Н.Д.

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ГРОМАДЯН, ПОСТРАЖДАЛИХ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Анотація. Статтю присвячено висвітленню актуальної проблеми соціально-психологічної реабілітації громадян, постраждалих внаслідок військових дій. Висвітлено суть соціально-психологічної реабілітації,

спрямованої на корекцію психологічного стану особистості, відновлення її життєвої та соціальної активності, порушеної внаслідок переживання тривалих психотравмуючих подій. Така діяльність спрямована на розвиток здатності населення до самореабілітації, що потребує надання своєчасної соціально-педагогічної підтримки, спрямованої на відновлення психічного здоров'я особистості, подолання апатії, наснаження людини, відновлення її ресурсного стану, здатності досягати значущі цілі; стимулювання до особистісного розвитку, налагодження стосунків, подолання почуття відчуженості; попередження виникнення стресових розладів, проявів узалежненої чи девіантної поведінки. Обґрунтовано основні напрями підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до соціально-психологічної реабілітації громадян, постраждалих внаслідок війни.

***Ключові слова:** реабілітація, соціально-психологічна реабілітація, фахівці соціальної галузі, професійна підготовка.*

Dmytro Didenko, Natalia Kabus. TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIAL FIELD FOR THE SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL REHABILITATION OF CITIZENS VICTIMS OF MILITARY OPERATIONS

Abstract. The article is dedicated to highlighting the current problem of social and psychological rehabilitation of citizens injured as a result of military operations. The essence of socio-psychological rehabilitation, aimed at correcting the psychological state of the individual, restoring his vital and social activity, disrupted as a result of experiencing long-term psychotraumatic events, is highlighted. Such activities are aimed at developing person's ability to self-rehabilitate, which requires providing timely socio-pedagogical support aimed at restoring the individual's mental health, restoring his resource state, and ability to achieve significant goals; stimulation of personal development, establishment of relationships, prevention of stress disorders, addictive or deviant behavior. The main areas of training of future

specialists in the social field for the social and psychological rehabilitation of citizens affected by the war are substantiated.

Keywords: *rehabilitation, socio-psychological rehabilitation, specialists in the social field, professional training.*

Постановка проблеми. Вирішення проблеми соціально-психологічної реабілітації населення, що потерпає від травмівних ситуацій внаслідок військових дій, в сучасних умовах має вирішальне значення. Екстремальні події руйнівним чином впливають на психічне здоров'я населення, що зазнає впливу дестабілізуючих чинників, які виходять за межі звичайного, нормального людського досвіду й ускладнюють подальшу ефективну адаптацію й самореалізацію в соціумі, можливості життєтворення особистості. Відповідно до висновків ВООЗ майже всі люди, які постраждали від надзвичайних ситуацій, катастроф, військових дій, відчувають психологічний стрес, який для більшості людей має довготривалий вплив і дуже повільно зменшується з часом [2]. За попередніми прогнозами на даному етапі військових дій соціально-психологічної реабілітації буде потребувати близько 15 млн. українців [1]. Водночас високий рівень психічного здоров'я нації має вирішальне значення і є стратегічним ресурсом відновлення як окремих людей, так і країни в цілому. З огляду на це, підготовка фахівців соціальної галузі до реабілітації уразливих груп населення, стабілізації психічного стану й відновлення життєвої активності громадян стає важливим завданням в сучасних умовах.

Аналіз досліджень. Аналіз наукової літератури свідчить, що дослідженню різних аспектів соціально-психологічної реабілітації громадян внаслідок травмівного досвіду присвячені праці Г. Бойко, Л. Гридковець, Л. Жиленко, Н. Журавльової, О. Запорожець, О. Зінченко, А. Мельник, В. Поліщук, Т. Титаренко, Т. Туриніної та інших вчених, які досліджували наслідки впливу травмівного досвіду на людину, питання збереження психологічного здоров'я особистості в умовах тривалої травматизації,

проблеми соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб, особливості психологічної реабілітації військовослужбовців. Водночас потребує дослідження система соціально-педагогічної роботи з соціально-психологічної реабілітації громадян, постраждалих внаслідок бойових дій, а також формування готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до такої діяльності, що є професійною необхідністю в умовах сьогодення.

Метою статті є висвітлення основних аспектів підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до соціально-психологічної реабілітації громадян, які постраждали внаслідок бойових дій.

Виклад основного матеріалу. Здійснений науковий пошук свідчить, що серед усіх можливих наслідків військових дій вплив на психічне здоров'я населення є одним із найвагоміших. Міністр охорони здоров'я В. Ляшко зазначає: «З кожним днем кількість людей, які відчуватимуть наслідки війни для свого психічного здоров'я, зростатиме. Навіть тих, хто зміг стійко перенести перші місяці війни, чекає ментальне виснаження, адже звикання до постійного перебування в умовах війни також негативного впливає на психічне здоров'я» [1]. За даними МОЗ, найбільшого руйнівного впливу зазнають військові, їхні родини; медики, волонтери; громадяни, постраждалі від бойових дій, військових злочинів та полону; члени родин загиблих, полонених, зниклих безвісти, постраждалих від бойових дій та військових злочинів; люди з територій, які були окупованими або на яких відбувались активні бойові дії; особи та сім'ї, які втратили домівки і є вимушено переміщеними, причому найуразливішими групами є діти, люди старшого віку та особи з інвалідністю [2]. Все це потребує реалізації системи роботи з подолання психологічних наслідків війни й відновлення здатності громадян до активного життєтворення.

У травні 2022 р. за ініціативою першої леді України Олени Зеленської та підтримки МОЗ України та ВООЗ, на державному рівні розпочато реалізацію Національної програми ментального здоров'я та психосоціальної підтримки «Ти як?», яка має на меті допомогти громадянам подолати стрес, пов'язаний із війною, наслідки пережитих травматичних подій та травмівного досвіду,

посилити стійкість, запобігти розвитку тривожних розладів та ментальних порушень, пригнічених, депресивних станів, адже психологічні проблеми нарастають непомітно, впливають на всі сфери життя та знижують здатність протистояти викликам. Реалізація програми передбачає здійснення широкомасштабної просвітницької діяльності з метою оволодіння населенням навичками самопомоги, а також розширення системи соціально-психологічної підтримки, що дозволяє різними засобами допомогти особистості, якщо вона не справляється самотійно.

У цьому контексті важливим є цілеспрямована підготовка й постійне підвищення кваліфікації психологів, соціальних педагогів, соціальних працівників, які можуть надавати соціально-психологічну допомогу й підтримку тим, хто її потребує. Наразі функціонує мережа центрів, платформ, «гарячих ліній» психологічної допомоги населенню; розроблено єдині стандарти інформаційного висвітлення подій війни з метою уникнення вторинної травматизації населення через медіа; створені корисні посібники, короткометражні відео, які в доступній формі висвітлюють як піклуватися про своє психічне здоров'я і здоров'я своїх близьких під час збройних конфліктів, стихійних лих, вимушених міграцій і катастроф. У закладах освіти запроваджуються щоденні психологічні хвилинки, громадські організації та благодійні фонди реалізують програми та проєкти психосоціальної допомоги й підтримки населення, що передбачає організацію й проведення арт-терапевтичних заходів, тренінгових занять з освоєння ефективних копінг-стратегій, формування навичок саморегуляції й надання первинної психологічної допомоги іншим, опанування знань з екстреної допомоги і тактичної медицини. Важливим є залучення населення до активної громадської та волонтерської діяльності з допомоги військовим, людям старшого віку та іншим вразливим групам, що сприяє підвищенню резильєнтності й оволодінню активними копінг-стратегіями подолання складних життєвих ситуацій, адже, як відзначають фахівці, найефективніший копінг-стратегії спрямовані на пошук

вирішення стресових, проблемних ситуацій, а найменш успішні пов'язані з уникненням та втечею від стресової ситуації, спробами відсторонитись від неї.

Фахівці соціальної галузі – соціальні педагоги, соціальні працівники, які у професійній діяльності взаємодіють з дітьми та дорослими, людьми старшого віку в різних соціальних сферах та інституціях, мають бути здатними на професійному рівні здійснювати просвітницьку, діагностичну, консультативну, профілактичну роботу в досліджуваному напрямі, сприяти соціально-психологічній реабілітації населення, активізації ресурсного потенціалу громадян для само- і взаємодопомоги. У цьому контексті важливим є всебічне інформування населення про способи подолання стресу й збереження й відновлення психічного здоров'я у кризових ситуаціях, розвиток критичного мислення, навичок з аналізу та оцінки відповідних ризиків, інформаційної гігієни. Другим важливим напрямом є надання своєчасної психологічної підтримки і практичної допомоги тим, хто цього потребує; комплексної допомоги постраждалим від бойових дій; контроль і моніторинг стану психічного здоров'я в конкретному соціумі; пошук нових наукових і практичних рішень під час пошуку ефективних способів соціально-психологічної реабілітації, корекції поведінкових реакцій та вироблення алгоритмів організації повсякденної життєдіяльності в умовах військових дій [3; 4].

Під соціально-психологічною реабілітацією громадян, постраждалих внаслідок військових дій у нашому дослідженні розуміємо систему заходів, спрямованих на корекцію психологічного стану особистості, відновлення її життєвої та соціальної активності, порушеної внаслідок переживання тривалих психотравмуючих подій, розвиток здатності населення до самореабілітації, активних дій самої людини для відновлення власного стану й допомоги тим, хто її потребує. Соціально-психологічна реабілітація передбачає надання своєчасної соціально-педагогічної підтримки, спрямованої на відновлення психічного здоров'я особистості, подолання апатії, наснаження людини, відновлення її ресурсного стану, здатності досягати значущі цілі; стимулювання

до особистісного розвитку, налагодження стосунків, подолання почуття відчуженості; попередження виникнення посттравматичних стресових розладів, проявів узалежненої чи девіантної поведінки.

Підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до соціально-психологічної реабілітації громадян, постраждалих внаслідок бойових дій має бути спрямована на формування у майбутніх фахівців теоретичної і практичної готовності до професійної діяльності в цьому напрямі, що передбачає ознайомлення з особливостями психологічного стану людей, які пережили бойові дії, видами соціальної допомоги та підтримки постраждалих, законодавчою базою щодо соціального захисту й реабілітації населення, етичними аспектами роботи з постраждалими від бойових дій, опанування конкретними техніками соціально-психологічної допомоги, формування вмінь використовувати науково обґрунтовані доказові реабілітаційні програми та інтервенції, застосовувати перспективний досвід під час розробки та реалізації комплексної програми соціально-педагогічної діяльності з соціально-психологічної реабілітації в різних соціальних інституціях з урахуванням особливостей цільової аудиторії.

Висновки. Таким чином, ефективність підготовки фахівців соціальної сфери до соціально-психологічної реабілітації громадян, постраждалих внаслідок військових дій, забезпечується реалізацією міждисциплінарного інтегрованого підходу під час професійної підготовки, який передбачає поєднання теоретичних знань з різних галузей – психології, соціології, медицини, права, що дозволяє розуміти складність потреб постраждалих та ширший контекст їхньої реабілітації, з одночасним формуванням практичних, необхідних для роботи в галузі соціально-психологічної реабілітації. Це потребує ознайомлення з кращими практиками соціально-психологічної реабілітації, широкого застосування симуляційних вправ, рольових ігор та практикумів для відпрацювання навичок ефективного спілкування та психологічної підтримки з дотриманням професійних норм та стандартів; постійного навчання й самоосвіти майбутніх фахівців в цьому напрямі через

долучення до сертифікованих онлайн-курсів, вебінарів, семінарів та майстер-класів фахівців-практиків в галузі соціальної роботи та психології, які поширюють свої знання та досвід.

Перспективою подальших досліджень є розробка системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до соціально-психологічної реабілітації військових та цивільного населення, постраждалих внаслідок бойових дій, адже збереження й відновлення психічного здоров'я й соціальної активності громадян має вирішальне значення для відновлення як окремої особистості, так і суспільства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Вплив війни на психічне здоров'я – колосальний, – Віктор Ляшко. 7 червня, 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vpliv-vijni-na-psihichne-zdorovya-kolosalnij-viktor-lyashko>
2. Дослідження соціально-психологічних проблем і потреб осіб постраждалих внаслідок війни. URL: <https://www.prostir.ua/?news=doslidzhennya-sotsialno-psyholohichnyh-problem-i-potreb-osib-postrazhdalyh-vnaslidok-vijny-chy-aktualna-narazi-postvojenna-sotsialno-psyholohichna-reabilitatsiya>
3. Іванова О.Л., Пінчук І.Я., Хаустова О.О., Степанова Н.М., Чайка А.В., Пінчук А.О. Методичні рекомендації щодо надання першої психологічної допомоги сім'ям з дітьми, дітям, які перебувають/перебували у зоні збройного конфлікту. *Підтримка реформи соціального сектору в Україні* / під ред. О.Л. Іванова. URL: <http://zn-upszn.at.ua/DOK/methodic.pdf>
4. Українське суспільство в умовах війни. 2022: колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.

Доброносова Ю.Д.

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та педагогіки
Національного транспортного університету

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОЇ СОЦІОЛОГІЇ В РОЗУМІННІ ЦІННІСНИХ ЗАСАД СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Анотація. Автор стверджує, що концептуальні пропозиції феноменологічної соціології дозволяють відкрити нові перспективи поєднання

різних напрямів соціального виховання та сприяти розвитку його інноваційних тенденцій. Провідною ідеєю статті є визнання пріоритету ціннісної комунікативної самореалізації в інтерсуб'єктивному життєсвіті і комунікації.

Ключові слова: життєсвіт, феноменологічна соціологія, ціннісна самореалізація, цінності, комунікація.

Dobronosova Yu.D. THE CONCEPTUAL POTENTIAL OF PHENOMENOLOGICAL SOCIOLOGY IN UNDERSTANDING THE VALUE PRINCIPLES OF SOCIAL EDUCATION

Abstract. The author argues that the conceptual proposals of Phenomenological sociology allow opening up new perspectives for combination of different areas of social education and connecting the development of innovative trends. The leading idea of article is the recognition of the priority of value and communicative self-realization in the intersubjective Life-World.

Keywords: Life-World, Phenomenological sociology, value self-realization, values, communication.

Постановка проблеми. Перед викликами нинішнього етапу російсько-української війни актуальним є осмислення ціннісних засад соціального виховання, головним спрямуванням якого виступає ціннісна самореалізація особистості. Пізнання ціннісних орієнтацій молоді потребує діалогу педагогіки, філософії, соціології і психології, що зумовлює пошук перехресть їх дослідницьких зацікавлень та врахування здобутків сучасних напрямів гуманітаристики, потенціал яких використовується недостатньо в теорії і практиці виховання. На десятому році російсько-української війни актуальні річища розмислу, котрі прагнуть осмислювати смисложиттєві орієнтири та комунікативне підґрунтя людського існування. Сьогодні українські філософи наголошують на екзистенціальному характері сучасної війни і ціннісному підґрунті зіткнення у ній життєсвітів [3; 4] і ставлять питання обмеження

відомих методологічних підходів [1; 11]. У діалозі філософії і соціології із педагогікою і теорією соціального виховання ми маємо знайти орієнтири пізнання ціннісних засад виховання. Одним із напрямів актуального розмислу є розгляд концептуального потенціалу феноменологічної соціології і психології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд праць, присвячених різним аспектам феноменологічного підходу у педагогіці, засвідчує, що поруч із дослідженнями, вкоріненими у розуміння засад феноменології як напряму філософії 20–21 століть, трапляються і спекуляції на терміні «феноменологія». Розкриттю потенціалу феноменології як філософії досвіду в поглибленні розуміння екзистенціальних засад соціального виховання молоді не сприяють апеляції до ролі феноменологічного методу без розкриття його суті, згадки про феноменологію педагогічної майстерності без прояснення смислу подібних означень, зарахування до феноменологів мислителів, котрі стосунку до феноменології не мають. Інколи у подібних пропозиціях українських дослідників присутні авторські перевизначення феноменології, де від неї залишається тільки зв'язок із концептом феномен. Проте сьогодні формується і продуктивне річище гуманітаристики, в якому діалог між феноменологією, феноменологічною соціологією та педагогікою ґрунтується на розумінні сутності їх пропозицій. Важливе місце у ньому посідають дослідження українських науковців, котрі розкривають перспективи врахування ідей феноменології у розумінні ціннісної самореалізації особистості — педагогічна складова домінує у Г. Васяновича [2], М. Головка і Л. Крайнової [7], О. Волкова [5; 6], Л. Мосежної [12], філософська — у В. Кебуладзе [8; 9; 10], З. Шевченко [14], М. Окрут [13]. Сьогодні вже йдеться про сильні сторони методології феноменологічної соціології у гуманітаристиці [10; 16], але можливості застосування її ідей у теорії виховання осмислені недостатньо, тому пропонуємо зосередити увагу на концептуальному потенціалі феноменологічної соціології, пропозиції якої дозволяють розвивати інноваційну складову соціального виховання.

Мета нашого розгляду — виявлення особливостей методологічного потенціалу феноменологічної соціології Альфреда Шюца в осмисленні ціннісних засад соціального виховання. Її реалізація передбачає реактуалізацію положень феноменологічної соціології та їх проекцію на осмислення ціннісних засад соціального виховання в часи війни, що уможливило застосування міждисциплінарного підходу із домінантою феноменологічної соціології та актуальних філософських підходів до цінностей.

Виклад основного матеріалу. Сучасне філософське розуміння цінностей базується усвідомленні комунікативних засад людського існування й самореалізації особистості та проявленні її ціннісних орієнтацій у діях, моральних й екзистенціальних виборах, повсякденному досвіді. Німецький філософ Ганс Йоас [17] вважає ключовими для виникнення цінностей процес формування самості і досвід самотрансценденції. Цінності можна визначити як суб'єктивні, бо вони проявляють індивідуальні переконання особи, її ціннісні орієнтації, є результатом розгортання свободи волі, усвідомлення смертності, колективних чуттєво-емоційних актів, інтерсуб'єктивності досвіду і розвитку ідентичностей. Водночас вони соціально дані, про що свідчать інтерсуб'єктивність і комунікативна спрямованість людського існування. Вказівка Ганса Йоаса на реалізацію цінностей у діях, за суттю креативних, дозволяє помітити, що осередком соціального виховання виступає формування ціннісних орієнтацій, що увиразнюється у втіленні цінностей у діях особистості, котрі в умовах невизначеності постають як креативні дії і розгортаються в повсякденному досвіді, визначають вибори, зумовлюють характер комунікації із Іншими та увиразнюють цінності життєсвіту.

Поглибити розуміння цього дозволяє звернення до концептуальних пропозицій Альфреда Шюца, що базуються на розумінні інтерсуб'єктивності життєсвіту, ролі у повсякденному досвіді різних планів комунікації з Іншими та особливостей здійснення особою вибору. У конститутивній феноменології соціальної реальності принциповим є розрізнення соціальної та природної реальностей, що протистоїть натуралістичному редукціонізму і передбачає

розуміння відмінностей дії від поведінки. Це увиразнює антиметафізичне спрямування феноменології, її відмову від пошуків «справжньої» реальності поза даною у досвіді і «проникнення крізь поверхню удавано реального до глибини насправду реального» [8, с. 82] та розвиток спроможності вбачати в самих феноменах їхні сутності. Таку установку можна визнати і передумовою антиметафізичного перетворення актуальної теорії соціального виховання.

У феноменологічній соціології ключовим для розуміння соціальної реальності виступає усвідомлення того, що вона складається з сенсів, конституюваних соціальними дієвцями у взаємодіях. Інтерсуб'єктивність досвіду особи пов'язана із тим, що життєсвіт першопочатково є інтерсуб'єктивним світом, а його повсякденна дійсність включає структурований соціальний і культурний світ, котрий «є історично встановленими рамками стосунків, спосіб даності яких мені та ближнім людям так само не викликає питань, як і спосіб даності «природного світу» [15, с. 19].

Інтерсуб'єктивність життєсвіту та комунікативна вкоріненість існування людини можуть вважатися концептуальними засадами, що уможливлюють розуміння соціального виховання як спрямованого на ціннісну самореалізацію особистості у комунікації. Не менш цінним є положення про життєсвіт як дійсність, котру ми спроможні модифікувати своїми діями, і котра також модифікує наші дії, що вказує на те, що про ефективність ціннісних аспектів соціального виховання свідчить ціннісна самоактуалізація особистості, проявлена у її взаємодіях із Іншими та її життєвих виборах, а в часи війни це передбачає й діяння, спрямовані на збереження ідентичності та цінностей життєсвіту.

Для увиразнення переплетіння досвіду Іншого та досвіду Я Альфред Шюц пропонує цінні для теорії виховання концепти *Ти-настанови та Ми-зв'язку*. *Ти-настанова* фіксує загальну форму, в якій Інший сприймається як особистість і може бути як взаємною, так і односторонньою. У взаємній *Ти-настанові* конституюється особливий соціальний *Ми-зв'язок*. Орієнтація на розуміння виняткового смислу *Ти-настанови і Ми-зв'язку* у соціальному

вихованні виразна у моральному вихованні, але з перспективи феноменологічної соціології Ми-зв'язки актуалізуються в різні способи, що дозволяє враховувати їх можливості у вихованні патріотичному, громадянському, правовому, естетичному й екологічному, поєднання яких є актуальним сьогодні. Можливість спільності цих річищ уможлиблюється тим, що у Ми-зв'язку конституюється інтерсуб'єктивність життєсвіту, який «не є ані моїм, ані твоїм приватним світом, ані таким, що сумує мій і твій, але він є світом нашого спільного досвіду» [15, с. 81].

До безпосереднього Ми-зв'язку із ближніми Іншими Альфред Шюц додає зв'язки у соціальному світі віддалених сучасників. Врахування реєстрів зв'язків із ближніми і далекими Іншими у соціальному вихованні передбачає вихід на ціннісну самореалізацію у розмаїтті комунікативних спрямувань особистості. За аналогією до Ти-настанови у феноменологічній соціології присутнє поняття *Ви-настанови* для характеристики взаємин, що складаються в особи з сучасниками, із якими немає близького зв'язку у безпосередності, тому їх одиничні досвіди постають як більш-менш анонімні процеси, причому вихідний пункт такої настанови виведено зі знання про соціальний світ як типового знання про типові процеси.

Світ сучасників поділений за ступенями анонімності, тому соціальні зв'язки між сучасниками мають характер шансу, тож у соціальному вихованні ми повинні враховувати те, що Ви-зв'язки можуть мати різний ступінь прояву анонімності, а деякі можуть бути переведені у Ми-зв'язки, в той час, як інші Ми-зв'язки здатні перетворитися на Ви-зв'язки з малим рівнем анонімності. За словами Альфреда Шюца [15, с. 100] це є важливим чинником формування чіткого смислу соціальних зв'язків, відносно незалежних від структури безпосередності/опосередкованості, причому переходи між досвідами безпосередніми і опосередкованими зазвичай плавні. Останній момент є підставою для ефективної реалізації практик соціального виховання, спрямованих на формування ціннісних орієнтацій, котрі особистість реалізує у стосунках із близьким оточенням та з віддаленими Іншими.

Окремі аспекти патріотичного, громадянського, естетичного і морального виховання, спрямовані на плекання української ідентичності і реалізацію цінностей української культури в умовах її загроженості в час війни виводять нас на питання плану стосунків особистості із минулим і майбутнім, теоретичне осмислення яких представлено у феноменологічній соціології. Врахування у соціальному вихованні відмінностей між світом ближнього довкілля, опосередкованим досвідом Інших у світі сучасників, минулому світі і майбутньому світі передбачає як основу усвідомлення того, що незмінною умовою діяння особи у життєсвіті є її зустрічі з Іншими. Для інноваційного поступу соціального виховання засадничим має стати розуміння того, що ціннісна самореалізація можлива у життєсвіті як складній структурі інтерсуб'єктивних світів, де соціальні дієвці представлені з різним ступенем близькості і постають у трьох модусах тривання досвіду (теперішнє, минуле, майбутнє). Таке «розподілене» існування особистості має переваги і місця напруги, котрі варто враховувати у практиці соціального виховання молоді.

Висновки та напрями подальших досліджень. Концептуальні пропозиції феноменологічної соціології щодо інтерсуб'єктивності життєсвіту та різних планів комунікації особи з Іншими дозволяють відкрити нові перспективи поєднання можливостей різних напрямів соціального виховання, а його переорієнтація на комунікативно вкорінене і ціннісно обумовлене діяння є одним із важливих пунктів на шляху до розвитку інноваційних тенденцій, коли визнання пріоритетом ціннісної самореалізації сприятиме розвитку цінностей українського життєсвіту й ідентичності, загрожених в умовах війни. Концептуальні засади феноменологічної соціології актуалізують діалог про орієнтири виховання, релевантного ризикам часів війни та викликам медіамережевого суспільства, що відкриває можливості пізнання соціального виховання у горизонті медіатизованих життєсвітів та врахування специфіки стосунків Я–Інший та Я–Чужий у Phygital-вимірі існування особистості, що стане предметом наших майбутніх досліджень.

Список використаних джерел:

1. Бистрицький Є., Ситниченко Л. Філософія і дискурс війни: конфлікт світів як межа комунікативної теорії Юргена Габермаса. *Філософська думка*. 2022. № 3. С. 64–82.
2. Васянович Г. Феноменологічна філософія і її педагогічний контекст. *Гірська школа Українських Карпат*. 2016. № 14. С. 20 – 26.
3. Війна. Політика. Онтологія культури. Круглий стіл «Філософської думки». *Філософська думка*. 2023. № 3. С. 7–48.
4. Війна як соціокультурний феномен. Круглий стіл «Філософської думки». Частина 1. *Філософська думка*. 2022. № 3. С. 7–58.
5. Волков О. Виховання як становлення сутності особистості в контексті феноменології та екзистенціалізму. *Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології*. 2020. № 2. С. 49 – 51.
6. Волков О. Феноменологічний та екзистенціальний аспекти педагогічної рефлексії і становлення особистості. *Vzdelánie a spoločnosť*. 2020. С. 33 – 42.
7. Головка М., Крайнова Л. Використання можливостей феноменологічного підходу до викладання педагогічних дисциплін. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 4(58). С. 220–228.
8. Кебуладзе В. І. Феноменологія як трансцендентальний емпіризм. *Актуальні проблеми духовності. Збірник наукових праць. Випуск 12*. 2011. С. 81–89.
9. Кебуладзе В. Феноменологія досвіду. Київ : Дух і Літера, 2020. 280с.
10. Кебуладзе В. Феноменологія і герменевтика як методологічні стратегії в сучасній українській філософії та гуманітаристиці. *Філософія освіти*. 2013. № 1 (12). С. 128 – 139.
11. Корабльова Н. «Подія-трагедія» війни у фігурах бадьюанських розмислів як умова філософії. *Культурологічна думка*. 2023. № 23. С. 27–37.
12. Мосежна Л.О. До питання використання феноменологічної соціології Альфреда Шюца у вивченні проблеми соціальної інтеграції незрячих. *Освіта осіб із особливими потребами: шляхи розбудови*. 2013. С. 275 – 282.
13. Окрут М. Повсякденна реальність: пошуки визначення. *Український соціум*. 2006. № 5. С. 30 – 41.
14. Шевченко З. Чужий як чинник творення соціальної ідентичності особистості (традиція феноменологічної соціології). *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2018. Випуск 3 –4. С. 19 – 31.
15. Шюц А., Лукман Т. Структури життєсвіту. Пер. з нім. В. Кебуладзе. Київ: Український Центр духовної культури, 2004. 560 с.
16. Bataeva K. V. Social Phenomenology of cyber-communication. *Гуманітарний часопис*. 2017. № 1. С. 5 – 11.
17. Joas H. The Genesis of Values. Translated by Gregory Moore. Chicago: University Chicago Press, 2000. 256 p.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙНОЇ НЕЗРІЛОСТІ У ДОРΟΣЛИХ

Поняття зрілості та незрілості особистості в певній мірі розкрито в роботах з вікової психології, психології особистості, консультаційній психології та психотерапії. Зрілість представляє собою багатовимірну, різнорівневу властивість особистості, якій характерні структурні та динамічні властивості. Кожний віковий етап має специфічні рівневі та структурні характеристики зрілості, які будуть визначатися унікальністю розвитку кожного з них.

В останні десятиліття, у зв'язку з новими вимогами суспільства до особистості, особливої уваги набули аспекти емоційної компоненти зрілості. Емоційну зрілість вважають однією з важливих складових особистісної зрілості, досягнення і розвиток якої триває все життя. В ряді робіт дослідників, визначення даного поняття подається через аспекти віку та емоційного розвитку, емоційний, когнітивний, соціальний та регулятивний аспекти. [1].

У роботі О.С. Кочарян, М.А. Півень емоційна зрілість особистості розглядається як певний рівень розвитку особистості дорослої людини, що характеризується відкритістю емоційного досвіду, усвідомленням власних почуттів та прийняттям за них відповідальності, розвиненою емоційною сферою та емоційною стійкістю, здатністю адекватно ситуації виявляти та виражати емоції та почуття [1, с.142].

Поняття емоційної незрілості можна зустріти як в роботах вітчизняних вчених П.П. Горностая, Н.Ю. Максимової, К.Л. Мілютіної, І.Я. Павлової, М.А Півень., В.М. Піскун, Т.М. Титаренко, Чжао Сін, О.Я. Чебикіна, так і в низці закордонних праць (К. Роджерс, D.W. Winnicott).

Дотепер "емоційна незрілість" не має єдиного точного визначення, що на нашу думку обумовлено недостатнім науковим вивченням даної проблеми, та розходженнями у поглядах щодо доречності його вживання.

У більшості наукових праць, дане поняття розглядається як категорія, протилежна емоційній зрілості.

О.Я. Чебикінін та І.Г. Павловою виділено ряд робіт, в яких поняття "емоційна незрілість" розуміється як особливий характер емоційного реагування, що відповідає представленням про норму для раннього вікового періоду. До таких проявів автори відносять: неспроможність ефективно контролювати власні емоції, відсутність вміння надати їм адекватне пояснення та вираження у реалістичний спосіб.

До ознак емоційної незрілості авторами даної групи робіт виділено: підвищену емоційну збудливість, імпульсивність, лабільність, розгальмування, недорозвиненість емоційного сприйняття, слабкість емпатії, високу чутливість, низьку здатність до вольового контролю емоційних імпульсів, нездатність до довільного зосередження, високу сугестивність, залежність від думки інших людей [5, с. 26].

У свою чергу, в монографії присвяченій вивченню становлення емоційної зрілості, О.П. Чебіткін та І.Г. Павлова висловлюють думку про некоректність вживання категорії «незрілість», спираючись на те що дана категорія не може характеризувати якість певного розвитку, а вказує на абсолютну неадекватність розвитку емоційної сфери [5, с.26].

На думку М.А. Півень, емоційна незрілість особистості може призводити до її низького рівня адаптації в суспільстві, до відсутності комунікативної компетентності, неспроможності встановлювати конструктивні міжособистісні стосунки і, в результаті, у виникненні міжособистісних конфліктів та проблем у побудові гармонійної родини. Все це може призвести до зниження якості діяльності і загальної якості життя особистості. Саме враховуючи вище сказане, автор пропонує, феномен емоційної зрілості розглядатися як потенційний чинник життєвого успіху [3].

З поняттям емоційної незрілості також пов'язують феномени «емоційного холоду», «токсичного» кохання, міжособистісної залежності, страху інтимності, адикції уникнення тощо [4].

Ліндсі К. Гібсон, автор книги «Дорослі діти емоційно незрілих батьків. Як позбутися психологічних травм дитинства, полюбити себе і налагодити стосунки з батьками» зазначає: «Емоційно незрілі батьки бояться щирих почуттів і ухиляються від емоційної близькості. Замість того, щоб взаємодіяти з реальністю, вони використовують механізми психологічної адаптації, які допомагають їм ігнорувати. Вони не схильні до саморефлексії, тому рідко визнають провину або просять вибачення. Незрілість робить їх непослідовними та емоційно ненадійними, і коли вони стикаються з власними труднощами, емоційні потреби дітей вони ігнорують. [2, с. 10].

Крім вище згаданих проявів, емоційно незрілій особистості часто характерні також страх відкрито проявляти свої емоції та переживання, визнавати та показувати свою слабкість, потреба в постійному самоствердженні, в порівнянні з іншими, висока чутливість до критики, занижена самооцінка, тощо [4].

Отже, емоційна незрілість є чинником який в тій чи іншій мірі ускладнює, а іноді і унеможлиблює життя, порушує формування життєздатних відносин, може призводити до поширенні психосоматичних розладів, до руйнування особистості і в подальшому її деструктивних проявів (вживання психоактивних речовин, алкоголю), що як наслідок ускладнює нормальне функціонування особистості в соціумі.

Саме тому формування, розвиток і корекція емоційної зрілості особистості набуває важливого значення і виступає як один із ключових інструментів трансформації суспільства.

Список використаних джерел:

1. Кочарян О.С., Півень М.А. Емоційна зрілість особистості: дослідження феномену. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. Сухомлинського*. Серія: Психологічні науки. 2012. Вип.9. С.140-144.
2. Ліндсі К. Гібсон Дорослі діти емоційно незрілих батьків: як позбутися психологічних травм дитинства, полюбити себе і налагодити стосунки з батьками. Київ: Видавництво Наталії Переверзевої, 2021. 240 с.

3. Півень М.А. Структура емоційної зрілості особистості. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. 2014. Вип.47. С.156-163. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psykhol_2014_47_21
4. Чжао Сінь. Особливості впливу батьківської родини на емоційну зрілість особистості: автореф. дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Харків, 2016. 19 с.
5. Чебикін О.Я., Павлова І.Г. Становлення емоційної зрілості особистості : монографія. Одеса : СВД Черкасов, 2009. 230 с.

Єсіна Н.О.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Кузнецов А.І.

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ФАХІВЦІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ВІКТИМНОСТІ ДІТЕЙ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ

Анотація. У статті проаналізовані різні підходи до визначення поняття «віктимність», дано авторське визначення поняття «віктимність»; схарактеризовані види жертв несприятливих умов соціалізації особистості: реальні, потенційні, латентні; узагальнено рівні віктимності особистості: соціально-психологічна віктимність; професійна віктимність; «вікова» віктимність; висвітлені проблеми, з якими зіткаються неповні сім'ї: труднощі особистісного характеру, матеріально-фінансові питання; алкоголізм, аморальні та асоціальні вчинки; визначено профілактику віктимності дітей з неповних сімей як сукупність конкретних соціально-педагогічних, психологічних, організаційних, управлінських, культурно-виховних заходів, що здійснюються з метою попередження, зменшення або усунення негативних явищ, шляхом виявлення і ліквідації причин і умов, які сприяють віктимній поведінці дітей з неповних сімей; розкрито професійну підготовку майбутніх соціальних

працівників до профілактики віктимності дітей з неповних сімей» як процес набуття здобувачами під час навчання необхідних знань, умінь, навичок, досвіду щодо сутності, особливостей, форм, методів та технологій здійснення профілактичної роботи з дітьми, схильними до віктимної поведінки, а також можливості відтворювати їх у майбутній професійній діяльності; виявлено готовність майбутніх соціальних педагогів до профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів у закладі загальної середньої освіти як результат зазначеної підготовки; схарактеризовано компоненти готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів у закладі загальної середньої освіти: когнітивний, мотиваційно-особистісний, діяльнісний.

***Ключові слова:** віктимність, неповна сім'я, профілактика, профілактика віктимності дітей з неповних сімей, соціально-педагогічна підготовка, готовність, заклади загальної середньої освіти.*

Nataliia Yesina, Anatolii Kuznetsov. TRAINING OF FUTURE SOCIAL SPECIALISTS IN THE PREVENTION OF VICTIMISATION OF CHILDREN FROM SINGLE-PARENT FAMILIES

Annotation. The article analyzes various approaches to the definition of the concept of "victimhood", the author's definition of the concept of "victimhood" is given; characterized types of victims of unfavorable conditions of socialization of the individual: real, potential, latent; the levels of individual victimization are summarized: socio-psychological characteristics of the individual; professional victimhood; "age-related" victimhood; investigation of a person's pathological condition; the problems of single-parent families are highlighted: problems of a personal nature, some of them are related to a change in the marital status of a single mother, divorced or widowed; adaptation to a new way of life; material and financial issues; alcoholism, immoral and antisocial acts; the prevention of victimization of children from single-parent families is defined as a set of specific socio-pedagogical,

psychological, organizational, managerial, cultural and educational measures, which are carried out with the aim of preventing, reducing or eliminating negative phenomena, by identifying and eliminating the causes and conditions that contribute to the victim behavior of children from incomplete families; the professional training of future social workers for the prevention of victimization of children from single-parent families" was revealed as a process of acquisition by the acquirers during training of the necessary knowledge, abilities, skills, experience regarding the essence, features, forms, methods and technologies of preventive work with children prone to victim behavior, as well as opportunities to reproduce them in future professional activities; the readiness of future social pedagogues to prevent computer addiction among younger schoolchildren in a general secondary education institution was revealed as a result of the specified training; the components of the readiness of future social pedagogues for the prevention of computer addiction among younger schoolchildren in a general secondary education institution are characterized: cognitive, motivational and personal, activity.

Keywords: *victimization, single-parent family, prevention, prevention of victimization of children from single-parent families, socio-pedagogical training, readiness, institutions of general secondary education.*

Постановка проблеми. Проблема профілактики віктимності дітей з неповних сімей є однією з актуальних на сучасному етапі розвитку системи соціального виховання. Сьогодні в Україні продовжує зберігатися криміногенна ситуація, яка містить чимало загроз і небезпек, що вимагає від людини пильності, обачності, розумної обережності. Погіршується це тим, що країна переживає військове збройне повномасштабне вторгнення Російської Федерації до нашої держави та позбавляє українське суспільство перспектив встановлення в недалекому майбутньому соціальної рівноваги і благополуччя.

Одним із найактуальніших і соціально значущих завдань, які стоять перед нашим суспільством і державою сьогодні, безумовно, є пошук шляхів зниження росту віктимності серед дітей з неповних сімей та підвищена ефективність її

профілактики. Віктимність дітей з неповних сімей - це не просто тривожне явище, а дуже серйозна соціально-педагогічна проблема. Дитина схильна стати жертвою тих чи інших несприятливих обставин, які склалися у родині.

Головна роль у вирішенні цієї найгострішої проблеми приділяється особистості соціального фахівця, але вирішити її можна тільки комплексно, з залученням всіх суб'єктів профілактичного впливу. Саме з цією метою потрібно забезпечити підготовку майбутніх соціальних фахівців до зазначеної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури дозволив встановити, що проблему віктимології, її види та особливості у різний віковий період розвитку особистості розглядали В. Голіна [5], Б. Головкін [5], С. Гура [6], М. Валуйська [5]; чинники, що сприяють ситуації, у якій дитина стає жертвою несприятливих умов соціалізації проаналізували Т. Вакулич [3], Н. Теслик [11]; неповну сім'ю як причину девіантної поведінки підлітків висвітлив М. Докторович [8]; актуальні питання профілактики віктимології дітей з неповних сімей охарактеризували О. Давиденко [7], В. Костіна [9], Я.Мяктінова [10].

Проблему професійної підготовки фахівців соціальної галузі розкрито у наукових працях М. Волошенко [4], З. Фалінської [12], до профілактичної роботи з різними соціальними суб'єктами частково репрезентовано в дослідженнях Р. Вайноли [2], В. Костіної [9], М. Ярошко [14] тощо. Окремі аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики віктимології дітей з неповних сімей розкрито в студіях Т.Вакулич[3], З. Шевців [13].

Метою статті є дослідження сутності та особливостей підготовки майбутніх соціальних фахівців до профілактики віктимології дітей з неповних сімей.

Виклад основного матеріалу. Аналіз останніх досліджень свідчить, що у сучасному науковому дискурсі ще не сформувалося єдиного розуміння поняття «віктимність». Існує декілька підходів до визначення цього феномену.

З правової точки зору, віктимність вивчає жертв злочинів, тобто постраждалих від злочинних дій. Згідно з карно-процесуальним законодавством, постраждалою визнається особа, котрій злочином завдано моральної, фізичної або майнової шкоди. Це одна з центральних фігур попереднього слідства та розгляду справи в суді, якщо йдеться про злочин проти особистості: вбивство, тілесне ушкодження, зґвалтування, грабіж, розбій, автотранспортну подію, хуліганство тощо [5, с. 32].

Представники психологічної галузі розглядають віктимність «як підвищену здатність людини через низку духовних і фізичних властивостей, а також соціальну роль чи статус ставати за певних обставин жертвою злочину». Вони виділяють види віктимності особистості: віктимогенна деформація (сукупність соціально-психологічних особливостей особи, пов'язаних із особливостями її соціалізації); професійна віктимність (обумовлена виконанням деяких соціальних функцій, наприклад, інкасатор, таксист, міліціонер тощо); вікова віктимність (як біологічна властивість); віктимність «патологія» (як наслідок патологічного стану особи - тяжкий соматичний розлад, фізична недуга чи психічне захворювання) [6, с. 117].

Науковці соціально-педагогічного напрямку вважають, що віктимність - «це схильність людини до відхилення від нормального перебігу процесу соціалізації, що, врешті-решт, робить її жертвою несприятливих умов соціалізації» [11, с. 29].

Т. Вакуліч вважає, що віктимність - це сукупність стабільних типових соціальних і соціально-психологічних властивостей особистості, що підвищують її здатність стати жертвою злочину [3, с. 65].

В. Голіна визначає віктимність «як особливу властивість потерпілого за певних обставин ставати жертвою злочину» [5, с. 23].

На основі аналізу наукової літератури В. Голіної [5], С. Гури [6], Н.Теслика [11] ми вважаємо, що віктимність - це схильність особистості порушувати нормальний процес соціалізації, що робить її жертвою несприятливих умов соціалізації.

Н. Теслик [11], зазначає три види жертв несприятливих умов соціалізації особистості:

- реальні, до яких відносяться усі, хто знаходиться під захистом держави (особи з обмеженими можливостями, з психосоматичними дефектами і відхиленнями, діти);
- потенційні характеризуються напруженим психічним станом, акцентуаціями характеру (як правило, це діти та підлітки, які народилися у неблагополучних сім'ях; мігранти; метиси; представників інонаціональних груп у місцях компактного проживання іншого етносу);
- латентні - це високообдаровані люди, які з певних причин не можуть, чи не змогли самореалізуватися на основі власних обдарувань та внутрішньої спрямованості [11, с. 30].

Я. Мяктінова [10] виділяє наступні рівні віктимності:

- сукупність соціально-психологічних властивостей особи, що пов'язана з особливостями її соціалізації;
- «безособова» властивість, обумовлена виконанням деяких соціальних функцій - професійна віктимність;
- «вікова» віктимність;
- слідство патологічного стану особи [10, с. 30].

Головним фактором, який впливає на всебічний розвиток та соціальне виховання дитини є її сім'я. Тільки сім'я здатна забезпечити задоволення основних потреб дитини, надавати стимули для її подальшого розвитку, створювати стабільну атмосферу. Сім'я, як фактор віктимізації дитини займає не аби яке місце серед подібних чинників.

Проаналізувавши соціально-педагогічні джерела Р. Вайноли [2], В. Костіної [9], ми дійшли висновку, що неповні сім'ї стикаються з наступними проблемами: проблеми особистісного характеру, деякі з них пов'язані зі зміною шлюбного статусу одинокої матері, розлучених чи овдовілих; адаптуванням до нового способу життя; матеріально-фінансові питання; алкоголізм, аморальні та асоціальні вчинки. Такі умови виховання та розвитку негативно впливають на

особистість дитини та роблять її жертвою. Прикладів, щодо зростання підліткової віктимності є дуже багато, і всі вони свідчать про одне: найближчим часом ми отримаємо ціле покоління людей, які зазнали значних негативних впливів під час процесу соціалізації, що не може не відобразитись на їх подальшому житті. Це набуває масової та гострої проблеми, яка потребує негайного розв'язання.

Для вирішення питання виникнення та розвитку віктимної поведінки у дітей з неповних сімей застосовується технологія соціально-педагогічної профілактики як одна із пріоритетних напрямів у соціальній роботі.

За О. Безпалько, профілактика - це напрям соціально-педагогічної діяльності, що передбачає комплекс соціальних, економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі [1].

На думку, З. Шевцова профілактика – «це діяльність, спрямована на виявлення несприятливих психобіологічних умов, психолого-педагогічних чинників, що породжують відхилення у психічному і соціальному розвитку дітей, підлітків, молоді, в їхній поведінці, стані здоров'я тощо, а також організація належної життєдіяльності та дозвілля молоді» [13, с. 74].

О. Давиденко під профілактикою девіантної поведінки розуміє «діяльність, спрямовану на запобігання виникненню, поширенню чи загостренню негативних соціальних явищ та їх небезпечних наслідків» [7, с.23].

Отже, аналіз наукової літератури О. Безпалько [1], О. Давиденко [7], З.Шевцова [13] дозволив визначити профілактику віктимності дітей з неповних сімей як сукупність конкретних соціально-педагогічних, психологічних, організаційних, управлінських, культурно-виховних заходів, що здійснюються з метою попередження, зменшення або усунення негативних явищ, шляхом виявлення і ліквідації причин і умов, які сприяють віктимній поведінці дітей з неповних сімей.

Слід зазначити, що забезпечення ефективної соціально-педагогічної профілактики віктимності дітей з неповних сімей, залежить, насамперед, від професіоналізму соціального фахівця. Оскільки соціальний працівник належить до фахівців, що працюють з людьми, складний процес соціальної роботи потребує ґрунтовних знань у різних сферах суспільного життя, а ефективність такої роботи багато в чому залежить від самого фахівця, його вмінь, особистісних якостей, тобто від його професіоналізму та професійної підготовки.

Так, професійну підготовку соціальних педагогів З. Фалінська розглядає як «процес формування фахівця нового типу, здатного швидко й адекватно реагувати на зміни, що відбуваються у суспільстві, компетентно вирішувати соціально-педагогічні проблеми в усіх типах та видах навчально-виховних установ і закладів соціальної роботи, на всіх рівнях управління» [12, с. 16].

М. Ярошко, зауважує, що професійна підготовка соціального педагога до профілактично-корекційної роботи з педагогічно занедбаними підлітками – це «складний, системний, соціально-педагогічний процес, який передбачає формування світогляду, загальної культури, практичної підготовленості до такої роботи, психологічної готовності до фахової діяльності, професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутнього соціального педагога, розвиток його педагогічних здібностей» [14, с. 9].

М. Волошенко трактує професійну підготовку майбутніх соціальних працівників до профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки як «цілеспрямований процес формування у них знань, умінь, навичок, якостей і практичного досвіду, необхідних для успішного вирішення завдань професійної соціальної роботи з зазначеною категорією клієнтів» [4, с.56].

Аналіз теоретико-методичних питань підготовки соціальних фахівців у наукових працях Р. Вайноли [2], М. Волошенко [4], З. Фалінської [12] дозволив сформулювати поняття «підготовка майбутніх соціальних фахівців до профілактики віктимності дітей з неповних сімей» як процес набуття

здобувачами під час навчання необхідних знань, умінь, навичок, досвіду щодо сутності, особливостей, форм, методів та технологій здійснення профілактичної роботи з дітьми, схильними до проявів віктимної поведінки, а також можливості відтворювати їх у майбутній професійній діяльності.

Результатом процесу підготовки майбутніх соціальних фахівців до професійної діяльності з профілактики віктимності дітей з неповних сімей визначено готовність здобувачів до здійснення такої роботи.

Нами виділено наступні компоненти готовності майбутніх соціальних фахівців до профілактики віктимності дітей з неповних сімей: когнітивний (оволодіння теоретичними знаннями з профілактики віктимності дітей з неповних сімей; освоєння психологічних, фізіологічних особливостей дітей з неповних сімей; вивчення форм, методів та технологій профілактики віктимності дітей з неповних сімей), мотиваційно-особистісний (формування у соціальних фахівців спонукань до професійної діяльності з профілактики віктимності дітей з неповних сімей та професійних цінностей, що забезпечують успішність діяльності майбутніх соціальних фахівців з профілактики віктимності дітей з неповних сімей) та діяльнісний (оволодіння вміннями і навичками застосовувати на практиці прийоми, засоби та технології профілактики віктимності дітей з неповних сімей).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, професіоналізм майбутнього соціального фахівця базується на соціальних компетенціях, а саме, на знаннях, уміннях і навичках, які мають формуватися та вдосконалюватися у них протягом всієї професійної діяльності.

Перспективним напрямом подальшої дослідницької діяльності є розробка комплексу засобів підготовки майбутніх соціальних фахівців до профілактики віктимності дітей з неповних сімей є дієвими та може використовуватися у процесі професійної освіти майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 206 с.
2. Вайнола Р.Х. Класифікаційні підходи до характеристики технологій соціальної та соціально-педагогічної роботи. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2021. № 1. С. 12-18.
3. Вакуліч Т. М. Аналіз проблеми психологічної компетентності освітян щодо попередження розвитку віктимної поведінки суб'єктів навчально-виховного процесу. *Вісник післядипломної освіти*. 2018. Вип. 1 (2). С. 62–70.
4. Волошенко М. О. Профілактично-корекційна робота з підлітками девіантної поведінки: навчальний посібник до тренінг-курсу. Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2019. 130 с.
5. Голіна В.В., Б. Головкін Б.М., Валуйська М. Ю. Віктимологія: навчальний посібник. Харків: Право, 2019. 308 с.
6. Гура С. О. Психологічні особливості віктимної молодих людей. Проблеми екстремальної та кризової психології. Харків: НУЦЗУ, 2017. № 21. С. 116-121.
7. Давиденко О.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків. *Соціальний педагог*. 2021. № 3. С. 45-51.
8. Докторович М.О. Неповна сім'я як причина девіантної поведінки підлітків. *Стратегія соціально-психологічного та медико-біологічного забезпечення життєдіяльності людини*. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. 12-14 лютого 2004 р. – Миколаїв, 2005. – С. 188-193.
9. Костіна В.В. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Харк. нац. уедаг. унів-т імені Г.С. Сковороди. Харків, 2019. 43 с.
10. Мяктінова Я. Профілактика негативних явищ серед молоді й підлітків. *Шкільний світ*. 2021. № 3. С. 29-30.
11. Теслик Н. М. Віктимологія: навчальний посібник. Суми: Сумський державний університет, 2021. 71 с.
12. Фалинська З. З. Волонтерська практика в системі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Ужгород, 2018. Вип. 29. С. 230–232.
13. Шевців З.М. Соціально-педагогічна профілактика та реабілітація: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів. Київ ЦУЛ, 2022. 182 с.
14. Ярошко М.М. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактично-корекційної роботи з педагогічно занедбаними підлітками: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2011. 20 с.

Жук В.О.
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Макар Л.М.
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ФОРМУВАННЯ КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦЯ ДО СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ

Анотація. Стаття присвячена проблемі формування компонентів професійної готовності майбутнього соціального працівника до соціального виховання молоді у громадських об'єднаннях (ціннісно-орієнтованого, вольового, діяльнісно-практичного). Проаналізовано форми співпраці соціальних працівників з громадськими об'єднаннями, які працюють з різними групами молоді. Представлено результати дослідно-експериментальної роботи з формування у здобувачів – майбутніх соціальних працівників компонентів професійної готовності до соціального виховання молоді у громадських об'єднаннях.

Ключові слова: соціальне виховання молоді; громадські об'єднання; соціальний працівник; соціально-педагогічна робота; професійна діяльність; компоненти професійної готовності.

Zhuk Victor, Makar Liudmyla. FORMATION OF COMPONENTS OF PROFESSIONAL READINESS OF A SPECIALIST FOR SOCIAL EDUCATION OF YOUTH IN PUBLIC ASSOCIATIONS

Abstract. The article is devoted to the problem of forming the components of professional readiness of a future social worker for the social education of youth in public associations (value-oriented, volitional, activity-practical). The forms of

cooperation between social workers and public associations working with different groups of youth are analyzed. The results of experimental work on the formation of components of professional readiness for the social education of youth in public associations among applicants - future social workers - are presented.

***Key words:** social education of youth; public associations; Social worker; social and pedagogical work; professional activity; components of professional readiness.*

Постановка проблеми. В умовах сучасної освітньої парадигми, однією з домінуючих є проблема проведення комплексу науково-педагогічних досліджень, присвячених вивченню питань підвищення якості підготовки фахівців в умовах сучасної вищої професійної освіти. Особливого значення це набуває у зв'язку з розвитком в нашій країні сфери соціально-педагогічної освіти, яка відповідає за підготовку соціальних педагогів і соціальних працівників.

Соціальна робота з населенням набула у сучасному суспільстві особливого значення. Кожний громадянин має право розраховувати на всебічну підтримку, щоб реалізувати себе як повноцінну особистість, незалежно від своїх фізичних або інших недоліків. Соціальний працівник допомагає вийти із складної ситуації з гідністю, орієнтуючи особистість на суспільні цінності, самодопомогу. Людина не може бути відірваною від суспільства. Відповідно, на неї здійснюють вплив процеси, які відбуваються у суспільстві. Щоб забезпечити процес успішної соціалізації молоді, необхідно за допомогою соціально-педагогічної роботи досягти оптимального балансу при взаємодії загального життєвого простору і відповідного соціального середовища життєдіяльності представників різних груп молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам професійного розвитку і професійної підготовки фахівців галузі соціальної роботи на різних етапах і рівнях професійної освіти присвячені праці багатьох учених: Р.Вайнола, М. Васильєва, А. Капська, Ю. Мацкевич, В. Полішук, В.Приходько.

Різним аспектам соціального виховання і соціалізації молоді, присвячені праці таких науковців: І. Зверєва, А. Малько, Л. Міщик, Н.Чернуха, Л. Штефан та ін. Незаперечно значущими є праці науковців і дослідників, які вивчали громадські, недержавні організації соціальної сфери та їх роль у соціальному обслуговуванні населення: О. Васильченко, Р. Краченко, І. Мигович, О.Сидоренко.

Проте, незважаючи на широкий спектр досліджень із проблем підготовки фахівців соціальної галузі до професійної діяльності з молоддю, окреслена проблема підготовки фахівця до соціального виховання молоді у громадських об'єднаннях не була предметом системного дослідження.

Постановка завдання. Представити результати дослідно-експериментальної роботи з формування у майбутніх соціальних працівників компонентів професійної готовності до соціального виховання молоді у громадських об'єднаннях.

Виклад основного матеріалу. Соціальне виховання молоді і соціалізацію молодої людини можна вважати успішними лише за умови забезпечення матеріального добробуту та створення умов для самореалізації і стабільного соціального статусу особистості. Для молоді підтримка духовного та фізичного розвитку індивіда є особливо необхідною, а тому державний соціальний захист має бути орієнтований, в першу чергу, на розвиток та самореалізацію молодого покоління. Соціальному працівнику, для реалізації професійних функцій, необхідно виконувати сукупність операцій в різноманітних освітніх, медичних закладах, соціальних службах, установах, будинках сімейного типу.

Соціальна робота сьогодні набуває нового звучання, а це значить, що окрім надання професійної допомоги і підтримки соціально вразливих категорій населення, метою соціальної роботи також стає і створення умов для активізації людського капіталу, розвитку потенціалу молодих людей, створення умов для соціальної стабільності.

Одним із важливих завдань освіти є забезпечення виховання життєво і соціально компетентної особистості, здатної здійснювати самостійний вибір і

приймати відповідальні рішення в різноманітних життєвих ситуаціях, формування власних мотивів, інтересів. Важливо, наскільки особистість як суб'єкт соціального виховання є самостійною в інформаційному просторі, яким є рівень її соціальної компетентності, як швидко вона вибирає ту сферу діяльності, у якій зможе досягти високого професіоналізму, успішної життєвої реалізації [1].

У діяльності установ соціального захисту населення необхідно впроваджувати інноваційні технології, спрямовані на пошук додаткових ресурсів для підвищення активності різних груп молоді, поліпшення міжвідомчої взаємодії та розвиток громадських ініціатив. В умовах недостатньої ефективності сучасної системи надання соціальних послуг в нашій країні, нового формату набуває співпраця соціальних працівників з громадськими об'єднаннями (дитячими і молодіжними громадськими організаціями, релігійними організаціями, благодійними фондами), які займаються соціальною підтримкою молоді, запобіганням складних життєвих ситуацій у молоді, реалізацією різноманітних молодіжних проєктів. На нашу думку, головною метою співпраці соціального працівника з громадськими об'єднаннями має бути підвищення власних ресурсів молодої людини, розвиток творчого потенціалу представників різних груп молоді з метою виникнення у них можливостей для самовираження, самореалізації і самостійного вирішення особистих проблем.

Працюючи з молоддю, соціальному працівнику необхідно роз'яснювати суспільні взаємозв'язки, роль особистості у побудові громадянського суспільства, показати можливі перспективи, допомогти зробити правильний вибір. Робота соціального працівника може вважатися успішною, якщо він може здійснити таку підтримку, зв якої молоді люди набувають віру у власні сили і самостійно і успішно включаються в соціальні дії, не боючись можливих труднощів і перешкод.

У ході дослідження нами було виділено компоненти професійної готовності фахівця до соціального виховання молоді у громадських

об'єднаннях (ціннісно-орієнтаційний, знаннєвий, діяльнісно-практичний), які слугували основою для розробки критеріїв і показників її сформованості у здобувачів закладу вищої освіти. Для першого критерія показниками є ціннісні ставлення до вирішення проблем молоді засобами організації соціально-педагогічної, соціально-психологічної та соціально-правової підтримки. Показниками другого критерія є знання, які дозволяють здійснити аналіз соціальної ситуації і проблемного поля молоді, а також організувати вирішення соціально-педагогічних, соціально-психологічних та соціально-правових проблем, здійснити професійні дії у відповідності з нормами права. Показниками третього критерія є уміння і досвід застосування технологій соціальної роботи з молоддю; здатність проєктувати технології соціально-педагогічної, соціально-психологічної та соціально-правової підтримки молоді, реалізовувати їх на практиці; здійснювати аналіз, контроль і самоконтроль.

Забезпечення ефективності процесу формування компонентів професійної готовності фахівця до соціального виховання у громадських об'єднаннях здійснювалося через включення здобувачів закладу вищої освіти у різні форми взаємодії суб'єктів освітньо-професійного середовища, які ініціюють розробку і реалізацію соціальних проєктів, адресованих різним групам молоді. До нових форм взаємодії суб'єктів освітньо-професійного середовища нами віднесено: спільні соціально-культурні проєкти, участь у волонтерських акціях, проведення майстер-класів, спільних семінарів, організація конкурсів, творчих презентацій, застосування інформаційно-комунікативних технологій (форум, чат та ін.). Включення здобувачів – майбутніх соціальних працівників у різні форми взаємодії дозволяє формувати ціннісно-орієнтаційний та діяльнісно-практичний компоненти професійної готовності фахівця до соціального виховання молоді у громадських об'єднаннях.

Цілеспрямований процес формування особистості професіонала, який передбачає готовність кожної особистості до конкретного виду професійної діяльності та є професійною підготовкою у закладі вищої освіти, яка потребує

розв'язання конкретних питань, удосконалення змісту професійної підготовки. Тому, що вона є однією з актуальних наукових проблем сьогодення [2].

Під час здійснення дослідно-експериментальної роботи нами було визначено вихідний рівень сформованості компонентів професійної готовності майбутніх соціальних працівників до соціального виховання молоді в громадських об'єднаннях. В ході первинної діагностики було встановлено, що наявний рівень сформованості професійної готовності фахівця до соціального виховання молоді у громадських об'єднаннях є недостатнім для організації і здійснення соціальної роботи з різними групами молоді у громадських об'єднаннях.

У більшості здобувачів не розвинене ціннісне ставлення до вирішення проблем молоді і соціальної підтримки молодих людей (70%); вони не орієнтовані на вирішення соціально-педагогічних, соціально-психологічних та соціально-правових проблем молоді із залученням фахівців інших служб і організацій, здобувачі недостатньо поінформовані про їх можливості у вирішенні проблем молоді (65 %); не володіють технологіями надання конкретних соціальних послуг з урахуванням специфіки конкретних категорій молоді (75%).

Результати первинної діагностики дозволили виділити основні причини, що впливають на рівень сформованості компонентів професійної готовності майбутніх соціальних працівників: відсутність інтегральних знань про організацію соціальної підтримки молоді; недостатнє розуміння цінності організації соціальної підтримки молоді; домінування цінностей спостерігача, учасника, розробника соціального проєкта, а не організатора у вирішенні соціальних проблем молоді засобами соціального проєкта; відсутність умінь, що дозволяють розробляти проєкти з організації соціальної підтримки молоді.

З метою підвищення рівня сформованості компонентів професійної готовності майбутніх фахівців до соціального виховання молоді у громадських об'єднаннях нами було розроблено комплекс засобів, який включає ефективні форми і засоби задля збагачення навчально-методичного забезпечення з

професійної підготовки майбутніх фахівців до соціального виховання молоді в громадських об'єднаннях: доповнення лекційних та семінарських занять щодо особливостей організації роботи з молоддю у громадських об'єднаннях; проведення практичних занять, під час яких здобувачі вищої освіти мають змогу вдосконалювати свої навички, застосовувати теоретичні знання у практичній діяльності; проведення лекцій; організація позанавчальної діяльності здобувачів; проведення анкетування і тестування з метою моніторингу обізнаності здобувачів про соціально-психологічні особливості представників різних категорій молоді, а також технологій соціальної роботи з молоддю.

Висновки. Формування компонентів професійної готовності майбутнього соціального працівника до соціального виховання молоді у громадських об'єднаннях в ході підготовки у закладі вищої освіти - це складна єдність педагогічної діяльності, спільної діяльності суб'єктів освітньо-професійного середовища та самостійної діяльності здобувача, яка спрямована на набуття ним здібності у розробці та реалізації технологій, націлених на соціально-педагогічну, соціально-психологічну та соціально-правову підтримку молоді.

Список використаних джерел:

1. Гук О.Ф., Чернуха Н. М. Пріоритетні вектори сучасної освіти. *Topical issues of social pedagogy*: Collective monograph. CARICOM, Barbados, 2017. С.30–55.
2. Файчук О.Л. Історія підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в Україні. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Сер.: Педагогіка. 2010. Т.144, Вип.131. С.55-59. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2010_144_131_13

Жук С.О.
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Макар Л.М.
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

КРИТЕРІЇ І ПОКАЗНИКИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНІЦІАТИВНОСТІ МОЛОДІ У БЛАГОДІЙНИХ ФОНДАХ

Анотація. У статті висвітлено критерії і показники готовності майбутніх соціальних працівників до розвитку соціальної ініціативності молоді у благодійних фондах. Подано характеристику критеріїв та обґрунтовано показники. Основні результати досліджень: визначено такі критерії готовності майбутніх соціальних працівників до розвитку соціальної ініціативності молоді: особистісні якості; технологічна готовність; креативність. Перший критерій включає гуманістичну спрямованість особистості та соціальну відповідальність. Другий критерій – професійні уміння й навички роботи з різними групами молоді та самостійність у прийнятті рішень. Третій критерій передбачає розвиток творчого потенціалу і потребу у вдосконаленні себе та оточуючих.

Ключові слова: соціальний працівник; готовність; молодь; ініціативність; активність; благодійні фонди.

Zhuk Serhii, Makar Liudmyla. CRITERIA AND INDICATORS OF FUTURE SOCIAL WORKERS' READINESS FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL INITIATIVE OF YOUNG PEOPLE IN CHARITABLE FOUNDATIONS

Abstract. The article reflects the criteria and indicators of the readiness of future social workers to develop the social initiative of young people in charitable foundations. The characteristics of the criteria are given and the indicators are

justified. The main results of the research: the following criteria for the readiness of future social workers to develop the social initiative of young people were determined: personal qualities; technological readiness; creativity. The first criterion includes the humanistic orientation of the individual and social responsibility. The second criterion is professional skills and abilities to work with different groups of young people and independence in decision-making. The third criterion involves the development of creative potential and the need to improve oneself and others.

Keywords: *social worker; readiness; the youth; initiative; activity; charitable foundations.*

Постановка проблеми. Проблема розвитку соціальної ініціативності молоді є значущою для всього українського суспільства і держави. В сучасних умовах вона набуває особливої актуальності. Сучасна соціальна ситуація стимулює розвиток соціальної ініціативи, соціальної відповідальності, сприяє творчому саморозвитку особистості молодого людини. Сьогодні соціальна ініціативність стає затребуваною якістю особистості, здатної не лише адаптуватися, але й розвиватися, самореалізовуватися у сучасному суспільстві. Розвиток соціальної ініціативності молоді – актуальний напрям теорії і практики соціального виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел з проблем соціальної роботи як професійної діяльності та підготовки фахівців до її здійснення свідчить про зростання уваги вітчизняних та зарубіжних вчених: О. Безпалько, Е. Грігорудіс, К. Далмус, Л. Димитрова, А. Капська, І. Козубовська, І. Мельничук, М. Пейн, К. Соуерс та ін. Окремі аспекти підготовки фахівців соціальної галузі активно розглядалися в історичному контексті благодійної, меценатської та філантропічної діяльності: В. Поліщук, Н. Сейко. У методологію соціальної роботи істотний внесок зроблено науковцями, які досліджують проблеми розвитку соціальної активності молоді: Г. Ареф'єва, О. Безпалько, О. Борисова, С. Грабовська, І. Ларіонова, В. Панок

та ін.; впливу активної діяльності молоді на її соціалізацію: Ж.Володченко, Л. Гордієнко, Н. Заверико, П. Плотніков та ін.

Аналіз результатів наукових досліджень дозволяє зробити висновок, що для вирішення практичних завдань, пов'язаних із розвитком соціальної ініціативності і соціальної активності молоді, накопичено достатній науковий доробок. Здебільшого вивчаються громадські, дитячі, молодіжні організації як елементи інститутів громадянського суспільства, проте проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до розвитку соціальної ініціативності і формування соціальної активності особистості в благодійних фондах не стали предметом спеціальних досліджень вітчизняних науковців. Маловивченими залишаються методики підготовки здобувачів у закладі вищої освіти до організації і здійснення соціальної роботи з різними категоріями молоді в недержавних організаціях соціальної сфери.

Постановка завдання. Визначити критерії і обґрунтувати показники готовності майбутніх соціальних працівників до розвитку соціальної ініціативності молоді у благодійних фондах.

Виклад основного матеріалу. Молодь, як особлива категорія соціальної роботи, є її об'єктом і суб'єктом, повинна власною працею реалізовувати свої цілі, повинна перебувати в постійному пошуку, самостійно будувати свою долю, адже молодь – це найважливіший фактор соціальних змін, велика соціальна сила.

Соціально-педагогічна робота з молоддю є багатоаспектною через відмінності на освітньому, культурному, соціальному і матеріальному рівнях. Підтримка молодої людини необхідна у побудові нею соціальних відносин, наданні їй допомоги у вирішенні особистісних проблем і подоланні труднощів соціалізації саме через розвиток її ініціативності. Необхідно використовувати саме соціально-педагогічний підхід і здійснювати на практиці соціально-педагогічну роботу з різними групами молоді у недержавних організаціях соціальної сфери. Для соціально-педагогічного підходу стає актуальною розробка теоретичних основ з подолання соціальної пасивності і формування

активних начал у поведінці особистості, спрямованих на соціально позитивні зміни.

Розвиток соціальної ініціативності молоді в благодійних фондах є напрямом соціально-педагогічної роботи, включаючи сукупність засобів соціально-педагогічного впливу, найближче оточення і соціальне середовище, що гарантує досягнення позитивного соціального результату.

Щоб процес підготовки майбутніх соціальних працівників до розвитку соціальної ініціативності молоді у благодійних фондах проходив ефективніше, нами було проведено аналіз змісту професійного навчання фахівця соціальної галузі на основі нормативних документів, а також запропоновано комплекс засобів під яким ми розуміємо сукупність різноманітних видів діяльності, які використовуються у навчальному процесі як інструменти набуття та засвоєння необхідних знань, умінь і навичок соціального працівника з розвитку соціальної ініціативності молоді у благодійних фондах.

Критеріями і показниками готовності здобувачів закладу вищої освіти до розвитку соціальної ініціативності молоді у благодійних фондах, є: особистісні якості (гуманістична спрямованість особистості та соціальна відповідальність); технологічна готовність (професійні уміння й навички роботи з різними групами молоді та самостійність у прийнятті рішень); креативність (розвиток творчого потенціалу і потреби у вдосконаленні себе та оточуючих).

У психолого-педагогічній літературі йдеться про духовно-моральні якості особистості, їх важливу роль у професійній діяльності. Приміром, В.Теслюк виокремлює такі: гуманність, доброта, тактовність, терпимість, справедливість, емпатійність, скромність та відповідальність [4].

Роль особистісних якостей соціального працівника в його професійній діяльності є безсумнівно великою. Серед них нами виділено такі як гуманістична спрямованість особистості та соціальна відповідальність. Сьогодні існує потреба у фахівцях соціальної галузі, які відчують причетність до подій, що відбуваються у соціумі, небайдужих до проблем інших людей, здатних прогнозувати можливі наслідки своєї діяльності або бездіяльності для

свого соціального оточення. У цьому зв'язку необхідним є розвиток соціальної відповідальності фахівця соціальної галузі і не лише з точки зору відповідності індивідуальних особливостей його особистості призначенню і специфіці професії. Рівень конкурентоздатності фахівців визначається якістю підготовки професійних кадрів, рівнем їх соціалізації і соціальної відповідальності.

Соціальна робота є особливим видом соціальної діяльності, спрямованої на формування і реалізацію гуманістичних цінностей та ідеалів, у результаті якої відбувається перетворення соціальної дійсності, створення можливостей досягнення гуманістичного ідеалу і благополуччя особистості та суспільства. Її фундаментом слугують принципи прав людини та соціальної справедливості [1].

Л. Моргай до вагомих у професійній діяльності особистісних якостей відносить совість, чесність, справедливість, об'єктивність, пильність і спостережливість, витримку, любов до людей, комунікабельність, терпіння та оптимізм [2].

У процесі соціальної роботи з молоддю фахівцю доводиться освоїти різні соціальні ролі (експерта, консультанта, організатора, посередника, модератора і т. ін.) і змінювати їх практичній діяльності, залежно від ситуації. Варто відзначити, що специфічна роль соціального працівника в процесі соціального виховання молоді через розвиток ініціативності у благодійних фондах і громадських організаціях, полягає саме в тому, що він виступає інтегративною особистістю, яка відповідає особливостям освітньої і міжособистісної взаємодії з різними групами молоді. Перш за все, мова йде про вміння соціального працівника здійснювати консультативну допомогу в інформаційно-освітніх процесах життя молодих людей, формувати в них навички творчого осмислення інформації і переведення її в діяльнісно-практичний простір. Це, у свою чергу, потребує від соціальних працівників володіння комплексом знань, умінь і навичок щодо особливостей і організації соціальної, дозвілєвої, побутової діяльності представників різних груп молоді.

На основі проведеного аналізу змісту і особливостей технологій, які використовуються фахівцем в соціальній роботі з молоддю, слід констатувати, що, нарівні з відпрацьованими на практиці, відомими, вивченими способами і прийомами вирішення професійних задач, велике практичне значення має нестандартний, інноваційний, творчий підхід соціального працівника до організації роботи і взаємодії з різними групами молоді.

Певні науковці вважають складовими творчих здібностей інтерес, що проявляється до парадоксів, а також почуття новизни, «гострота» думки, схильність до сумнівів, творча уява [3].

Соціальний працівник має «пробудити» в особистості її творчий потенціал, у зв'язку з чим, йому самому необхідно мати певні творчі здібності і використовувати їх для встановлення результативних взаємовідносин, для навіювання молодій людині впевненості у своїх силах і можливостях. В творчому акті соціального працівника може відображатися і створюватися нова професійна реальність, переваги якої можуть бути продуктивно використані ним професійній діяльності.

Висновки. Дослідно-експериментальна робота, яка проводиться нами включає в себе організацію і проведення констатувального і формувального експерименту. Констатувальний експеримент складається з обстеження контингенту і визначення реального рівня готовності здобувачів вищої освіти спеціальності «Соціальна робота» до розвитку соціальної ініціативності молоді у благодійних фондах за всіма виділеними нами критеріями і обґрунтованими показниками. Формувальний експеримент передбачає піднесення здобувачам експериментальної групи матеріалу навчальних дисциплін з точки зору можливості його використання в соціальній роботі з різними категоріями молоді в умовах благодійного фонду; використання методів і прийомів навчання, що сприяють формуванню умінь і навичок організації і здійснення роботи з розвитку соціальної ініціативності молоді у благодійних фондах.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
2. Моргай Л.А. Професійно-етич-на діяльність соціального працівника. Педагогічні науки: зб. наук. Праць Херсонського держ. ун-ту. 2017. Вип.78. Т. 2. С.200–203.
3. Петрановська Л.В. Творчості можна навчити. Режим доступу: <http://rus.1september.ru/article.php?ID=200101203>.
4. Теслюк В. М. Технології соціально-педагогічної діяльності: термінологічний словник-довідник. Київ: НАКККиМ, 2011. 145 с.

Зацепя В.С.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент І. О. Шеплякова

У сучасному світі, що швидко змінюється, актуалізованою є потреба забезпечення сприятливих умов для соціального розвитку обдарованих дітей з особливими освітніми потребами (надалі – ООП). Вирішення цієї проблеми пов'язане з необхідністю індивідуального підходу до кожної дитини, надання допомоги їй у подоланні складнощів при здобутті освіти. Це зумовлює підвищення інтересу вітчизняних та закордонних науковців і практиків до різних напрямів соціальної роботи з обдарованими дітьми, зокрема щодо забезпечення їхнього соціального супроводу в спеціальних закладах освіти (надалі – СЗО). При цьому невіддільною складовою системи соціального супроводу обдарованих дітей з особливими освітніми потребами в спеціальних закладах освіти є соціальний педагог. Своєю чергою, технологізація роботи соціального педагога з соціального супроводу обдарованих дітей з особливими потребами в спеціальних закладах освіти здатна оптимізувати процес такої

роботи, забезпечити її результативність, зокрема щодо покращення якості освіти дітей, підвищення рівня їхнього соціального розвитку.

Аналіз розробленості проблематики дослідження в наукових джерелах свідчить, що закономірності соціального та особистісного розвитку, соціально-психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей розкрито в дослідженнях О. Блинової, І. Волощук, Л. Карпової, М. Порошенко, Я. Рудик та інших. Особливості соціально-педагогічної роботи з обдарованою особистістю в закладах освіти були предметом наукових розвідок О. Василенко, М. Володарської, О. Гаврилова, Л. Григорової, В. Даниленко, О. Демченко, Т. Ілляшенко, О. Рассказової, А. Колупаєвої, Л. Міщик та ін.; щодо їхнього соціального супроводу в спеціальних закладах освіти – О. Антонової, К. Віщукаєвої, Л. Завацької, А. Мочаліної та В. Гавричкової, Т. Серги, В. Шиян та В. Галкіної та інших.

На основі проведеного аналізу наукових праць встановлено, що соціальний супровід є важливою складовою роботи соціального педагога з обдарованою дитиною з особливими освітніми потребами, зокрема в спеціальних закладах освіти. При цьому «соціальний супровід обдарованих дітей з особливими освітніми потребами в спеціальних закладах освіти» визначено як систему послідовних дій, спрямованих на надання допомоги та підтримки в процесі розвитку готовності обдарованих дітей з особливими освітніми потребами до самостійного свідомого життєвого вибору. Його сутність полягає в забезпеченні обдарованої дитини з особливими освітніми потребами необхідною підтримкою та допомогою в розвитку її потенціалу, а також у комплексному вирішенні проблем, які можуть виникнути в її житті.

Водночас з'ясовано, що попри вагомі наукові доробки вчених і практиків з проблеми соціальної, у тому числі й соціально-педагогічної, роботи з обдарованими дітьми в закладах освіти, вищезазначені аспекти лише частково розкривають особливості роботи соціального педагога з соціального супроводу обдарованих дітей з ООП у СЗО. Зокрема, не отримала достатнього висвітлення в соціально-педагогічній літературі та вимагає комплексного теоретико-

практичного розроблення програма соціального супроводу обдарованих дітей з особливими освітніми потребами в спеціальних закладах освіти.

Таким чином, необхідність пошуку ефективних механізмів соціального супроводу обдарованих дітей з особливими освітніми потребами в спеціальних закладах освіти, розробка і теоретичне обґрунтування відповідної програми його здійснення є актуальною проблемою, що потребує подальшого теоретичного аналізу та практичного вирішення.

Зеня Д.М.

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,

Кабусь Н.Д.

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У статті обґрунтовано перспективні напрями соціальної роботи з особами з інвалідністю в сучасних умовах. Розглянуто суть та основні напрями соціальної роботи з людьми з інвалідністю з метою їхньої соціальної адаптації, соціально-психологічної реабілітації та інтеграції в соціум. Акцентовано увагу на важливості професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи в означеному напрямі.

Ключові слова: *інвалідність, особа з інвалідністю, соціальна робота, соціальна реабілітація, професійна підготовка, фахівці соціальної галузі.*

Zenia Dmytro, Kabus Nataliia. PERSPECTIVE DIRECTIONS OF SOCIAL WORK WITH PERSONS WITH DISABILITIES IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES

Annotation. The article substantiates the perspective directions of social work with persons with disabilities in the conditions of modern challenges. The essence and main directions of social work with people with disabilities for the purpose of their social adaptation, social and psychological rehabilitation and integration into society have been considered. Attention is focused on the importance of professional training of future specialists in the social field to work in that direction.

Keywords: *disability, a person with disability, social work, social rehabilitation, professional training, specialists in the social field.*

Постановка проблеми. За офіційними статистичними даними МОЗ України кількість осіб з інвалідністю в Україні становить понад 2 млн 600 тис., а останнім часом ця цифра продовжує зростати через військові дії на території України. Особи з інвалідністю, які мають стійкий розлад функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем призводить до обмеження життєдіяльності, потребують особливої уваги суспільства, забезпечення соціального захисту й надання комплексної соціальної допомоги та соціальних послуг.

Аналіз досліджень. Аналіз праць С.П. Архипової, О.В. Безпалько, І.М. Богданової, Н.О. Бондаря, А.Й. Капської, Л.А. Калініної та інших вчених дозволяє стверджувати, що соціальна робота з людьми з інвалідністю є важливим способом оптимізації процесу їхньої соціалізації та виконує такі основні соціальні функції – покращення рівня соціальної адаптації особи чи групи; профілактику соціальної дезадаптації; психосоціальну підтримку й соціальну реабілітацію особи з інвалідністю, її залучення до просвітницьких, творчих, рекреативних, терапевтичних заходів, груп взаємопідтримки, організація консультування й підтримки родин, де є діти чи батьки з інвалідністю, налагодження взаємодії різних соціальних інституцій, що опікуються проблемами людей з особливими потребами.

Метою даної статті є визначення перспективних напрямів соціальної роботи з особами з інвалідністю в умовах сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги», роботу з людьми з особливими потребами здійснюють державні та комунальні, спеціалізовані підприємства, установи та заклади соціального обслуговування, які підпорядковуються центральним або місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, державні та недержавні соціальні заклади, які надають соціальну підтримку й представлені мережею спеціалізованих та інтегрованих соціальних служб, головною метою роботи яких є активізація та покращення взаємозв'язків громади з людьми з особливими потребами та допомога у їхній інтеграції до суспільства. Діяльність спеціалізованих соціальних служб передбачає організацію заходів, спрямованих на соціальний супровід, консультування, соціальну профілактику та надання послуг з соціальної реабілітації, адаптації, інтеграції й соціальної терапії людей з особливими потребами, що сприяють їхній соціальній інтеграції у соціум. Центри соціальних служб надають також юридичні, психологічні, соціально-економічні, соціально-педагогічні, соціально-медичні та інформаційні послуги у складі мультидисциплінарної команди фахівців соціального супроводу. Центри має право утворювати спеціалізовані соціальні служби (формування), що в подальшому співпрацюють з людьми з особливими потребами та надають соціальні послуги, яких вони потребують. З кожним роком у соціально-педагогічній роботі використовується все більше методів та технологій роботи, спрямованих на надання допомоги людям з особливими потребами, а також розширюється мережа спеціалізованих соціальних служб, громадських організацій, благодійних фондів, які організовують діяльність, спрямовану на інтеграцію людей, що опинилися в складних життєвих обставинах, у соціум. Така діяльність передбачає індивідуальний підхід до кожного випадку, а також співпрацю з родинами та іншими особами, які можуть впливати на життя людини з обмеженими можливостями.

Необхідно відзначити, що важливою вимогою до організації роботи з людьми з інвалідністю є забезпечення якісної допомоги, а також організація заходів, які сприяють включенню осіб з інвалідністю в життєдіяльність

суспільства. Необхідним також є проведення інформаційних кампаній та просвітницьких заходів для привернення уваги суспільства до потреб осіб з інвалідністю, руйнування стереотипів та подолання суперечливого ставлення до людей з обмеженнями життєдіяльності в соціумі, створення безбар'єрного середовища для найповнішої інтеграції людей з інвалідністю у життєдіяльність громади.

Водночас, зважаючи на постійно зростаючу кількість людей з інвалідністю через військові дії в Україні, нині актуальною стає розробка нових підходів до реабілітації й інтеграції осіб з інвалідністю, використання перспективного світового досвіду вирішення проблем людей з обмеженими функціональними можливостями, що передбачає налагодження роботи за двома основними напрямками: 1) забезпечення комплексної реабілітації людей з порушеннями здоров'я за рахунок підвищення якості медичної допомоги для запобігання подальшої інвалідизації; реалізація індивідуальних програм комплексної реабілітації та соціальної підтримки з урахуванням обмежень, потреб, бажань та можливостей особи з інвалідністю; 2) сприяння ефективній соціально-психологічній реабілітації осіб з інвалідністю, розширення можливостей центрів реабілітації, приведення існуючої мережі реабілітаційних та освітніх закладів у відповідність з об'єктивною необхідністю і діючими міжнародними нормативами з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду з вирішення проблем цієї категорії людей, розширення можливостей їхнього працевлаштування й участі в суспільному житті. Все це дозволяє реалізувати соціальну модель роботи з особами з інвалідністю, основною метою якої є налагодження тісного взаємозв'язку людей з особливими потребами із соціумом, за якої ставлення соціального оточення до людей з інвалідністю є одним із важливих чинників вирішення їхніх труднощів.

Огляд сучасних наукових джерел [1; 2; 3; 4] засвідчує, що перспективними напрямками роботи з реабілітації осіб з інвалідністю в умовах сучасних викликів є:

- 1) забезпечення доступності середовища для людей з різними видами інвалідності, а також можливості їхньої участі у прийнятті рішень, пов'язаних з особистим та суспільним життям; забезпечення інклюзії та рівних можливостей осіб з інвалідністю в освіті, роботі та інших сферах життєдіяльності;
- 2) реалізація індивідуального підходу та індивідуального плану соціальної підтримки, що передбачає планування послуг і підтримки, орієнтованої на конкретні потреби особи з інвалідністю;
- 3) розширення психосоціальної підтримки та індивідуального супроводу для забезпечення емоційного благополуччя та адаптації осіб з інвалідністю та членів їхніх родин, де акцент робиться на наданні інформації, ресурсів та емоційної підтримки;
- 4) використання новітніх технологій, таких як розумні пристрої, штучний інтелект для покращення якості життя й надання нових можливостей для розвитку й забезпечення більшої автономії людей з особливими потребами;
- 5) удосконалення медичних технологій, застосування передових методів у медичній реабілітації, таких як технології нейрореабілітації та біонічні протези та імплантати;
- 6) сприяння активній реабілітації, стимулювання осіб з інвалідністю до фізичних та рекреаційних занять для підтримки фізичної активності та загального здоров'я;
- 7) розширення можливостей інклюзивної освіти, забезпечення доступу до якісної освіти, що враховує потреби осіб з різних типами обмежень життєдіяльності, розробка нових методів навчання, розвиток інклюзивних програм та адаптація навчального середовища;
- 8) реалізація програм навчання та перепідготовки для підвищення зайнятості серед людей з інвалідністю, сприяння адаптації виробничих процесів до можливостей людей з інвалідністю, розробка інноваційних методів та технологій, які полегшують їхню участь в різних сферах виробництва;
- 9) сприяння самостійності та самовизначенню, наснаження та підтримка осіб з інвалідністю у їхньому бажанні приймати активну участь у

власному житті та приймати самостійні рішення; стимулювання активної участі людей з інвалідністю в різних сферах життя, включаючи культурні та громадські події.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, сучасні напрями соціальної роботи з реабілітації осіб з обмеженими можливостями передбачають розробку і впровадження соціальних інновацій та ініціатив, стратегій інклюзії та участі, орієнтованих на створення умов для активної долучення осіб з інвалідністю до всіх аспектів життєдіяльності суспільства, що передбачає активну роль самої людини, залучення громадськості та розвиток спільнот, а також створення середовища, що сприяє подоланню труднощів життєдіяльності та якомога найповнішій реабілітації та інтеграції людей з інвалідністю в усі сфери суспільного життя.

Фахівці соціальної галузі потребують цілеспрямованої підготовки до роботи з людьми з інвалідністю, що передбачає освоєння змісту й особливостей технологій соціальної роботи із забезпечення соціального супроводу, консультування, соціальної профілактики, корекції та соціальної реабілітації, адаптації, інтеграції й соціальної терапії осіб з інвалідністю з урахуванням особливостей соціалізації людей з особливими потребами з різними видами обмежень життєдіяльності з метою розширення можливостей їхньої інтеграції в соціум. Розробка системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до соціальної роботи з людьми з інвалідністю становить перспективну подальших досліджень в цьому напрямі.

Список використаних джерел:

1. How do we ensure that social protection assistance initiatives work for people with disabilities? URL: <https://www.disabilityevidence.org/questions-evidence/how-do-we-ensure-social-protection-assistance-initiatives-work-people>
2. Isabel Baptista and Eric Marlier. Social protection for people with disabilities in Europe: An analysis of policies in 35 countries. 2022. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&furtherNews=yes&newsId=10493>
3. Maguli Shaghashvili, Delivery of Social Services for Persons with Disabilities. Guidelines, 2022. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-02/SSD%20Guideline%20UNDP%20ENG.pdf>

4. Social Protection and the Welfare State: What the EU can do to support persons with disabilities (2022). European Disability Forum Position Paper. URL: <https://www.edf-feph.org/publications/social-protection-and-the-welfare-state-what-the-eu-can-do-to-support-persons-with-disabilities/>

Зубарєв О.С.

кандидат соціологічних наук,
доцент закладу вищої освіти кафедри соціології соціологічного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

БУЛІНГ ТА СЕКСУАЛЬНІ ДОМАГАННЯ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Одним із основних завдань соціального виховання є формування особистості, яка здатна мирно співіснувати з іншими людьми, бути відповідальною, вихованою, приносити користь суспільству, до якого належить. Безперечно, це завдання можна реалізувати лише через систему соціально-педагогічних заходів, які сприятимуть становленню соціального типу особистості. Протидія булінгу, сексуальним домаганням, всім формам дискримінації в освітньому середовищі є одним із першочергових завдань глобального виховання, спрямованого на створення мирної світової культури людства.

У Сполучених Штатах особливо актуальною є тема попередження незаконної сексуальної поведінки в освітньому середовищі. Коли йдеться про початкову та середню школу, то тут особлива увага приділяється проблемі сексуальних домагань, які можуть проявлятися в таких формах, як неприємні сексуальні коментарі, жести та жарти, штовханина, «смикання за коси». [1, с. 504–505]. Дитина живе складним душевним життям, може мати почуття до іншої дитини, ревнувати, відчувати сексуальне задоволення. Позбавляти дитину сексуальної соціалізації неправильно. Із дослідів американського психолога Г. Харлоу над мавпами-резусами відомо, що мавпи, які тривалий час були ізольовані від однолітків, у майбутньому на потенційних сексуальних партнерів

реагували тільки двома способами – агресією або страхом. Однак поведінка дітей має відповідати соціальним нормам, в яких реалізується принцип поваги до сексуальної свободи та тілесної недоторканості особи, щоб пізніше вони привнесли ці моделі здорових, гідних стосунків у суспільство дорослих. Тому як в США та ЄС, так і в Україні діють держані освітні програми з запобігання насильству [2] та протидії булінгу [3], громадські організації проводять інформаційні антибулінгові заходи.

Булінг має різні форми, однією з яких є сексуальні домагання. У Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» булінг визначено як «діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого» [4]. За булінг передбачена адміністративна відповідальність, тобто штраф, а от тяжкі тілесні ушкодження – це вже кримінальна стаття [5].

Наслідками булінгу є погане психологічне самопочуття, тривога, проблеми зі сном, небажання ходити до школи, зміна маршруту до школи, бажання змінити клас чи навчальний заклад. У старшій школі, де домагання часто ініціюється референтною групою, дівчата можуть уникати проходити повз компанії хлопців. В одному із американських досліджень сексуальних домагань, школярів спитали про те, що треба зробити, щоб вирішити проблему сексуальних домагань. Школярі запропонували призначити особу, якій можна буде розповісти про домагання, надати онлайн-ресурси та проводити тематичні уроки в класі, але головне – дати можливість учням анонімно повідомляти про проблеми, реалізувати політику протидії сексуальним домаганням та карати кривдників [1].

В Україні для протидії булінгу зроблено досить багато. Прийнятий окремий закон, яким передбачена відповідальність за булінг, виходять навчально-методичні посібники з протидії булінгу, пропонується просвітницько-профілактичні антибулінгові тренінги, запроваджується політика побудови безпечного освітнього середовища [6]. Є сайти, на які кожна дитина, підліток може зайти та отримати допомогу й підтримку. Окремий акцент зроблений на протидії кібербулінгу, зокрема ініційована Кампанія проти кібербулінгу. Питання в тому, наскільки ці корисні починання реалізуються в реальній взаємодії учнів у шкільному класі. Дуже не вистачає досліджень, які б вимірювали ефективність цих заходів. Також треба зауважити, що було б доречно провести дослідження сексуальних домагань безвідносно до інших форм дитячого насильства, щоб зрозуміти їхню (сексуальних домагань) поширеність.

Список використаних джерел:

1. Yarber William L., Barbara Werner Sayad. Human Sexuality: Diversity in Contemporary Society. Tenth ed. McGraw-Hill Education. 2018. P. 504–505.
2. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник/ Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. К.: ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.
3. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник. / Андрєєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А. К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с.
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>
5. Освітній омбудсмен України. Відповідальність за булінг: <https://eo.gov.ua/vidpovidal-nist-za-bulinh/2020/06/19/>
6. Протидія булінгу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/protidiya-bulingu>

Кабусь Н.Д.
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
Андріамбау Д.Н.
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті обґрунтовано систему роботи з соціального виховання учнів закладів загальної середньої освіти. Розглянуто суть та основні напрями роботи, умови ефективності соціально-виховної діяльності в сучасних умовах. Виокремлено компоненти готовності майбутніх соціальних педагогів до реалізації соціально-виховної роботи в закладах освіти.

Ключові слова: соціальне виховання, заклади загальної середньої освіти, соціальний педагог, система соціально-виховної роботи, професійна підготовка.

Andriambau D., Kabus N. PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SOCIAL PEDAGOGUES FOR THE IMPLEMENTATION OF THE SYSTEM OF SOCIAL AND EDUCATIONAL WORK IN INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION

Annotation. The article substantiates the system of work on social education of general secondary education institutions' students. The essence and main directions, as well as the conditions for the effectiveness of social and educational activities in modern conditions are considered. The components of future social pedagogues' readiness to implement social and educational work in educational institutions are singled out.

Keywords: social education, institutions of general secondary education, social pedagogue, system of social and educational work, professional training.

Постановка проблеми. Становлення всебічно розвиненої особистості, патріота, громадянина, інноватора, що є важливою метою суспільства й Нової української школи, потребує постійного пошуку ефективних шляхів та засобів соціального виховання зростаючого покоління, якому творити майбутнє держави. Особливої уваги потребує соціальне виховання в підлітковому віці, який є непростим періодом розвитку особистості, коли прагнення до самостійності й ствердження в колективі однолітків, за умови неволодіння позитивними способами самоствердження, може стати чинником, що ускладнює соціалізацію зростаючої особистості. Крім того, соціальні мережі, можливості Інтернет не завжди позитивно впливають на дітей та молодь, створюючи ризик надмірного проведення часу у віртуальному просторі, що перешкоджає дійсному розвитку особистості, її свідомому самовизначенню – особистісному, соціальному, професійному. Все це актуалізує посилення уваги до соціального виховання учнів закладів загальної середньої освіти.

Аналіз досліджень. Здійснений науковий пошук свідчить, що питання соціального виховання зростаючого покоління завжди було актуальним предметом пошуку як науковців, так і педагогів-практиків. Аналіз праць О. Безпалько, М. Васильєвої, А. Капської, А. Макаренка, А. Рижанової, О. Рассказової та інших вчених свідчить, що соціальне виховання є визначальним у процесі становлення та розвитку особистості, оскільки спрямоване на формування у зростаючої особистості ієрархії соціальних цінностей, соціальних якостей, просоціальної поведінки. Причому під соціальними цінностями розуміється ціннісне ставлення до родини, різних соціальних груп, громади, нації, країни, держави, людської цивілізації в цілому; соціальні якості є рисами людини, які сприяють соціальному порозумінню, соціальній консолідації, зміцненню соціальних зв'язків; просоціальна поведінка спрямована на зміцнення та вдосконалення мікро-, мезо- та макросоціуму [3]. А. Рижанова підкреслює, що зміст, форми, методи соціального виховання мають постійно вдосконалюватись відповідно до вимог сьогодення та умов інформаційного суспільства і соціальні педагоги, місією яких є соціальне

виховання зростаючого покоління, мають бути професійно компетентними для координації соціально-виховної роботи в закладах освіти. Отже, професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до реалізації системи соціально-виховної роботи в закладах освіти є актуальною.

Метою статті є висвітлення основних напрямів соціально-виховної роботи в закладах освіти та особливостей професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до реалізації системи соціально-виховної роботи в закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про освіту», Концепції Нової української школи, виховання всебічно розвиненої соціально активної творчої особистості, зі сформованими лідерськими якостями, яка усвідомлює особисту відповідальність за власне життя й позитивний внесок у розвиток суспільства, є пріоритетним напрямом системи освіти в сучасних умовах. Формування в учнів системи загальнолюдських цінностей – морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, ціннісне ставлення до життя, повага до себе та інших людей) та соціально-політичних (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність) є основою виховання в учнів відповідальності за себе та добробут своєї країни [2]. Здійснений науковий пошук засвідчує, що соціальне виховання являє собою розвиток особистості в спеціально створених виховних організаціях у процесі планомірного створення умов для її відносно спрямованого позитивного розвитку та духовно-ціннісного орієнтування, та є багаторівневим процесом засвоєння знань, норм поведінки, відносин у суспільстві, у результаті якого особистість стає здатною досягати життєвого успіху й сприяти позитивному розвитку суспільства [1]. Соціальне виховання є цілеспрямованим процесом розвитку емоційно-ціннісної та діяльнісної сфери особистості, її творчого потенціалу, особистісно і соціально значущих якостей, засвоєння навичок позитивного спілкування і взаємодії, напрацювання

позитивних форм самовиявлення у різних видах творчої та суспільно значущої діяльності [4].

Необхідною умовою ефективності соціального виховання в закладах освіти є створення духовно-насиченого соціально-виховного середовища як сукупності умов, що цілеспрямовано впливають на свідомість і поведінку зростаючого покоління з метою формування стійкої системи цінностей та переконань, розвитку особистісних якостей (цілеспрямованості, відповідальності, здатності до взаємодопомоги, саморегуляції й самоорганізації), самореалізації і самоствердження дітей та молоді в значущих видах діяльності, що сприяє їхньому самовираженню, прояву неповторної індивідуальності, гуманізації міжособистісних стосунків.

Важливою умовою ефективності соціального виховання в закладах освіти є його здійснення на основі системного та діяльнісного підходів, де виховання не зводиться до окремих виховних занять; натомість до створення розвивально-виховного середовища залучається весь колектив закладу освіти; вчитель є взірцем для учнів, котрий своїм прикладом надихає і зацікавлює їх; при плануванні соціально-виховної діяльності враховуються інтереси, індивідуальні нахили і здібності учнів, створюються сприятливі умови для їхнього розвитку та реалізації в різних видах позаурочної активності; учні долучаються до різних видів соціально значущої діяльності, що сприяє ствердженню позитивних цінностей у життєдіяльності.

Отже, система соціально-виховної роботи в закладах освіти передбачає спільну діяльність педагогічного колективу закладу освіти з метою реалізації особистісного, міжособистісного, соціально-групового, правового, економічного, еколого-валеологічного, духовно-ціннісного напрямів соціалізації в закладі освіти й має сприяти розвитку особистості, яка має стійку систему цінностей, свідомо обирає позитивні стратегії досягнення життєвого успіху, розуміє цінність життя, здоров'я, родини, батьківщини, знань, досвіду, взаємопідтримки і солідарності, здатна спільно діяти для блага і процвітання своєї країни. Досягнення цієї мети потребує насичення виховного середовища

закладу освіти діяльністю, спілкуванням та взаємодією, що є системоутворювальними факторами соціально-виховного середовища, де провідним є зміст діяльності та взаємодії, який має бути цікавим, пізнавальним і захоплюючим для учнів.

Система соціально-виховної роботи в закладах освіти передбачає реалізацію виховної мети на кожному занятті з різних предметів; організацію соціально-виховних, профілактичних, просвітницьких заходів в позаурочний час; залучення учнів до різних видів спільної творчої діяльності – організації свят, концертів, конкурсів, фестивалів, театралізованих вистав, тематичних тижнів, волонтерських акцій; ініціювання й реалізацію учнями і педагогами спільних соціально значущих проєктів та ініціатив; активізацію діяльності учнівського самоврядування, що сприяє розвитку соціальної активності та лідерських якостей дітей та молоді. Важливим також є впровадження в освітній процес додаткових курсів за вибором (як рекомендованих до впровадження, так і авторських курсів соціально-педагогічного чи психологічного спрямування), спрямованих на оволодіння навичками безконфліктної комунікації, розвиток ораторської майстерності, лідерських якостей дітей та молоді, що передбачає проведення тренінгових занять, рольових та ділових ігор, дискусій, круглих столів, квестів та інших заходів, які сприяють розвитку соціальних навичок підлітків та допомагають вирішувати соціальні проблеми максимально ефективно. Відзначимо також, що виховання тоді буде ефективним, якщо соціально-виховний вплив не нав'язується, натомість учні долучаються до обговорення важливих і актуальних тем, залучаються до цікавих за змістом форм спільної діяльності, які водночас є духовно насиченими.

Майбутні фахівці соціальної галузі, місією яких є соціальне виховання зростаючого покоління, мають бути здатними розробляти актуальний зміст й застосовувати інноваційні форми соціально-виховної взаємодії, ініціювати й координувати відповідну роботу в закладі освіти. Так, зокрема, у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди формування теоретичної і практичної готовності майбутніх фахівців зі спеціальності

«Соціальна робота», які навчаються за освітньою програмою «Соціальна педагогіка», до реалізації системи соціально-виховної роботи в закладах освіти здійснюється під час викладання дисциплін циклу професійної підготовки, зокрема «Вступ до спеціальності», «Педагогіка», «Психологія», «Основи соціалізації особистості», «Історія та теорія соціального виховання», «Деонтологія соціальної роботи», «Теорія і методика соціальної роботи в галузі дозвілля», «Соціальна реклама», «Практикум у соціальній галузі», «Соціальна робота з дитячими і молодіжними організаціями», «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти з практикумом», «Технології соціально-педагогічної роботи», «Соціально-педагогічне проектування», «Педагогіка інтелектуально-ігрової діяльності», «Прикладні технології у соціальній роботі; «Інновації у соціальній роботі», «Соціально-виховні студії». Відпрацювання практичних навичок розробки й реалізації змісту ефективної соціально-виховної взаємодії з учнями різних класів з метою розвитку їхніх соціальних навичок відбувається під час волонтерської діяльності, соціально-педагогічної та виробничої практики в закладах загальної середньої та спеціальної освіти, в процесі підготовки курсових і кваліфікаційних робіт бакалаврів та магістрів з соціальної роботи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, формування гармонійно розвиненої соціально активної творчої особистості потребує реалізації системи соціально-виховної роботи в закладах освіти, що передбачає розробку цікавого мотивуючого змісту спільної діяльності з урахуванням вікових особливостей учнів, їхніх потреб та інтересів, а також застосовування всього спектру індивідуальних, групових, колективних, масових форм соціально-виховної роботи, що сприятиме не лише формуванню стійкої системи ціннісних орієнтацій зростаючого покоління, розумінню стратегій досягнення життєвого успіху, а й розвитку соціальної активності зростаючого покоління, що є формою швидкого реагування на зміни в соціальному середовищі, проявом соціальної синергії й сприяє сталому розвитку як окремої особистості, так і позитивному інноваційному розвитку суспільства.

Досягнення цього потребує формування теоретичної й практичної готовності майбутніх соціальних педагогів до розробки й реалізації системи соціально-виховної роботи в закладах загальної середньої освіти, що передбачає чітке розуміння її основних напрямів, розвиненість комунікативних, організаційних, творчих вмінь майбутніх фахівців розробляти зміст соціально-виховної взаємодії, переконувати, мотивувати, наснажувати, долучати учнів до різних видів соціально значущої діяльності. З урахуванням того, що соціально-виховна робота є одним із найбільш творчосемних видів діяльності, перспективою подальших досліджень є обґрунтування змісту соціально-виховних заходів для учнів різного віку в системі соціально-виховної роботи в закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.
2. Нова українська школа: поради для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н.М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
3. Рижанова А. О. Актуалізація соціального виховання як умова прискорення суспільного розвитку України. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2018. № 1(1). С. 123-132.
4. Kabus N. Conceptual fundamentals for social education of children and youth in the New Ukrainian School. Theory and Practice of Future Teacher's Training for Work in New Ukrainian School: monograph / Edit. I. Prokopenko, I. Trubavina. Prague, OKTAN PRINT s.r.o., 2020. P. 81-91.

Квітко Н.М
доктор філософії, викладач
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДІВ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

Діяльність соціального педагога пов'язана з наданням допомоги особистості, соціальній групі у вирішенні проблем, пов'язаних зі збереженням психічного здоров'я, дезадаптацією в соціальному середовищі, міжособистісних конфліктів та ін. Різноманітність проблем, з якими стикається соціальний педагог у своїй діяльності, вимагає використання різноманітних методів і прийомів роботи. Одним з них є арт-терапія (терапія засобами мистецтва), яка все ширше застосовується в соціальній сфері. Використання методів арт-терапії активно зайняла свою нішу у професійній діяльності соціальних педагогів. З кожним роком збільшується кількість державних і приватних установ, які запозичують позитивний зарубіжний досвід «лікування мистецтвом» та вводять до переліку методів роботи соціальних педагогів арт-терапію. Соціальний педагог, який працює з внутрішньо переміщеними особами (ВПО), які опинились в складних життєвих обставинах, дітьми з особливими потребами із числа ВПО повинен володіти методами та прийомами арт-терапії. Арт-терапія в діяльності соціального педагога може використовуватися в діагностичних цілях, тому що за допомогою творчого самовираження своїх внутрішніх проблем на папері, за допомогою виконаних з пластиліну фігур і т.п., особа доносить соціальному педагогу інформацію про існуючу проблему, яку не наважилася б озвучити за допомогою словесного контакту. Тому для осіб, які нездатні розповісти про свої проблеми, арт-терапія часто є єдиним методом діалогу між нею і фахівцем, тому що висловити свої

емоції за допомогою творчості їм набагато простіше, ніж розповісти про них. Для інших, спочатку вибудовують широкий емоційний паркан, який огорожує їх емоції і переживання від оточуючих, що не дозволяє вникнути в суть проблеми і, відповідно, знайти шляхи її вирішення, методи арт-терапії допомагають «зламати» даний паркан, перевести відносини між особою і соціальним педагогом в більш довірчу площину.

В Україні проблеми арт-терапії досліджують багато вчених-теоретиків та практиків: А. Бреусенко-Кузнєцов, О. Вознесенська, Н. Волкова, В. Газолишин, Н. Ещенко, О. Любарєц, Н. Полякова, Н. Простакова, О. Пинчук, А. Старовойтов, А. Чуприков, Т. Яценко та ін.

З'ясувавши поняття «арт-терапія» можна сказати, що кожний вчений має своє визначення поняттю. Дуже влучне визначення поняттю дає кандидат психологічних наук І.В. Сусаніна: «Арт-терапія - це область, яка використовує невербальну мову мистецтва для розвитку особистості як засіб, що дає можливість контактувати з глибинними аспектами нашого духовного життя».

Еволюція поняття «арт-терапія» відображає процеси відокремлення трьох самостійних напрямків: медичного, соціального, педагогічного. В її основі — застосування художньої творчої діяльності в якості лікувального, відволікаючого, гармонізуючого фактора. Мета арт-терапії під час роботи із внутрішньо переміщеними особами, в першу чергу, полягає в тому, щоб допомогти людям навчитися виражати свої емоції, а ті роботи, які вони створюють у процесі, мають лише допоміжне значення і використовуються для розуміння переживань, результатом яких вони стали. Згідно К. Рудестама, завдання арт-терапії : дати соціально прийнятний вихід агресії та інших негативних почуттів, полегшити процес лікування в якості допоміжного методу, отримати матеріал для діагностики, опрацювати пригнічені думки і почуття, встановити контакт з клієнтом, розвинути самоконтроль, сконцентрувати увагу на відчуттях і почуттях, розвинути творчі здібності і підвищити самооцінку. Одними з ключових понять в арт-терапії є сублімація і трансформація. Сублімація — вираз несвідомих інстинктів і потягів (часом

деструктивних) за допомогою трансформації їх в творіння мистецтва; мистецтво може одночасно «направити в інше русло» і виразити також почуття злості, болю, тривоги, страху.

Сьогодні в арт-терапії існує безліч напрямків: анімаційна терапія, артсінтезтерапія, бібліотерапія, відеотерапія, драматерапія, ігротерапія, ізотерапія, лялькотерапія, маскотерапія, манадала-терапія, музикотерапія, пісочна терапія, глинотерапія, казкотерапія, кольоротерапія, фототерапія, етнотерапія.

Основними з них є:

Ігрова терапія — це метод впливу на дітей і дорослих з використанням гри. Гра надає сильний вплив на розвиток особистості, сприяє створенню близьких відносин між учасниками групи, допомагає знімати напруженість, підвищує самооцінку, дозволяє повірити в себе в різних ситуаціях спілкування, знімаючи небезпеку соціально значущих наслідків.

Ізотерапія — терапія образотворчим мистецтвом, в першу чергу малюванням, використовується в даний час для психологічної корекції клієнтів з невротичними, психосоматичними порушеннями, дітей та підлітків з труднощами в навчанні і соціальної адаптації, при конфліктах.

Казкотерапія — це метод, який використовує форму для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості, вдосконалення взаємодії з навколишнім світом.

Під час викликів сучасності арт-терапія у роботі соціального педагога з вимушеними переселенцями являє собою лікувальне застосування, яка передбачає взаємодію між автором роботи, самою роботою і фахівцем. Створення візуальних образів розглядається як важливий засіб міжособистісної комунікації і як форма пізнавальної діяльності клієнта, що дозволяє йому висловити ранні або актуальні «тут-і-тепер» переживання, які йому непросто висловити словами. Різноманітні арт-терапевтичні методи створюють обстановку для безболісного доступу до глибин свідомості клієнта, допомагають стимулювати опрацювання його несвідомих переживань.

Розвиваються блоковані або слаборозвинені системи сприйняття навколишнього світу. Методи арт-терапії допомагають відпрацювати агресію, внутрішні конфлікти, страхи і т.д.

Розглянувши напрями арт-терапії підводимо підсумки, що творчість включає в себе дуже широкий спектр видів діяльності, тому в рамках арт-терапії постійно з'являються нові напрямки, які дозволяють підібрати «ключик», знайти свій спосіб самопізнання і самовираження практично для кожного, виявлено ефективність використання арт-терапевтичних методів у роботі соціального педагога з внутрішньо переміщеними особами. Переконались, що арт-терапія має переваги перед іншими методами роботи соціального педагога: не має обмежень у використанні, допомагає встановлювати відносини між людьми, є хорошим способом соціальної адаптації та потребує використання і дослідження у соціально-педагогічній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бабій І. В. Теорія і практика арт-терапії: навчально-методичний комплекс. Умань, Алмі. 2014. 75 с.
2. Титаренко О.І. Використання арт-терапії в психолого-педагогічному супроводі освітнього процесу. *Збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*: [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp6/tytarenko.pdf.
3. Фірсова Л.С. Арт-терапія у соціально-педагогічній роботі. *Вісник Черкаського університету*: [зб. наук. ст.]. Вип.144: Серія Педагогічні науки / М-во освіти і науки України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2009. С. 160–164.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ДО ПРОФІЛАКТИКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ УЧНІВ

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, доцент. І.А. Романова

У нас час інформаційно-технічного прогресу важко уявити життя сучасної людини без використання телефону, комп'ютера, гаджетів. З кожним роком стрімко збільшується кількість осіб, які користуються інтернетом, особливо це помітно при розгляді росту кількості користувачів соціальних мереж та комп'ютерних ігор. Можна зазначити, що розвиток інформаційних технологій привів до виникнення нового виду адикції - комп'ютерній залежності. Науковці визначають, що особи, в яких спостерігаються прояви комп'ютерної залежності, поступово деградують як особистість, втрачають навички усного спілкування, не виконують свої соціальні функції [2, С. 369]. Тому дуже важливим є вчасний вияв та проведення профілактики комп'ютерних адикцій відповідними фахівцями.

Процес інформатизації має як позитивний (розвиток соціуму), так і негативний ефект (розвиток залежності від соціальних мереж та різноманітних гаджетів). Ситуація, що склалася за останні роки, дала величезний поштовх у розвитку цифрового світу. Спочатку через спалах коронавірусної хвороби, а потім через воєнні дії, освіта в Україні здебільшого перейшла в дистанційний режим. Підлітки, які і так були схильні до впливу цифрових технологій, були вимушені збільшити свій час у мережі за рахунок проведення навчальних занять on-line. Якщо раніше підліток знаходився у колективі, пристосовувався до змін в ньому, активно соціалізувався від впливом оточення, то зараз він залишився наодинці з тією масою інформації (до того ж не завжди корисною), що надходить до нього з інформаційного простору. На жаль, процес

дослідження негативного впливу інтернету на особистість не встигає за стрімким розвитком технологій. Тому є дуже важливим продовжувати дослідження та готувати кваліфікованих соціальних педагогів до запобігання комп'ютерної залежності, особливо серед молодого покоління, де спостерігається найбільша динаміка приросту осіб з комп'ютерною адикцією.

Проблема виникнення та запобігання комп'ютерної залежності розглядалося як зарубіжними, так і вітчизняними дослідниками, такими як: К. Янг, Ю. Асєєва, О. Гузьман, Н. Ляшенко та інші. Проте, незважаючи на суттєву кількість досліджень з цього питання, досі не існує чітко виділеної класифікації та розмежування підвидів комп'ютерної адикції; деякі види, що з'являються з розвитком технічного прогресу, майже не вивчені та не додані до міжнародного класифікатора хвороб.

Залежність людини від інтернету, соціальних мереж, комп'ютерних ігор із заглибленням у віртуальний простір, на відміну від таких видів девіантної поведінки як алкоголізм та наркоманія, деякі вчені не вважають проявом асоціальної поведінки, та не становлять загрози суспільству [2, С.369]. Однак, на наш погляд, особа, яка виявляє прояви комп'ютерної залежності, відсторонюється від суспільства та все більше поглиблюється в уявний світ, у неї деформуються моральні цінності, втрачаються навички спілкування, аналізу оточуючого середовища, спостерігаються прояви агресії та нелогічної поведінки. Тому, питання підготовки майбутніх соціальних педагогів до впровадження методів профілактики, виявлення причин та наслідків виникнення комп'ютерної залежності є актуальними для подальшого дослідження.

У першу чергу, майбутнім соціальним педагогам при підготовці до запровадження профілактичних заходів необхідно звернути увагу на об'єкт дослідження, а саме: на види комп'ютерної залежності, їх характерні риси, з'ясувати які фактори сприяють виникненню адикції та зазначити які ознаки в поведінці клієнта вказують на можливу залежність, систематизувати та

застосувати профілактичні заходи спрямовані на попередження виникнення комп'ютерної залежності.

На теперішній час, ще не існує офіційно визнаної класифікації видів комп'ютерної залежності, різні вчені не можуть зійтися в думках за якими критеріями потрібно розмежовувати адикції.

Більшість науковців схиляється до того, що комп'ютерна залежність поділяється на кібер-адикцію та інтернет-залежність або мережеголізм. Кібер-адикція проявляється як непереборне бажання перебувати в реальності, створеній віртуальним світом. У людини з кібер- адикцією порушуються соціальні зв'язки, відбувається підміна реального світу вигаданим, адикт стає неспроможним визначити себе як частину соціуму, на будь-які подразники реагує агресивно. Інтернет залежність, на думку Ю.А. Асеевої, проявляється як бажання завжди бути на зв'язку, постійно мати доступ до мережі, і у випадку, коли це неможливо, викликає зміну емоційних проявів поведінки [1, С. 62].

Більш широко цю проблему розглядала в своїх роботах К. Янг, яка ввела додаткове поняття, яке охоплює п'ять найбільш розповсюджених видів проблемного використання інтернету. Вона виділяє такі види адикції:

1. Комп'ютерна залежність, як бажання працювати весь свій час за комп'ютером. Вона може виникнути у людини, яка за певних причин хоче відмежуватися від суспільства, але в той самий час приносити йому якусь користь, прагне отримувати визнання від суспільства, поза яким або, навіть, над яким він себе самовизначає.

2. Компульсивна мережева навігація, яка виражається в нав'язливому бажанні пошуку інформації, найчастіше без якої-небудь реальної мети. Відбувається накопичення зайвої інформації, при цьому не створюючи зв'язки між отриманими матеріалами, викликає у адикта ілюзію про свої надрозумові можливості. Людина з цим видом залежності надмірно витрачає свій час, що веде до порушення сну, нестачі часу на спілкування та виконання інших справ. Також є небезпека отримати інформацію недостовірну чи «не за віком».

3. Перевантаженість інформацією доктор Янг трактує як схильність до азартних ігор та онлайн покупок. Припускаємо, що таким видом розладів страждають особи, яким в реальному житті не вистачає яскравих емоцій, позитивної напруги. У адиктів виникає бажання оточити себе якомога більшою кількістю як реальних, так і віртуальних речей, бажання встигнути, перемогти, отримати більшу нагороду встає у залежної людини на перше місце, відсуваючи на задній план родину, друзів, роботу.

4. Кіберсексуальна залежність проявляється в зацикленості на темах сексуального характеру та відвідуванні сайтів з порнографічним контентом. Найбільш схильні до такого виду залежності невпевнені в собі, сором'язливі люди незадоволені своїм сексуальним життям або мають фізичні вади та дисфункції.

5. Кіберкомунікативна залежність пов'язана з браком спілкування в реальному житті, що компенсується через спілкування в соціальних мережах, групових чатах та форумах. Такий вид взаємин для користувачів інтернету здається більш вільним та безпечним, бо завдяки уявній анонімності, можливо відверто висловлювати свої думки, відповідати на питання не відразу, а ретельно поміркувавши над своїм повідомленням, щоб подати себе в більш привабливому образі. Але це відчуття є оманливим, у залежних від кіберспілкування відбувається підміна понять, думка віртуальних «друзів» стає більш вагомою ніж думка членів родини [3].

При розгляді різних видів залежностей, ми повинні розуміти, що найбільш піддаються впливу інформаційного простору – підлітки, як більш вразлива до маніпулювань категорія. Неповнолітні поза усе прагнуть уваги, потребують самоствердження, у них ще не розвинене критичне мислення, що дозволяє використовувати їх у своїх цілях іншим особам. Одним із найяскравіших проявів маніпулювання дітьми стали розповсюджені в мережах «групи смерті», що привели до масових самогубств серед дітей та підлітків. Через соціально-економічну нестабільність у державі стало можливим використання підлітків для виникнення ще більшого хаосу через створення

молодіжних угруповань, таких як ПВК «Редан», групові збори якого приводили до масових бійок та погромів задля ще більшої дестабілізації в країні.

Отже, стрімкий прогрес інформаційних технологій створює підґрунтя для виникнення нових видів адикцій, пов'язаних з використанням технічних пристроїв, тому актуальним при підготовці майбутнього соціального педагога до профілактики комп'ютерної залежності є набуття навичок аналізувати кожную ситуацію окремо, визначати які методи потрібно застосувати задля запобігання комп'ютерної адикції учнів.

Список використаних джерел:

1. Асеева Ю.А. Комп'ютерна залежність, інтернетзалежність та кібер-адикції (історичний огляд дефініцій). *Psychological journal*. 2020. Vol. 6, issue 6, P.57-65
2. Гузьман О.А., Ляшенко Н.О. Комп'ютерна залежність підлітків: соціологічні аспекти дослідження. *Вісник ХНУВС*. 2011. №1 (52) С.369-380
3. Young, K. Internet Addiction: The emergence of a new clinical disorder. *Cyber Psychology and Behavior*, 1996. V.1. №3, 237–244.

Коловоротна Н.А.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З АДАПТАЦІЇ ДИТИНИ-СИРОТИ У ПРИЙОМНІЙ СІМ'Ї

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Єсіна

Дитина, яка втратила біологічних батьків і перебуває в прийомній сім'ї, стикається з численними викликами щодо адаптації до нового середовища та побудови стабільних відносин зі своїми новими прийомними батьками. Спільно з цим, сучасні технології надають нові можливості для покращення процесу адаптації дитини-сироти в прийомній сім'ї.

Негативні процеси, що спостерігаються останнім часом у нашій країні, впливають не тільки на політичну, економічну, соціальну складову, але

провокують розвиток такого негативного явища як соціальне сирітство. Захист та соціальний розвиток таких дітей покладено на суспільство, державу, заклади освіти або прийомну сім'ю.

Адаптація дитини-сироти у прийомній сім'ї є складним і тривалим процесом, який вимагає від соціальних працівників багато зусиль та професійних навичок. Для успішної адаптації дитини у новому середовищі необхідно враховувати його потреби та індивідуальні особливості, забезпечити підтримку та створити безпечне і дбайливе середовище.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив встановити, що проблемою сирітства, особливостями соціально-психологічного розвитку дітей-сиріт, умовами їх успішної соціалізації займалися О. Кравченко [2], А.Павленко[6], соціальну адаптацію дітей-сиріт в умовах прийомної родини розкрито в студіях І. Єфімова [1], О. Федорової [7], О. Шевченко [8], методам, формам, технологіям соціальної роботи з дітьми-сиротами присвячені наукові праці І. Ляшенко [3], І. Манохіної [4], М. Микитюка [5].

При цьому, ефективність процесу соціальної адаптації дітей-сиріт в умовах прийомної сім'ї, залежить від комплексного підходу та професіоналізму суб'єктів адаптаційного впливу. Основною дієвою особою, яка відповідає за соціальну адаптацію дитини-сироти до умов прийомної родини, є соціальний фахівець. До головних функцій, які він виконує, відносяться: перевірка відповідності об'єктивних і суб'єктивних характеристик сім'ї нормативним вимогам; підготовка потенційних прийомних батьків до утримання в сім'ї дитини-сироти чи дитини, яка залишилася без піклування батьків; підбір та підготовка дітей для конкретної прийомної сім'ї; соціальний супровід дитини в прийомній сім'ї; робота з оцінювання ефективності функціонування прийомних сімей; корекційна і профілактична робота з кровною сім'єю дитини.

Проаналізувавши теоретичну складову (І. Ляшенко [3], І. Манохіної [4], М. Микитюка [5]) та практичний досвід роботи соціального фахівця з адаптації дитини-сироти у прийомній сім'ї можна виділити кілька важливих підходів та методів:

1. Індивідуальний підхід, орієнтований на врахування унікальних потреб та особливостей кожної дитини при розробці плану соціальної адаптації до умов прийомної родини. Соціальний працівник повинен провести індивідуальну оцінку потреб дитини, її рівня фізичного та психологічного розвитку, а також особливостей поведінки та соціалізації.

2. Підтримка прийомних батьків. Прийомні батьки відіграють важливу роль у процесі адаптації дитини до нового середовища. Соціальні працівники мають забезпечувати їм підтримку та допомогу у вирішенні проблем, які виникають під час соціальної адаптації. Важливо також забезпечити підтримку для розвитку навичок виховання дітей зі специфічними потребами та особливостями.

3. Робота з дитиною. Соціальні працівники повинні сприяти соціальній адаптації дитини у новому середовищі, допомагати у формуванні довіри до їхніх прийомних батьків, сприяти розвитку самооцінки та самоповаги, а також навичок міжособистісної взаємодії. Для досягнення цих цілей, соціальні працівники можуть використовувати різноманітні методи, такі як ігри, тренінги, психологічні консультації тощо.

4. Робота з біологічними батьками. У деяких випадках соціальні працівники можуть працювати з біологічними батьками дитини, щоб допомогти їм зрозуміти процес адаптації та відновлення стосунків зі своєю дитиною.

5. Сприяння навчанню та розвитку. Соціальні працівники мають забезпечувати дітям доступ до навчання та розвивальних програм. Важливо стимулювати дітей до розвитку та забезпечувати їхнє задоволення від вчення.

Таким чином, ці підходи та методи мають на меті забезпечити безпечну, стійку та гармонійну соціальну адаптацію дитини-сироти до умов прийомної сім'ї. Однак, кожен випадок є унікальним, і соціальні працівники повинні враховувати особливості кожної дитини та прийомної сім'ї при розробці плану соціальної адаптації.

Загальна мета технології адаптації дитини-сироти у прийомній сім'ї полягає в тому, щоб допомогти дитині відчувати себе частиною нової сім'ї та допомогти їй успішно інтегруватися у нове оточення. Важливо врахувати умови, щоб забезпечити дитині безпеку, комфорт та підтримку на всіх етапах процесу адаптації.

Успішна адаптація дитини-сироти у новій родині залежить від багатьох факторів, таких як взаємодія зі сім'єю, підтримка соціальних та психологічних потреб дитини, створення сприятливої атмосфери в сім'ї та багато інших. Таким чином, адаптація дитини-сироти у новій родині - це процес, який потребує уваги, часу та терпіння, але може призвести до створення щасливої та згуртованої родини. Це потребує розробки нових ефективних методик та технології зазначеного процесу.

На основі аналізу наукової літератури І. Ляшенко [3], І. Манохіної [4], М.Микитюка [5] вважаємо, що технологія роботи соціального працівника з адаптації дітей-сиріт у прийомній сім'ї містить наступні етапи:

1 Етап - встановлення контакту з дитиною є дуже важливим у процесі адаптації дитини-сироти у прийомній сім'ї.

2 Етап - діагностика потреб дитини, який допомагає дорослим зрозуміти потреби та бажання дитини та забезпечити їй необхідну підтримку та допомогу.

3 Етап - розробка плану дій. Є важливим етапом при адаптації дитини-сироти у прийомній сім'ї.

4 Етап - реалізація плану дій при адаптації дитини-сироти у прийомній сім'ї включає наступні кроки:

- запровадження режиму дня;
- забезпечення комфортних умов перебування;
- взаємодія з дитиною;
- підтримка дитини у навчанні;
- залучення до спільних дій.

5 Етап - оцінки результатів при адаптації дитини-сироти у прийомній сім'ї є одним з ключових етапів, який дозволяє оцінити ефективність заходів, що були проведені на попередніх етапах.

У кожному з етапів розробки технології роботи соціального працівника з адаптацією дитини-сироти у прийомній сім'ї, важливо враховувати індивідуальні особливості дитини, потреби прийомної сім'ї, що виникають у процесі адаптації.

Список використаних джерел:

1. Єфімова І. Проблеми адаптації дитини-сироти у прийомній сім'ї та шляхи їх вирішення. *Соціальна робота і супровід сім'ї*. 2019. № 2(12). С. 67-71.
2. Кравченко О.В. Формування особистісної ідентичності дитини-сироти в умовах прийомної сім'ї. *Наукові записки кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки*. 2019. Т. 1(23). С. 98-102.
3. Ляшенко І.М. Соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, у процесі їх адаптації до життя в прийомній сім'ї. *Наукові записки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2017. Т. 2(45). С. 62-65.
4. Манохіна І.В. Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування: навчальний посібник. Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2012. 276 с.
5. Микитюк М.В. Формування емоційної стабільності у дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, під час перебування в прийомній сім'ї. *Проблеми соціальної роботи*. 2016. № 1. С. 103-107.
6. Павленко А. М. Формування та становлення особистості дітей-сиріт в будинках сімейного типу. *Інноватика у вихованні*. 2018. Вип. 8. С. 320-327. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2018_8_34. (дата звернення: 20.04.2022).
7. Федорова О.В. Особливості адаптації дітей-сиріт в прийомних сім'ях. *Молодий вчений*. 2019. № 3(65). С. 127-130.
8. Шевченко О.В. Адаптація дітей-сиріт у прийомній сім'ї як соціальна проблема. *Соціальна робота в Україні: теорія та практика*. 2018. № 1-2(18-19). С. 87-90.

Колосінська Н.М.
старший викладач Державного навчального закладу
«Центр професійно - технічної освіти №1 міста Вінниці»

«МОДУЛЬНЕ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВИРОБНИЦТВА»

Одним з основних завдань сфери професійної підготовки персоналу є забезпечення професійного навчання, адекватно реагуючого на потреби роботодавця і ринку праці в цілому. При цьому однією з головних функцій професійного навчання є надання робітникові необхідного рівня професійної компетентності в межах професії, спеціальності чи відповідної сфери виконуваних робіт.

Для досягнення такої мети потрібна сучасна гнучка технологія професійного навчання. Поняття «технологія професійного навчання» трактується як системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання та засвоєння знань з урахуванням технічних та людських ресурсів і їхньої взаємодії, що ставить своїм завданням оптимізацію форм освіти.

Однією з педагогічних технологій є модульна технологія навчання, перенавчання та підвищення кваліфікації персоналу, розроблена Міжнародною Організацією Праці і відома в світі під назвою «Модулі трудових навичок» (МТН). Ця технологія професійного навчання була прийнята Україною за доручення в рамках виконання Проекту Уряду України, Проектів розвитку Організації Об'єднаних Націй та Міжнародної Організації Праці.

Спрямованість технології модулів трудових навичок на компетентність відкриває значно ширші можливості в навчанні персоналу, ніж будь-які інші. Модульний підхід до навчання базується на принципі осмислення реальних потреб виробництва і полегшує навчання через опрацювання навичок, надбання знань та умінь, а також специфічної професійної компетентності, необхідних для якісного виконання робітничих функцій. Він також сприяє досягненню

конкурентоспроможності й економічної сталості підприємства. Модуль технічних навичок може бути ефективним для навчання будь-якому виду робітничої діяльності.

Першочерговою метою модульного професійного навчання персоналу на виробництві є задоволення потреб особистості в одержанні освітніх послуг, результатом яких є набуття індивідом такого рівня кваліфікації та професійної компетентності, що дає йому змогу відповідати сучасним вимогам стандартів, забезпечує необхідний рівень конкурентоспроможності на ринку праці. У цьому контексті актуалізовується важливість постановки цілей в модульному професійному навчанні. Другою метою модульного професійного навчання є забезпечення потреб компанії, корпорації, підприємства в постійному підвищенні продуктивності. Це забезпечується за рахунок укомплектованості підприємства робітниками необхідного рівня кваліфікації та професійної компетентності, здатними забезпечити конкурентоздатність продукції (послуг) на локальному та глобальному рівнях, і таким чином сприяє сталому економічному розвитку підприємства й держави.

Основними принципами професійного модульного навчання персоналу на виробництві є: гнучкість, мобільність, фундаменталізація, стандартизація, індивідуалізація, демократизація, гуманізація, доступність, відкритість, інтеграція навчання і виробництва, випереджувальний характер підготовки кваліфікованого виробничого персоналу.

Модульне професійне навчання базується на: системному підході до визначення змісту навчання з урахуванням науково-технічних досягнень та новітніх технологій; діяльнісному та особистісно орієнтованому підходах до професійного навчання; модернізації навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення процесу підготовки персоналу.

Не менш важливими для існування та розвитку модульного професійного навчання на виробництві є розвиток соціального партнерства і міжнародне співробітництво.

Програма професійного навчання на основі таких підходів розробляється для будь-якого виробництва. Вона може бути розробленою для конкретного підрозділу підприємства та певного робочого місця з урахуванням його специфіки, що особливо важливо для безперервного розвитку виробничого персоналу, є основою для постійного підвищення ефективності виробництва.

Навчальні програми, розроблені на основі принципу професійної компетентності, створені в результаті структурування і системного аналізу діяльності, за змістом точно відповідають вимогам роботи, окремих її частин та кожної операції. Цілі таких програм обов'язково вказують на опанування функціями в межах виконуваної роботи, розуміння й додержання умов і стандартів щодо виконання технологічного процесу.

Отже, варто зазначити, що найголовнішими у сфері професійної підготовки залишаються потреби особистості в отриманні достойної праці. Це передбачає надання можливості кожній людині одержання безперервної професійної підготовки та підвищення кваліфікації упродовж життя. З цією метою має бути створена стала інфраструктура професійної модульної підготовки персоналу на виробництві і в закладах професійної (професійно – технічної) освіти.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Кремень В. Г. Якісна освіта і нові вимоги часу. *Педагогічна і психологічна науки в Україні*. Збірник наукових праць до 15-річчя АПН України у 5 томах. Том 1. Теорія і історія педагогіки. К.: Пед. наука, 2007. 360 с.

Криницька І.П.
кандидат соціологічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки та соціальної роботи
ЗВО «Український католицький університет»

СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНІ ПОСЛУГИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

Діти з інвалідністю — особи віком до 18 років зі стійким розладом функцій організму, що призводить до обмеження життєдіяльності. За даними UNICEF за 2021 рік в світі налічується 240 млн дітей з інвалідністю [8], що свідчить про те, що проблема інвалідності дітей є доволі актуальною у світі. За даними Міністерства соціальної політики, Міністерства охорони здоров'я та Пенсійного фонду України на початок 2022 року в Україні налічується 162,2 тис. дітей з інвалідністю [5]. В умовах війни в Україні інвалідизація дітей збільшується також через отримані травми, саме тому надання комплексної реабілітаційної допомоги соціальними інституціями набуває вкрай важливого значення.

Відповідно до Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» соціальна реабілітація — це “система заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для повернення особи до активної участі у житті, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, задоволення потреби у забезпеченні допоміжними засобами реабілітації.» [1]. Соціальна реабілітація спрямована на вироблення соціальних навичок (навичок спілкування, автономного проживання), соціально-побутового влаштування, педагогічну корекцію, забезпечення технічними засобами реабілітації, санаторно-курортне лікування тощо [2, с. 90], а також здійснюється відповідно до індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю і супроводжується медичним спостереженням за потреби [там же, с.90].

Про центри комплексної реабілітації писали у своїх працях Г., Онуфрик М., Майорова Н., Глобіна Є. І., Гусак Регіна Вікторівна, О. В. Сендецька, Троян, С. М.. У праці Глобіна Є. І. Основними закладами надання соціально-реабілітаційних послуг та забезпечення заходів для дітей з інвалідністю є Навчально-реабілітаційні центри (НРЦ), Центри комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю, Центри денного догляду та Центри соціальних служб. Так, Глобіна Є. І. визначає Центр комплексної реабілітації як реабілітаційну установу, цільовим призначенням якої є здійснення комплексу реабілітаційних заходів, спрямованих на створення умов для всебічного розвитку осіб з інвалідністю [3, с. 152]. Хворова Г., Онуфрик М., Майорова Н. описують реабілітаційні послуги в контексті роботи Центру денного догляду, які спрямовані на навчання, формування соціально-побутових навичок, психологічну підтримку, організацію дозвілля, трудову адаптацію, арт-терапію тощо [9, с. 6]. Ревть, А., Гриник, І. у своїй праці “Соціальна реабілітація, що здійснюється центрами соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді” виокремлюють види реабілітаційних послуг, які можуть надаватися Центрами соціальних служб, а також основні етапи надання послуги, серед яких: діагностика та укладання індивідуального плану, активна реабілітація та стимуляція, оцінка змін. Автори також виокремлюють такі види реабілітаційних послуг як: психолого-педагогічна реабілітація, соціальна і побутова реабілітація, фізична реабілітація [7, с. 166].

Можна зробити висновок, що перелік послуг, який надають заклади реабілітації залежить від спрямованості закладу та можливостей надання послуг.

Окрім видів реабілітаційних послуг, важливо виокремити поняття комплексних реабілітаційних заходів, саме за допомогою яких здійснюється реабілітація осіб з інвалідністю [1]. Відповідно до Закону України від 24.06.2022 № 186, до переліку заходів із комплексної реабілітації належать: заходи з ранньої реабілітації, заходи із соціальної реабілітації, заходи із психологічної (психолого-педагогічної) реабілітації, заходи з професійної

(трудової) реабілітації, заходи із фізичної реабілітації, заходи із фізкультурно-спортивної реабілітації, заходи з медичної реабілітації (медичного спостереження) [4]. Ці заходи є конкретними видами діяльності, які надаються в межах послуги, і відповідають за різні сфери розвитку. Окрім цього актуальним сьогодні є наявність міждисциплінарної команди до надання реабілітаційних послуг [6, с. 147]. Саме міждисциплінарна команда фахівців, а саме реабілітолога, психолога, соціального працівника та інших можуть забезпечити потреби та всебічний розвиток дітей.

Отже, надання реабілітаційних послуг, зокрема здійснення комплексних заходів реабілітації, сьогодні може забезпечити різносторонній розвиток дитини з інвалідністю. На жаль, не всі реабілітаційні послуги є сьогодні доступні для дітей, особливо в малих громадах, на що слід звернути увагу під час планування і бюджетування послуг на місцевому і державному рівні.

Список використаних джерел:

1. Закон України Про реабілітацію осіб з інвалідністю № 2961-IV від 6 жовтня 2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення 12.10.2023)
2. Дідик Н. М., Троцьковець М. Р. Зміст соціальної реабілітації осіб з інвалідністю в закладах різного типу. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / За ред. Л.П. Мельник, В.І. Співака. Вип. XXXII. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2019. с.86-98. URL: http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/3347/znpkp_sp_2_019_32.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 12.10.2023)
3. Глобіна Є.І. Центр комплексної реабілітації як система в побудові корекційно-реабілітаційного простору для дітей та осіб з інвалідністю. *Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі* : матеріали VI Міжнародної науковопрактичної онлайн-конференції (25 листопада 2020 року, м. Суми). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С.151-162.
4. Індивідуальний план комплексної реабілітації. Наказ Міністерства соціальної політики «Про затвердження форм документів щодо надання комплексних реабілітаційних (абілітаційних) послуг» №186 від 24.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0762-22> (дата звернення 12.10.2023)
5. Кількість дітей з інвалідністю за даними Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю. URL: <https://www.ispf.gov.ua/> (дата звернення 12.10.2023)
6. Петришин Л. Реабілітація дітей з обмеженими функціональними можливостями як соціальна проблема. *Соціальна робота: виклики*

сьогодення : збірник наукових праць за матеріалами XI Міжнародної науково-практичної конференції (24-25 листопада 2022 р.). Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С.145-148. URL:

<http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/28513/1/Petryshyn.pdf>

(дата

звернення 12.10.2023)

7.Ревть А., Гриник І. Соціальна реабілітація, що здійснюється центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. *Молодий вчений*. № 8 (84). С.166-167.

8.У світі живе близько 240 мільйонів дітей із інвалідністю – свідчать дані найповнішого статистичного аналізу ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/copy-nearly-240-million-children-disabilities-around-world-unicefs-most> (дата звернення 12.10.2023)

9. Хворова Г., Онуфрик М., Майорова Н. Центр (відділення) денного догляду для дітей з інвалідністю: нормативно-правове забезпечення, адміністрування, психолого-педагогічний супровід, підтримка компетентного батьківства : інформ.-метод. посіб. Фонд соціального захисту інвалідів ; Громадська організація «Родина». Київ, 2020. 56 с.

Крохмальова Н.О.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Костіна В.В.

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ТЕРИТОРІАЛЬНОМУ ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Складні умови життєдіяльності громадян України, що перебувають у воєнному стані вже другий рік, особливо гостро впливають на всі вразливі контингенти населення. Як зазначено у дослідженні, проведеному ІМРАСТ Initiatives та Центром сталого миру та демократичного розвитку війна в Україні «може призвести до того, що понад 7,1 мільйона українців опиняться за межею бідності, а ще 3,7 мільйона наблизяться до неї. Крім того, оціночна кількість людей, які потребують гуманітарної допомоги, зросла до 17,6 мільйона на кінець 2022 року, причому найважчі умови склалися у південно-східному

макрорегіоні та в центральному макрорегіоні разом з Дніпропетровською областю»[11, с. 10]. Згідно з даними дослідження І. Мещан, що проведено у 2017 році в об'єднаних територіальних громадах Запорізької області з метою визначення оцінки стану самотності виявлено, що - 33 % людей похилого віку відчують себе самотніми, а ще 28 % опитаних переживають цей стан час від часу. Серед них виявляють: соціальне відчуження – 39 % через недостатню увагу з боку суспільства, виключеність із суспільного життя, незатребуваність накопичених знань і досвіду; песимістичне ставлення до життя – 38 % , що викликано відсутністю життєвих перспектив, незадоволеністю життям; порушення родинних зв'язків – 9 % (складні стосунки з родиною та близькими) [9]. Отже, аналіз вищенаведених статистичних даних дозволяє підтвердити актуальність здійснення соціальної роботи з людьми літнього та похилого віку на рівні громади в умовах воєнного стану, що сприятиме підвищенню рівня їхнього соціально-адаптаційного потенціалу та розвитку соціальної активності.

Аналіз наукової літератури з проблем старіння показав, що одним із важливих у наукових дослідженнях напрямів є вивчення психологічних аспектів проблеми самотності в літньому віці (Л. Айвазян [1], Н. Гуцуляк[8], О. Коваленко[7], Н. . Курилюк-Делчева [8] та ін.). Так, Н. Курилюк-Делчевою та Н. Гуцуляк виявлено, що відчуття самотності більше властиве тим літнім людям, які проживають усамітнено, ніж тим, хто проживає з родиною. Крім того, з'ясовано, що вищий рівень суб'єктивного відчуття самотності мають особи похилого віку жіночої статі [8, с.89].

Питання підвищення ефективності надання соціальних послуг людям похилого віку стали предметом досліджень М. Житинської [5], І. Мещан [9], В. Щербакової [12] та ін. Як засвідчив аналіз наукових досліджень І. Мещан подолання самотності є важливою проблемою у соціальній роботі з людьми похилого віку в громаді, яка виявляється на різних рівнях [9]: соціального відчуження й ізоляції; емоційного переживання песимістичного ставлення до життя; руйнування або втрати родинних стосунків. Дослідник доводить, що серед основних напрямів соціальної роботи в громаді з самотніми людьми

похилого вікує такі [9, с. 66]: 1) виявлення потенційних клієнтів, що є самотніми літніми людьми та визначення рівня задоволеності їхніх фізіологічних, матеріально-побутових, соціальних і психологічних потреб; 2) безпосереднє надання соціальних послуг самотнім літнім людям, що є мешканцями територіальної громади; 3) налагодження взаємодії членів громади з територіальними соціальними службами і локальними громадськими організаціями, що працюють із самотніми людьми похилого віку; 4) активізація та мобілізація ініціативних груп серед членів громади з метою формування волонтерських груп і груп взаємодопомоги; 5) організація дозвілля і вільного часу людей похилого віку; 6) моніторинг і оцінка якості наданих соціальних послуг.

Проблема надання соціальних послуг людям літнього та похилого віку в умовах воєнного стану є предметом досліджень сучасних науковців та практиків соціальної галузі, які наголошують, що «серед найбільш вразливих категорій цієї цільової групи можна виділити: самотніх, осіб похилого віку, що позбавлені уваги родичів; тяжкохворих літніх людей; осіб з інвалідністю; людей, які нездатні обслуговувати себе самотійно через вік та/або стан здоров'я; осіб похилого віку з когнітивними розладами» [12, с.204].

Аналіз практики надання соціальних послуг самотнім людям літнього та похилого віку під час війни засвідчив наявність цікавих громадських ініціатив. Так, У межах проєкту «Громада Діє» команда «Шотам» створила серію графічних інструкцій про те, як громадам бути корисними під час війни, де у наочний спосіб наводиться інформація стосовно плану дій з 5 пунктів для волонтерів з надання допомоги самотнім людям похилого віку у власній громаді: 1) проведення перепису потребуючих зазначеної категорії у громаді та закріплення за ними волонтерів; 2) відвідування волонтерами потребуючих самотніх літніх людей та визначення їхніх потреб; 3) проведення оцінки стану помешкання та стану потребуючого та його можливостей до підтримки контакту телефоном; 4 та 5, визначення часу подальшої взаємодії волонтера та

закріплення візитів волонтера до потребуючого за днями тижня, а також додаткова важлива інформація про соц установи у певній громаді [6].

Дослідженню питань суб'єктивного благополуччя особистості взагалі та особливостей цього феномену в літньому віці зокрема присвячено роботи О. Верник [2], І. Горбаль [3], Т. Данильченко [4], М. Житницької [5] та ін. Цілком погоджуємося з ідеєю Т. Данильченко, щодо розгляду «суб'єктивного соціального благополуччя» як інтегрального соціально-психологічного утворення, яке відображає суб'єктивну оцінку (позитивне переживання) успішності функціонування людини в соціальному середовищі, що залежить від здійснення індивідом соціальної рефлексії, його самовизначення, задоволеності його соціальних потреб, позитивного афекту щодо його соціального функціонування, а також від показників рівня соціального благополуччя країни» [4, с.104] Враховуючи визначені дослідницею важливі складники соціального благополуччя, вважаємо необхідним будувати систему надання соціальних послуг людям літнього та похилого віку в територіальній громаді в умовах воєнного стану з акцентом на розвиток у них навичок соціальної рефлексії, наданням можливостей для самовизначення, самореалізації та задоволення базових важливих потреб з урахуванням особливостей місцевих традицій та етнокультурного та рекреаційного потенціалу громади.

Як засвідчив аналіз результатів досліджень Ю. Оляницької, суб'єктивне благополуччя людей похилого віку пов'язане з такими важливими чинниками впливу [10, с.142-143]: наявність соціальних мереж та їх якість; наявність довірливих та близьких стосунків з найближчим оточенням; сприйняття свого стану здоров'я та процесу старіння, загалом, як невід'ємної умови життя; наявність необхідного для гідної старості, матеріального забезпечення та підтримки, що підвищує рівень відчуття радості; трансформація відношення до процесу старіння, як чогось деструктивного й створення умов, необхідних для формування навичок позитивного мислення, зміни уявлень про старість як таку.

Аналіз досвіду надання соціальних послуг в Чугуївському Територіальному центрі надання соціальних послуг показав, що реалізовано

багато цікавих інноваційних ідей та накопичено багаті традиції роботи з людьми літнього та похилого віку: у 2004 році створено відділення соціально-побутової реабілітації; у 2008 році першими у Харківській області відкрили спеціалізоване відділення соціальної допомоги вдома непрацездатним громадянам з психічними розладами; з лютого 2012 року при територіальному центрі працює відділення обліку бездомних осіб; у 2013 році створено відділення надання соціальної послуги «Соціальне таксі»; у 2015 році організовано комплекс оздоровчих послуг на основі кисневого коктейлю, як при санаторно-курортному оздоровленні, а з 2017 року почала приймати відвідувачів соляна кімната; працюють цікаві рекреаційні студії («Чугуївська кераміка», «Живопис»), жіночий клуб «Натхнення», а також впроваджуються цікаві соціальні проєкти «Театр для всіх», «Сонячне літо для золотого віку» та «Вільний простір» (2017), «Соціальний екотранспорт» (2019), «Вільні рухи» та «Вік потребує змін» (2020), «Соціальна громада – центр соціальної активності» (2021-2022), «Людський вимір» (2023).

Спираючись на результати досліджень вищезазначених науковців та проаналізований практичний досвід, вважаємо за потрібне врахування вищезазначених ідей та чинників під час побудови соціального проєкту «Веселка», що спрямовано на організацію соціально-підтримуючої здоров'язбережувальної діяльності з людьми похилого віку в територіальному центрі надання соціальних послуг Чугуївської міської ради.

Перспективним напрямом подальших досліджень вбачаємо розробку навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до здоров'язбережувальної роботи з людьми літнього і похилого віку у Територіальному центрі надання соціальних послуг в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Айвазян Л. Ю. Взаємозв'язок суб'єктивного відчуття самотності і розвитку особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2011. Вип. 13. С. 12–21.
2. Верник О. Л. Сучасні підходи до проблеми благополуччя в психології: екопсихологічний аспект. *Благополуччя особистості та благополуччя середовища антиномія сучасного способу життя*: матеріали науково-

- практичного круглого столу (21 квітня 2019 року, Київ). Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2019. С. 5–8.
3. Горбаль І. С. Соціально-психологічні чинники суб'єктивного благополуччя пенсіонерів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 ; Ін-т соціальної та політичної психології НАПН України. Київ, 2016. 20 с.
 4. Данильченко Т. В. Суб'єктивне соціальне благополуччя як психологічний феномен. *Психологічні перспективи*. 2016. Випуск 28. С.93-107.
 5. Житинська М. О. Життєдіяльність людей похилого віку в Україні: реалії та перспективи. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). С. 245–248.
 6. Журавель Дмитро Підтримай ШоТам. Як громаді, що приймає ВПО, залучити підтримку іноземних донорів – інфографіка. <https://shotam.info/yak-hromadi-shcho-pruymaie-vpo-zaluchyty-pidtrymku-inozemnykh-donoriv-infohrafika/> (дата звернення: 10.10.2023).
 7. Коваленко О. Г. Суб'єктивне відчуття самотності осіб похилого віку. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 19. С. 239–250.
 8. Курилюк-Делчева Н. В., Гуцуляк Н. М. Суб'єктивне відчуття самотності осіб похилого віку. *Психологія: реальність і перспективи*. Випуск 11, 2018. Збірник наукових праць РДГУ. С.86-91.
 9. Мещан І. В. Самотність людей похилого віку як проблема соціальної роботи в громаді. *Соціальна робота в Україні: Теорія і практика*. 2017. № 1-2. С.56-67.
 10. Оляницька Ю. М. Суб'єктивне благополуччя людей похилого віку: чинники впливу та способи підтримки. *Актуальні проблеми психології*. 2018. Том VII. Екологічна психологія. Випуск 46. С.135-146. https://lib.iitta.gov.ua/717672/1/Aktual_prob_l_psychol_Vol_7_Issue_46.pdf (дата звернення: 11.10.2023).
 11. Оцінка впливу війни на людей. Україна. Червень 2023. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/undp-ua-hia-ukr-2.pdf> (дата звернення: 10.10.2023).
 12. Щербакова В. І., Костіна В.В. Досвід роботи з людьми похилого віку в умовах військового стану. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди, 21.10.2022 р. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. С.203-206.

Ладоня А.О.
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ФАХІВЦІВ ДО СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРИЙОМНІЙ СІМ'Ї

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Єсіна

Анотація. У статті дано визначення понять «молодший шкільний вік», «прийомна сім'я»; висвітлені вимоги, яких повинні дотримуватися прийомні батьки при створенні сім'ї: майбутнім прийомним батькам треба знати, що така форма опіки не лише сімейна, а й державна; матеріальне забезпечення; основні документи; вікові обмеження; навчання прийомних батьків у соціальній службі основам педагогіки, підліткової фізіології та основ психології; відокремлені основні проблеми шляху розвитку інституту прийомної сім'ї: організаційні, нормативно-правові, психолого-педагогічні; проаналізовані компетентності, на формування яких має бути спрямоване виховання дітей у прийомній родині: соціальні компетентності, мотиваційні компетентності, функціональні компетентності; уточнено поняття «соціалізація» як процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальний інститут, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості; виявлено соціалізованість як результат процесу соціалізації на певному віковому етапі; визначено соціалізацію дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї як процес засвоєння дитиною системи сімейних цінностей, норм та зразків поведінки, обов'язкових у певному суспільстві, а також навичок сімейного життя, які дають їй змогу увійти у світ суспільних відносин; розкрито підготовку майбутніх соціальних працівників до

роботи з соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї як процес набуття здобувачами під час навчання у закладі вищої освіти необхідних знань, умінь, навичок, досвіду щодо особливостей здійснення соціальної роботи з соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї, а також можливості відтворювати їх у майбутній професійній діяльності; виявлено готовність майбутніх соціальних педагогів до соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї як результат зазначеної підготовки; схарактеризовано компоненти готовності майбутніх соціальних працівників до соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної: когнітивний, мотиваційно-особистісний, діяльнісний.

Ключові слова: дитина молодшого шкільного віку, прийомна сім'я, соціальний працівник, соціалізація, соціалізація дитини молодшого шкільного віку, соціально-педагогічна підготовка дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї, готовність дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї.

Ladonia Anna. TRAINING OF FUTURE SOCIAL SPECIALISTS FOR THE SOCIALISATION OF A PRIMARY SCHOOL CHILD IN A FOSTER FAMILY

Abstract. The article defines the terms "younger school age", "foster family"; the requirements that adoptive parents must comply with when creating a family are highlighted: future adoptive parents should know that this form of guardianship is not only family, but also state; financial support; basic documents; age restrictions; training foster parents in social services in the basics of pedagogy, adolescent physiology and the basics of psychology; the main problems of the development of the foster family institute are separated: organizational, legal, psychological and pedagogical; analyzed competences, the formation of which should be aimed at raising children in a foster family: social competences, motivational competences, functional competences; the concept of "socialization" is clarified as the process of

integration of an individual into society, into various types of social communities (group, social institute, social organization) through his assimilation of elements of culture, social norms and values, on the basis of which socially significant personality traits are formed; socialization was revealed as a result of the socialization process at a certain age stage; the socialization of a child of primary school age in the conditions of a foster family is defined as the process of the child's assimilation of the system of family values, norms and patterns of behavior that are mandatory in a certain society, as well as family life skills that enable him to enter the world of social relations; the preparation of future social workers for work on the socialization of a child of primary school age in the conditions of a foster family is revealed as a process of acquisition by the applicants during their studies at a higher education institution of the necessary knowledge, abilities, skills, and experience regarding the specifics of social work on the socialization of a child of primary school age in the conditions of the foster family, as well as the possibility of reproducing them in the future professional activity; the readiness of future social pedagogues for the socialization of a child of primary school age in the conditions of a foster family as a result of the specified training was revealed; the components of the readiness of future social workers for the socialization of a child of primary school age in foster care conditions are characterized: cognitive, motivational-personal, activity.

Keywords: *child of primary school age, foster family, social worker, socialization, socialization of a child of primary school age, socio-pedagogical preparation of a child of primary school age in the conditions of a foster family, readiness of a child of primary school age in the conditions of a foster family.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку нашої держави спостерігається загальне поширення такого негативного явища, як соціальне сирітство, адже завжди були і є діти, які з тих чи інших причин залишились без батьківського піклування, тому їхнє виховання надалі покладено на суспільство, державу, заклади освіти або прийомну сім'ю. Розв'язання даного

питання потребує розробку ефективних засобів, прийомів, методів та технологій соціалізації дітей-сиріт в умовах прийомної сім'ї.

При цьому, ефективність процесу соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї, залежить від комплексного підходу та професіоналізму суб'єктів, тобто соціальних педагогів та соціальних працівників. З цією метою необхідно забезпечити якісну підготовку майбутніх соціальних працівників до соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури показав, що проблему прийомної родини та порядок її створення вивчали О.Замашкіна [5], К. Ігнатенко [6]; поняття, сутність та умови успішної соціалізації дитини молодшого шкільного віку розглядали О. Авраменко [1], А. Капська [7], І. Пеша [7]. Окремі аспекти соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї відображено в студіях Г. Лемко [9], І.Манохіна [10], О. Василенко [3], В. Яремчук [14].

Питання професійної підготовки фахівців соціальної галузі розкрито у працях О. Василенко [3], З. Фалінської [12]. Проблему підготовки майбутніх соціальних працівників до соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї висвітлено О. Бобак [2], Н. Шпиг [13].

Метою статті є дослідження сутності та особливостей підготовки майбутніх соціальних працівників до соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї.

Виклад основного матеріалу. Для з'ясування проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї.

Першочерговим завданням вважаємо необхідність здійснити термінологічний аналіз базових понять: «молодший шкільний вік», «прийомна сім'я», «соціалізація дитини молодшого шкільного віку у прийомній сім'ї», «підготовка майбутніх соціальних працівників» та, зрештою, провідного

поняття «підготовка майбутніх соціальних працівників до соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї».

На основі аналізу наукових праць О. Васильченка [4], П. Кузнєцова [8] з'ясовано, що молодший шкільний вік – це особливий період життя дитини віком від 6-7 до 10-11 років, в якому вона вперше починає займатися соціально значущою, суспільно оцінюваною навчальною діяльністю. У цей період діти виходять на новий рівень пізнання світу і самопізнання, відкривають нові власні можливості та перспективи.

Процес розвитку самосвідомості молодших школярів впливає як на вибір ними варіантів своєї поведінки, так і на становлення особистісних рис. При цьому типовими для молодших школярів є такі особистісні прояви, як: нерозвинена здатність до саморегуляції та планування своїх дій, відставання в оволодінні навичками читання й письма, байдуже ставлення до оточуючих, відсутність адекватного ставлення учня до вчителя. Також, відбувається зміна укладу життя, з'являються нові обов'язки, змінюються відносини дитини з оточуючими. Провідною діяльністю стає навчання, яке характеризується результативністю, обов'язковістю і не регламентованістю. Що, у свою чергу, повинно призвести до оволодіння нею цілями й способами систематичного навчання.

Виходячи із вище сказаного, тільки сім'я здатна забезпечити задоволення основних потреб дитини, надавати стимули для її подальшого розвитку, створювати стабільну атмосферу.

Відповідно до Закону України "Про охорону дитинства" прийомна сім'я – це сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1-го до 4-х дітей на виховання та спільне проживання [11].

Метою створення прийомних сімей є забезпечення належних умов для виховання в сімейному оточенні дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Прийомні діти влаштовуються в сім'ю до досягнення вісімнадцятирічного віку або до закінчення навчання у професійно-технічних

чи вищих навчальних закладах, але не пізніше досягнення ними 23-річного віку.

Для створення прийомної родини прийомні батьки повинні дотримуватися наступних вимог:

1. По-перше, майбутнім прийомним батькам треба знати, що така форма опіки не лише сімейна, а й державна. Тобто виховання і проживання дітей здійснюється під контролем держави. Майбутня прийомна сім'я має бути забезпечена житловою площею. Прийомні батьки мусять забезпечити необхідні умови для проживання: дитина мусить мати свій простір. Якщо не окрему кімнату, то хоча б достатньо місця, де у неї буде своя територія.

2. Друга вимога - це матеріальне забезпечення. Малозабезпечена сім'я теж не може стати прийомною. Люди повинні надати документи про сукупний дохід, який не повинен бути меншим від двох прожиткових мінімумів.

3. Третя вимога - це надання основних документів: паспорт, свідоцтво про шлюб, якщо майбутні батьки одружені і довідку про стан здоров'я. Люди, яким стан здоров'я не дозволяє піклуватись про дітей, створити прийомну сім'ю не можуть. Вони повинні пройти обстеження у психіатра, нарколога, загальну медичну комісію, здати аналізи на ВІЛ.

4. Четверта вимога - це вікове обмеження: дитина має досягнути повноліття до того як вони вийдуть на пенсію.

5. П'ята вимога - це навчання прийомних батьків у соціальній службі основам педагогіки, підліткової фізіології та основ психології [6]. Не можуть стати прийомними батьками люди, які є соціально агресивні, мали конфлікти з законом, кримінальне минуле.

Науковці психологічної галузі К. Ігнатенко [6], А. Капська [7], І. Пеша [7] відокремили на шляху розвитку інституту прийомної сім'ї наступні проблеми:

1. Організаційні (виникають через невизначеність розмежування відповідальності місцевих виконавчих органів та прийомних сімей у цьому питанні, відсутність чітких обов'язків кожного. Необхідно розробити єдину державну політику щодо створення нових форм сімейної опіки та їх

запровадження; не можна допускати, щоб через матеріальні проблеми окремих територій формувалася теза про непопулярність серед населення таких форм опіки).

2. Нормативно-правові (досі у правовому порядку не визначено статус прийомної сім'ї, положення про прийомну сім'ю має враховувати всі досягнення та проблеми існування дитячих будинків сімейного типу, як однієї з форм сімейної опіки).

3. Психолого-педагогічні (пов'язані з труднощами у вихованні, розвитку та соціалізації дітей (корекція та компенсація недорозвитку, запущеність здоров'я дитини, подолання психічних душевних травм)) [7, с. 24].

На основі аналізу наукових праць О. Замашкіної [5], К. Ігнатенко [6], відокремлюємо основні компетентності, на формування яких має бути спрямоване виховання дітей у прийомній родині: соціальні компетентності, пов'язані з сімейним оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості (здатність до співпраці; вміння розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях; комунікативні навички та навички взаєморозуміння; вміння функціонувати в соціально гетерогенних групах); мотиваційні компетентності, пов'язані з інтересами, індивідуальним вибором особистості (навички адаптуватися та бути мобільним; бажання змінити життя на краще; вміння робити власний вибір та встановлювати особисті цілі тощо); функціональні компетентності пов'язані з умінням оперувати знаннями та фактичним матеріалом (здатність ефективно використовувати мову та символи, знання й інформаційну грамотність у різних ситуаціях).

Але наявність вище зазначених компетентностей не гарантує прийомним батькам, що у них не виникнуть труднощі та ускладнення у стосунках з прийомними дітьми.

Вирішення цієї проблеми передбачає розробку і впровадження ефективної системи соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї.

Проведений аналіз наукових джерел, положень праць О. Авраменко [1], А. Капської [7], І. Пеші [7] дозволив уточнити поняття «соціалізація» як процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальний інститут, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості. Результатом соціалізації на певному віковому етапі розвитку особистості є соціалізованість (як досягнення людиною певного балансу адаптованості й відокремлення в суспільстві, наявність котрого визначає становлення індивіда як соціальної істоти і розвиток людської індивідуальності).

На основі аналізу наукових праць О. Авраменко [1], Г. Лемко [9], І.Манохіної [10] схарактеризовані сприятливі умови для успішної соціалізації дитини молодшого шкільного віку в прийомній сім'ї: ставлення до дитини як до рівної; повага до дитини, визнання її особистості; розуміння дитини, а не застосування у відносинах з нею примусу та підкорення волі батьків; оптимістична віра в можливість дитини, в її найкращі риси; справедливість та міра в заохоченнях і покараннях; створення сприятливих умов для розвитку дитини; допомога дитині в задоволенні її потреб у пізнанні, самовираженні; визнання права дитини на власний вибір; створення доброзичливої атмосфери в сім'ї.

Аналіз положень наукових праць О. Бобак [2], П. Кузнецов [8], Г.Лемко[9] дозволив визначити соціалізацію дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї як процес засвоєння дитиною системи сімейних цінностей, норм та зразків поведінки, обов'язкових у певному суспільстві, а також навичок сімейного життя, які дають їй змогу увійти у світ суспільних відносин.

Метою соціалізації дітей-сиріт в умовах прийомної сім'ї є входження дитини-сироти до родинного оточення, формування у неї сімейних цінностей, навичок суспільно-корисної діяльності.

Аналіз праць Г. Лемко [9], І. Манохіної [10], В. Яремчук [14] дозволив схарактеризувати особливості соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної родини: прийняття дитини сім'єю повинно відбуватися поступово; термін адаптації дитини до нових умов життя залежить як від самої дитини, так і від середовища, в якому вона перебувала до того, як потрапила в прийомну родину; особистісних характеристик прийомних батьків та від наявності емоційного контакту, рівня довіри і відкритості між прийомними батьками та дітьми.

Треба звернути увагу на те, що забезпечення ефективної соціально-педагогічної роботи з соціалізації дитини молодшого шкільного віку до умов прийомної сім'ї належить, насамперед, соціальному працівнику. Це зумовлює потребу в якісній професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи з соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної родини.

Згідно з ідеями О. Василенко [3], професійну підготовку соціальних працівників розуміють як процес формування фахівця нового типу, здатного швидко й адекватно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві, компетентно вирішувати соціально-педагогічні проблеми в усіх типах та видах навчально-виховних установ і закладів соціальної роботи, на всіх рівнях управління. Зважаючи на це, соціальний працівник повинен не лише ефективно працювати з індивідом, групою, колективом, а й сприяти утвердженню чи зміні соціального статусу особистості, групи, колективу в суспільстві [3, с. 81].

Так, професійну підготовку соціальних педагогів З. Фалінська розглядає як процес формування фахівця нового типу, здатного швидко й адекватно реагувати на зміни, що відбуваються у суспільстві, компетентно вирішувати соціально-педагогічні проблеми в усіх типах та видах навчально-виховних установ і закладів соціальної роботи, на всіх рівнях управління [12, с. 16].

Н. Шпиг вважає, що підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми-сиротами в умовах прийомної родини передбачає поступове формування у них певних компонентів як особистісного, так і професійного

характеру з орієнтацією на успішне соціальне становлення дітей-сиріт, їх успішну адаптацію до широкого соціуму в майбутньому [13, с. 143].

О. Бобак стверджує, що підготовка соціального працівника до роботи з дітьми-сиротами в умовах прийомної родини повинна бути зорієнтована на принцип подолання життєвих труднощів найбільш оптимальним засобом самозабезпечення сім'ї, тобто пошук і стимуляцію її внутрішніх резервів, які допоможуть активізувати особистісний потенціал всіх членів сім'ї та вирішити власні проблеми [2, с. 9]

Аналіз теоретико-методичних питань підготовки соціальних працівників у наукових працях О. Бобака [2], О. Василенко [3], Н. Шпиг [13] дозволив сформулювати поняття «підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї» як процес набуття здобувачами під час навчання у закладі вищої освіти необхідних знань, умінь, навичок, досвіду щодо особливостей здійснення соціальної роботи з соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї, а також можливості відтворювати їх у майбутній професійній діяльності.

Результатом процесу підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності з соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї визначено готовність здобувачів до здійснення такої роботи.

На основі аналізу наукових джерел О. Бобака [2], О. Василенко [3], К.Ігнатенко [6], нами виділено наступні компоненти готовності майбутніх соціальних педагогів до соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї: когнітивний (оволодіння теоретичними знаннями з соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї; освоєння психологічних, фізіологічних особливостей молодших школярів; вивчення методів та технологій соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї), мотиваційно-особистісний (формування у майбутніх соціальних педагогів мотивів до професійної діяльності з соціалізації дитини

молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї та професійних цінностей, що забезпечують успішність діяльності майбутніх соціальних педагогів з соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї) та діяльнісний (оволодіння вміннями і навичками застосовувати на практиці прийоми та методи роботи соціального педагога з соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, соціалізація дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної родини залежить, з одного боку, від рівня засвоєння прийомними батьками соціальних компетентностей, а з іншого боку, від якісної підготовки та професіоналізму майбутніх фахівців соціальної галузі.

Перспективним напрямом подальшої дослідницької діяльності є розробка комплексу засобів підготовки майбутніх соціальних педагогів до соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї, який є дієвими та може використовуватися у процесі професійної освіти майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів.

Список використаних джерел:

1. Авраменко О.О. Соціалізація особистості в контексті вітчизняних та зарубіжних науково-педагогічних досліджень. *Вісник Черкаського університету*. Серія «Педагогічні науки». Черкаси, 2017. № 10 (343). С. 7-13.
2. Бобак О. Підготовка соціального педагога до організації роботи з сім'єю як первинного інституту соціалізації дитини. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2018. № 3. С.152-158.
3. Василенко О.М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до консультативної діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2019. №16. Т.2. С. 79-83.
4. Васильченко О.М. Діагностика та корекція репродуктивної поведінки особистості: навчально- методичне видання. Київ – Нікополь: СПД Фельдман О.О. 2022. 96 с.
5. Замашкіна О.Д. Педагогіка сімейного виховання: навчальний посібник. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2022. 400 с.
6. Ігнатенко К. В. Сутність та структура готовності прийомних батьків до виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN12/10ikvpbp.pdf>
7. Капська А.Й., Пеша І.В. Соціальний супровід різних категорій сімей і дітей. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 232 с.

8. Кузнецов П. Методика дослідження соціальної адаптації. Газета Психолог. 2017. № 11-12. С. 53-57.
9. Лемко Г. Соціалізація дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах прийомної сім'ї. Гірська школа Українських Карпат. 2019. № 8-9. С. 223-225.
10. Манохіна І.В. Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування: навчальний посібник. Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 276 с.
11. «Про охорону дитинства» Закон України №2402 від 26.04.2001 р. Веб-сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>(дата звернення 15.10. 2023).
12. Фалинська З. З. Волонтерська практика в системі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Ужгород, 2018. Вип. 29. С. 230–232.
13. Шпиг Н.О. Робота соціального педагога загальноосвітньої школи з прийомними сім'ями: технологічний аспект. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*. 2017, вип. 4. С 141-145.
14. Яремчук В. В. Феномен соціального сирітства як наукова проблема. *Вісник психології і педагогіки ПНУ ім. В. Стефаника*. 2019. № 15. С. 7-10.

Лейба А.Р.

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Романова І.А.

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІЙ ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У молодшому шкільному віці змінюється провідний вид діяльності з ігрової на навчальну, на тлі яких відбуваються фундаментальні зміни в характеристиках психічних процесів молодших школярів.

До першого класу мають бути розвинені базові передумови комунікативної компетентності дитини: потреба у спілкуванні; вміння слухати та чути; орієнтація на партнера зі спілкування. У початковій школі дитина звикає до домінуючої довільності своєї поведінки, навчається усвідомлено

формулювати цілі, шукати, знаходити методи їх досягнення, долати труднощі. Цей період є сензитивним, зокрема, й для формування становлення адекватної самооцінки, розвитку критичності по відношенню до себе та інших людей; засвоєння соціальних норм; розвитку навичок спілкування з однолітками, встановлення міцних дружніх контактів. Починає розвиватися здатність до подолання егоцентризму, усвідомлення правомочності чужої думки поряд із власними судженнями. У цьому велику роль відіграє середовище однолітків, де відсутня субординація відносин.

В основі розвитку комунікативних якостей є досвід комунікативної взаємодії. На жаль, дистанційні умови навчання викликають дефіцит спілкування учнів. Організація індивідуальної навчальної діяльності знижується позитивний вплив навчання на формування учнівського колективу, на розвиток внутрішньо колективних відносин.

Щоб зневілювати визначені недоліки, індивідуальна форма навчальної діяльності має поєднуватися з груповою та колективною.

Гра дозволяє дитині усвідомити себе як особистість, самоствердитися, а також спонукає до соціальної взаємодії для досягнення результатів. У процесі спільної діяльності й спілкування формується соціальність учня – культура мислення і культура почуттів, культура духовного життя і культура поведінки.

У психолого-педагогічних дослідженнях, розглядаючи гру як провідний вид діяльності дитини, вчені виділяють загальні ознаки гри, які властиві будь-якій соціальній діяльності: цілеспрямованість, усвідомленість, активна участь; і специфічні ознаки гри: свобода і самостійність, самоорганізація, наявність творчої основи, почуття радості й задоволення.

Найпопулярнішими інтелектуальними іграми серед учнів молодшої школи є: ігри зі словами, ребуси, загадки, танграм, шахи, шашки, вікторини, конкурси знавців-ерудитів, «Поле чудес», «Колесо фортуни» та інші. Проте, для формування комунікативної культури молодших школярів необхідно ігрову діяльність будувати на основі колективної взаємодії, що створює можливості взаємного обміну різними підходами до виконання завдань і, тим самим, значно

розширює розумовий діапазон кожного з гравців [1]. Одним із завдань гравців, що виникає перед кожним з них при виконанні завдань, виявляється зіставлення особливостей свого мислення з мисленням інших, пошук і виділення в мисленні інших гравців деяких принципово нових підходів, які можуть виводити на оригінальні рішення.

Так, консультаційна гра, коли учні в парі мають вибудувати спільну ігрову позицію, змушує для досягнення результату гри чути позицію співрозмовника, аналізувати власні думки, домовлятися й узгоджувати спільні зусилля, організовувати спільну інтелектуальну діяльність. Таким чином, ключові комунікативні якості (взаємодія, співробітництво, інтеріоризація), поєднуються в такій формі організації інтелектуальної ігрової діяльності. Що сприяє формуванню комунікативної культури школярів.

Тож, в умовах дистанційного навчання у процесі використання інтелектуальних ігор перед соціальним педагогом постає завдання пошуку колективних і групових форм організації взаємодії для формування комунікативної культури учнів.

Список використаних джерел:

1. Романова І.А. Дидактичні засади формування культури інтелектуальної діяльності молодших школярів. Монографія. Харків : Фінарт, 2014. 324 с.

Лященко Т.В.

здобувач третього рівня вищої освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО УСПІШНОЇ ОСОБИСТОТІ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

У період активних соціальних, економічних та політичних змін, що пов'язані із входженням українського суспільства в європейський простір, одним з пріоритетних аспектів особистісного розвитку людини є досягнення нею успіху як в особистій діяльності так і у суспільному житті. Тому головним

завданням сучасної освіти є виховання соціально зрілої, цілеспрямованої, творчо активної особистості, що займає активну громадянську позицію, здатної до критичного мислення та прийняття виважених рішень; особистості, яка усвідомлює себе в суспільстві як соціально повноцінного суб'єкта.

У Законі України «Про освіту» зазначено, що «метою освіти, є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству» [4].

Увага педагогів має бути націлена на формування у здобувачів освіти системи загальнолюдських цінностей, уміння творчо та конструктивно підходити до вирішення різноманітних життєвих та суспільних проблем, бути готовими до прийняття свідомих рішень, набути навичок для самостійної побудови своєї діяльності та відносин в соціумі.

Ефективними методами такої готовності до трансформації й безстресового прийняття змін, гнучкості та адаптації до наявних умов є формування досвіду успішної життєдіяльності, орієнтація на особистісний розвиток та самореалізацію в гармонійному поєднанні задоволення особистих потреб з потребами суспільства.

Варто наголосити, що у сучасному закладі освіти серед пріоритетних проблем розвитку підростаючої особистості важливе місце належить категорії успішності, ставленню людини до власного успіху.

О. Романовський стверджує, що успіх є багатомірним поняттям, а сам механізм досягнення успіху складається з цілого ряду факторів: розкриття внутрішнього потенціалу особистості; руху до поставленої мети, в основі якого лежать наші цінності, переконання, здібності та звички; для досягнення намічених цілей людині необхідно розкрити внутрішні резерви, що поповнюються у процесі її розвитку та самовдосконалення, а самосвідомість є тим внутрішнім стержнем особистості, навколо якого формуються вчинки і дії

людини, її почуття та думки [5].

Феномен «успіх» займає чільне місце у системі мотивації та осмислення особистістю самої себе, своїх вчинків, життєвих пріоритетів та діяльності загалом, відіграє велике значення у формуванні особистості. Цілісне розуміння поняття успіху особистості дозволяє розглядати його як багатоаспектний конструктор, що складається з наступних елементів: відповідального, свідомого вибору, процесу постановки цілей та поетапного досягнення поставленої мети, ціннісної складової в процесі досягнення життєвих потреб.

На відміну від успіху категорія «успішність» є динамічним процесом, що передбачає спрямованість особистості на успіх та здатність його досягати. Тобто «успішність» передбачає набір певних особистісних якостей, які необхідні для досягнення успіху.

Соціальна успішність є результатом діяльності людини, вона характеризується прагненням особистості реалізувати власні потенційні можливості та життєві цілі. Соціальну успішність розглядають як результат успішної діяльності з боку суспільства та суб'єктивне оцінювання особистістю власних результатів діяльності як успішних; це «внутрішня якість особистості, що пов'язана з переживаннями почуття задоволеності досягнутими результатами, соціальним визнанням у колективі, упевненістю й цілеспрямованістю в діяльності» [1].

Характерними рисами соціально успішної особистості є вміння мислити, самостійно здійснювати проблемно-пошуковий діалог, адекватно оцінювати результати власної діяльності, аналізувати ситуацію та конструктивно взаємодіяти з іншими людьми [2].

Необхідно формувати у здобувачів освіти орієнтацію на досягнення життєвого успіху, створити у закладі освіти середовище, що стимулюватиме формування рис успішної особистості. На думку Л. Пасечнікової «орієнтація на досягнення життєвого успіху» – це вмотивована спрямованість особистості на досягнення високого результату діяльності, яка має громадське визнання й особистісну значущість [3].

Варто зазначити, що організація роботи закладу освіти на засадах демократичної співпраці усіх учасників освітнього процесу сприяє розвитку у здобувачів освіти схильності до аналізу та розвиває їх критичне мислення, допомагає у досягненні більш значущих цілей і в підсумку – становленню соціально успішної особистості.

Отже, сьогодні питання соціальної успішності є одним з пріоритетних аспектів становлення та особистісного розвитку людини, а життєві досягнення та успіх належать до числа найголовніших цінностей сучасної особистості. Результатом діяльності педагогічних працівників має бути особистість, що володіє необхідним набором навичок, знань та компетентностей для успішної інтеграції їх у суспільство.

Список використаних джерел:

1. Кириченко В., Нечерда В. Партнерська взаємодія як засіб примноження ресурсів формування соціально успішної особистості старшокласника. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2019 рік: Київ, 23 квітня. 2020. (с. 104-108). Івано-Франківськ: НАІР.
2. Навчання у початковій школі як цілісний творчий процес: теорія і практика / за ред. В. І. Бондаря; упорядкув. О. Я. Митника. К. : Початкова школа, 2011. 384 с.
3. Пасечнікова Л. Формування успішної особистості: *Методичні рекомендації*. Донецьк, 2008, С. 25.
4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
5. Романовський О. Педагогіка успіху: її сутність та основні напрями вивчення. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2011. №2. С. 3-8.

Марущенко О.В.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З НАСЕЛЕННЯМ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРАХ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Л.М. Макар

Оцінка ролі соціальної роботи як інструмента практичної реалізації захисної функції держави по відношенню до громадян в умовах ринку ставить

задачу наукового осмислення ситуації і розробки більш ефективних механізмів її організації.

Хоч окремі складові соціального обслуговування населення в тій чи іншій мірі розглядалися у науковій літературі, на сьогодні ця проблема залишається вивченою недостатньо. Можна виділити наукові доробки вітчизняних вчених з питань технологій обслуговування та соціальної політики: Б. Сташків, О. Зарудний, Т. Кір'ян, О. Палій, І. Пижик, А. Решетченко.

Розвиток системи надання соціальних послуг є частиною зобов'язань України щодо виконання Європейської соціальної хартії. Закон України «Про соціальні послуги» визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Соціальні послуги визначено як комплекс заходів із надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем [1].

У сучасних умовах актуалізуються дослідження системи соціального захисту і соціальної роботи, обумовлені практикою реформування і зростанням інтересу з боку органів державної влади до проблем соціальної політики. Необхідність вдосконалення організаційного механізму соціальної роботи на місцевому рівні обумовлена низкою невирішених проблем: збагачення організаційно-правової форми соціальної служби новим змістом; запровадження нових форм організації сервісного процесу, які були відсутніми у системі соціального обслуговування; об'єктивна необхідність у просуванні на ринок системи вітчизняної соціальної роботи з метою розширення асортименту і підвищення якості надання соціальних послуг ставить перед законодавцями, вченими і практиками задачу трансформації технологій соціальної роботи у відповідні організаційні форми, які є конкурентоздатними на ринку соціальних послуг.

Створення на території ОТГ центру надання соціальних послуг із структурними одиницями (профільними відділами) для надання соціальних

послуг особам, які перебувають в складних життєвих обставинах є найбільш оптимальним варіантом. Працевлаштування в таких центрах надання соціальних послуг кваліфікованих фахівців із соціальної роботи забезпечить якість надання соціальних послуг тим, хто цього потребує. Структура центру надання соціальних послуг та кількість працівників напряду залежить від категорій клієнтів-членів ОТГ та їх кількості. Профільність, посади, обов'язки, які будуть виконувати працівники центру надання соціальних послуг, визначатимуть їх функціональний та рольовий репертуар [2].

Фахівці соціальної сфери в ході своєї діяльності постійно взаємодіють із соціумом, впливають на нього задля забезпечення оптимальних умов життєдіяльності клієнтів. Соціальні працівники у територіальних центрах надання соціальних послуг мають специфічні повноваження, що висуває особливі вимоги до їх професійної діяльності: високий рівень їхньої відповідної підготовки, а якісне надання соціальних послуг формує позитивний імідж територіального центру надання соціальних послуг, підвищує авторитет і довіру в очах отримувачів послуг.

У сучасних умовах переходу суспільства до соціально орієнтованої ринкової економіки актуалізується задача якісного надання соціальних послуг на рівні громади. При цьому важливе значення має створення умов, в яких клієнти можуть максимально проявляти свої можливості.

Що стосується результатів діяльності соціального працівника, то в своїй безпосередній практичній діяльності в територіальному центрі надання соціальних послуг він прагне до досягнення результату, який у загальному вигляді можна представити як нормалізацію, оптимізацію умов життєдіяльності клієнта, поновлення або поліпшення його соціального функціонування. Отже, результатом діяльності соціального працівника в територіальному центрі надання соціальних послуг є забезпечення повноцінного соціального функціонування. Аналіз наукової літератури дозволяє також виділити такий найважливіший результат соціальної роботи як трансформація клієнта з соціально пасивної особистості, яку опікується лише власними проблемами до

соціально активної особистості, повноцінно функціонуючої у суспільстві, максимально включеної до життєдіяльності суспільства і яка приносить користь собі, своїм близьким і всьому суспільству.

Список використаних джерел:

1. Макарова О. Соціальна політика в Україні: монографія. 2015. 147 с.
2. Слезанська Г.І. Діяльність фахівця із соціальної роботи з надання соціальних послуг населенню у територіальній громаді. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2016. №12. С.113-118. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2016_12_26

Мельник В.О.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ АДИКЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Єсіна

Анотація. У статті дано визначення понять «комп'ютерна адикція», «молодший шкільний вік»; проаналізовані внутрішні та зовнішні чинники, які призводять до комп'ютерної адикції учнів молодшої школи; узагальнено етапи формування комп'ютерної адикції дітей молодшого шкільного віку: емоційне захоплення, спроба заміни ситуацію, заміна дійсності, криза у взаємодії, відчуження від спілкування з іншими людьми; визначено соціально-педагогічну профілактику комп'ютерної адикції молодших школярів як комплекс соціально- педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію умов, що сприяють зосередженню уваги дитини на ігровій комп'ютерній діяльності, яка заміщує реальне життя; розкрито професійну підготовку майбутніх соціальних педагогів до профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів у закладі загальної середньої освіти як процес

оволодіння здобувачами під час навчання у закладі вищої освіти теоретичним, практичним та діагностичним арсеналом засобів, методів та технологій соціально-педагогічної профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів, а також можливості застосовувати їх на практиці; виявлено готовність майбутніх соціальних педагогів до профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів у закладі загальної середньої освіти як результат зазначеної підготовки; схарактеризовано компоненти готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів у закладі загальної середньої освіти: когнітивний, мотиваційно-особистісний, діяльнісний.

***Ключові слова:** молодші школярі, комп'ютерна адикція, соціальний педагог, соціально-педагогічна профілактика, соціально-педагогічна підготовка, готовність, соціально-педагогічна діяльність, заклади загальної середньої освіти.*

Melnyk Victoria. TRAINING OF FUTURE SOCIAL EDUCATORS TO PREVENT COMPUTER ADDICTION OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Annotation. The article defines the concepts of "computer addiction", "younger school age"; analyzed internal and external factors that lead to computer addiction among junior high school students; the stages of formation of computer addiction in children of primary school age are summarized: emotional fascination, attempt to replace the situation, replacement of reality, crisis in interaction, alienation from communication with other people; the socio-pedagogical prevention of computer addiction among younger schoolchildren is defined as a set of socio-pedagogical measures aimed at preventing, limiting, and localizing conditions that contribute to focusing the child's attention on gaming computer activities that replace real life; the professional training of future social pedagogues for the prevention of computer addiction among junior high school students in a general secondary

education institution is revealed as a process of mastering the theoretical, practical and diagnostic arsenal of means, methods and technologies of socio-pedagogical prevention of computer addiction among junior high school students during their studies in a higher education institution schoolchildren, as well as opportunities to apply them in practice; the readiness of future social pedagogues to prevent computer addiction among younger schoolchildren in a general secondary education institution was revealed as a result of the specified training; the components of the readiness of future social pedagogues for the prevention of computer addiction among younger schoolchildren in a general secondary education institution are characterized: cognitive, motivational and personal, activity.

Keywords: *younger schoolchildren, computer addiction, social pedagogue, socio-pedagogical prevention, social-pedagogical preparation, readiness, social-pedagogical activity, institutions of general secondary education.*

Постановка проблеми. Сучасне інформаційне суспільство активно застосовує комп'ютерні технології як засіб передачі інформації, її обробки та зберігання. Однак набирає обертів використання комп'ютеру як засобу розваг, ігор, що пропонують дітям специфічне середовище віртуальної реальності, яке особливо привабливе для дітей молодшого шкільного віку.

Оскільки, для дітей 6-7 років гра залишається основним видом діяльності, то молодші школярі ще не зможуть контролювати себе, що накладає певний відбиток на розвитку особистості сучасної дитини та може привести до комп'ютерної залежності. Це актуалізує проблему профілактики комп'ютерної адикції дітей, починаючи саме з молодшого шкільного віку.

Однак, результативність цього процесу залежить від комплексного підходу та професіоналізму суб'єктів профілактичного впливу. Саме з цією метою потрібно забезпечити підготовку майбутніх соціальних педагогів до зазначеної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури визначає, що проблему профілактики залежної поведінки вивчали значна

кількість вчених, а саме: О. Василенко [5], Г. Золотова [8], Л. Сідак [16]. Соціально-педагогічні умови профілактики комп'ютерної адикції були обґрунтовані Н. Сергєєвою [15], причини виникнення комп'ютерної залежності представлено в роботах А. Барамзіної [2], Г. Золотової [8], Н.Максимової [12], технології профілактики комп'ютерної адикції розглядалися науковцями А. Барліт [3], О. Барліт [3], Ю. Курисько [11], С.Кубіцьким [11].

Проблему професійної підготовки фахівців соціальної галузі розкрито у наукових працях С. Архипової [1], О. Василенко [5], до профілактичної роботи з різними соціальними суб'єктами частково репрезентовано в дослідженнях М. Васильєвої [6], І. Романової [6] тощо. Окремі аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів у закладі загальної середньої освіти розкрито в студіях В. Костіної [10], Н. Пихтіної [13].

Метою статті є дослідження сутності та особливостей підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів у закладі загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Для якісної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики комп'ютерної адикції дітей молодшого шкільного віку потрібно спочатку розглянути вікові особливості цього періоду дитинства.

На основі аналізу наукової літератури В. Козлової [9], Г. Майнулової [9], Н.Фетіскіна [9] встановлено, що молодший шкільний вік характеризується як вік дітей 6-9 (10 років), яким притаманно емоційне захоплення (дитина розуміє, що існують доступні засоби швидко і без особливих зусиль змінити свій настрій, самопочуття. До групи ризику відносять молодших школярів, яким притаманно самотність, нестійкість до стресів з явними проявами незадоволеності собою, життям, оточенням [9, с. 28]. Також діти, які захоплюються комп'ютерними іграми намагаються замінити оточення і взаємодію з іншими. Їм характерно повторне звернення до Інтернету, відчуття дискомфорту, незадоволення, тривоги в реальному житті, відчуження від

спілкування з іншими людьми [9, с. 29].

Зазначимо, що комп'ютеризація і комп'ютер став невід'ємною частиною сучасного життя, захоплюючи своїм впливом дітей молодшого шкільного віку, що вплинуло на зниження творчої активності дитини, погіршення фізичного і психічного здоров'я, спрощення форми спілкування та як результат - прояв агресії.

Аналіз наукових праць М. Барамзіної [2], Г. Золотової [8], Н.Сергєєвої[15] показав, що комп'ютерна адикція у молодших школярів - це різновид девіації особистості, який визначається штучною зміною психологічного стану і ціннісних пріоритетів у результаті зосередження уваги на ігровій комп'ютерній діяльності, що заміщує реальне життя або сприяє уникненню відповідальності, пошуку шляхів розв'язання наявних проблем, задовольняє потребу щодо вияву емоцій у змодельованих ігрових ситуаціях і компенсує дефіцит соціальних контактів, соціальних домагань та безпосереднього спілкування з ровесниками і в сімейному середовищі.

М. Барамзіна розрізняє внутрішні та зовнішні чинники виникнення комп'ютерної залежності молодших школярів [2, с. 19]. Так, до зовнішніх чинників, які зумовлені наявними соціальними умовами перебування дитини, авторка відносить деструктивний вплив однолітків; нестачу уваги і розуміння з боку батьків та вчителів; відсутність підтримки оточуючих; відсутність позитивного прикладу тощо. Внутрішніми, що сформовані в результаті тривалої дії зовнішніх чинників, дослідник вважає почуття самотності, беззахисності, безпорадності, непотрібності; невміння розібратися у своїх переживаннях; нестача досвіду у вирішенні наявних проблем; нестача або відсутність корисних зацікавлень; не сформованість позитивних установок; відсутність альтернативних інтересів; відсутність значущих мотивів та цілей діяльності, установки на досягнення успіху, перспектив, поява зневіри; нестача відповідальності тощо. Відзначимо, що комп'ютерна залежність дітей в кожному конкретному випадку має свої нюанси, однак визначається деякими загальними чинниками, а саме: особливості сімейного виховання (недостатня

опіка, непередбачуваність сімейних взаємовідносин, надмірна вимогливість у поєднанні із жорстокістю); наслідування вчинків батьків (часті ігри батьків в домашніх умовах у присутності дитини); емоційна напруга (гра може супроводжуватися зняттям емоційної напруги, відволіканням від проблем);

Аналіз наукової літератури А. Барліт [3], О. Барліт [3] та практики дозволив узагальнити чинники, які призводять до комп'ютерної адикції учнів молодшої школи: зовнішні чинники (наявність асоціальних умов життєдіяльності дитини; деструктивний вплив однолітків; нестача розуміння з боку вчителів; відсутність підтримки оточуючих; відсутність позитивного прикладу); внутрішні чинники (почуття самотності, беззахисності, безпорадності, непотрібності; невміння розібратися у своїх переживаннях; нестача досвіду у вирішенні наявних проблем; нестача або відсутність корисних зацікавлень; не сформованість позитивних установок; відсутність альтернативних інтересів; відсутність значущих мотивів та цілей діяльності, установки на досягнення успіху, перспектив, поява зневіри; нестача відповідальності).

На основі аналізу соціально-педагогічних джерел М. Барамзіної [2], Н.Максимової, Л. Сідак [16] було узагальнено етапи формування комп'ютерної адикції дітей молодшого шкільного віку такі, як: емоційне захоплення (розуміння існування доступних засобів швидко і без особливих зусиль змінити свій настрій); спроба заміни ситуацію (часте використання комп'ютера негативно впливають на міжособистісні стосунки, ігри провокують відчуття дискомфорту, тривоги в реальному житті); заміна дійсності (звернення до комп'ютера стає звичним методом реагування на негаразди в житті; мотивація штучної зміни свого стану стає інтенсивнішою і ставлення до близьких втрачає свою значимість); криза у взаємодії (спостерігається повне домінування адиктивної поведінки, для якої характерним є занурення в адиктивний процес, відчуження від спілкування з іншими людьми).

Одним з перспективних і важливих напрямів соціально-педагогічної роботи з профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів у закладі

загальної середньої освіти є профілактика, організація і здійснення якої потребує комплексного підходу.

За О. Безпалько, профілактика - це напрям соціально-педагогічної діяльності, що передбачає комплекс соціальних, економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі [4]. О. Безпалько наголошує, що профілактика ґрунтується на своєчасному виявленні та виправленні негативних інформаційних, педагогічних, психологічних, організаційних факторів, що зумовлюють відхилення в психологічному та соціальному розвитку дітей і молоді, в їхній поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності та дозвілля [4].

Н. Сергєєва розглядає соціально-педагогічну профілактику адиктивної поведінки як науково обґрунтовану діяльність, спрямовану на мінімізацію факторів соціального ризику, різних видів її активності, розкриттю внутрішнього потенціалу, пов'язану з виявленням та виправлення негативних інформаційних, педагогічних, психологічних факторів, що зумовлюють відхилення в психічному і соціальному розвитку дітей і молоді [15, с. 7].

Отже, аналіз наукової літератури А. Барамзіною [2], Г. Золотової [8], Н.Максимової [12], Н. Сергєєвої [15] дозволив визначити профілактику комп'ютерної адикції молодших школярів як комплекс соціально- педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію умов, що сприяють зосередженню уваги дитини на ігровій комп'ютерній діяльності, яка заміщує реальне життя.

Аналіз наукової літератури А. Барліт [3], О. Барліт [3], Ю.Курисько[11], С. Кубіцький [11] дозволив виявити, що профілактика комп'ютерної адикції молодших школярів у закладі загальної середньої освіти повинна здійснюватися на наступних рівнях: індивідуальному, груповому, загальношкільному, соціальному. У діяльності з профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів, здійснюваної соціальним педагогом, основне місце займає робота як з окремими учнями, так і з класом.

Оскільки профілактика комп'ютерної адикції є важливою складовою професійної діяльності соціального педагога у закладах загальної середньої освіти, то вона повинна бути спрямована на: своєчасне виявлення комп'ютерної адикції серед молодших школярів; виявлення об'єктивних чинників, які вплинули на розвиток комп'ютерної адикції; соціально-психологічну підтримку дитини; робота з батьками з метою інформування та вироблення спільної стратегії у напрямку допомоги, постраждалої дитини.

Слід зазначити, що забезпечення ефективної соціально-педагогічної роботи з профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів у закладі загальної середньої освіти належить, насамперед, соціальному педагогові закладу загальної середньої освіти.

В Енциклопедії для фахівців соціальної сфери *професійна підготовка соціальних працівників / соціальних педагогів* визначена як «процес і результат оволодіння цінностями соціальної та соціально-педагогічної діяльності, професійно необхідними знаннями, вміннями й навичками, формування професійно важливих особистісних якостей, які є основою готовності до професійної соціальної та соціально-педагогічної діяльності» [7, с. 233]. У свою чергу під «готовністю», за В. Семиченко, розуміють «наявність компетенції, знань, умінь та навичок, необхідних для успішного виконання певної сукупності завдань» [14с. 50]. Професійна підготовка фахівців соціальної галузі є складним, багаторівневим процесом, що триває впродовж усього періоду навчання майбутніх фахівців у закладі вищої освіти й включає теоретичну та практичну підготовку, передбачає поступове нарощування знань, умінь, навичок, досвіду практичної діяльності, розвиток професійно важливих особистісних якостей майбутнього фахівця.

Аналіз теоретико-методичних питань підготовки соціальних педагогів у наукових працях С. Архипової [1], О. Василенко [5], В. Костіної [10], Н.Пихтіної [13] дозволив сформулювати поняття «*професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів у закладі загальної середньої освіти*» як процес оволодіння

здобувачами під час навчання у закладі вищої освіти теоретичним, практичним та діагностичним арсеналом засобів, методів та технологій соціально-педагогічної профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів, а також можливості застосовувати їх на практиці.

Результатом процесу підготовки майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності з профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів у закладі загальної середньої освіти визначено готовність здобувачів до здійснення такої роботи. Ми розглядаємо готовність майбутніх соціальних педагогів до профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів як сукупність теоретичних знань, практичних умінь та навичок, що сприяють ефективній реалізації поставлених професійних завдань та аналізу результатів діяльності.

Нами виділено наступні компоненти готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів у закладах загальної середньої освіти: *когнітивний* (оволодіння теоретичними знаннями з профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів; освоєння психологічних, фізіологічних особливостей молодших школярів; вивчення методів та технологій профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів у закладах загальної середньої освіти), *мотиваційно-особистісний* (формування у майбутніх соціальних педагогів мотивів до професійної діяльності з комп'ютерної адикції молодших школярів та професійних цінностей, що забезпечують успішність діяльності майбутніх соціальних педагогів з профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів у закладах загальної середньої освіти) та *діяльнісний* (оволодіння вміннями і навичками застосовувати на практиці прийоми та методи роботи соціального педагога з профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів у закладах загальної середньої освіти).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, профілактика комп'ютерної адикції молодших школярів у закладах загальної середньої освіти

залежить від якісної підготовки та професіоналізму майбутніх фахівців соціальної галузі.

Перспективним напрямом подальшої дослідницької діяльності є розробка комплексу засобів підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів у закладі загальної середньої освіти є дієвими та може використовуватися у процесі професійної освіти майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів.

Список використаних джерел:

1. Архипова С. П. Активні методи підготовки соціальних працівників до профілактики адиктивної поведінки молоді. *Підготовка соціальних працівників/педагогів до профілактики адиктивної поведінки молоді: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.*, 30-31 жовт. 2003 р. Черкаси: ЧНПУ, 2003. С. 5-9.
2. Барамзіна М. Адиктивна поведінка як соціально-психологічний феномен. *Здоров'я та фізична культура*. 2010. № 30. С.18-20.
3. Барліт А.Ю., Барліт О.О. Форми і методи подолання (мінімізації) соціально-педагогічної та психологічної проблеми булінгу в Інтернет- середовищі. *Горизонти освіти*. 2012. №2. С. 44-46.
4. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 206 с.
5. Василенко О.М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до консультативної діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2019. №16. Т.2. С. 79-83.
6. Васильєва М.П., Романова І.А. Використання сучасних дидактичних методів у підготовці майбутніх соціальних працівників. *Інноваційна педагогіка*. 2019. №13. Т.2. С.187-190.
7. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери [Алексеев Т. Ф. та ін.]; за заг. ред. І. Д. Зверєвої; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Ін-т проблем виховання НАПН України [та ін.]. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. 535 с.
8. Золотова Г.Д. Сучасні соціально-педагогічні погляди на проблеми адиктивної поведінки дітей. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2013. № 1. С. 61-70.
9. Козлов В. В., Мануйлов Г. М., Фетіскін Н. П. Соціально- психологічна діагностика розвитку особистості і малих груп, 2018. Київ: Вид-во Інституту Психотерапії. 490 с.
10. Костіна В.В. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Харк. нац. уедаг. унів-т імені Г.С. Сковороди. Харків, 2019. 43 с.
11. Курисько Ю.О., Кубіцький С.О. Соціально-педагогічна профілактика

- комп'ютерної залежності підлітків. *Національний університет біоресурсів і природокористування України*. 2016. № 4. С. 144-149.
- 12.Максимова Н.Ю. Психологія адиктивної поведінки: навчальний посібник. Київ: ВПЦ «Київський ун-т», 2002. 308 с.
- 13.Пихтіна Н. П. Формування професійно-педагогічної готовності майбутнього вчителя до профілактики адиктивної поведінки учнів: автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова, 1999. 24 с.
- 14.Семиченко В. А. Моделювання структури педагогічної діяльності. Ялта: НМЦ «Надія», 2000. 75с.
- 15.Сергєєва Н. В. Соціально-педагогічні умови профілактики комп'ютерної адикції підлітків: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Інститут проблем виховання НАПН, Київ. 2010. 24 с.
- 16.Сідак Л. М. Адикція як форма руйнації духовного буття особистості. *Вісник Нац. університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»*. 2015. № 4 (27). С.46-55.

Могилка О.П.

доктор філософії у галузі соціальної роботи, викладач кафедри психіатрії, наркології, медичної психології та соціальної роботи Харківського національного медичного університету, керівник соціальних проєктів БО «ХБФ «Благо»,

Костіна В.В.

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

СОЦІАЛЬНЕ ПРОЄКТУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ДОСЯГНЕННЯ ТА НОВІ ВИКЛИКИ

Анотація. У статті проаналізовано особливості здійснення соціально-проєктних пропозицій в умовах воєнного стану, зміну запитів на надання соціальної допомоги, на основі аналізу досвіду проведення конкурсу міні-грантів виявлено низку певних труднощів та перешкод, що можуть впливати на якість виконання проєктних пропозицій надавачами соціальних послуг, окреслено умови для підвищення ефективності соціально-проєктної діяльності,

а також визначено напрями для розширення її можливостей в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *соціальне проектування, соціально-проектна пропозиція, конкурс міні-грантів, воєнний стан.*

Mohylka O.P., Kostina V.V. SOCIAL PROJECTS IN THE CONDITIONS OF WAR IN UKRAINE: ACHIEVEMENTS AND NEW CHALLENGES

Abstract. The article analyzes the peculiarities of the implementation of social project proposals in the conditions of martial law, changes in requests for the provision of social assistance, based on the analysis of the experience of holding a mini-grant competition, outlined are certain difficulties and obstacles that can affect the quality of the implementation of project proposals by social service providers, conditions for increasing the effectiveness of social project activity are specified, as well as defined directions for expanding its capabilities in the conditions of martial law.

Keywords: *social projects, social project proposal, mini-grant competition, martial law.*

Постановка проблеми. Як зазначають фахівці аналітичного центру «Обсерваторія демократії» «Повномасштабна війна стала справжнім стрес-тестом для усіх 56-ти громад Харківської області. Згідно урядової класифікації, всі вони й досі належать до категорії «громад у районі проведення бойових дій», хоча ситуація в межах області залишається досить неоднорідною» [6]. Згідно з даними ОСНА «Приблизно 17,6 мільйона людей – 49 відсотків нинішнього населення – зараз потребують гуманітарної допомоги та захисту, що значно більше порівняно з понад 3 мільйонами людей, які потребували допомоги на початку 2022 року. Гуманітарна спільнота охопила майже 16 мільйонів людей – майже третину населення – гуманітарною допомогою, яка рятує та підтримує життя. Найбільша гострота потреб на невідконтрольних

Уряду України територіях та на територіях, які безпосередньо постраждали від активних бойових дій» [10]. Однією з важливих умов ефективного вирішення чисельної кількості соціальних проблем, які з'явилися в умовах повномасштабної війни в Україні, є розвиток та поширення соціальних ініціатив, що пропонують активні суб'єкти надання соціальних послуг, які належать до недержавних урядових організацій (НУО).

Аналіз досліджень. Аналіз теорії та практики соціального проектування в Україні засвідчив розробку таких аспектів проблеми: теоретичні основи соціального проектування (О. Безпалько [2], Г. Нагорна [5] та ін); використання соціального проектування в соціальному вихованні дітей та молоді (А. Данілова[3], О. Пометун[7] та ін.); практичні аспекти використання соціального проектування у практиці роботи соціальних служб та управлінській діяльності (Т. Азарова[1] І. Іонова[4], О. Пономаренко[8], В. Шакуро[11] та ін.). Але питання особливостей соціально-проектної діяльності за часів воєнного стану не є в повній мірі дослідженим та потребує вивчення.

Метою статті є аналіз суті та особливостей здійснення соціально-проектної діяльності в умовах воєнного стану.

Основний виклад матеріалу. Харківським благодійним фондом «Благо» у період з 2022 по 2023 рік проведено 3 конкурси міні-грантів від ініціативних спільнот у Харківській області та в ході ретельного конкурсного відбору визначено найкращі пропозиції та підтримано 19 проектних заявок. Аналіз всіх проектних пропозицій засвідчив, що до участі в конкурсах залучалися як юридичні особи так й ініціативні спільноти, що тільки но в умовах війни почали реалізувати власну соціальну активність у волонтерській діяльності. Конкурси проводилися за фінансової підтримки МБФ «Альянс громадського здоров'я» та проходили у межах таких проектів: «Інтегрована гуманітарна відповідь в умовах війни та післявоєнного відновлення» та «Survivor and community-led crisis response in Ukraine»/ «Підтримка ініціатив спільнот». У межах цих ініціатив цільовими групами проектних пропозицій були люди, що постраждали внаслідок війни, серед яких можна виділити такі групи:

внутрішньо переміщені особи (ВПО), включно з тими, хто повернувся на звільнені території; окремі особи, домогосподарства, групи, які постраждали внаслідок воєнних дій; люди, які були переселені, втратили прибуток, соціальні мережі підтримки, мають обмежений доступ до медичних та інших послуг; люди з ускладненим доступом до послуг та підтримки (жінки, діти, люди похилого віку, з обмеженими можливостями); люди, які живуть з ВІЛ або вразливі до ВІЛ-інфекції та пов'язаних з нею проблем (ЛВНІ, СР, ЧСЧ, ТГ), а також їх партнери, рідні і близьке оточення та інші ключові групи. Сума однієї субгрантової підтримки становила до 150000,00 грн.

Для якісного відбору проєктних пропозицій, що мають бути грантово підтриманими ХБО БФ «Благо» створювалася 2-х рівнева комісія: експертна та конкурсна. До складу експертної комісії входили фахівці у галузі соціального захисту населення, провідні науковці соціальної галузі та практики із числа представників недержавних організацій, що спеціалізуються на наданні соціальної допомоги вищезначеному колу осіб та представник організації донора. Конкурсна комісія складалася із числа активних діячів команди проєкту та визначала переможців конкурсу з урахуванням висновків попередньої експертної оцінки.

Зміст проєктних пропозицій був доволі розширеним та стосувався вирішення різноманітних соціальних проблем сьогодення, що в більшому ступені зосереджувалися на таких аспектах подолання гуманітарної кризи в країні під час воєнного стану: закупівля палива для евакуаційних автомобілів, їх ремонт та відновлення після пошкоджень від вибухів та обстрілів; облаштування громадської пральні для ВПО; закупівля електричних генераторів для прифронтового населеного пункту; облаштування наметового дитячого табору для засвоєння різних практик безпечної поведінки в умовах війни; навчання новим навичкам людей, які отримали інвалідність у наслідок війни; придбання медичного обладнання для закладів охорони здоров'я; облаштування інклюзивно-ресурсних центрів, що зазнали пошкодження під час військових дій; облаштування та підтримка прихистків та шелтерів для людей,

що втратили житло; забезпечення паливом та генераторами укриттів та пунктів обігріву (пунктів незламності); облаштування дитячих майданчиків; відновлення пошкодженого простору будинків освіти та культури для організації резильєнтного середовища для мешканців територіальних громад тощо.

Під час пошуку проєктних пропозицій для підтримки ми виокремлювали проєкти, які мають значущий соціальний вплив на постраждалих та їхнє оточення (покращення їхнього здоров'я, освіти, доступ до послуг та інші аспекти їхнього життя), а також проєкти, які мали потенціал для сталої діяльності й розвитку громад у майбутньому (оцінювали, чи є у проєкті плани на довгострокову роботу та як він може підтримуватися у майбутньому, навіть після завершення фінансової підтримки від донора). Одним із ключових факторів для нас також було урахування бажання у представників ініціативних спільнот, що подавали проєктну пропозицію емпатії і наявності гуманітарного аспекту спрямування проєкту (проявлення турботи та співчуття до потреб постраждалих).

Також для нас важливим було те, щоб ініціативні групи, що подавали проєктні пропозиції поділяли мету та цінності нашої організації (діяли суголосно з нашою загальною візією підтримки та допомоги постраждалим від війни). В цих конкурсах ми шукали проєкти, які сприяли розвитку спільнот та мали потенціал активізувати локальні ресурси та ініціативу мешканців, а також враховували, чи є у проєкті потенціал для масштабування та розширення впливу на більшу кількість постраждалих у майбутньому та намагалися підтримувати проєкти з різних частин регіонів (забезпечення різноманітності та широкого охоплення постраждалих в різних частинах країни).

У ході конкурсів було підтримано соціально-проєктні пропозиції, спрямовані на забезпечення потреб: дітей з особливими освітніми потребами; літніх та неспроможних людей з деокупованих та прифронтових територій; будинку сімейного типу, що є прихистком дітей, позбавлених батьківського піклування, що мають важкі порушення розвитку, та є особами з інвалідністю

та евакуйованими із Північної Салтівки м. Харкова; дітей ВПО, що проживають в місцях компактного проживання евакуйованих осіб та потребують навчальних, розвиваючих заходів та заходів орієнтованих на формування безпечної поведінки в умовах війни та післявоєнного відновлення; деокупованих громад, які потребують не тільки гуманітарної допомоги, а й відновлення та створення сприятливих умов для організації дозвілля та розвитку дітей і молоді територіальної громади; учнів, вчителів, батьків, з деокупованих територій, які потребують допомоги психолога та всебічного розвитку, емоційної стабілізації та релаксу, психологічного розвантаження та індивідуальної роботи.

За час реалізації проєктів було виявлено низку певних труднощів, які є найбільшими перешкодами, що можуть впливати на якість виконання проєктних пропозицій: можливі зміни гуманітарних потреб з часом, особливо в умовах продовження військового конфлікту; важкість визначення і точної оцінки впливу проєктів на постраждалих; необхідність додаткового розвитку навичок та підтримки наших ініціативних груп у професійному зростанні.

Досвід впровадження конкурсів міні-грантів показав, що тематика проєктів, пропонованих на конкурс дуже чутливо реагує на зміну ситуації в регіоні. Так, влітку 2022 року значна частина проєктів передбачала активності, пов'язані з евакуацією населення з прифронтових територій та надання екстреної допомоги вимушеним переселенцям або людям, що залишалися в небезпечних регіонах. Це, по суті відображало не лише ситуацію на фронті, а й суспільний запит на конкретні соціальні послуги. Конкурс, який проводиться на Харківщині восени-взимку 2023 року вже показує запит на послуги пов'язані з нормалізацією життя людей у деокупованих громадах. Здебільшого це проєкти на відновлення інфраструктури, забезпечення дозвілля дітей у громадах, відновлення закладів культури, охорони здоров'я тощо.

Висновки. Важливими для підвищення ефективності соціально-проєктної діяльності вважаємо: необхідність надання можливості ініціативним групам пробувати нові ідеї та експериментувати з новими методами роботи;

поширення можливості для обміну досвідом та знаннями між ініціативними групами з метою обміну досвідом та впровадження найкращих практик; пріоритетність у виділенні більшої кількості грантів, що сприятимуть підвищенню стійкості та економічному зростанню в довгостроковій перспективі; здійснення аналізу інновацій та потенційних ризиків перед виділенням грантів для максимального успіху проєктів та забезпечення їх стійкості.

Аналіз та узагальнення результатів діяльності в межах реалізації субгрантової підтримки дозволили визначити розширення можливостей у таких напрямках: збільшення довіри та партнерства (підвищився наш авторитет як надійного партнера для інших благодійних організацій, донорів та місцевих влад, що призвело до активізації соціального партнерства та спільної роботи для досягнення спільних цілей); підвищення впливу та діапазону дії (розширення географії та охоплення наших проєктів та діапазону послуг, які ми надаємо постраждалим); розвиток професійної компетентності та знань фахівців команди проєкту (робота у напрямку підтримки постраждалих від війни сприяла розвитку відповідної компетентності та знань нашої команди, підвищення рівня навичок та отримання нового досвіду у веденні гуманітарних програм, управлінні проєктами та моніторингу та оцінці їхнього впливу); зміцнення репутації організації (завдяки реалізації грантових пропозицій зміцнилася репутація НУО в гуманітарному секторі, що та забезпечило більшу впевненість в успішній реалізації наших проєктів та програм); посилення внутрішнього капіталу організації (розширення можливостей дозволило визначити напрями розвитку організації, вдосконалення внутрішніх систем та процесів, залучити нових фахівців, забезпечити розвиток внутрішніх ресурсів); сприяння сталому розвитку спільнот (активна діяльність у напрямі підтримки постраждалих від наслідків воєнних дій сприяла сталому розвитку спільнот, яких ми підтримували шляхом надання субгрантів та підвищення їхньої стійкості та спроможності до саморозвитку).

Список літератури.

1. Азарова Т. В., Абрамов Л. К. Технологія оцінки соціальних програм та проектів. Кіровоград : ІСКМ, 2007. 100 с.
2. Безпалько О. В. Соціальне проектування: навч. посіб. Київ : Київськ. Ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. 128 с.
3. Данілова А. П. Соціальний проект як засіб формування та розвитку ініціативності учнівської молоді. Інститут проблем освіти Національної академії педагогічних наук України. Київ. 2013. Вип. 17(1). С. 237-245.
4. Іонова І. М. Проектна діяльність у роботі спеціалізованих соціальних служб. *Педагогічні науки*. 2016. Випуск LXXIV. Том 2. . 127 – 131.
5. Нагорна Г. О. Соціальне проектування: історія становлення та розвитку. *Молодий вчений*. 2016. № 5 (32). С. 451 – 454.
6. Повномасштабна війна стала справжнім стрес-тестом для усіх 56-ти громад Харківської області. *Громадський простір* URL:<https://www.prostir.ua/category/grants/> (дата звернення: 10.10.2023).
7. Пометун О. І. Молодь обирає дію: Соціальне проектування – новий підхід до виховання молоді. *Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати*: Практико зорієнтований збірник. Київ: Департамент, 2003. С. 327 – 333.
8. Пономаренко О. В. Інструменти управління ризиками соціальних проектів. *Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ДРІДУ НАДУ при Президентіві України*. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2008. Вип. 4 (34). С.160–166.
9. Тарасюк Г.М. Управління проектами: навч. посібник. Київ: Каравела, 2009. 320 с.
10. Україна. ОСНА. URL: <https://www.unocha.org/ukraine> (дата звернення: 10.10.2023).
11. Шкуро В.П. Підвищення якості реалізації соціальних проектів. *Збірник наукових праць. Психологічні науки*. Т. 2. Вип. 9. 2016. С. 265-269.

Олефіренко В.А.

здобувачка освіти за освітньо-професійною програмою «Соціальна робота»
Відокремленого структурного підрозділу «Роменський фаховий коледж
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»

ЗАПОБІГАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА ВІКОВОЮ ОЗНАКОЮ

Дискримінація за віковою ознакою – це ситуація, за якої особа або група осіб за ознакою віку зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами та свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій законом.

Дискримінація за віковою ознакою, або ейджизм (від англ. ageism), виявляється у стереотипах, упередженні та негативному ставленні до людей похилого віку або молодих людей. Ейджизм є серйозною соціальною проблемою, яка порушує права людини, погіршує якість життя та спричиняє соціальну відчуженість [3].

Проблема ейджизму щодо старшого покоління набула актуальності в сучасному світі. Не є винятком і Україну, де пенсіонери становлять значну частку населення.

У сучасному суспільстві вкоренилися упередження та стереотипи, пов'язані зі старістю та старінням, які впливають не лише на літніх людей, а й на культуру суспільства в цілому.

Отже, нині потрібно активно працювати над створенням позитивного уявлення про людей похилого віку. Соціальна політика держави щодо цієї категорії населення відображає рівень розвитку суспільства, його культуру та потенціал подальшого росту. Пенсіонери мають значний досвід та професійну підготовку, їхні знання та активність можуть приносити користь, і вони не повинні бути виключені з активного життя суспільства.

Ця ситуація вимагає глибокого дослідження, щоб знайти способи подолання негативних стереотипів щодо старших громадян. За словами Гете, молодість є недоліком, який швидко мине. Тому важливо як сучасна молодь будує взаємовідносини з представниками старшого покоління, оскільки це вплине на їхнє майбутнє ставлення до них самих, коли вони самі вийдуть на пенсію [1, с. 41].

З поняттям «ейджизм» тісно пов'язане поняття «адультизм» (від англ. adultism – психологічний тиск дорослих на дітей).

Адультизм – це перший вид дискримінації, якого майже кожна людина зазнає ще з раннього дитинства. Адультизм полягає у недооцінці, обмеженні або зневажливому ставленні до дітей та підлітків. Адультизм виявляється у різних сферах суспільного життя, таких як освіта, сім'я, правосуддя, медицина,

політика тощо. Адультизм порушує права дитини, гальмує її розвиток та самореалізацію, поглиблює соціальну нерівність та конфліктність [4, с. 30].

Запобігання ейджизму – це складний процес, і важливо враховувати його багатоплановий характер. Це завдання, яке вимагає зусиль всіх суспільних груп і рівнів усвідомлення та дії.

Важливими умовами подолання проблеми дискримінації за віковою ознакою є такі:

1. Визнання того, що вік – це лише одна з багатьох характеристик людини, яка не визначає її цінності та потенціалу.
2. Зміна стереотипів та викорінення упереджень щодо людей різного віку.
3. Забезпечення рівних можливостей для людей різного віку в усіх сферах життя.

Серед основних шляхів запобігання ейджизму можна запропонувати такі:

1. Впровадження освітніх програм, спрямованих на підвищення обізнаності про дискримінацію за віковою ознакою.
2. Проведення інформаційних кампаній із боротьби проти ейджизму та пропаганди інклюзивності, зокрема, спрямованих на створення позитивних образів людей різного віку в медіа та суспільстві.
3. Заборона дискримінації за віковою ознакою на законодавчому рівні.
4. Забезпечення рівного доступу до освіти, зайнятості та інших соціальних послуг для людей різного віку.
5. Створення умов для активної участі у громадському та суспільному житті представників різних вікових груп [2].

Отже, шляхи подолання ейджизму полягають у зміні суспільної свідомості, просвітницькій роботі, законодавчому захисті та підтримці осіб, які стикаються з ейджизмом. Необхідно формувати культуру поваги та толерантності до людей різного віку, враховуючи їхні потреби, інтереси та можливості.

Дискримінація за віковою ознакою є серйозною проблемою, яка може мати негативні наслідки для людей різного віку. Запобігання дискримінації за віковою ознакою є важливим завданням для суспільства, яке прагне до рівності та справедливості.

Список використаних джерел:

1. Біскуп В. С. Ейджизм як соціальна проблема та шляхи її подолання. *Вісник Черкаського університету*. Серія «Педагогічні науки». № 121. Черкаси, 2008. С. 37-42. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/8030>
2. Печериця Н. М. Модель соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2019. № 12. Т. 1. С. 127-132. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2019/12/part_1/12-1_2019.pdf
3. Пономарьова Г. Ф. Ейджизм як проблема формування духовно-моральних ціннісних орієнтацій у студентської молоді. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2019. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. № 69. С. 198–202. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/28095>
4. Фарун Х., Сковрон Е., Цімерман Н.-Е. Динаміка різноманіття: як реалізувати потенціал різноманіття під час тренінгу : Посібник для фасилітаторів у сфері освіти активної громадськості. Берлін : Спілка MitOst e.V. 2021. 80 с. URL: <https://www.mitost.org/wp-content/uploads/2021/05/Diversity-Dynamics-UA.pdf>

Павлишинець А.М.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор В.В. Костіна

Анотація. У статті проаналізовано наукову літературу та обґрунтовано актуальність вимірювання рівня професійної готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до формування соціальної відповідальності у дітей молодшого

шкільного віку в закладах загальної середньої освіти, визначено рівні, критерії, показники та підібрано інструментарій для її вимірювання у майбутніх фахівців.

***Ключові слова:** майбутні фахівці соціальної галузі, формування соціальної відповідальності, діти молодшого шкільного віку, заклади загальної середньої освіти, рівень професійної готовності, критерії та показники готовності.*

Pavlyshinets A.M. PRACTICAL ASPECTS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIAL FIELD FOR THE FORMATION OF SOCIAL RESPONSIBILITY IN YOUNGER SCHOOLCHILDREN IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article analyzes the scientific literature and substantiates the relevance of measuring the level of professional readiness of future specialists in the social field for the formation of social responsibility in younger schoolchildren in general secondary education institutions, defines levels, criteria, indicators and selects tools for its measurement in future specialists.

***Keywords:** future specialists in the social field, formation of social responsibility, younger schoolchildren, institutions of general secondary education, level of professional readiness, criteria and indicators of readiness.*

Постановка проблеми. Економічне та соціально-політичне становище і розвиток держави залежать від багатьох чинників, серед яких важливою є якість надання освітніх послуг, зокрема в закладах вищої освіти, бо саме молоді фахівці — це ті, хто будуть відповідати за якість надання послуг в країні в майбутньому та конкурувати у світовому рейтингу серед інших країн. Якість освіти фахівців соціальної галузі, зокрема соціальних педагогів, має особливе значення адже це саме ті фахівці, які приймають участь у формуванні майбутнього суспільства країни. Як вказано в листі Міністерства освіти до керівників закладів загальної середньої освіти, кількість звернень до працівників психологічної служби щодо протидії булінгу (цькуванню) у

зкладах освіти за 2022-2023 н.р. становить 79 392 звернення (33,26 % звернень батьків, 30,12 % – педагогічних працівників, 30,75 % – здобувачів освіти та 5,87 % звернень інших осіб) [6, с.23]. Згідно з результатами досліджень Охріменко та Т. Іванової, «це лише один з багатьох показників, які доводять важливість саме виховання соціальної відповідальності, як соціального явища, що передбачає собою добровільне та свідоме виконання, використання і дотримання суб'єктами суспільних відносин, приписів, соціальних норм, а у випадку їхнього порушення – застосування до порушника заходів впливу, передбачених цими нормами» [14, с. 10].

Як доводять численні дослідження науковців[1, с.678; 15, с.17; 9], молодший шкільний вік є одним з найважливіших періодів становлення людини. Основи формування особистості мають закладатися на початкових етапах її становлення, тобто в початковій школі, тому важливою є формування практичної готовності соціальних педагогів до виховання соціальної відповідальності молодших школярів в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО). Враховуючи вищезазначене, одним із важливих аспектів професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі у сучасних умовах є їхня практична підготовка до формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в закладах загальної середньої освіти.

Аналіз досліджень. Аналіз сучасних наукових досліджень з проблеми практичної підготовки фахівців соціальної галузі до виховання соціальної відповідальності молодших школярів в закладах загальної середньої освіти засвідчив, що вивчено такі її аспекти: підготовка майбутніх соціальних педагогів до формування готовності молодших школярів до самостійного життя (Т. Грибоєдова [4]); підготовка майбутніх соціальних педагогів до взаємодії сім'ї та школи в роботі з обдарованими дітьми молодшого шкільного віку в освітній теорії й практиці (О. Ветрова [3]); підготовка майбутнього вчителя до формування соціальної успішності молодшого школяра (О. Митник [12]); структура фахової готовності майбутніх педагогів до використання засобів естетотерапії у соціальному вихованні молодших школярів (Ю. Степура [7]) та

інші. Проте проблема визначення рівня професійної готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку у ЗЗСО не є в повній мірі дослідженою та потребує наукового розгляду.

Метою статті є відбір та обґрунтування діагностичного інструментарію для вимірювання рівня професійної готовності майбутніх соціальних працівників до формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в ЗЗСО, а також опис його використання під час експериментального дослідження.

Основний виклад матеріалу. Формування соціально-свідомого та відповідального суспільства є запорукою розвитку держави в усіх сферах та є єдиним шляхом подолання негативних явищ, які на сьогодні в нашій державі існують (корупція, насильство, сирітство тощо) і змінювати все потрібно на початку формування особистості.

О.Олесюк професійну готовність розглядає як інтегративну складову характеристику особистості, що визначається як системна сукупність професійних якостей, необхідних і достатніх для успішної самостійної професійної діяльності, а готовність до виконання професійних соціально-педагогічних функцій — показником педагогічної культури, загальної соціальної організації людини, що суттєво впливає на її професійне самопочуття, моральне обличчя, рівень педагогічної майстерності, її професійну компетентність і надійність, яка визначається як риса особистості, регулятор професійної поведінки, умова результативної діяльності, та спонукає громадсько-педагогічну активність випускника, прагнення виробити добросовісне ставлення до громадянського обов'язку, до обраного фаху[13].

Спираючись на ідеї науковців [2, 5, 8, 10, 14, 16, 17], розглядаємо поняття «формування соціальної відповідальності» як процес виховання в особистості соціальної свідомості – настановлень на добровільне та свідоме виконання, використання і дотримання суспільних норм та вимог, які суспільство ставить перед особистістю, а також розвиток здатності до усвідомлення соціально

позитивних норм та цінностей та відображає об'єктивний, історично-конкретний характер взаємин між особистістю, групою та суспільством з точки зору свідомого дотримання пред'явлених до них взаємних вимог.

Відповідно до аналізу визначень вище зазначених понять, можна визначити поняття «готовність майбутніх соціальних працівників до формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в ЗЗСО» як інтегративну складову характеристику особистості, що визначається сукупністю професійних якостей, необхідних і достатніх для виховання в молодшого школяра соціальної свідомості, а також загальною соціальною організацією особистості як вихователя дітей молодшого шкільного віку, що вмотивована до формування соціальної відповідальності і прагне до розвитку власних здібностей, знать та якостей задля підвищення ефективності здійснення роботи в зазначеному напрямі.

Аналіз соціально-педагогічної літератури [1, 4, 8, 9, 10] дозволив визначити основні вимоги до соціального працівника, який здійснює формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в ЗЗСО: вміти надавати допомогу та створювати умови для саморозвитку і самовиховання, визначати перспективи розвитку дитини в процесі соціалізації; організовувати взаємодію сім'ї та школи в роботі з дітьми молодшого шкільного віку з метою створення соціально-педагогічного сприятливого виховного середовища її формування; бути творчим для того щоб вміти організувати цікаві та дієві заходи з виховання молодшого школяра; вміти організовувати для учасників виховного процесу «ситуацій успіху»; уміти будувати відносини з дітьми та іншими учасниками виховного процесу; бути відкритим та зацікавленим у розвитку та використанню інноваційних методик; розуміти і враховувати вікові та індивідуальні особливості та психологію дитини тощо.

Аналіз змісту навчального плану та дисциплін професійної підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності «Соціальна робота» у ХНПУ імені Г.С. Сковороди дав можливість визначити, що спеціальної дисципліни з підготовки майбутніх соціальних педагогів до формування соціальної

відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в закладах загальної середньої освіти немає, хоча окремі питання, що дозволяють сформувати загальне уявлення про суть соціальної роботи з формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку у ЗЗСО, майбутні фахівці соціальної галузі опановують під час вивчення таких навчальних дисциплін, як: «Педагогіка», «Соціальна педагогіка», «Основи соціалізації особистості», «Історія та теорія соціального виховання», «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти з практикумом», «Теорія та методика соціальної роботи з сім'єю», «Технології соціальної роботи», «Педагогіка інтелектуально-ігрової діяльності».

Спираючись на ідеї науковців [3, 4, 11, 12, 13] та практичні напрацювання фахівців соціальної галузі, для підвищення рівня професійної компетентності та забезпечення практичної готовності здобувачів вищої освіти спеціальності «Соціальна робота», нами було розроблено комплекс засобів їхньої підготовки до формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в ЗЗСО.

Аналіз та узагальнення наукової літератури з проблеми практичної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери [1, 2, 4, 12, 13] дозволив підібрати сукупність критеріїв та показників, а також діагностичні методики для їхнього вимірювання з метою визначення рівня сформованості у здобувачів вищої освіти готовності до формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в ЗЗСО, що представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Інструментарій для вимірювання рівня професійної готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в закладах загальної середньої освіти

Критерії дослідження	Показники дослідження	Методики
Когнітивний	Усвідомленість знань здобувачів вищої освіти спеціальності «соціальна робота» про	Тест: «Теорія виховання» [5, с.25-33]; Тест: «Школознавство»[5, с.33-

	виховання соціальної відповідальності дітей, учнів ЗЗСО.	53]; Авторська анкета «Що таке соціальна відповідальність».
Мотиваційно - особистісний	Сформованість мотивів до майбутньої професійної діяльності; інтерес та прагнення до діяльності з формування соціальної відповідальності з дітьми молодшого шкільного віку в ЗЗСО.	Бесіда зі здобувачами вищої освіти спеціальності «соціальна робота» на тему «Моя мотивація до формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в ЗЗСО» за розробленим нами планом; Методика для діагностики навчальної мотивації студентів (Реан, Якунін) [6]; Методика вивчення мотивації навчання у вузі (Т. Ільїна)[7].
Діяльнісний	Вміння здійснювати формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в ЗЗСО; вміння обирати найбільш доречні форми і методи формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в ЗЗСО; здатність до творчої організації діяльності з розв'язання проблем, що виникають у ході формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в ЗЗСО.	Педагогічне спостереження за виконанням здобувачами вищої освіти спеціальності «Соціальна робота» творчих завдань (кейсів) з формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в ЗЗСО, аналіз результатів виконання творчих завдань.

У таблиці 2 визначено три рівні розвитку у майбутніх фахівців соціальної галузі показників готовності до формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в ЗЗСО.

Таблиця 2

Рівні готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в закладах загальної середньої освіти

Рівень готовност і	Критерії готовності до формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в закладах загальної середньої освіти		
	Когнітивний	Мотиваційно-особистісний	Діяльнісний
Високий	У майбутніх фахівців соціальної галузі сформовано глибоку усвідомленість знань про формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в ЗЗСО (на рівні розуміння)	У майбутніх фахівців соціальної галузі сформовані професійні інтереси та мотиви до формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку та прагнення соціальної реалізації відповідної професійної діяльності у ЗЗСО.	У майбутніх фахівців соціальної галузі розвинені вміння здійснювати роботу з формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в ЗЗСО, а також здібності до творчого вирішення проблем, що виникають у ході організації професійної діяльності в означеному напрямі.
Середній	У майбутніх фахівців соціальної галузі сформовано достатній рівень знань про формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в ЗЗСО, але недостатньо розвинена усвідомленість його значення у професійній діяльності.	Майбутні фахівці соціальної галузі готові до формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в ЗЗСО тільки в типових стандартних ситуаціях, бракує розвитку інтересу та мотивації до реалізації відповідної	Майбутні фахівці соціальної галузі демонструють здатність до організації та планування, розв'язання проблем, що виникають у ході роботи, проте не виявляють активність у пошуку нових форм та засобів роботи щодо формування соціальної відповідальності у дітей молодшого

		професійної діяльності у ЗЗСО.	шкільного віку в ЗЗСО.
Низький	У майбутніх фахівців соціальної галузі сформовано часткові та несистемні знання щодо формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в ЗЗСО.	Майбутні фахівці соціальної галузі не готові до здійснення діяльності з формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в ЗЗСО, відсутній інтерес та мотивація до реалізації відповідної професійної діяльності у ЗЗСО.	Майбутні фахівці соціальної галузі демонструють нездатність до організації формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в ЗЗСО, не виявляють активність у пошуку будь-яких форм та засобів роботи щодо формування соціальної відповідальності у дітей, потребують допомоги у вирішенні типових стандартних завдань.

Висновки: Нами було з'ясовано, що для вимірювання рівня професійної готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в закладах загальної середньої освіти необхідним є визначення таких критеріїв та показників: когнітивний (рівень сформованості знань здобувачів про соціальну відповідальність, роботу щодо її формування у молодших школярів); мотиваційно-особистісний та діяльнісний (рівень мотивації та компетентність щодо формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в ЗЗСО); а також використання діагностичного інструментарію (Тести «Теорія виховання» та «Школознавство», тест для діагностики навчальної мотивації студентів Реана та Якуніної, тест вивчення мотивації навчання у вузі Т. Ільїної, творчі завдання). Розроблений комплекс засобів дозволить виміряти рівень професійної готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до

формування соціальної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку в закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Бех І.Д. Виховання особистості Київ : Либідь, 2008. 838 с.
2. Богданова І.М. Соціальна педагогіка: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 343 с.
3. Ветрова О. Проблема підготовки майбутніх соціальних педагогів до взаємодії сім'ї та школи в роботі з обдарованими дітьми молодшого шкільного віку в освітній теорії й практиці. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Т. 2, № 71. С. 57–63. URL: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.71-2.10> (дата звернення: 04.10.2023).
4. Грибоедова Т.О. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до формування готовності молодших школярів до самостійного життя. *Young Scientist*. 2017. Т. 10.1, № 50.1. С. 97–100. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/10.1/25.pdf> (дата звернення: 04.10.2023).
5. Грищук В. К. Соціальна відповідальність: навчальний посібник. Львів: Вид-во ЛДУВС, 2012. 152 с.
6. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 02.08.2022 № 1/8794-22. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <http://surl.li/elner.pdf> (дата звернення: 29.09.2023).
7. Збірник тестових завдань з педагогічних фахових дисциплін для самостійної роботи здобувачів вищої освіти / І. М. Шимко та ін. КДПУ, 2021. URL: <https://doi.org/10.31812/123456789/4308> (дата звернення: 11.10.2023).
8. Козирев М. П. Соціальна педагогіка: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2020. 352 с.
9. Кочерга О. В. Молодший шкільний вік. *Енциклопедія Сучасної України* : енциклопедія [електронна версія] / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. Т. 21. URL: <https://esu.com.ua/article-69054> (дата перегляду: 30.01.2023)
10. Малько А. О. Основи соціальної педагогіки. *Соціальна педагогіка*: конспект лекцій: Частина 1. Харків : ХДАК, 1998. 56 с.
11. Методика вивчення мотивації навчання у вузі (за Т. Ільїною) *Психологічні методики та тести*. URL: https://www.eztests.xyz/tests/personality_ilyina/ (дата звернення: 12.10.2023).
12. Митник О. Підготовка майбутнього вчителя до формування соціальної успішності молодшого школяра. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2019. Т.17, №31. С.116–121. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/30865> (дата звернення: 05.10.2023).
13. Олесюк Н. Професійна готовність соціального педагога як важлива складова його професійної компетентності. *Професійна освіта*. 2007. Т. 1, № 4.
14. Охріменко О.О., Іванова Т.В. Соціальна відповідальність: навч. посіб. Київ :

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». 2015. 180 с.

15. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ, 2018. 40 с.
16. Сокаль В. А. Курс лекцій з навчальної дисципліни «Соціальна педагогіка» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою «Психологія» Рівне : НУВГП, 2020. 189 с. URL: <http://surl.li/fysaf> (дата звернення: 31.03.2023).
17. Шепелева Н. В. Методика діагностики рівнів соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку. 2018 URL: <https://vseosvita.ua/library/metodika-dagnostiki-rivniv-socialnoi-kompetentnosti-ditej-starsogo-doskilnogo-viku-64716.html> (дата звернення: 26.01.2023).

Печериця Н.М.

кандидат педагогічних наук,

викладач кафедри соціальної роботи

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

Анголенко В.В.

кандидат педагогічних наук,

викладач кафедри соціальної роботи

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується тим, що інформаційні технології відіграють все більш важливу роль у житті кожного члена нашого соціуму. Досить стрімкий розвиток та постійне використання інформаційних технологій, а також вільний доступ до продуктів інтелектуальної власності порушує питання академічної доброчесності у вищій освіті.

Забезпечення академічної доброчесності у сфері науки та освіти регулюється Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту» та інших нормативно-правових документів. Згідно статті 42 Закону України «Про освіту» поняття академічна доброчесність розкривається, як «сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися

учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [1].

Питання академічної доброчесності в Україні досліджували: А. Артюхова, І. Варава, В. Василенко, А. Дорожко, Г. Ульянова, А. Колесніков, І. Костінова, Н. Коляда, Р. Мельник, А. Недипіч, Є. Недогібченко, Д. Сопова, Т. Фінікова та інші.

Сучасні інформаційно-комунікативні технології зробили доступ до інформації та до отримання знань набагато швидшим та простішим, але у свою чергу це може призвести використання академічного плагіату, самоплагіату або інших форм академічної недоброчесності у вищій освіті. Необмежений доступ до продуктів інтелектуальної власності може спонукати здобувачів освіти до використання готових робіт з Інтернет мережі або привласнення чужих наукових ідей без належного цитування.

Академічна недоброчесність може мати негативний вплив на якість освіти та професійну підготовку майбутніх фахівців. Заклад вищої освіти відіграє надзвичайно важливу роль у дотриманні принципів академічної доброчесності серед майбутньої еліти країни. Саме таких принципів дотримуються у Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради у процесі підготовки здобувачів вищої освіти, зокрема і майбутніх фахівців соціальної сфери.

Розглянемо особливості формування академічної доброчесності у майбутніх фахівців соціальної сфери на базі досвіду Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Важливо, щоб кожен заклад вищої освіти мав власно розроблене положення щодо академічної доброчесності. Наприклад, у Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради це Кодекс академічної доброчесності академії, розроблений на основі досвіду і зразків кращих закладів вищої освіти України, українського законодавства та досвіду дотримання академічної доброчесності різних закладів вищої освіти

світу. Метою Кодексу є визначення принципів і встановлення норм академічної доброчесності; формування сприятливого академічного середовища, отримання вагомих наукових результатів, що містять об'єктивну новизну, встановлення взаємодовіри і взаємоповаги між всіма членами колективу, адміністрацією та особами, що навчаються; підвищення, престижу закладу [2].

Також заклад вищої освіти може сприяти дотриманню принципів академічної доброчесності серед майбутніх фахівців, впроваджуючи освітні кампанії з підвищення обізнаності про академічну доброчесність. Одним із напрямів роботи, який трансформує академічну доброчесність у закладі вищої освіти у ході підготовки фахівців соціальної сфери є участь науково-педагогічних, наукових працівників закладу вищої освіти так і здобувачів освіти у різноманітних проєктах, конкурсах, тренінгах, проходження онлайн-курсів на платформах EdEra, Prometheus, EdWay, EdCamp та інших. Ще одним важливим кроком є освіта здобувачів вищої освіти академічному письму, академічній культурі, дотриманню принципів академічної доброчесності, науковій відповідальності. Наприклад, включення до навчальних планів освітніх таких компонентів, як «Академічне письмо», «Академічна доброчесність та професійна етика», «Культура доброчесності», «Авторське право у науковій діяльності», «Основи академічної доброчесності» тощо.

Важливо залучаючи органи студентського самоврядування проводити різноманітні заходи в реальному та віртуальному середовищі з метою формування та поширення принципів академічної доброчесності, відкритості та прозорості, справедливості, поваги та персональної відповідальності. Також необхідно проводити різноманітні конкурси серед здобувачів вищої освіти, що будуть спрямовані на обмін досвідом та популяризацію впровадження принципів академічної доброчесності. А також впровадження ефективних систем виявлення академічної не доброчесності та запровадження чітких і послідовних наслідків за академічну недоброчесність, Тобто, здійснювати контроль через сервіси для перевірки текстів на ознаки плагіату. Наприклад, рекомендованим Міністерством освіти і науки України та найбільш доступним

є сервіс під назвою Unichес, Plagiarism Detector, Copywritelу, Plag, Copyscаpe та інші. Вживати відповідних заходів за порушення норм академічної доброчесності на розсуд закладу вищої освіти.

Отже, у процесі фахової підготовки здобувачів освіти, зокрема і фахівців соціальної сфери важливо створити освітнє середовище, в якому здобувачі усвідомлять цінність академічної чесноти та будуть прагнути розвивати навички академічного письма та цитування. Для ефективного формування серед здобувачів вищої освіти академічної доброчесності вищої освіти на постійній основі реалізувати власну політику забезпечення доброчесності шляхом розробки кодексів академічної доброчесності, здійснювати постійну просвітницьку діяльність в середовищі вищої освіти, підвищувати кваліфікацію науково-педагогічних та наукових працівників закладу вищої освіти у різноманітних проєктах, тренінгах, проходження онлайн-курсів, включати до навчальних планів освітніх таких компонентів з основ академічної доброчесності, залучаючи органи студентського самоврядування проводити різноманітні заходи в реальному та віртуальному середовищі, що сприятимуть закріпленню принципів доброчесності, забезпечити проведення різноманітних наукових проєктів, конкурсів серед здобувачів вищої освіти з академічної культури, здійснювати контроль через сервіси для перевірки текстів на ознаки плагіату та вживати відповідних заходів за порушення норм академічної доброчесності у закладі вищої освіти тощо. Дотримання цих принципів у підготовці здобувачів освіти забезпечить компетентну, чесну та відповідальну майбутню еліту нашої країни.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Кодекс академічної доброчесності [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/kodeks_acad.pdf

Плахотний С.С.
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЧЕРЕЗ СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ТА ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У статті обґрунтовано необхідність підготовки фахівців соціальної галузі до ефективного соціального виховання підлітків з використанням соціальних мереж та засобів масової інформації. Розглянуто суть та основні напрями соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків через соціальні мережі та засоби масової інформації. Виокремлено компоненти готовності майбутніх соціальних педагогів та працівників до професійної діяльності в досліджуваному напрямі.

***Ключові слова:** соціальне виховання, підготовка фахівців соціальної галузі, підлітки, соціальні мережі, засоби масової інформації.*

The article substantiates the need to train specialists in the social field for effective social education of adolescents using social networks and mass media. The essence and main directions of social and pedagogical activities on the social education of adolescents through social networks and mass media are considered. The components of future social teachers and workers' readiness for professional activity in the researched area are also highlighted.

***Keywords:** social education, training of specialists in the social field, adolescents, social networks, mass media.*

Постановка проблеми. Зростання впливу соціальних мереж та засобів масової інформації на підлітків, що спостерігається останнім часом в Україні та світі, потребує цілеспрямованої підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі – соціальних педагогів та соціальних працівників до використання цих

каналів комунікації з метою соціального виховання зростаючого покоління, зокрема, учнів підліткового віку, адже популярність соціальних мереж у спілкуванні підлітків постійно зростає.

Так, зокрема, статистичні дані свідчать про те, що молодь значною мірою використовує соціальні мережі та масові засоби інформації для спілкування, отримання інформації та впливу на своє оточення. Однак, цей вплив може мати як позитивний, так і негативний характер. Споживання контенту, який пропонується в соціальних мережах та засобах масової інформації, може суттєво вплинути на формування ціннісних орієнтацій, ставлення до соціальних проблем, а також сприяти виробленню у підлітків різних навичок та компетенцій. Наприклад, використання інтернет та соціальних мереж може сприяти розвитку інформаційної грамотності та комунікативних навичок й, водночас, може стати джерелом негативного впливу, такого як віртуальний булінг, споживання шкідливого контенту або втрата особистої приватності.

Фахівців соціальної галузі мають бути готовими до впливу означених нових реалій на життя підлітків та вміти спрямовувати цей вплив у позитивне русло: важливо навчити підлітків критично оцінювати інформацію, яку вони знаходять в мережі, а також використовувати соціальні мережі для особистісного та професійного розвитку. Отже, проблема підготовки соціальних працівників до соціального виховання підлітків через соціальні мережі та засоби масової інформації є актуальною в сучасному світі, де вплив цих засобів на формування молодого покоління стає все більш суттєвим. Серед фахівців у сфері соціальної роботи важливу роль відіграє підготовка до використання сучасних комунікаційних інструментів у вихованні та підтримці підлітків.

Аналіз досліджень. Аналіз наукових джерел вказує на те, що питанню профілактики впливу соціальних мереж та засобів масової інформації на підлітків присвячено роботи таких вчених, як О. Сидоров, М. Гаврилюк, Н. Захарченко, О. Петренко, І. Коваленко, Л. Яковенко та інших дослідників. Вони аналізували вплив інтернету, соціальних мереж та інших засобів масової

інформації на психосоціальний розвиток підлітків, а також висвітлювали можливості використання цих інструментів для соціального виховання.

Проте, проблема підготовки фахівців соціальної галузі до ефективного соціального виховання підлітків через соціальні мережі та засоби масової інформації потребує подальшого дослідження та розвитку. Сучасна молодь активно використовує означені інтернет-ресурси для спілкування, отримання інформації та формування світогляду, і важливо зрозуміти, як соціальні педагоги та працівники можуть найкраще впливати на означені процеси з метою підвищення соціальної компетентності та формування позитивних цінностей серед підлітків.

Метою даної статті є визначення суті та особливостей підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до соціального виховання підлітків через соціальні мережі та засоби масової інформації.

Виклад основного матеріалу. Наукові дослідження [1; 2; 3] підтверджують, що вплив соціальних мереж та засобів масової інформації на підлітків є важливим фактором у формуванні їхньої поведінки та світогляду. Основними чинниками, що впливають на підлітків через ці канали, є середовищний, особистісно-психологічний та соціальний. У більшості випадків підлітки використовують соціальні мережі для того, щоб виразити свою індивідуальність, вони прагнуть виділитися у середовищі однолітків та знайти своє місце в соціальному оточенні. Соціальні мережі також часто позитивно рекламуються в суспільстві, що сприяє їхньому використанню. Засоби масової інформації, включаючи телебачення та інтернет, можуть впливати на підлітків шляхом подачі різних інформаційних матеріалів, які формують їхнє ставлення до різних аспектів життя. Соціальні мережі і засоби масової інформації впливають на підлітків, сприяючи формуванню цінностей, світогляду та ставлення до суспільних проблем. З огляду на ці фактори, підготовка соціальних педагогів та працівників до ефективного соціального виховання підлітків через соціальні мережі та засоби масової інформації є надзвичайно

важливою. Майбутні фахівці повинні мати необхідні навички, щоб спрямовувати вплив цих інструментів на молодь у позитивному напрямку.

З урахуванням напрацювань Д.Л. Пугочева, С.Я. Харченка та інших вчених, під соціально-педагогічною діяльністю з соціального виховання підлітків з використанням соціальних мереж та засобів масової інформації вважаємо систему роботи різних суб'єктів – фахівців соціальної галузі, психологів, вчителів різних предметів, керівників творчих гуртків позашкільної освіти, батьків, громадськості щодо використання позитивного потенціалу популярних серед молоді засобів масової комунікації – соціальних мереж та медіа з метою розвитку цілеспрямованої особистості – громадянина, патріота, майбутнього лідера сучасного світу, здатного до творчої позитивно спрямованої соціальної активності. Уважаємо, що основними напрямками соціально-педагогічної діяльності в аспекті соціального виховання підлітків з використанням соціальних мереж та засобів масової інформації мають бути:

1) інформування учнів про медико-соціальні наслідки надмірного використання соціальних мереж та засобів масової інформації, збільшення їхніх знань про можливі ризики та небезпеки цих засобів для підлітків – важливо ознайомлювати підлітків з питаннями приватності, кібербулінгу, інтернет-залежності та іншими ризиками, які можуть виникнути в онлайн-середовищі;

2) формування відповідального ставлення підлітків до активності в соціальних мережах та споживання масової інформації; спонування учнів до критичного мислення та аналізу інформації, яку вони зустрічають в онлайн-середовищі; підкреслення важливості збереження свого цифрового сліду та захисту особистої інформації;

3) навчання підлітків навичкам подолання тиску з боку віртуального середовища, аналізу та критичної оцінки впливу соціальних мереж та масової інформації; розвиток психологічної стійкості та здатності приймати обмірковані рішення в онлайн-світі;

4) розвиток мотиваційної сфери підлітків, формування стійкої системи цінностей та прагнення до позитивних цілей через соціальне виховання в

онлайн-середовищі: важливо надихати учнів до розвитку власних талантів та інтересів, а також до позитивних соціальних змін;

5) організація змістовного дозвілля підлітків та створення альтернатив проведенню великої кількості часу в соціальних мережах та перед екранами; залучення підлітків до активної творчої, розвивальної діяльності, яка може замінити шкідливу звичку засиджуватись в мережах; пропагування участі у різноманітних гуртках, спортивних секціях, а також залучення до діяльності дитячих громадських організацій, які сприяють позитивному розвитку особистості;

6) консультаційно-просвітницька робота з батьками, спрямована на надання порад, розширення знань та навичок щодо виховання підлітків у світі соціальних мереж та масової інформації, при цьому важливо підкреслювати важливість активної взаємодії з дітьми в цифровому світі, розуміння їхніх потреб та переживань;

7) створення підборки короткометражних навчальних відео, телефільмів, пізнавальних розвивальних ігор та іншого виховного контенту з подальшим обговоренням під час позаурочної роботи; створення й розповсюдження соціальної реклами через медіа, що сприяє реалізації позитивного соціально-виховного впливу на дітей та молодь;

8) використання соціальних мереж та засобів масової інформації, телеграм та ютуб-каналів, фейсбук для широкого висвітлення соціально орієнтованих заходів й просування соціально спрямованих проєктів, пропаганди волонтерської діяльності та важливих соціальних ініціатив; створення й ведення блогів соціально-психологічної підтримки, розвитку лідерських якостей сучасної молоді, попередження негативних якостей в молодіжному середовищі, формування престижу здорового способу життя, відповідальної поведінки та промоції соціальної активності молоді;

9) розвиток доцільної соціальної активності підлітків, їх залучення до різноманітних творчих соціально спрямованих заходів, з подальшим висвітленням цієї інформації в соціальних мережах смими учнями, їх

стимулювання розміщувати дописи з актуальної проблематики в шкільних засобах масової інформації, стінгазетах, створювати соціальні ролики і плакати, розміщувати їх у соціальних мережах для привернення уваги до вирішення актуальних суспільних проблем.

Все це потребує реалізації цілісної системи соціально-виховної роботи в закладах освіти, в тому числі з профілактики залежності від надмірного проведення часу у віртуальному середовищі, поряд з активним використанням потенціалу медіа в соціальному вихованні зростаючого покоління, що передбачає співпрацю педагогів, батьків та інших фахівців в означеному напрямі.

Для досягнення означених завдань, майбутні соціальні педагоги та працівники мають бути готові використовувати відповідні педагогічні технології, мати розширені знання про вплив соціальних мереж та засобів масової інформації на підлітків, а також розуміти особливості їхньої психології в цьому контексті. З метою підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до такої роботи доцільною є введення до програм навчальних дисциплін додаткових тем та тренінгових занять, спрямованих на формування необхідних компетенцій. Згадані завдання, які визначаються у роботі з підлітками через соціальні мережі та засоби масової інформації, можуть бути реалізовані за умов наявності належно підготовлених фахівців та налагодженого співробітництва між різними соціальними структурами. Лише за таких умов можна забезпечити безпеку та позитивний розвиток підлітків в сучасному цифровому світі.

Висновки. Таким чином, підготовка соціальних працівників до здійснення соціального виховання підлітків через соціальні мережі та засоби масової інформації є важливою та актуальним завданням. Готовність фахівця соціальної галузі до такої діяльності являє собою інтегративну якість особистості, що включає: 1) позитивне ставлення й стійку спрямованість майбутніх фахівців на соціальне виховання підлітків з використанням соціальних мереж та медіа, які мають важливий вплив на молодь; 2) оволодіння психолого-педагогічними знаннями і технологіями: фахівці повинні мати

глибокі знання про психологічні та педагогічні аспекти розвитку підлітків, а також розуміти потенціал та особливості використання соціальних мереж у вихованні; 3) досвід роботи та рефлексію: наявність практичного досвіду роботи з підлітками через соціальні мережі є важливою складовою готовності, фахівці повинні постійно аналізувати свою роботу, рефлексувати та вдосконалювати свої методи та підходи. З метою підвищення рівня готовності соціальних педагогів та працівників до соціального виховання підлітків через соціальні мережі та засоби масової інформації доцільною є розробка варіативних навчальних курсів, семінарів та тренінгів. Важливо також створити умови для обміну досвідом та співпраці між фахівцями соціальної галузі, освітніми установами та іншими зацікавленими структурами з метою забезпечення безпеки та позитивного впливу на підлітків у цифровому світі.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до соціального виховання підлітків через соціальні мережі та засоби масової інформації. Розуміння важливості цього аспекту в сучасному світі є критично важливим для ефективної роботи з соціального виховання зростаючого покоління.

Список використаних джерел:

1. Інновації педагогічної освіти в умовах викликів сьогодення : монографія / за ред. С.Я. Харченка. К.: Талком, 2019. 343 с.
2. Пугачов Д.Л. Стежками дитячої віртуальності. *Соціальний педагог*: Всеукраїнська газета для фахівців, 2018. №5 (137). С. 4-12.
3. Захист прав дітей у цифровому віці: виклики та стратегії. Міжнародна організація "UNICEF", 2020. URL: [https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/1/za-initsiativi-mintsifri-pidgotuvali-rekomendatsii-shchodo-zakhistu-ditey-u-tsifrovomu-seredovishchi/COP-Guidelines%20for%20Policy%20Makers_UA_fin%20\(2\).pdf](https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/1/za-initsiativi-mintsifri-pidgotuvali-rekomendatsii-shchodo-zakhistu-ditey-u-tsifrovomu-seredovishchi/COP-Guidelines%20for%20Policy%20Makers_UA_fin%20(2).pdf)

Поліщук В.А.
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
Субтельний М.Б.
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
Янчишин В.Й.
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ ДО РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ЛІТНЬОГО ВІКУ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Анотація. У статті проаналізовано можливостей освітньої програми «Соціальне адміністрування в громаді» за галуззю знань 23 «Соціальна робота», спеціальністю 231 «Соціальна робота» з підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня до соціальної роботи з людьми літнього віку в умовах об'єднаної територіальної громади у контексті орієнтації на глобальні пріоритети соціальної роботи та розкритті практичної площини реалізації цього завдання в освітньому процесі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Ключові слова: соціальна робота, люди літнього віку, освітньо-професійна програма, професійна підготовка, фахівець соціальної сфери, об'єднана територіальна громада, глобальні пріоритети соціальної роботи.

Vira Polishchuk, Mykola Subtelny, Volodymyr Yanchyshyn. TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS OF SOCIO-ECONOMIC PROFESSIONS TO WORK WITH ELDERLY PEOPLE IN THE CONDITIONS OF THE TERRITORIAL COMMUNITY

Abstract. In the article the authors analyze the possibilities of the educational program "Social administration in the community" in the field of knowledge 23

"Social work", specialty 231 "Social work" for training students of higher education of the second (master's) level for social work with elderly people in conditions of the united territorial community in the context of orientation towards global priorities of social work and revealing the practical plane of implementation of this task in the educational process of Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University.

Keywords: *social work, elderly people, educational and professional program, professional training, social sphere specialist, united territorial community, global priorities of social work.*

Актуальність проблеми підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з людьми літнього віку в умовах територіальної громади зумовлюється низкою чинників: децентралізацією влади в Україні, згідно з якою відповідальність за вирішення значної частини соціальних питань, зокрема, соціальної роботи з людьми літнього віку, покладено на територіальні громади; демографічною тенденцією зростання чисельності людей літнього віку; ускладненням життя значної частини людей літнього віку у зв'язку з широкомасштабною війною росії проти України та її народу; зростанням вимог людей літнього віку до умов їх життєдіяльності та способів самореалізації; дефіцитом професійних фахівців соціальної сфери, умотивованих до роботи з людьми літнього віку в умовах об'єднаної територіальної громади.

Мета дослідження полягає в аналізі можливостей освітньої програми «Соціальне адміністрування в громаді» за галуззю знань 23 «Соціальна робота», спеціальністю 231 «Соціальна робота» з підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня до соціальної роботи з людьми літнього віку в умовах об'єднаної територіальної громади у контексті орієнтації на глобальні пріоритети соціальної роботи та розкритті практичної площини реалізації цього завдання в освітньому процесі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Освітня програма «Соціальне адміністрування в громаді» за галуззю знань 23 «Соціальна

робота», спеціальністю 231 «Соціальна робота» передбачає підготовку магістрів з соціальної роботи, керівників закладів надання соціальних послуг у громаді на рівні організацій та установ соціальної сфери та з різними типами соціальних спільнот (територіальними громадами, громадськими та політичними об'єднаннями, виробничими колективами тощо).

Виклад основного матеріалу. Сучасні демографічні тенденції та соціально-економічні реалії в Україні ставлять на порядок денний необхідність і доцільність упровадження інноваційних підходів до здійснення різноаспектної та різновекторної соціальної роботи в умовах об'єднаної територіальної громади з різними категоріями клієнтів, в тому числі й з людьми літнього віку як цільовою групою.

Аналіз наявної ситуації свідчить, що люди літнього віку у умовах широкомасштабної війни РФ проти України та її народу стикаються з цілою низкою психологічних, соціальних, економічних, медичних та соціально-педагогічних проблем, для вирішення яких їм потрібна різнопрофільна підтримка і допомога. У цьому контексті значний інтерес становлять питання удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, здатних здійснювати різновекторну і різноаспектну соціальну роботу (підтримку, допомогу, наснаження, сприяння) з людьми літнього віку в контексті врахування провідних пріоритетів соціальної роботи та стандартів її здійснення (на прикладі освітньо-професійної програми «Соціальне адміністрування в територіальній громаді» спеціальності 231 Соціальна робота).

В умовах зростання тривалості життя людей, ускладнення їхніх запитів щодо гідних умов життя й самореалізації соціальна робота з людьми літнього віку має спрямовуватись на її адміністрування й реалізацію в контексті сучасних пріоритетів і стандартів, вимог, запитів і побажань літніх людей як цільової групи з опорою на результативне використання можливостей і ресурсів щодо формування у них в умовах війни стійкості до життєвих проблем і труднощів та знаходження способів створення сприятливих умов їх

життєдіяльності й самореалізації через активне залучення до системи суспільних відносин.

Суть підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з людьми літнього віку в контексті реалізації сучасних пріоритетів соціальної роботи ми розглядаємо як системний процес, який включає: формування у майбутніх фахівців розуміння й осмислення місії соціальної роботи в сучасних умовах і реалізації її провідних спрямувань у контексті сучасних пріоритетів її здійснення; мотивації до роботи з людьми літнього віку як однієї з пріоритетних категорії клієнтів; забезпечення теоретичної та практичної складової готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до здійснення різноаспектної соціальної роботи відповідно до сучасних пріоритетів і стандартів; формування навичок побудови комплексної стратегії соціальної роботи в територіальній громаді в контексті сучасного трактування її пріоритетів та використання для цього усіх наявних і можливих ресурсів суспільства, територіальних громад і самих клієнтів соціальної роботи громадян.

Процес осмислення і реалізації конкретних технологій здійснення соціальної роботи та підготовки фахівців соціальної сфери в сучасних умовах доцільно здійснювати на основі аналізу провідних міжнародних документів, які визначають пріоритети соціальної роботи на глобальному рівні і міжнародні стандарти її здійснення. Такими провідними міжнародними документами є: «Глобальні пріоритети соціальної роботи і соціального розвитку: зобов'язання щодо дій» (2012 р.), «Роль соціальної роботи у системах соціального захисту: універсальне право на соціальний захист (МФСП, прийнятий (ухвалений 2016 р.) і Глобальні пріоритети соціальної роботи та соціального розвитку на 2020-2030 роки (МФСП, МАШСР (2020р.)), які є проявом своєрідної реакції міжнародної професійної спільноти соціальних працівників на численні соціальні виклики в різних країнах. У документах зазначено, що зусилля політиків, професійної спільноти соціальних працівників мають бути зосереджені на таких ключових сферах: 1) сприяння соціальній та економічній

рівності; 2) сприяння стабільності навколишнього середовища; 3) обстоювання гідності та цінності людей; 4) визнання важливості людських відносин (у т.ч. у трудовій сфері).

Умотивованості майбутніх фахівців з соціальної сфери до роботи з людьми літнього віку в умовах територіальної громади сприяє осмисленню ними сучасного трактування місії соціальної роботи як важливого механізму реалізації соціальної політики щодо створення максимально сприятливих умов життєдіяльності, життєвої реалізації та життєвого забезпечення кожного громадянина країни, в тому числі й людей літнього віку, а також розуміння доцільності опори у процесі вирішення цього питання на сильні сторони суспільства, усіх членів громади і, в тому числі, людей літнього віку.

Теоретична і практична складова підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з людьми літнього віку передбачає ознайомлення майбутніх фахівців з інноваційними підходами щодо обґрунтування провідних перспектив, теорій, концепцій, інноваційних моделей, форм, методів і практик соціальної роботи з різними категоріями клієнтів в умовах територіальної громади, в тому числі з людьми літнього віку.

Наступна складова системного підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери передбачає формування у них умінь та навичок, що лежать в основі здатності до побудови комплексної стратегії планування і реалізації соціальної роботи в контексті сучасного трактування її глобальних пріоритетів та побудови моделей їх реалізації з використання ресурсів і можливостей суспільства та усіх його громадян, включаючи жителів територіальної громади, для створення оптимально сприятливих умов життєдіяльності, життєвого забезпечення і життєвої реалізації людей літнього віку.

Реалізацію теоретичної і практичної складової підготовки майбутніх фахівців до роботи з людьми літнього віку в контексті сучасного трактування її глобальних пріоритетів доцільно здійснювати у: навчальній діяльності – через змістове збагачення навчальних дисциплін матеріалами, що допомагають

майбутнім фахівцям осмислити місію соціальної роботи та її глобальні пріоритети на сучасному етапі розвитку людської цивілізації; практичний компоненті професійної підготовки – через наповнення програм і змісту практичної підготовки майбутніх фахівців, (які проходять організаційно-управлінську та переддипломну практики) цільовими завданнями, орієнтованими на роботу з означеною категорією клієнтів та організацію практик в центрах/відділах соціального обслуговування/надання соціальних послуг в територіальних громадах, соціальних установах, громадських об'єднаннях, що здійснюють різноаспектну соціальну роботу з людьми літнього віку; науково-дослідній – через залучення магістрантів до проведення наукових досліджень та участі в наукових гуртках, студіях, об'єднаннях, що вивчають глобальні пріоритети соціальної роботи: особливості її організації та здійснення в сучасних умовах в територіальній громаді з означеною категорією клієнтів; виховній – через залучення студентів до волонтерської та благодійної діяльності, розробки різноманітних проєктів і програм; самоосвітній – передбачає залучення майбутніх фахівців до неформальної та інформальної освіти.

З метою вирішення окреслених завдань програмна рада освітньо-професійної програми «Соціальне адміністрування в громаді» на основі побажань зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів висловила низку пропозицій щодо змістового збагачення дисциплін циклів фундаментальної, природничо-наукової та професійної і практичної підготовки («Теорія і практика соціальної роботи у громаді», «Соціальні інновації», «Моделювання соціальних процесів», «Правове регулювання соціальних відносин», «Моніторинг та оцінка соціальних програм і проєктів», «Світові моделі та стандарти соціальної роботи», «Соціальне партнерство», «Соціальне адміністрування та супервізія», «Соціальний фандрейзинг», «Соціальне посередництво і фасилітація») та вибіркових дисциплін, які запропоновані магістрантам викладачами як випускової кафедри, так й інших кафедр університету.

Удосконаленню практичної складової фахової підготовки майбутніх соціальних працівників сприяє проходження майбутніми фахівцями організаційно управлінської і переддипломної практик у відділах надання соціальних послуг/соціальних установах/службах.

Робочу програму організаційно-управлінської практики доповнено завданнями з моніторингу потреб і запитів людей літнього віку, їхнього власного бачення способів і резервів вирішення окреслених проблем і побажань. Під час практики майбутні фахівці мають можливість ознайомитися з діяльністю об'єднаної територіальної громади, кращих груп допомоги та самодопомоги, що працюють з людьми літнього віку та членами їхніх родин. Вважаємо за доцільне зауважити, що проведений нами моніторинг свідчить про широту запитів і побажань людей літнього віку, їх бажання долучатися до суспільних процесів і явищ та їхньою готовністю долучатися до виконання озвучених ними побажань і прагнень.

Формуванню готовності майбутніх фахівців до виконання професійних функцій і завдань сприяє їх залучення до роботи волонтерами в соціальних установах і структурах, пов'язаних з наданням соціальних послуг людям літнього віку в умовах територіальної громади.

Умотивованості та підготовленості магістрантів до здійснення соціальної роботи з людьми літнього віку сприяє залучення їх до проведення різноманітних видів науково-дослідних робіт: до роботи наукових студентських гуртках, студіях і лабораторіях, організації й проведення науково-практичних конференцій; семінарів, тренінгів, розробки соціальних проєктів, програм, пов'язаних з вивченням різноманітних аспектів соціальної роботи в територіальній громаді.

У процесі формування готовності майбутніх фахівців до роботи з людьми літнього віку, важливо донести до них розуміння того, що програма, зміст, форми та методи цієї роботи зумовлюється низкою чинників, зокрема: соціальною політикою держави, нормативно-правовим регулюванням питань соціального забезпечення, соціальної допомоги; особливостями людей літнього

віку, попереднім досвідом її життєдіяльності; наявною освітою; станом здоров'я; життєвими пріоритетами; складом сім'ї; умовами, в яких проживає людина літнього віку; системою домінуючих цінностей, що сповідуються людиною літнього віку та членами її родини; проблемами, що мають місце в її житті; наявними ресурсами; запитами і очікуваннями людини літнього віку від суспільства, членів сім'ї, родини, громади; ресурсами і можливостями надавачів соціальних послуг та фахівців соціальної сфери.

Соціальна робота з людьми літнього віку передбачає такі провідні спрямування: соціальне інспектування; моніторинг проблемних аспектів і потреб людей літнього віку та членів їх родин; забезпечення людей літнього віку різними видами соціального обслуговування (соціальної допомоги та соціальних послуг); забезпечення соціального супроводу, який є формою соціальної підтримки та передбачає впродовж певного (іноді досить тривалого) терміну надання конкретній людині літнього віку комплексу правових, психологічних, соціально-медичних, інформаційних послуг; залучення до соціокультурної та освітньої діяльності, що передбачає створення умов та проведення заходів, спрямованих на оволодіння і засвоєння новими життєво важливими для людей даного віку навичками; збереження, підтримки і захисту здоров'я; сприяння у розкритті сильних сторін людей літнього віку з метою створення оптимально сприятливих умов їх життєвої реалізації. У разі потреби така допомога надається спільно з іншими фахівцями (психологами, юристами, медичними працівниками, педагогами, працівниками закладів соціокультурної діяльності, тощо) з різних установ та організацій.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. В умовах зростання тривалості життя людей, їх запитів прагнень не тільки щодо гідних умов життя, але й самореалізації, соціальна робота з людьми літнього віку в міжнародній практиці отримує новий вектор розвитку – вектор орієнтації на перспективу сильних сторін (strengths perspective), маючи при цьому на увазі ресурси, потенційні можливості як соціальних об'єднань, інститутів, закладів, установ, територіальних громад так і самих людей літнього віку.

Тому вирішення проблеми створення оптимально сприятливих умов життєдіяльності і життєвої реалізації людей літнього віку доцільно розглядати в площині орієнтації на сучасні пріоритети соціальної роботи, стандарти її здійснення із залученням ресурсів і можливостей суспільства, соціальних інститутів, територіальних громад.

З'ясовано, що з метою успішного вирішення окресленої проблеми, професійну підготовку майбутніх фахівців соціальної сфери доцільно розглядати як складний інтегративний процес, який базується на системних знаннях теорії і практики соціальної роботи, основних напрямках та особливостях її здійснення в територіальній громаді; особливостях соціальної роботи з людьми літнього віку; уміннях і навичках, що лежать в основі виконання професійних функцій і завдань щодо реалізації в практиці соціальної роботи з людьми літнього віку в територіальній громаді провідних пріоритетів і стандартів її здійснення.

У статті розкрито досвід підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій на прикладі підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня освітньо-професійної програми «Соціальне адміністрування в територіальній громаді» за галуззю знань 23 «Соціальна робота».

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в організації і забезпеченні функціонування в Україні та розвитку ринку державного і недержавного секторів надавачів соціальної підтримки і послуг для людей літнього віку.

Список використаних джерел

1. Семигіна Т.В.. Розвиток власних теорій соціальної роботи: глобальні тенденції. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології*. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка. 2018. С.90-194.
2. Слезанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / Слезанська; за наук. ред. В. А. Поліщук. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. 382 с.
3. Semigina, T. (2019). Development the strengths-based approaches in modern social work. *Paradigms of the Modern Educational Process: Opportunities and Challenges for Society*. Dallas: Primedia eLaunch LLS, 96-105.
4. Семигіна Т. Міжнародна соціальна робота: пріоритети та стандарти. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2021. 175 с.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Р.Х. Вайнола

Анотація. У статті висвітлено результати емпіричного аналізу взаємозв'язку толерантності до невизначеності із розвитком професійної толерантності майбутніх соціальних працівників. Емпірично встановлено, що толерантність до невизначеності як психологічна властивість є системоутворюючою складовою професійної толерантності майбутніх соціальних працівників. Емпірично виявлено наявність кореляційних взаємозв'язків між розвитком толерантності до невизначеності та її складових: ставлення до новизни, ставлення до складних задач, ставлення до невизначеності з рівнем розвитку професійної толерантності майбутніх соціальних працівників. Емпірично доведено, що високий рівень розвитку толерантності до невизначеності, що характеризує прагнення до змін, новизни і оригінальності, схильність надавати перевагу складним завданням та здатність до самостійності у прийнятті рішень, впливає на розвиток професійної толерантності майбутніх соціальних працівників.

Ключові слова: толерантність до невизначеності, професійна толерантність, майбутні соціальні працівники, міжособистісна інтолерантність, інтолерантність, невизначеність, ставлення до новизни.

**Ye.V. Poriadin. TOLERANCE FOR UNCERTAINTY AS A COMPONENT OF
PROFESSIONAL TOLERANCE OF FUTURE SOCIAL WORKERS**

Abstract. The article represents the results of the empirical analysis of interrelationship between tolerance for uncertainty and development of professional tolerance of future social workers. It was empirically established that tolerance for uncertainty as a psychological feature is a system-forming component of professional tolerance of future social workers. The presence of correlational interrelationship between development of tolerance for uncertainty and its components: attitude to novelty, attitude to complex tasks, and attitude to uncertainty with the level of development of professional tolerance of future social workers were empirically revealed. It was empirically proven that a high level of tolerance for uncertainty, which characterizes the desire for change, novelty and originality, the tendency to prefer complex tasks and the ability to independently make decisions affect the development of professional tolerance of future social workers.

Keywords: *tolerance for uncertainty, professional tolerance, future social workers, interpersonal intolerance, intolerance, uncertainty, attitude to novelty.*

Постановка проблеми. У складних умовах соціально-політичних, економічних та соціокультурних суперечностей, неврівноваженості соціальних процесів, зумовлених воєнними діями російського агресора на території України, проблема розвитку толерантності до невизначеності як складової професійної толерантності майбутніх соціальних працівників набуває особливої гостроти. Складні життєві обставини, кризові ситуації, що стали реаліями життя наших співвітчизників, загострюють зазначену проблему в контексті формування професійно важливих якостей майбутніх фахівців з соціальної роботи.

Психологічний феномен невизначеності досліджували відомі зарубіжні та вітчизняні вчені: Г. Андрєєва, С. Баднер, І. Гусєв, Е. Дюркгайм, Т. Корнілова, В. Кириченко, Д. Леонтьєв, С. Литвин, О. Луковицька, П. Лушин, Е. МакДональд, Д. Маклейн, Л. Мітіна, Р. Нортон, В. Пічурін, В. Попик, Д. Санчес, І.Томаржевська, І. Френкель- Брансвік, Р. Халлмен.

За думкою Г.М. Андрєєвої, невизначеність – це, перш за все, соціальна

нестабільність, яка висуває підвищені вимоги до людини з позиції активності. У площині дослідження проблеми прийняття рішень невизначеність трактують у контексті наявності / відсутності інформації про альтернативи вибору та його результатів (Т.В. Корнілова), розглядають через ознаки новизни, складності та суперечливості (С.Баднер) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У середині двадцятого століття Ельзою Френкель-Брансвік у контексті дослідження проблеми авторитарної особистості у науковий обіг введено поняття «толерантність до невизначеності», що узагальнює різні аспекти емоційного та когнітивного функціонування особистості, характеризуючи когнітивний стиль, системи переконань і ставлення, міжособистісне та соціальне функціонування та поведінку при вирішенні проблем [2]. Болгарська дослідниця К. Стойчева вважає, що введення терміна «толерантність до невизначеності» викликане необхідністю пояснення особливостей поведінки особистості в невизначених, багатозначних ситуаціях, зокрема – готовності особистості приймати ці ситуації або уникати їх.

Зарубіжними вченими толерантність до невизначеності розглядається як психологічна риса особистості, що має когнітивно- поведінковий контекст (Р. Нортон), як індивідуальна схильність (С.Баднер), як емоційно-перцептивна особистісна якість (Е. Френкель-Брунсвік), як певний діапазон реакцій (Д. Маклейн). Так, Д. Маклейн визначав толерантність до невизначеності як рису, діапазон реакцій, від відкидання до привабливості, у разі сприйняття невідомих, складних, динамічно невизначених ситуацій або таких, що мають суперечливі інтерпретації стимулів.

В останні роки спостерігається тенденція зростання інтересу науковців до проблеми невизначеності (Є.П. Белінська, В.П. Зінченко, Т.В. Корнілова, О.Т. Соколова, Д.О. Леонт'єв, О.О. Федоров та ін.). Конструкт «толерантність до невизначеності» Д.О. Леонт'єв визначає як фундаментальний психологічний ресурс особистості, який допомагає зробити вибір певних стратегій оволодіння складними життєвими ситуаціями. З точки зору А.В. Карпова толерантність до

невизначеності відноситься до інтегральних здібностей, які розташовані між загальними та спеціальними, також автор включає до цієї групи здатності до цілепокладання, прогнозування, прийняття рішень і самоконтролю.

У попередніх дослідженнях ми розглядали професійну толерантність як комплексне утворення взаємопов'язаних індивідуально-особистісних характеристик, які визначають інтегральну цінність соціальних працівників, що проявляється в шанобливому ставленні до інших суб'єктів професійної діяльності та охоплюють взаємодію особистості у процесі життєдіяльності з іншими особистостями. У контексті дослідження розвитку складових професійної толерантності майбутніх соціальних працівників вважаємо за доцільне у якості робочого визначення прийняти запропоноване О.Г. Луковицькою, яка розглядає толерантність до невизначеності як соціально-психологічну установку з її трикомпонентною структурою: оцінювання невизначеності, емоційне реагування і певне поведінкове реагування.

Ми розглядаємо толерантність до невизначеності як системоутворюючу складову професійної толерантності майбутніх соціальних працівників, як психологічну властивість, що впливає на рівень психологічного благополуччя, та дозволяє зберігати психічну рівновагу у складних життєвих та професійних ситуаціях.

Мета статті: емпіричне вивчення взаємозв'язку толерантності до невизначеності із розвитком професійної толерантності майбутніх соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу. З метою емпіричного вивчення рівня розвитку професійної толерантності та оцінки рівня розвитку толерантності до невизначеності майбутніх соціальних працівників використано наступні психодіагностичні методики: «Види і компоненти толерантності – інтолерантності» (Г.Бардієр); «Новий опитувальник толерантності-інтолерантності до невизначеності» (Т.В. Корнілової), «Шкала толерантності до невизначеності» (Д.Л. Маклейна, у модифікації Є.М. Осіна).

У констатувальному дослідженні взяли участь 30 студентів Львівського

державного університету безпеки життєдіяльності, що навчаються за спеціальністю «Соціальна робота». До експериментальної вибірки увійшли респонденти у віці 20-21 року, які поєднують навчання у ЗВО із волонтерською діяльністю.

З метою емпіричного аналізу рівня розвитку професійної толерантності майбутніх соціальних працівників використовувалася шкала «Професійна толерантність» методики «Види і компоненти толерантності – інтолерантності» Г. Бардієр. За результатами відсоткового аналізу встановлено рівні розвитку професійної толерантності майбутніх соціальних працівників: 2,1% притаманний низький рівень розвитку; 34,8% – середній рівень розвитку; 63,1% респондентів – високий рівень розвитку. Емпірично встановлено, що високий рівень розвитку професійної толерантності демонструють більше половини респондентів загальної вибірки дослідження.

Відповідно до завдань дослідження проведено діагностику респондентів загальної вибірки за методикою «Новий опитувальник толерантності до невизначеності» Т.В. Корнілової. За результатами відсоткового аналізу виявлено, що показники толерантності до невизначеності (шкала ТН) як генералізованої особистісної властивості найбільше виражені на високому рівні у 62,5% респондентів, що означає прагнення до змін, новизни і оригінальності, готовність йти невторованими шляхами, надавати перевагу більше складним завданням та мати можливість самостійності у прийнятті рішень та виходу за рамки прийнятих обмежень. У 37,5 % респондентів виявлено середній рівень розвитку толерантності до невизначеності, що говорить про меншу рефлексивність та тривожність, здатність швидко переходити від планів до дій і ситуативної схильності до ризику. Низький рівень толерантності до невизначеності не виявлено, що свідчить про позитивне ставлення майбутніх соціальних працівників до ситуацій невизначеності, готовність діяти в нових складних умовах життєдіяльності.

За шкалою Інтолерантності до невизначеності (ІТН) виявлено 20% респондентів з високими показниками, для яких характерним є намагання

внести у своє життя та навколишнє середовище максимальну однозначність та ясність, неприйняття невизначеності, дихотомічні погляди на оточуючий світ. 45% мають середні показники, тобто можуть проявляти інтолерантність до невизначеності ситуативно. Низький рівень толерантності до невизначеності виявлено у 35% респондентів.

За шкалою Міжособистісної інтолерантності до невизначеності (MITN) встановлено наступне: 40,5% позитивно ставляться до невизначеності в міжособистісних стосунках, не відчувають дискомфорту; 37,5% респондентів мають ситуативний дискомфорт у випадках невизначеності у відносинах з оточенням, потребу у ясності та контролю у своїх міжособистісних стосунках. Високий рівень виявлено у 15% респондентів, що свідчить про потребу у прозорості та ясності, а також контролю у міжособистісних стосунках.

З метою аналізу розвитку толерантності до невизначеності майбутніх соціальних працівників використано методику «Шкали толерантності до невизначеності» Маклейна. Відсоткове співвідношення високих, середніх та низьких показників респондентів загальної вибірки демонструє значну перевагу в кількості респондентів, що мають високий рівень (57,5%) та середній рівень (35,5%) толерантності до невизначеності, що проявляється у багатовимірному погляді на життя, готовності діяти в ситуаціях невизначеності, не сприйнятті діяльності за готовими шаблонами, свідчить про ситуативність оцінювання ситуацій невизначеності як позитивних, помірну потребу в категоризації та стабільності. У 7% респондентів виявлено низький рівень толерантності до невизначеності, що характеризує схильність спрощувати дійсність, остерігатися ситуацій невизначеності та труднощі з прийняттям неоднозначних складних ситуацій.

З метою визначення рівня розвитку складових толерантності до невизначеності респондентів здійснено відсотковий аналіз за наступними субшкалами: ставлення до новизни, ставлення до складних задач, ставлення до невизначеності, перевага невизначеності, уникнення невизначеності. За результатами діагностики виявлено, що більшість респондентів мають високі

показники за шкалою «ставлення до новизни» (75%), «ставлення до складних задач» (70%) та «ставлення до невизначеності» (80%), що є свідченням позитивного ставлення до нового, раніше не відомого, прийняття складних задач, готовність до їх вирішення, позитивного відношення до ситуацій невизначеності. У 65% респондентів виявлено високий рівень надання переваг невизначеності, що характеризує майбутніх соціальних працівників як здатних покластися на себе у більшості ситуацій невизначеності,

Емпірично виявлено: 20% респондентів притаманні середні показники за шкалою «ставлення до новизни», 25% – «ставлення до складних задач» та 15% – «ставлення до невизначеності, що характеризує схильність надавати перевагу вже знайомим шляхам вирішення задач, а іноді новим, невідомим раніше. Низький рівень за цими шкалами має 5% респондентів, що свідчить про негативне ставлення до нових, невизначених ситуацій, негативну оцінку перспектив вирішення складних задач, надання ними переваги вже знайомим ситуаціям, шляхи вирішення якої заздалегідь відомі та зрозумілі.

Виявлено низький рівень уникнення невизначеності у 57,5% респондентів, що характеризує здатність впевнено та самостійно діяти у складних умовах, не відчувати страху, не уникати ситуацій невизначеності. Середні показники за шкалою «уникнення невизначеності» мають 35,5% респондентів, що відображає їх неоднорідне відношення до різних випадків невизначеності, ситуативну готовність до них. Високий рівень має лише 7% респондентів вибірки, що свідчить про небажання знаходитись в ситуаціях невизначеності, нездатність приймати рішення та діяти в складних умовах.

З метою встановлення взаємозв'язку розвитку толерантності до невизначеності з професійною толерантністю майбутніх соціальних працівників здійснено кореляційний аналіз за критерієм Пірсона. За результатами кореляційного аналізу встановлено наявність значущих кореляційних зв'язків між компонентами толерантності до невизначеності та рівнем розвитку професійної толерантності майбутніх соціальних працівників. Емпірично виявлено прямі кореляційні зв'язки на рівні значущості ($p < 0,01$)

професійної толерантності респондентів з загальним рівнем розвитку толерантності до невизначеності (0,443**), зі ставленням до складних задач (0,321**), з перевагою невизначеності (0,432**) та обернену кореляцію з інтолерантністю до невизначеності (-0,327**), з міжособистісною інтолерантністю до невизначеності (-0,362**), з уникненням невизначеності (-0,438**).

Емпірично виявлені прямі кореляційні зв'язки означають, що чим вищим є рівень прагнення до змін, новизни і оригінальності, здатність вирішувати складні завдання, схильність до самостійності у прийнятті рішень, тим вищим є рівень розвитку професійної толерантності майбутніх соціальних працівників. Обернені кореляції свідчать, що чим вищим є рівень уникнення невизначеності, схильність до несприйняття невизначеності у міжособистісних стосунках, потреба в контролі над ними, тим нижчим є рівень розвитку професійної толерантності майбутніх соціальних працівників.

Висновки та напрями подальших досліджень. Емпірично доведено наявність взаємозв'язку між розвитком толерантності до невизначеності та рівнем розвитку професійної толерантності майбутніх соціальних працівників. Встановлено, що високий рівень розвитку толерантності до невизначеності, що характеризує прагнення до змін, новизни і оригінальності, схильність надавати перевагу складним завданням та здатність до самостійності у прийнятті рішень, впливає на розвиток професійної толерантності майбутніх соціальних працівників. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні технологій розвитку професійної толерантності майбутніх соціальних працівників в умовах навчання у закладах вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Budner, S. Intolerance of Ambiguity as a Personality Variable. *Journal of Personality*. 1962. № 30. P. 29–50. DOI: 10.1111/j.1467-6494.1962.tb02303.x
2. Franker-Brunswik, E. Intolerance of ambiguity as an emotional and perceptual personality variable. *Journal of Personality*. 1949. Vol. 18. P. 108–143. DOI: 10.1111/j.1467-6494.1949.tb01236.x

Потіхенська О.В.

здобувачка вищої освіти першого(бакалаврського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Костіна В.В.

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

РОЗВИТОК ПОТЕНЦІАЛУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна внесла корективи в усі сфери життя. Введення військового стану в Україні призвело до порушення стабільних алгоритмів життя і діяльності. Як зазначають дослідники, «загалом 82% молодих людей зазначили втрати через війну, серед яких - зниження або втрата доходу (36%) та погіршення психічного здоров'я (28%); 18% - розрив стосунків і стільки ж - розлуку з сім'єю, 16% - переміщення в інші населені пункти України (власне або членів сім'ї); 14% - смерть друзів або членів сім'ї; 6% - пошкодження житла і стільки ж - отримання травм, пов'язаних з воєнними діями (особисто або членами сім'ї)»[Костіна,4 с. 28]. Психіка українських дітей опинилася під впливом багатьох стресогенних чинників (раптова зміна звичних умов, сигнали повітряної тривоги, тривале перебування в укриттях, загроза обстрілів, вимушений переїзд з рідного дому, вимкнення електроенергії тощо). Це зумовило необхідність напрацювання механізмів, які підвищують адаптивні можливості особистості, бо учасники освітнього процесу, а особливо – учні, стали потребувати педагогічної підтримки у розвитку психологічної стійкості (резильєнтності) в рази більше.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження засвідчив, що у психологічній науці поняття «резильєнтність» пов'язане із поняттям «стрес». Г. Сельє описав стрес як систему реакцій організму у відповідь на будь-яку вимогу до нього, яка спрямована на створення адаптації чи пристосування до труднощів [8]. Науковець надав поняття «еустрес», що розуміє як стрес, який

мобілізує ресурси організму, і «дистрес», як біль, страждання, які вражають тіло чи душу, а також викликають стан небезпеки чи розпачливої нужди. Г. Сельє доводить, що на нас руйнівню впливає не стрес, а наше сприйняття подій, що трапляються з нами. Це означає, що свідомо людина здатна за допомогою волі трансформувати дистрес в еустрес. Аналіз результатів досліджень Г. Сельє показав, що у розвитку стресу можна виокремити 3 стадії [8]: 1) стадія тривоги, для якої характерні і фізіологічні зміни (у людини прискорюється дихання, змінюються тиск і пульс, з'являються реакції з боку шлунково-кишкового тракту тощо), і зміни психічних функцій (увага концентрується на подразнику, з'являються спроби особистісного контролю ситуації), що спрямоване мобілізувати організм на захист від стресу; 2) стадія опору (настає у випадку, якщо стрес-фактор не зник, а організм продовжує захищатися від стресу, витрачаючи резерви сил з максимальним навантаженням на всі системи організму); 3) стадія виснаження, або дистрес, яка настає, якщо подразник продовжує діяти, відбувається зменшення можливостей протистояння стресові, резерви людини виснажуються та загальна опірність організму знижується.

Всесвітня організація охорони здоров'я визначає стрес як відчуття перенапруження через життєві проблеми та загрози [2]. Отже, узагальнення вищезазначеного дає підстави стверджувати, що стресові ситуації є важливим чинником впливу на здоров'я людини взагалі та вкрай небезпечні для здоров'я дітей, як найбільш вразливої і незахищеної категорії населення зокрема, тому актуальним постає завдання розробки ефективних засобів підвищення стресостійкості (резильєнтності) дітей в умовах воєнного стану.

Аналіз та узагальнення наукової психологічної літератури з питань розвитку резильєнтності завідчив значний інтерес до цієї наукової проблеми як серед закордонних (Connor K. M. та Davidson J.R. [9], A. Masten [10], Neman R. [11], Fergus S [12],) так і вітчизняних (К. Балахтар [1], Е. Грішин [3], Г. Лазос [5], О. Хамініч [6], та ін.) дослідників. Актуальність вивчення даного питання невпинно зростає протягом останніх десятиліть. Так, А. Мастен під

резильєнтністю визначає «здатність (потенційну або проявлену) динамічної системи успішно пристосовуватися до порушень, які загрожують її функціонуванню, життєздатності або розвитку; позитивна адаптація або розвиток у контексті негативного впливу»[10, с. 308].

Як зазначає Г. Лазос термін «резильєнтність» загалом пов'язаний зі здатністю психіки відновлюватися після несприятливих умов. Розуміння того, як і яким чином деякі люди здатні вистояти, відновитися і навіть психологічно зрости, зміцніти після складних життєвих негараздів або катастроф є цікавим для психологів та психотерапевтів, працівників помічних професій. Дослідник доводить, що вивчення резильєнтності є важливим, бо розуміння людської спроможності до психологічної позитивної адаптації в несприятливих обставинах може допомогти фахівцям з психічного здоров'я розробляти спеціальні психотехнології для психопрофілактики та розвитку резильєнтності, здатності самостійно долати стресові ситуації [5, с. 27].

Т. Цюман, З. Адамська, О. Нагула пропонують авторську абетку розвитку стійкості педагога у вигляді певних правил його діяльності, кожен пункт з яких забезпечує певний складник розвитку резильєнтності в умовах військового стану[7, с. 85-88]: 1) дбаємо про власну безпеку та захищеність тих, хто поруч (шляхом відновлення відчуття безпеки через розуміння специфіки проживання кожною людиною ситуацій, пов'язаних із загрозою життю); 2) реагуємо на свої почуття та допомагаємо дітям проживати їхні (розвиваємо безпечне та екологічне реагування на емоційні проблеми особистості, які накопичуються через значні стрес-фактори); 3) враховуємо можливості мозку, що працює у стресі (беремо до уваги особливості функціонування мозку в умовах зовнішніх загроз); 4) створюємо середовище спільних цінностей (формуємо освітнє середовище, наповнене груповими та суспільними цінностями); 5) плекаємо майстерність турбуватися про себе (розвиваємо вміння опиратися на ресурси психологічного та фізичного комфорту).

Отже, враховуючи ідеї вищезазначених дослідників, вважаємо за потрібне розвивати цю здатність у дітей та молоді, що є ключовою характеристикою, яка

запобігає переходу стресу на стадію виснаження. Для зміцнення резильєнтності дітей та молоді в умовах воєнного стану, на нашу думку, необхідно: 1) розвивати психологічну стійкість педагогів, що працюють з дітьми та молоддю; 2) розвивати резилієнтність у дітей і молоді, формуючи у них навички самодопомоги.

Перспективний напрямом подальших досліджень вбачаємо у розробці і впровадженні соціального проєкту з розвитку потенціалу резильєнтності дітей та молоді територіальної громади, що передбачає соціальну роботу з дітьми, молоддю, їхніми батьками та педагогами на засадах соціального підприємництва.

Список використаних джерел:

1. Балахтар К. Резильєнтність викладача ЗВО в умовах військового стану. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2022. № 20. С. 55–62.
2. Важливі навички в періоді стресу: ілюстроване керівництво. *Європейський регіональний офіс Всесвітньої організації охорони здоров'я*. URL: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/339150> (дата звернення: 31.03.2023).
3. Грішин Е. Резилієнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Психологія»*. 2021. № 64. С. 62–81.
4. Костіна В. Підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до соціального виховання дітей та молоді в умовах нових соціальних викликів. *Соціальна робота: виклики сьогодення* : Збірник наукових праць за матеріалами XII Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. О. В. Сороки, С.М. Калаур, Г. В. Лещук. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2023. С.27-30.
5. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології. Том 3.: Консультативна психологія і психотерапія*. Вип. 14. 2018. С. 27 https://lib.iitta.gov.ua/716873/1/Lazos_APP_V3N14_2018.pdf (дата звернення 21.1-.2023р).
6. Хамініч О.М. Резильєнтність: життестійкість, життєздатність або резильєнтність? *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. Вип. 6, Т. 2, 2016. С. 160- 165.
7. Цюман Т., Нагула О., Адамська З. Психологічні умови резильєнтності педагогів період воєнного стану. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2022. № 38 (2). С. 83–89.
8. Selye H. Stress without distress. 1974. Philadelphia, PA: J.B. Lippincott Co.

9. Connor K. M., Davidson J. R. Development of a new resilience scale: the Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depress Anxiety*. 2003. №18 (2). P.76-82. doi: 10.1002/da.10113. PMID: 12964174.
10. Masten A. *Ordinary magic: resilience in development*. New York: The Guilford press. 2014. 308 p.
11. Neman R. APA's resilience initiative. *Professional psychology: research and practice*. 2005. № 36. P. 227-229. DOI:10.1037/0735-7028.36.3.227.
12. Fergus S., Zimmerman MA. Adolescent resilience: a framework for understanding healthy development in the face of risk. *Annual review of Public Health*. 2005. №26. P. 399-419. doi: 10.1146/annurev.publhealth.26.021304.144357. PMID: 15760295.

Потьомкіна А.І.

здобувачка вищої освіти першого(бакалаврського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,

Костіна В.В.

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до розвитку резилієнтності підлітків у закладах загальної середньої освіти, визначено її суть та складники. Проаналізовано наукову літературу з проблеми підготовки фахівців соціальної галузі до професійної діяльності. Наведено систему критеріїв та показників для визначення рівня готовності майбутніх соціальних педагогів до розвитку резилієнтності підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: *резильєнтність підлітків, соціальний педагог, підлітки, заклад загальної середньої освіти, професійна підготовка, рівень професійної готовності, критерії, показники.*

Potemkina Anna, Kostina Valentyna. THEORETICAL ASPECTS OF THE TRAINING OF FUTURE SOCIAL PEDAGOGUES FOR THE DEVELOPMENT OF THE RESILIENCE OF ADOLESCENTS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article substantiates the relevance of professional training of future social pedagogues for the development of resilience of adolescents in institutions of general secondary education, defines its essence and components. The scientific literature on the problem of training specialists in the social sector for professional activity has been analyzed. A system of criteria and indicators is presented for determining the level of readiness of future social pedagogues for the development of resilience of adolescents in general secondary education institutions.

Keywords: *resilience of adolescents, social pedagogue, adolescents, institution of general secondary education, professional training, level of professional readiness, criteria, indicators.*

Постановка проблеми. Актуальність професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до розвитку резилієнтності дітей та молоді в сучасній Україні визначається важкою травмуючою ситуацією в якій перебуває населення в умовах війни. Спираючись на дані дослідження, що проведене IMPACT Initiatives та Центром сталого миру та демократичного розвитку, «оціночна кількість людей, які потребують гуманітарної допомоги, зросла до 17,6 мільйона на кінець 2022 року, причому найважчі умови склалися у південно-східному макрореґіоні та в центральному макрореґіоні разом з Дніпропетровською областю. Нині, через понад рік після початку повномасштабного вторгнення, ці наслідки продовжує відчувати населення по всій території країни, з конкретними наслідками для добробуту та стійкості» [13, с. 10]. Спираючись на вищезазначене, можна стверджувати, що підготовка майбутніх соціальних педагогів до розвитку резильєнтності підлітків у закладах

загальної середньої освіти є актуальною проблемою сучасної науки та практики.

Аналіз досліджень. Аналіз та узагальнення наукових досліджень з питань професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників показав, що дослідженими є різні аспекти проблеми: питання професійної підготовки фахівців за кордоном (О. Канюк [4], С. Когут [5], А. Кулікова [9], Г. Лещук [11], Л. Романовська [15] та ін.); теоретико-методичні аспекти підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі в Україні (Р. Вайнола [1], С. Грищенко [2], В. Костіна [7], Л. Міщик [12], О. Пожидаєва [14], І. Шимко [16] та ін.).

Як показав аналіз сучасних досліджень [6,8] підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи в умовах нових соціальних викликів є важливою проблемою сьогодення, бо у мінливих умовах сучасного світу вкрай важливими стають вміння майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до роботи в складних умовах та вміння створювати умови для відновлення як власних ресурсів так і ресурсів своїх клієнтів. З огляду на вищезазначене актуальним питанням теорії та практики професійної освіти майбутніх фахівців соціальної галузі є їхня підготовка до розвитку резильєнтності підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Метою статті є визначення суті та особливостей професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до розвитку резильєнтності підлітків у закладах загальної середньої освіти та розробка інструментарію для вимірювання її ефективності.

Основний виклад матеріалу. Аналіз досліджень з питань професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників дозволив виокремити важливі аспекти для розуміння її суті та особливостей. Так, як зазначає В. Костіна поняття «професійна підготовка фахівців соціальної сфери» є цілісним процесом оволодіння цінностями, професійними знаннями, вміннями та навичками соціальної та соціально-педагогічної діяльності, а також формування професійно важливих особистісних якостей, що є основою для

розвитку їхньої професійної компетентності, професійного стилю, соціально-професійної зрілості та мотивації до самовдосконалення» [7, с. 153].

До основних компонентів професійної підготовки фахівців соціальної сфери дослідники відносять такі [3, с.335]: змістовий; діяльнісний; функціональний; технологічний; організаційно-управлінський; нормативно-правовий; професійно-особистісний; моніторингово-корекційний.

І. Шимко та Т. Василюк серед основних методологічних підходів професійної підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери виділяють такі: компетентнісний (орієнтація на європейську освітню систему); рольовий (орієнтація на рольові інтерпретації здобувачів освіти при вирішенні соціально значущих задач); аксіологічний (орієнтація на формування гуманістичних цінностей майбутніх соціальних педагогів); технологічний (орієнтація на інструментальні методи в освітньому процесі) [16, с.229]. Для формування особистісної рольової компетентності майбутніх соціальних педагогів у процесі практичної підготовки дослідниці пропонують використовувати [17, с.226]: педагогічну ігротехніку, рольові ігри, соціально-педагогічні задачі, творчу майстерню комунікативного менеджменту.

Р. Вайнолою розроблено педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі його професійної підготовки у вищому навчальному закладі за допомогою впровадження у педагогічний процес певного науково-методичного забезпечення: навчально-методичний комплекс до навчального курсу «Технології соціально-педагогічної роботи» (навчально-методична програма курсу, навчально-методична картка дисципліни, навчальний посібник, курс лекцій, програма підготовки до літньої практики); матеріали творчого конкурсу для абітурієнтів спеціальності «Соціальна педагогіка»; рекомендації з проведення асистентської (викладацької) практики; навчальний план підготовки соціального педагога освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»; розробка переліку та змісту умінь для професійно спрямованих дисциплін ОПП державного галузевого стандарту спеціальності «Соціальна педагогіка» [1].

Аналіз досліджень С. Грищенко засвідчив необхідність здійснення самовдосконалення майбутніх фахівців соціальної сфери в процесі їхньої професійної підготовки. До складників самовдосконалення працівників соціальної сфери науковець відносить [2]: самовиховання, самовизначення, самоствердження, самооцінка, самоосвітня діяльність, самоорганізація, самодопомога та самомоніторинг.

О. Пожидаєва зазначає, що в основу професійної підготовки соціальних педагогів закладів вищої освіти має бути покладено «системний, особистісно-діяльнісний, та індивідуально-творчий підходи ... вона має бути особистісно-орієнтованою та творчою» [14, с. 79].

Аналіз наукової літератури з проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності дозволив нам виявити важливість сформованості критеріїв та показників на відповідних рівнях підготовки. Спираючись на результати досліджень [7,10,12], важливими у професійній підготовці фахівців соціальної галузі виокремили мотиваційний, когнітивний та діяльнісний критерії, що визначаємо на трьох рівнях: низький – поверхові теоретичні знання і практичні вміння; середній рівень – знання повні, змістовні є їх відтворення на основі розуміння алгоритмів діяльності соціального педагога, але можливі деякі помилки при їх представленні та застосуванні, що не є суттєвими; високий рівень – повне й правильне відтворення знань, доцільне їх застосування та творча реалізація на практиці.

Аналіз досліджень з питань професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі за кордоном дозволив виокремити низку додаткових важливих характеристик: професійна підготовка соціальних працівників у Німеччині передбачає відвідування соціальних закладів, а також поєднання підготовки соціальних працівників на факультетах соціальної роботи та соціального захисту, з метою чого розробляються інтегративні предмети, курси та форми навчання (О. Канюк) [4]; специфіка підготовки соціальних педагогів у Великій Британії відрізняється їх вузькою спеціалізацією (Л. Романовська) [15]; у закладах освіти Франції діє багаторівнева система підготовки майбутніх

соціальних працівників, орієнтація на допрофесійну підготовку в загальноосвітніх школах, володіння фаховими знаннями з соціології, педагогіки, психології, психіатрії, законодавства, правових аспектів соціальної роботи та соціального захисту, теорії і методики соціальної роботи, форм та методів їх використання, роботу в інформаційному полі, спілкування, представлення інтересів особистості та груп людей, підвищення їх можливостей, сприяння розвитку, створення мережи соціального захисту та допомоги (Г. Лещук)[11]; в Польщі та Україні система професійної підготовки соціального педагога розвивається рівнозначно та починається з III–IV курсу закладів вищої освіти, де розвиваються нові напрями соціальної діяльності (соціальна педагогіка сім'ї, соціальне гувернерство, дозвіллезнавство тощо (С. Когут)[5]. Враховуючи вищезазначене, важливим у підготовці майбутніх соціальних педагогів до розвитку резильєнтності підлітків вважаємо врахування ідей дослідників під час розробки та впровадження відповідного методичного забезпечення, що передбачає як доповнення певних фахових курсів елементами підготовки майбутніх фахівців до розвитку резильєнтності підлітків так і розробка силабусу та методичного наповнення до додаткового авторського варіативного курсу «Підвищення резильєнтності учасників освітнього процесу закладів загальної середньої освіти», що розрахований на 3 кредити.

Спираючись на результати досліджень науковців та власну практику поняття «діяльність соціального педагога з розвитку резилієнтності підлітків у закладах загальної середньої освіти» розглядаємо як комплексну координовану соціальним педагогом діяльність зі створення психологічної безпеки та здорового освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу, а поняття «професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до діяльності з розвитку резилієнтності підлітків у закладах загальної середньої освіти» як трьохкомпонентну систему, що забезпечує формування мотиваційного, когнітивного та діяльнісного компонентів професійної готовності майбутніх фахівців до відповідного виду професійної діяльності.

Враховуючи сучасні складні умови життєдіяльності та навчання широкого поширення в закладах освіти України набула міжнародна програма СЕЕН, що розроблена та представлена вже для дошкільної та для шкільної освіти, але її можна використовувати на всіх рівнях освіти [СЕЕН]. СЕЕН базується на найновіших розробках різних сфер науки про нервову систему та дає можливість здобувачам освіти зрозуміти як людина переживає стрес, і як із ним боротися. Відповідно, програма корисна не тільки для дітей, а й для вчителів. Також в програмі вивчають, як людина переживає емоції і як вони впливають на наші взаємини. Усвідомленість, співпереживання та залученість – три ключові навички, які розвиваються в межах програми на трьох рівнях залученості: особистісному (я), соціальному (я – у класі, родині, з друзями) та системному (я – в країні, системі, на континенті, на планеті). Так, зрештою, ми розуміємо, що взаємозалежні одне від одного. Вважаємо за потрібне у процесі професійної підготовки фахівців соціальної галузі, що мають розвивати резильєнтність учнів знайомити їх з елементами СЕЕН з метою підвищення їхньої професійної компетентності у формуванні стресостійкості в підлітків. Також для якісної підготовки майбутніх соціальних педагогів до розвитку резильєнтності підлітків у закладах загальної середньої освіти потрібно додатково до зазначених курсів, що спрямовано на забезпечення загальних основ підготовки майбутнього фахівця до здійснення професійної діяльності в умовах ЗЗСО здійснити його спеціальну підготовку, що дозволить сформувати його мотиваційну, когнітивну, та діяльнісну готовність до виконання професійної діяльності з розвитку резильєнтності підлітків.

Важливим складником підготовки майбутніх соціальних педагогів, що формує базові навички їхньої готовності до специфічної професійної роботи з розвитку резильєнтності підлітків у закладах загальної середньої освіти є вивчення відповідних дисциплін. Аналіз методичного забезпечення професійної підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності «Соціальна робота» у ХНПУ імені Г.С. Сковороди дозволив виділити наступні дисципліни важливі в цьому напрямі: «Актуальні проблеми соціальної роботи і соціальної

педагогіки»; «Теорія і методика викладання соціально-педагогічних дисциплін»; «Робота соціального педагога в закладах освіти з практикумом», «Історія і теорія соціального виховання», «Опіка ті піклування з практикумом», «Соціальна робота в державних соціальних інституціях» в яких розглядають актуальні проблеми соціальної роботи, що можуть бути передумовами для розвитку резилієнтності підлітків.

Спираючись на результати досліджень [7,10] нами розроблено діагностичний інструментарій для вимірювання з метою визначення рівня сформованості у здобувачів вищої освіти готовності до розвитку резильєнтності підлітків у ЗЗСО, що представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Інструментарій для вимірювання рівня професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до розвитку резильєнтності підлітків у закладах загальної середньої освіти

Критерії дослідження	Показники дослідження	Методики
Когнітивний	Усвідомленість знань здобувачів вищої освіти спеціальності «соціальна робота» про резильєнтність та її розвиток.	Анкета: «Резилієнтність та її розвиток».
Мотиваційний	Сформованість мотивів до майбутньої професійної діяльності; інтерес та прагнення до діяльності з розвитку резильєнтності підлітків у ЗЗСО.	Бесіда зі здобувачами вищої освіти спеціальності «соціальна робота» на тему «Моя мотивація до діяльності з розвитку резильєнтності підлітків у ЗЗСО» за розробленим нами планом; тестування за методикою вивчення мотивації у закладі вищої освіти Т.І. Ілліної.
Діяльнісний	Вміння здійснювати діяльність з розвитку резильєнтності підлітків у	Педагогічне спостереження за

	ЗЗСО; вміння обирати найбільш доречні форми і методи діяльності з розвитку резильєнтності підлітків у ЗЗСО; здатність до творчої організації діяльності з розв'язання проблем, що виникають у ході діяльності з розвитку резильєнтності підлітків у ЗЗСО.	здійсненням здобувачами вищої освіти спеціальності «Соціальна робота» діяльності з розвитку резильєнтності підлітків у ЗЗСО за розробленим нами планом; аналіз виконання творчих завдань.
--	---	--

У таблиці 2 визначено три рівні розвитку у майбутніх соціальних педагогів показників готовності до розвитку резильєнтності підлітків у ЗЗСО.

Таблиця 2

Рівні готовності у майбутніх соціальних педагогів показників готовності до розвитку резильєнтності підлітків у закладах загальної середньої освіти

Рівень готовності	Критерії готовності до розвитку резильєнтності підлітків у закладах загальної середньої освіти		
	Когнітивний	Мотиваційно-особистісний	Діяльнісний
Високий	У майбутніх соціальних педагогів сформовано глибоку усвідомленість знань про розвиток резильєнтності підлітків у ЗЗСО (на рівні розуміння)	У майбутніх соціальних педагогів сформовані професійні інтереси та мотиви до здійснення розвитку резильєнтності підлітків та прагнення соціальної реалізації відповідної професійної діяльності у ЗЗСО.	У майбутніх соціальних педагогів розвинені вміння здійснювати роботу з розвитку резильєнтності підлітків у ЗЗСО, а також здібності до творчого вирішення проблем, що виникають у ході організації професійної діяльності в означеному напрямі.
Середній	У майбутніх соціальних педагогів сформовано достатній рівень знань про розвиток резильєнтності	Майбутні фахівці соціальної галузі готові до здійснення діяльності з розвитку резильєнтності підлітків у ЗЗСО тільки в типових	Майбутні фахівці соціальної галузі демонструють здатність до організації планування до розв'язання проблем що виникають у ході

	підлітків у ЗЗСО), але недостатньо розвинена усвідомленість їхнього значення у професії	стандартних ситуаціях, бракує розвитку інтересу та мотивації до реалізації відповідної професійної діяльності у ЗЗСО.	роботи, проте не виявляють активність у пошуку нових форм та засобів роботи щодо розвитку резильєнтності підлітків у ЗЗСО .
Низький	У майбутніх соціальних педагогів сформовано часткові та несистемні знання щодо профілактики булінгу серед підлітків у ЗЗСО	Майбутні фахівці соціальної галузі не готові до здійснення діяльності з розвитку резильєнтності підлітків, відсутній інтерес та мотивація до реалізації відповідної професійної діяльності у закладах загальної середньої освіти.	Майбутні фахівці соціальної галузі демонструють нездатність до організації розвитку резильєнтності підлітків у ЗЗСО, не виявляють активність у пошуку будь-яких форм та засобів роботи щодо розвитку резильєнтності підлітків, потребують допомоги у вирішенні типових стандартних завдань.

Висновки і перспектива подальших досліджень: На основі аналізу та узагальнення наукової літератури та практики роботи соціальних педагогів нами уточнено поняття «підготовка майбутніх соціальних педагогів до розвитку резильєнтності підлітків у закладах загальної середньої освіти, що представляє собою складне професійно-особистісне утворення та розроблено систему її вимірювання готовності майбутніх соціальних педагогів до відповідного виду професійної діяльності, яка включає три рівні (низький, середній, високий) за відповідними критеріями (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний) та показниками (ставлення до професійної діяльності, інтерес до розвитку резильєнтності підлітків у закладах загальної середньої освіти; усвідомленість знань щодо розвитку резильєнтності підлітків у закладах загальної середньої освіти та методики її здійснення; наявність вмінь та навичок щодо організації роботи розвитку резильєнтності підлітків у закладах загальної середньої освіти).

Перспективним напрямом подальших досліджень є експериментальна перевірка розробленої системи вимірювання з метою визначення рівня сформованості у здобувачів вищої освіти готовності до розвитку резильєнтності підлітків у ЗЗСО.

Список використаних джерел:

1. Вайнола Р.Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки: Автореф...док. пед наук: 13.00.04 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2009. 44 с.
2. Грищенко С.В. Самовдосконалення майбутніх фахівців соціальної сфери: монографія. Чернігів: ЧНПУ, 2011. 328 с.
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. Київ, Симферополь: Універсум, 2013. 536 с.
4. Канюк О.Л. Деякі аспекти підготовки соціальних працівників в Німеччині в умовах Болонської реформи. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2013. Вип. 28. С. 56–59.
5. Когут С.Я. Системи професійної підготовки соціального педагога у вищих навчальних закладах освіти України і Польщі (порівняльний аналіз): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів. 2004. 250 с.
6. Костіна В. Підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до соціального виховання дітей та молоді в умовах нових соціальних викликів. *Соціальна робота: виклики сьогодення* : Збірник наукових праць за матеріалами XII Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. О. В. Сороки, С. М. Калаур, Г. В. Лещук. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2023. С.27-30.
7. Костіна В.В. Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях: монографія. Харків: ФОП Мезіна, 2018. 364 с.
8. Костіна В.В., Потьомкіна А.І. Роль психологічної служби закладу загальної середньої освіти в розвитку резилієнтності підлітків. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (16-18 березня 2023). Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди. 2023. С.1083-1086.
9. Кулікова А.Є. Підготовка соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю у вищих навчальних закладах Швеції: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2009. 20 с.
10. Куряча С.В. Вимірювання рівня професійної готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики булінгу серед підлітків у закладах загальної середньої освіти. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Харків, 20 листопада

2020 р. / за ред. М.П. Васильєвої. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2020. С.67-73.

- 11.Лещук Г.В. Система професійної підготовки фахівців соціальної сфери у Франції: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. 2009.
- 12.Міщик Л. І. Теоретико-методичні основи професійної підготовки соціального педагога у закладах вищої освіти: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.05 / Київський ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 1997. 32 с.
- 13.Оцінка впливу війни на людей. Україна. Червень 2023. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/undp-ua-hia-ukr-2.pdf> (дата звернення: 10.10.2023).
- 14.Пожидаєва О.В. Теоретичні аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у ВНЗ. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2011. № 3–4. С. 72–80.
- 15.Романовська Л.І. Зарубіжний досвід організації соціальної та соціально-педагогічної роботи. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. пр. Серія: Педагогіка та психологія. Вип. 654. 2013. С. 133–145.
- 16.Шимко І.М., Василюк Т.Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів на засадах рольового підходу. *Перспективи та інновації науки*. (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина») No 5(10)2022. С.214-233. <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/1522/1520> (дата звернення: 20.10.23).
- 17.Що таке програма соціально-емоційного та етичного навчання СЕЕН і як вона працює. НУШ. URL: <https://nus.org.ua/articles/shho-take-programa-sotsialno-emotsijnogo-ta-etychnogo-navchannya-i-yak-vona-pratsyuje/> (дата звернення: 20.06.2023).

Приходна А.В.

здобувачка першого(бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПРОФІЛАКТИКИ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Однією з важливих соціально-педагогічних проблем, які мають вирішувати заклади загальної середньої освіти є профілактика ризикованої поведінки підлітків, що схильні до інтернет-залежності. Сучасні підлітки значну частину часу знаходяться під впливом інтернет-середовища, що окрім

великої кількості корисного розвивального контенту має багато інформації, яка може сприяти прояву підлітками ризикованої поведінки. З метою недопущення дії небезпечних чинників впливу необхідною стає проведення комплексної соціально-педагогічної діяльності, що сприятиме запобіганню розповсюдженню цього явища в закладах загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО), як важливих осередках соціалізації та розвитку підростаючого покоління. Тому, актуальним є дослідження теоретичних основ та розробка практичних аспектів соціально-педагогічної діяльності з профілактики інтернет-залежності підлітків у ЗЗСО.

Основою для здійснення комплексної соціально-педагогічної діяльності з профілактики інтернет-залежності підлітків у ЗЗСО є такі нормативні документи: Закони України «Про освіту», «Про захист персональних даних», «Про захист прав споживачів»; «Про захист прав дитини»; Положення про психологічну службу в закладі загальної середньої освіти та ін.

Аналіз наукової літератури з проблеми комп’ютерної та інтернет-залежності вивчали Г. Герасименко [3], О. Ярмоленко [11] та інші. Питання профілактики Інтернет-залежності розглядаються у дослідженнях М. Васильєвої [2], Н. Дубровської [4], О. Попової [5] та ін.

Н. Сергєєва відзначає, що для профілактики комп’ютерної адикції підлітків застосовується в основному первинна профілактика, ефективність якої може бути забезпечена за наявності таких соціально-педагогічних умов, як [8]:

- підвищення рівня знань старших підлітків про вплив комп’ютерних технологій на особистість, можливі ризики надмірного захоплення комп’ютерними іграми;
- розвиток мотивації до орієнтування на цінності реального, а не віртуального життя;
- спрямування захоплення комп’ютерними іграми у конструктивне русло;
- організація відповідної просвітницької роботи з батьками.

Профілактична робота з дітьми та підлітками передбачає здійснення системи заходів для попередження розвитку адикцій, в тому числі інтернет-залежності.

Для попередження виникнення комп'ютерної та інтернет-залежності у неповнолітніх потрібно посилити виховну роботу з дітьми та підлітками. Основними видами роботи є: просвітницька робота (проведення бесід, лекторіїв з метою інформування про особливості, причини та наслідки виникнення інтернет-залежності); спеціально організоване навчання та тренінги (соціалізація дітей та підлітків здійснюється через спілкування з людьми, які оточують дитину в практичному спілкуванні; важливою умовою профілактики Інтернет-залежності виступає розвиток критичного мислення).

Головною причиною виникнення інтернет-залежності у підлітків психологи вважають недостатнє спілкування і взаєморозуміння з батьками, однолітками і авторитетними людьми. На основі узагальнення результатів досліджень науковців [1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11] дійшли висновків, що найважливішою умовою профілактики Інтернет-залежності дітей та підлітків є організація сприятливого середовища для їхнього розвитку з наявним контролем та належним керівництвом і підтримкою з боку батьків та дорослих, взаєморозумінням з батьками, наявністю емоційного контакту та психологічною підтримкою підлітків, зацікавленням ставленням до їхніх інтересів та проблем, навчанням основам безпечної поведінки в мережі Інтернет.

Як зазначають Дубровська Н.В. та Попова О.О. для здійснення комплексної соціально-педагогічної діяльності з профілактики ризикованої поведінки підлітків, що схильні до інтернет-залежності важливо [4]: 1) мати систему моніторингу та оцінки результатів роботи, щоб визначити ефективність застосованих стратегій і методик, що дозволить виявити позитивні зміни у поведінці та свідомому використанні підлітками Інтернету, а також визначити області, які потребують подальшого вдосконалення; 2) постійно оновлювати технологію роботи соціального педагога з профілактики інтернет-залежності,

враховуючи зміни в інформаційному просторі та появу нових технологій;
3) робота має бути гнучкою і адаптованою до потреб та особливостей підлітків.

Проведений аналіз наукової літератури та практики соціального виховання з проблеми дослідження дозволив стверджувати, що соціально-педагогічна діяльність з профілактики Інтернет-залежності в ЗЗСО має носити комплексний характер і передбачати спільну роботу фахівців психологічної служби ЗЗСО (соціального педагога, практичного психолога), класних керівників, вчителів, батьків, а також фахівців спеціалізованих соціальних інституцій, що сприятимуть створенню безпечного профілактичного простору, який сприятиме ефективному розвитку, соціалізації підлітків у відповідності до їхніх потреб. Необхідно організовувати спільну діяльність систематично, проводити профілактичні заходи, постійно слідкувати за захопленнями, інтересами та різними проявами поведінки підлітків.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка комплексної програми соціально-педагогічної діяльності з профілактики Інтернет-залежності в ЗЗСО та її експериментальна перевірка.

Список використаних джерел:

1. Багмет М.В. Соціальна робота з підлітками, що стали жертвами Інтернету. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Психологія.* 2016. Вип. 53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnu_psih_2016_53_21 (дата звернення: 10.10.23).
2. Васильєва М.С. Профілактика інтернет-залежності серед підлітків у закладах загальної середньої освіти. *Наукові записки,* 2016. Вип. 138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzhs_2016_138_17. (дата звернення: 10.10.23).
3. Герасименко Г.В. Інтернет-залежність як проблема сучасності: аналіз, прогноз, профілактика. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2015. Т. 47, №2. URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1159/893> (дата звернення: 10.10.23).
4. Дубровська Н.В., Попова О.О. Сучасні технології профілактики інтернет-залежності підлітків у ЗЗСО. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2018. Т. 66, № 2. С. 8-26.
5. Попова О.О., Дубровська Н.В. Організація профілактичної роботи з попередження інтернет-залежності учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Педагогічний процес: теорія і практика.* 2018. Т. 3(59). URL: <http://pptp.kubg.edu.ua/numbers/59-2018/17.pdf> (дата звернення: 10.10.23).

6. Руденко О. С. Формування профілактичних знань учнів щодо інтернет-залежності в контексті сучасних викликів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 12: Психологічні науки, 2018. Вип. 45. С. 133-137.
7. Садова О. М. Соціальна робота з дітьми, що мають інтернет-залежність. *Вісник соціальної роботи*, 2017. № 2. С. 50-54.
8. Сергеева Н. В. Особливості підліткового віку як фактор ризику формування комп'ютерної адикції. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук, праць. К., 2008. Вип. 12, Кн. 2. С. 183-189.
9. Ткачук О. В., Лабінцева В. В. Сучасні технології профілактики інтернет-залежності учнів ЗЗСО. *Науковий вісник Херсонського державного університету імені К.Д. Ушинського*. Серія: Педагогічні науки, 2019. Вип. 266, т. 2. С. 129-133.
10. Третьякова Ю.О. Технології роботи соціального педагога з профілактики інтернет-залежності учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України*. 2017. Вип.12. С. 152-157.
11. Ярмоленко О. О. Медіаграмотність – один із засобів профілактики інтернет-залежності серед молоді. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2019. Вип. 163(1). С. 146-151.

Приходько А.І.

здобувачка другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПРІОРИТЕТНІ ВЕКТОРИ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ, ЗУМОВЛЕНІ ВІЙНОЮ В УКРАЇНІ

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент І.А. Романова

Сучасний світ переживає надзвичайно складні виклики і загрози, пов'язані з конфліктами, війнами та кризами, що ставлять під загрозу життя і благополуччя мільйонів людей у цілому світі. У цьому контексті роль соціальних працівників стає критично важливою.

Ключові принципи соціальної роботи: визнання гідності людини, сприяння правам людини, сприяння соціальній справедливості, сприяння праву на самовизначення, сприяння праву на участь, ставлення до людей як до

цілісних індивідів, - чітко окреслюють зміст соціальної роботи в територіальній громаді в умовах війни.

Особливості сучасної соціальної роботи вимагають зміни векторів у підготовці соціальних працівників, що зумовлено цілою низкою факторів.

Гуманітарна криза. Поширеність збройних конфліктів і війн призводить до гуманітарних криз, де безпосередньо страждає цивільне населення. Соціальні працівники грають важливу роль у наданні допомоги й підтримці постраждалих.

Соціальна реабілітація. Люди, які пережили воєнні конфлікти, мають травми і потребують соціальної реабілітації. Соціальні працівники повинні мати необхідні навички для надання цієї допомоги.

Врегулювання конфліктів. Уміння вирішувати конфлікти й сприяти миру є важливими функціями соціальних працівників під час воєнного стану.

Психосоціальна підтримка. Воєнні конфлікти супроводжуються психологічними та соціальними стресами. Соціальні працівники повинні надавати психосоціальну підтримку постраждалим.

Збереження життя. Ефективна підготовка майбутніх соціальних працівників може врятувати безліч життів та запобігти гуманітарним катастрофам.

У таких умовах актуальності набуває й питання запобігання професійному вигоранню соціальних працівників в умовах воєнного стану.

Міністерством соціальної політики України у 2023 році виділено такі пріоритетні напрями соціальної роботи: виховання дітей в сім'ї, включення людей з інвалідністю в суспільне життя, ефективна система соціальної підтримки пенсійного та соціального страхування, доступ до якісних соціальних послуг та цифровізація системи надання соціальних послуг.

Таким чином, якісне навчання соціальних працівників має орієнтуватись на перспективні напрями розвитку соціальної роботи в Україні та світі, на готовність здобувачів до прийняття рішень в умовах невизначеності, на розвиток у них уміння мислити творчо та діяти проактивно.

Сучасна система практичної підготовки соціальних працівників потребує наукових досліджень і узагальнень міжнародного досвіду з надання соціальних послуг у кризових умовах, специфіку підготовки до діяльності в умовах воєнного стану з метою виявлення недоліків та визначення сильних сторін. Розробка нових навчальних програм, формулювання конкретних рекомендацій для навчальних закладів і громадських організацій з питань покращення підготовки соціальних працівників в умовах конфліктів та війн дозволить озброїти фахівців соціальної галузі сучасними компетентностями, що є затребуваними в Україні.

Рагозіна Т.Є.

здобувач вищої освіти другого (магістерського рівня,
спеціальності «Соціальна робота» ХНПУ імені Г.С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ ПАЛІАТИВНОГО ДОГЛЯДУ ЗА ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор В.В. Костіна

Воєнний стан, в якому перебуває наша країна вже другий рік поспіль має серйозні наслідки та негативно відображається на показниках здоров'я населення вцілому. Відповідно до оцінки Українського центру суспільних даних, проведеної за сприяння Міжнародного фонду «Відродження», 324113 осіб (258207 дорослих і 65906 дітей) в Україні потребували паліативної допомоги станом на початок 2019 р. [4] а зараз ця статистика стала вразі більшою. З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну кількість потребуючих значно зростає через постійну евакуацію людей з деокупованих територій.

Тому паліативна допомога є важливою складовою системи охорони здоров'я та соціального захисту громадян України і забезпечує реалізацію прав людини на гідне завершення життя та максимальне зменшення болю і

страждань. Вона також включає психосоціальні, юридичні і духовні аспекти, пов'язані з небезпечними для життя захворюваннями. Відповідно до рекомендацій ВООЗ та Комітету Міністрів ради Європи, паліативна допомога має стати одним із пріоритетних напрямів політики охорони здоров'я в європейському регіоні. Збільшення в Україні кількості хворих із невиліковними захворюваннями та обмеженим прогнозом тривалості життя зумовило гостру необхідність організації та удосконалення підготовки фахівців із паліативної допомоги населенню [9].

Як зазначають дослідники «паліативна допомога – це комплекс заходів, який спрямований на поліпшення якості життя пацієнтів з діагнозом, що загрожує їхньому життю, шляхом запобігання і полегшення їхніх страждань»[7]. Вона також включає психосоціальні, юридичні і духовні аспекти, пов'язані з небезпечними для життя захворюваннями. Згідно зі змістом Державного стандарту паліативного догляду (2016) паліативна допомога має фундаментальне значення для здоров'я і людської гідності та є одним із основних прав людини [5].

Одним із важливих компонентів паліативного догляду є соціальний компонент та підтримка пацієнтів, які зіштовхнулись з проблемою невиліковного захворювання, та членів їхніх родин. Таку соціальну підтримку здійснюють фахівці з соціальної роботи.

Міжнародна асоціація паліативної та хоспісної допомоги визнає такі рівні паліативної допомоги, як:

- 1) базова допомога, яку надають лікар загальної практики та медична сестра (у співпраці з онкологами та іншими медичними працівниками);
- 2) спеціалізована паліативна допомога, за якої до команди долучаються ще фахівці із соціальної роботи, психології або психіатрії, тощо.

Така допомога може надаватися як у стаціонарних закладах (не обов'язково суто медичних), так і в амбулаторних закладах, так і денних центрах або ж вдома (у деяких випадках – із залученням волонтерів та громади, груп підтримки).

До компонентів паліативної допомоги відносять різні форми медичного та немедичного догляду [7]: загальний догляд за хворим; симптоматичне лікування; реабілітація, спрямована на підтримку, наскільки це можливо, доброго фізичного, психологічного та соціального стану; психотерапія; соціальна та психологічна підтримка сім'ї на час хвороби одного з її членів та у період втрати. Окремо виділяють навчання (клієнта, його сім'ї, медичних та соціальних працівників, волонтерів) та дослідження, покликані надавати інформацію для покращання допомоги.

У вітчизняній літературі [2,6] з медико-соціальної роботи знаходимо досить вузьке розуміння ролі соціальних працівників у системі паліативної допомоги – сприяння вирішенню соціально-правових питань, пов'язаних з оформленням спадщини, вирішення побутових проблем тощо. Однак у міжнародній практиці [10] перелік завдань та функцій соціальних працівників значно ширший: соціальні працівники можуть залучатися службами допомоги невиліковно хворим вдома задля забезпечення гуманнішого ставлення до потреб пацієнта, зменшення рівня депресії та суїцидальних намірів, які можуть виникати унаслідок вживання знеболювальних ліків. Крім того, науковці вважають, що соціальні працівники повинні здійснювати оцінку певних компонентів страждання та болю, не лише фізичного, визначати, якої саме допомоги потребує клієнт та члени його родини.

У закордонних дослідженнях наведено аргументи на користь різних підходів до організації соціальної роботи з особами з обмеженим прогнозом життя (термінальна стадія хвороби) [8,10,11]. Аналіз результатів закордонних досліджень засвідчив, що пропонують різні концепції надання термінального догляду: «орієнтованої на людину» соціальної роботи, яка розглядає людину, котра потребує термінального догляду, як основного клієнта соціальної роботи і бере до уваги передусім його потреби та особливості; «зосередженого на сім'ї» підходу, у межах якого значну увагу приділяють зміні родинних відносин і моделей сімейної поведінки, формуванню психотерапевтичних стосунків із родиною, соціально-психологічній адаптації до втрати, зокрема через

проведення групової роботи. Отже, у закордонній практиці набув популярності доволі широкий погляд на роль та функції соціальної роботи у системі паліативної допомоги

Соціальні працівники належать до команди фахівців, покликаної забезпечити паліативний догляд в умовах стаціонарних закладів або поза ними. Згідно із цим підходом [7] соціальні працівники повинні мати належний рівень підготовки, компетенцій та повноважень, чітко усвідомлювати парадигму, в межах якої вони здійснюють свої втручання, бути навченими роботі у мультидисциплінарній команді й будувати свої професійні взаємовідносини на основі відповідних стандартів надання послуг.

Як зазначає Ю. Жогно [2] у науковій літературі широко представлені дослідження медичного аспекту паліативного догляду та висвітлення суті підготовки медичних фахівців з паліативного догляду на противагу дослідженням соціального.

Аналіз законодавчих актів МОЗ України та засад Державного стандарту паліативної допомоги в Україні та результатів досліджень Українського центру суспільних даних [1,5] засвідчив, що у практичному та науковому просторі сформувались різні бачення ролі соціальних працівників у системі паліативної допомоги та очікувань від їхньої діяльності.

Аналіз нормативного забезпечення, освітніх програм закладів вищої освіти та наукової літератури [1] показав, що попри те, що історія паліативної та хоспісної допомоги в Україні нараховує близько 30 років і близько 20 закладів здійснюють освітню підготовку за напрямом «соціальна робота», залучення фахівців соціальної роботи до надання комплексної діяльності з надання паліативної допомоги в Україні залишається досить слабким.

Перспективним напрямом подальших досліджень є визначення суті та особливостей професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з надання паліативного догляд вдома.

Список використаних джерел:

1. Вольф О. Навчання соціальним аспектам паліативної допомоги. Громадський простір. <https://www.prostir.ua/?news=navchannya-sotsialnym-aspektam-paliativnoji-dopomohy> (дата звернення: 10.10.2023).
2. Жогно Ю. П. Організація служби паліативної допомоги на регіональному рівні. *Практична психологія та соціальна робота*, 2013. № 12. С. 32–35.
3. Князевич В. М., Губський Ю.І., Царенко А.В. Паліативна допомога в Україні: складові та шляхи розвитку: Матеріали науково-практичної конференції. (м. Харків, 18 – 19 вересня 2014 р.). № 4. С. 4–7.
4. Понад 320 тисяч людей в Україні потребують паліативної допомоги – оцінка експертів. Міжнародний Фонд Відродження. <https://www.irf.ua/ponad-320-tysyach-lyudej-v-ukrayini-potrebuyut-paliativnoyi-dopomogy-ocinka-ekspertiv/> (дата звернення: 10.10.2023).
5. Про затвердження Державного стандарту паліативного догляду: Наказ Мінсоцполітики від 29.01.2016 № 58 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-16#Text> (дата звернення: 10.10.2023).
6. Рудень В., Москвяк Є. Організація та управління медико-соціальним забезпеченням невиліковно хворих у медичному закладі «Госпіс» Київ. 2006. 44 с.
7. Семигіна Т. В. Соціальна робота у моделі паліативної допомоги: функції та виклики. *Реабілітація та паліативна медицина*. 2015. № 2. С. 54–58.
8. Соціальна робота: Навчальний енциклопедичний словник-довідник / За науковою ред. д.с.н., проф. В.М.Пічі. Львів: “Новий Світ - 2000”, 2020. 61 с.
9. Чернищенко Т. І. Підготовка медичних сестер з паліативної допомоги в Україні. *Реабілітація та паліативна медицина*. 2015. № 2 (2). С. 78–83.
10. Aho H., Kauppi T., Haanpää M. Patients referred from multidisciplinary pain clinic. *Scandinavian Journal of Pain*. 2010. Vol. 1 (4). P. 186–192.
11. Bamford T. The Team Approach in Person-centred Health Care: The Social Work Perspective. *The International Journal of Person-Centered Medicine*. 2010. Vol. 1 (1). P. 23–26.

Рассказова О.І.

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

ПЛЕКАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ТА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИХ НАВИЧОК ЯК НОВИЙ НАПРЯМ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Сучасний світ стикається з багатьма складними викликами, такими як глобальні кризи, економічні зрушення, епідемії, військові конфлікти тощо. Ці

виклики вимагають від фахівців соціальної сфери не тільки глибоких знань, але й великої стійкості та здатності працювати в умовах невизначеності щоб ефективно допомагати людям впоратися зі стресом та складними ситуаціями. Здатність до управління власними емоціями і міжособистісними відносинами є важливою частиною психологічного благополуччя кожної людини, що може бути виPLEкана, зокрема завдяки персональному досвіду розвитку життєстійкості та соціально-емоційних навичок соціальних педагогів і соціальних працівників.

Підґрунтям розробки концепту «соціально-емоційні навички» («м'які/гнучкі навички», «навички ХХІ століття», «життєві навички» тощо) стали праці з емоційного інтелекту Д. Гоулмана та найкращі світові освітні практики, у яких обґрунтовано важливість соціального і емоційного інтелекту для успіху в житті. Емоційний інтелект включає в себе навички саморегуляції та самодисципліни. Ці якості сприяють досягненню цілей і подоланню труднощів у житті, що є важливими аспектами життєстійкості. Соціально-емоційні навички досліджують як уміння, найбільш важливі для особистого та кар'єрного розвитку людини, а також для її продуктивного сприяння добробуту суспільства. Наукові дослідження, проведені закордонними вченими, показують, що соціально-емоційні навички мають важливе значення для досягнення тривалих результатів у різних аспектах життя, включаючи успішність в освітньому процесі і професійній діяльності (Д. Гросс, Л. Ліпман, Д. Майер, М. Розенберг П. Саловей Д. Сігел та ін.). Соціально-емоційні навички допомагають людині розуміти, виражати та керувати своїми емоціями. Це важливо для підвищення життєстійкості, оскільки здатність адекватно реагувати на стресові ситуації та подолання негараздів робить людину більш стійкою до життєвих труднощів.

За визначенням Організації економічного співробітництва та розвитку, соціально-емоційні навички – індивідуальні здатності, риси і характеристики, які можна розвивати протягом життя та що важливі для навчальних досягнень, соціальних відносин і згуртованості, конкурентоспроможності на ринку праці,

активної громадянської позиції й благополуччя людини загалом [1].

Нині в Україні інтеграція представлених ідей і практик щодо розвитку соціально-емоційних навичок стає дуже актуальною для наукової педагогічної спільноти. У своїх дослідженнях українські вчені все частіше обговорюють розвиток таких навичок у різних сегментах освітнього процесу: вищій освіті (К. Коваль, Н. Коляда, С. Павленко, А. Тютюнник та ін.), підготовці фахівців не з педагогічних галузей (О. Василенко, О. Глазунова, Л. Іванова, С. Король, Т. Медвідь, О. Хоменко та ін.), підготовці майбутніх фахівців педагогічної галузі (Н. Агаркова, О. Акімова, А. Горлова, Л. Зеленська, А. Кошель, С. Наход, Г. Пирожок та ін.), майбутніх соціальних працівників (Л. Мандро, Г. Михайлишин та ін.) та інших сферах.

Кабінет Міністрів України прийняв рішення про впровадження пілотного проекту, що стосується комплексних психосоціальних послуг і спрямований на формування стійкості громадян України до стресу. Проект заплановано реалізовувати до 31 грудня 2024 року – потім він масштабуватиметься на інші громади України. Цей проект буде керуватися Міністерством соціальної політики та має на меті підтримати та зміцнити психічне здоров'я населення задля зниження загального рівня стресу і тривожності серед українок і українців, а також розвинути навички надання першої психологічної допомоги близьким, особливо дітям та старшим членам сім'ї. Проект також передбачає навчання стійкості до стресу та запобігання психологічній травматизації [2]. Фахівці соціальної сфери працюють з різними групами людей, включаючи вразливі категорії населення зокрема постраждалих внаслідок воєнних подій, військовослужбовців і ветеранів, їхні сім'ї. Розвиток соціально-емоційних навичок майбутніх фахівців допоможе покращити якість послуг, що надаються. Разом з цим, фахівці соціальної сфери повинні бути здатні ефективно спілкуватися та співпрацювати з людьми різних культур і націй, загоюючи розломи у суспільстві, спричинені війною.

В умовах тривалої військової агресії РФ проти України гостро актуальним стає упровадження у систему підготовки майбутніх соціальних працівників і

соціальних педагогів соціально-емоційного навчання (СЕН). Розвиток соціально-емоційних навичок таких фахівців сприяє зменшенню конфліктів та насилля в суспільстві. Фахівці соціальної сфери із розвинутими соціально-емоційними навичками можуть відігравати важливу роль у профілактиці та управлінні конфліктами.

Упровадження елементів соціально-емоційного навчання в освітні програми підготовки майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів, забезпечує плекання життєстійкості та розвиток соціально-емоційних навичок й може бути забезпечене різними способами та інструментами:

1. Збагачення освітніх програм спеціальними освітніми компонентами з соціально-емоційного навчання, які включають в себе теми про розвиток емоційного інтелекту, спілкування, розв'язання конфліктів, емпатію тощо.
2. Проведення спеціалізованих тренінгів і семінарів для здобувачів і здобувачок освіти, де вони могли б вчитися та практикувати соціально-емоційні навички за умов фасілітації досвідчених викладачів.
3. Практика та стажування, що забезпечать можливості здобувачів і здобувачок отримати практичний досвід в роботі з клієнтами або групами, де вони могли б використовувати свої соціально-емоційні навички на практиці.
4. Використання інтерактивних методів, які сприяють активній взаємодії, обговоренню і вирішенню реальних життєвих ситуацій, де соціально-емоційні навички можуть бути важливі.
5. Психологічна підтримка та консультації для розвитку соціально-емоційних навичок та життєстійкості студентства.
6. Впровадження системи оцінювання і самооцінювання соціально-емоційних навичок для майбутніх фахівців, що дозволить їм відстежувати свій прогрес та розвиток в цій сфері.

Забезпечуючи такі можливості та ресурси, система підготовки майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів може допомогти їм розвивати

необхідні соціально-емоційні навички та життєстійкість, які будуть важливими у їхній професійній діяльності та взаємодії з клієнтами.

У цілому, досліджені нами аспекти свідчать, що розвиток життєстійкості та соціально-емоційних навичок є важливим напрямком в підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери. Ця тема допоможе підготувати фахівців, які зможуть ефективно впливати на соціальні процеси, покращувати якість життя людей та сприяти гармонійному розвитку суспільства.

Список використаних джерел:

1. Що таке соціально-емоційні навички? *Сайт EdKemp Ukraine*. Режим доступу: <https://www.edcamp.ua/shcho-take-sotsialno-emotsijni-navychky/> (дата звернення 25.10.2023)
2. В Україні запроваджено нову психосоціальну послугу з формування життєстійкості. *Урядовий портал: Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukraini-zaprovadzhenno-kompleksnu-sotsialnu-posluhu-z-formuvannia-zhyttiistiikosti> (дата звернення 25.10.2023)

Рассказова О.І.

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Єфімцева Г.Г.

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Какадій В.М.

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

СУЧАСНІ ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ОСВІТЯН У СФЕРІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИХ НАВИЧОК ДИТИНИ НА ЗАСАДАХ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ І НЕДИСКРИМІНАЦІЇ

Анотація. У статті висвітлено досвід державно-громадського партнерства щодо підготовки вчительського кола до соціально-емоційного навчання

учнівства на засадах гендерної рівності і недискримінації. У контексті реформування системи освіти та необхідності подолання сучасних соціокультурних та економічних викликів доведено важливість та своєчасність пошуку шляхів вирішення порушеної проблеми, що об'єднує важливі аспекти сучасної освіти, соціальних відносин і розвитку дітей, і вимагає системного підходу до її вирішення.

Ключові слова. *Соціальна та етична компетентності вчительства, соціально-емоційні навички, недискримінаційне середовище закладів освіти, підготовка вчительського кола до соціально-емоційного навчання.*

Abstract. The article highlights the experience of public-private partnerships in training teachers for social and emotional learning of students on the basis of gender equality and non-discrimination. In the context of reforming the education system and the need to overcome modern socio-cultural and economic challenges, the importance and timeliness of finding ways to solve the problem, which combines important aspects of modern education, social relations and child development, and requires a systematic approach to its solution, is proved.

Keywords: *social and ethical competence of teachers, social-emotional skills, non-discriminatory environment of educational institutions, preparation of teachers for social-emotional learning.*

Постановка проблеми. Порушена проблема є дуже актуальною і важливою в сучасному світі освіти та соціальних відносинах, оскільки розвиток соціально-емоційних навичок у дітей важливий для їх успішного функціонування в суспільстві. Дитина повинна навчитися розуміти свої емоції, керувати ними, встановлювати взаємозв'язки з іншими та розвивати співчуття. Разом з цим, у сучасному світі акцент робиться на створенні рівних можливостей для всіх, незалежно від їхньої гендерної належності. Питання гендерної рівності і недискримінації стали активно обговорюваними, і освітяни мають важливу роль у формуванні гендерної свідомості та усуненні стереотипів.

Зміна підходів до навчання і виховання дітей включає в себе активне залучення освітян до розвитку соціально-емоційних навичок учнівства. Саме вони грають важливу роль у формуванні поглядів та цінностей дітей, можуть впливати на розвиток їхніх соціально-емоційних навичок та сприяти вихованню гендерної свідомості та недискримінації. Вчительки і вчителі повинні мати відповідну підготовку для того, щоб працювати з дітьми в гендерночутливому та антидискримінаційному середовищі. Інструменти та методики, які сприяють розвитку соціально-емоційних навичок у дітей, а також просвітницька робота з питань гендерної рівності, можуть бути важливою частиною їхньої підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених досліджували соціально-емоційне навчання, що це є важливою галуззю психологічних досліджень. Дослідженням соціально-емоційного навчання займалися: Д. Гоулман – автор книги «Емоційний інтелект», де розкривається поняття емоційного інтелекту і його роль у соціально-емоційному навчанні; Д. Готман, який вивчав міжособистісні відносини та інструменти розв’язання конфліктів в сім’ях, враховуючи емоційну інтелігентність; П. Саловей і Д. Майєрс, які розробили концепцію емоційного інтелекту та представили модель його складових; М. Лайнг, яка розробила терапевтичний підхід, відомий як діалектична поведінкова терапія, який активно використовує вміння регулювання емоцій для лікування різних психічних розладів; Д. Гроз, дослідження якого стосуються стратегій регулювання емоцій та впливу цих стратегій на психічне здоров’я та міжособистісні відносини. Робота в галузі соціально-емоційного навчання продовжується, і багато інших дослідників внесли важливий внесок у цю область.

Питанням недискримінаційного підходу в освіті присвячено багато досліджень зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких: Ш. Берн, І. Бех, Н. Бібік, О. Богданова, Т. Варенко, В. Гайдено, Т. Говорун, В. Каган, В. Калошин, С. Кара, О. Кікінеджі, О. Кононко, І. Кльоцина, І. Кон, В. Кравець, О. Малахова, О. Марущенко, Л. Попова, О. Савченко, Ю. Тодоровцева, Л. Штильова, та ін.

Загалом, актуальність порушеної нами проблеми формування компетентностей освітян у сфері розвитку соціально-емоційних навичок дитини на засадах гендерної рівності і недискримінації полягає в тому, що вона об'єднує важливі аспекти сучасної освіти, соціальних відносин і розвитку дітей, і вимагає системного підходу до її вирішення.

Формулювання цілей статті. Метою нашої публікації є висвітлення досвіду державно-громадського партнерства щодо підготовки вчительського кола до соціально-емоційного навчання учнівства на засадах гендерної рівності і недискримінації.

Виклад основного матеріалу. Актуальність соціально-емоційного навчання учнівства безпосередньо пов'язана із компетентнісною реформою НУШ в Україні, що почала розгортатися з 2014 року. У зв'язку із початком військової агресії РФ проти України, соціально-економічними негараздами і, згодом, пандемією стало усе більш зрозумілим, що українська освіта, якою вона була до початку реформи, не готова до випробувань і не відповідає сучасним вимогам, які пред'являються як самим учнівством і суспільством, так і потребами економіки та світовими тенденціями.

Виявилося, що системна перебудова освітньої галузі, що розпочата і проводиться в Україні, здатна забезпечити новий стандарт якості навчання на всіх рівнях: від дошкільної освіти до вищої освіти і освіти для дорослих. Метою реформи «Нова українська школа» стало забезпечення рівного доступу кожного учня і кожної учениці до якісної освіти в безпечному, комфортному, інклюзивному та сучасному освітньому середовищі. Випускниці і випускники закладів освіти мають отримувати ґрунтовні знання та оволодівати компетентностями, що потрібні для сучасного життя, розвиватися як самодостатні, творчі та креативні особистості [1].

Очевидно, що зміна освітніх пріоритетів потребувала перегляду ролі вчительства та оновлення професійних стандартів. Сучасний професійний стандарт відображає сучасний підхід до визначення та характеристики загальних і фахових навичок педагога. Наголосимо, що серед загальних

навичок відзначаються громадянські, соціальні, культурні, лідерські та підприємницькі компетентності. Серед інших, в переліку фахових навичок вчителя включені емоційно-етична та інклюзивна компетентності, що свідчить про визначення їх як надважливих для сучасної освіти [2]. Ці компетентності є фундаментальними для успішної роботи вчителя в сучасній українській школі та сприяють створенню сприятливого, інклюзивного і недискримінаційного середовища для учнівства у закладах освіти різних рівнів.

Наголосимо, що контексті реалізації реформи НУШ соціально-емоційне та етичне навчання розглядається як інструмент розвитку м'яких навичок учнівства та вчительства [3].

Важливо відзначити, що з 2018 року Україна розпочала пілотний проєкт терміном на 5 років із впровадження системи соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН або SEE Learning) у ЗЗСО. Ця програма спрямована не лише на розвиток соціально-емоційних навичок учнівства, але також на зміну атмосфери в закладах освіти, побудову недискримінаційних відносин між вчительством і учнівством, зміну ставлення учнівства до вчительства одне до одного та до самих себе. У пілотному проєкті взяли участь 26 ЗЗСО з 23 областей України. Представники цих закладів пройшли тренінги від розробників програми Університету Еморі (США) та українських експертів-консультантів [4]. Упродовж наступних років вчителі та вчительки впроваджували нові методики роботи з дітьми. Станом на липень 2022 року в експерименті взяли участь 298 вчителів і вчительок, які працювали з понад 5 000 учнями та ученицями на рівні початкової та базової школи. Вони інтегрували практики СЕЕН у свої уроки з різних предметів, включаючи інклюзивні класи, факультативні заняття з СЕЕН, та проводили СЕЕН на класних годинах та під час роботи гуртків.

Сьогодні будь-яка школа має можливість приєднатися до проєкту. Під час пандемії COVID-19 та війни, онлайн-навчання СЕЕН стало доступним для усіх зацікавлених освітян, і до професійної спільноти долучилися 913 вчителів і вчительок із 472 шкіл.

Шляхи формування необхідних компетентностей вчительства було винайдено завдяки державно-громадському співробітництву, насамперед активній позиції громадської організації «ЕдКемп Україна». Команда цієї організації зробила важливий внесок, надаючи вчительству необхідні матеріали для організації занять з учнівством, роботи з батьківською спільнотою і для власного професійного зростання. Було перекладено й адаптовано, надруковано й поширено навчально-методичне забезпечення від розробників програми СЕЕН, включаючи вступний онлайн-курс, письмові та аудіопрактики. Для потреб вчителів були розроблені навчальні програми СЕЕН для різних класів, і Міністерство освіти та науки рекомендувало їх для використання в освітньому процесі.

Командою ГО «ЕдКемп Україна» розроблено серію посібників для освітян під назвою «Я (практикую) СЕЕН», які охоплюють складні та чутливі питання, такі як оцінювання досягнень учнівства, робота з батьківською спільнотою, створення потужної СЕЕН-спільноти у ЗЗСО і громаді. Також було підготовлено окреме видання для батьківства щодо використання практик СЕЕН вдома.

Проводиться активна просвітницька робота з освітянами та популяризація досягнень, отриманих у ході експерименту з СЕЕН. Досвід, набутий вчителями, ділиться на офіційній вебсторінці СЕЕН в Україні, яка працює як інформаційний центр (<https://www.edcamp.ua/seelukraine>), і поширюється на доступному та привабливому для вчительства освітньому порталі "Нова українська школа", створеному за підтримки Міністерства освіти та науки України. На цьому порталі у форматі тематичного блогу публікуються наукові консультанти і експерти експерименту, і відбувається обмін практичним досвідом щодо викладання СЕЕН та інших суттєвих аспектів (<http://bit.ly/blogseelukraine>).

З метою подальшого розвитку та поширення системи соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН) в Україні та створення умов для впровадження СЕЕН у кожному закладі освіти країни у 2022-2023 роках, була

проведена підготовка групи тренерів з СЕЕН. Ця підготовка відбувалася під настановою досвідченого колективу від Університету Еморі в Атланті, США, та першої української фасилітаторської команди, яка успішно завершила навчання в Університеті Еморі. Ця ініціатива спрямована на підготовку спеціалістів, які б здатні були розповсюдити СЕЕН в закладах освіти різних рівнів та забезпечити професійний розвиток педагогічних кадрів для ефективного впровадження цієї програми. Це важливий крок для розширення впровадження СЕЕН та створення позитивного впливу на освітню систему в Україні.

Мережування програми СЕЕН також реалізується ГО «ЕдКемп Україна» через проведення триденних тренінгів в офлайн-форматі «Занурення в СЕЕН», на яких освітяни мають можливість ознайомитися із базовими концептами й системою, педагогічною моделлю, навчальним планом СЕЕН, її взаємозв'язком із стандартами Нової української школи; навчитись проводити, аналізувати та обговорювати уроки і практики СЕЕН; розробити план імплементації СЕЕН у закладі освіти. На етапі впровадження СЕЕН в закладі освіти передбачена також супервізійна підтримка з боку тренерського кола.

Завдяки можливості підвищення кваліфікації «Майстерки СЕЕН», яка представлена на Національній платформі можливостей професійного розвитку педагогічних працівників EdWay (<https://edway.in.ua/uk/>), широке коло освітян має можливість долучитись до навчання. МПК реалізується з певною періодичністю в онлайн-форматі та розрахована на 12 годин підвищення кваліфікації. Обов'язковою умовою участі в означених можливостях підвищення кваліфікації є проходження навчального курсу на сайті Університету Еморі (<https://101.seelearning.emory.edu/uk>), який є розробником програми СЕЕН.

У цілому, завдяки реалізації навчальних програм в Україні створено можливості для ефективного формування компетенцій освітян у сфері розвитку соціально-емоційних навичок дитини на засадах гендерної рівності та недискримінації, що передбачено реформою НУШ.

Список використаних джерел:

1. Реформа освіти та науки. *Офіційний сайт МОН України*. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti> (дата звернення 24.10.23)
2. Затверджено профстандарт вчителя початкових класів, вчителя закладу загальної середньої освіти і вчителя з початкової освіти *Офіційний сайт МОН України*. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti> (дата звернення 24.10.23)
3. Як упроваджувати соціально-емоційне навчання в школах. Аналітичний огляд.. *Нова українська школа*. Режим доступу: <https://nus.org.ua/articles/yak-uprovadzhuvaty-sotsialno-emotsijne-navchannya-v-shkolah-analitychnyj-oglyad/> (опубліковано 31 серпня 2021).
4. У 26 школах почався пілот з впровадження програми розвитку м'яких навичок СЕЕН: соціально-емоційного та етичного навчання. *Офіційний сайт МОН України*. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/u-26-shkolah-pochavsya-pilot-z-vprovadzhennya-programi-rozvitku-myakih-navichok-seen-socialno-emotsijnogo-ta-etichnogo-navchannya> (опубліковано 07 жовтня 2019 року).

Рижанова А.О.

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності

Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Пишна Т.О.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ МОЛОДІ

З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ:

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Молодь – провідний соціальний ресурс кожного соціуму, оскільки в процесі активної реалізації власних соціальних цінностей, вона оновлює, вдосконалює культуру суспільства, особливо це притаманне інформаційній добі людства. Те саме стосується і молоді з особливими потребами, складова якої серед нової генерації у воєнний час значно зростає. Країна має створити

сприятливі умови для реалізації перетворювального потенціалу цієї категорії молоді, особливо для молодих ветеранів війни з інвалідністю, щоб вони спрямували власну соціальну активність у просоціальному, а не асоціальному напрямі, у повоєнний час в Україні. Саме соціально-педагогічна реабілітація цієї категорії молоді покликана сприяти відновленню їх соціальної суб'єктності в мирному житті територіальної громади, уможливити лідерство в підтримці соціальної реабілітації цивільної молоді як з вродженою інвалідністю, так і набутою внаслідок війни.

Молодь як найважливішу соціальну групу в суспільстві вивчали в соціальній педагогіці О.Безпалько, О.Білик, Н.Максимовська, Н.Печериця, Ю.Поліщук, Н.Чернуха, В.Штифурак та інші; молодь з особливими потребами досліджували Ю.Богінська, О.Рассказова, В.Тесленко, М.Чайковський та інші; А.Рижанова – соціально-педагогічну діяльність з молоддю з особливими потребами у воєнний та пост воєнний часи; Ю.Бриндіков соціально-педагогічний аспект реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій в системі соціальних служб. Проте, більшість наукових праць присвячені соціальній роботі, соціально-педагогічній підтримці молодих осіб з інвалідністю у системі освіти, переважно студентській молоді, тому метою нашої публікації є доведення актуальності саме соціально-педагогічної реабілітації (поряд з медичною, психологічною, побутовою тощо) молоді з інвалідністю, отриманої внаслідок повномасштабного вторгнення в нашу країну ворога.

У соціальній філософії сучасна молодь характеризується такими загальними рисами: вищим рівнем освіченості, володіння інноваційними професіями, є носієм нового способу життя і соціального динамізму [7;с.245]. Закон України «Про основні засади молодіжної політики» визначає переважно вікові рамки зазначеної соціальної групи: «молодь - молоді особи - особи віком від 14 до 35 років, які є громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах» [3]. Але в «Національній молодіжній стратегії до 2030 року» зазначається, що саме

молодь є провідним суб'єктом державної політики в Україні, отже, підкреслюється соціокультурна перетворювальна роль цієї соціальної групи. Водночас акцентується увага на тому, що, на жаль, кількість молоді шалено зменшується. Якщо у 2020 році в країні було 10,6 мільйону людей віком від 15 до 35 років, то в 2030 їх очікується лише 5 мільйонів [4]. У Стратегії зазначено: «гідність людини є непорушною цінністю, незалежно від віку, статі, *інвалідності...*» та обґрунтовано принцип інклюзивності - «рішення сприяють розвитку самостійності молоді, створенню можливостей та усуненню бар'єрів, щоб жодна з її груп не була прямо чи опосередковано виключена із суспільства» [4]. Таким чином, Україна бере на себе відповідальність створити найсприятливіші умови для розвитку та самореалізації кожної молодіжної групи, зокрема і молоді з особливими потребами.

Стосовно поняття «молодь з особливими потребами» в нашій країні використовуються різні синоніми: молодь з інвалідністю, молодь з обмеженими можливостями, молодь з функціональними обмеженнями тощо. У нашому дослідженні під цим поняттям розуміються особи з 14 до 35 років, яким порушення здоров'я (за будь-яких причин, зокрема військових дій) заважає реалізувати власні права людини в суспільстві, що зумовлює необхідність їх соціальної підтримки. Соціально-педагогічна реабілітація і є такою підтримкою суспільства стосовно молоді з особливими потребами.

Ю.Бриндіков у докторській дисертації дослідив соціально-педагогічний аспект реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій в системі соціальних служб, який доводить, що в нашій країні «відчувається недостатня розробленість реабілітації із позицій ідей соціальної педагогіки і соціальної роботи, без використання яких повноцінна реабілітація військовослужбовців-учасників бойових дій буде малоефективною» [1;с.3], актуалізуючи тим самим значення соціально-педагогічної реабілітації в системі реабілітаційних різновидів. Дисертація не стосується молоді з особливими потребами, але для нашого дослідження є цінним, що автор наполягає на наявності в

мультидисциплінарній команді з реабілітації саме соціального педагога – фахівця з соціально-педагогічної реабілітації [1;с.11.].

На підставі закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю» [2] та сутності соціально-педагогічної діяльності, на наш погляд, «соціально-педагогічна реабілітація молоді з особливими потребами» - різновид реабілітаційної та соціально-педагогічної діяльності, яка через систему заходів соціального виховання спрямована на сприяння відновленню у осіб віком 14-35 років з інвалідністю соціального статусу повноправного громадянина та соціальної суб'єктності, поверненню до активно-відповідальної соціальної самореалізації, соціального саморозвитку та вдосконалення власного соціального середовища.

Погоджуємося з необхідністю змін характеру соціально-педагогічної реабілітації молоді з особливими потребами під час війни [6], з тим, що потрібно зміцнювати, вдосконалювати та сприяти реалізації соціальної суб'єктності саме молодих ветеранів війни з інвалідністю, як лідерів, як позитивного прикладу для інших груп молоді, визначеної соціальної групи. Дійсно, набути під час війни їх активно-відповідальну суб'єктність треба, перш за все, зберегти через спрямування її на самореабілітацію, відновлення побратимів та юні з особливими потребами, для яких ветерани є взірцем. Метод «соціального зараження» сприятиме впевненості у можливій соціальній самореалізації після одужання, протезування, наводячи приклади українських пара олімпійців, переможців змагань «Незламні». Ветерани війни, які відновили впевненість у власному соціальному майбутньому, реалізовуватимуть свою соціальну суб'єктність, підтримуючи за технологією «рівний-рівному» тих молодих, хто у відчаї, а також ветеранів війни похилого віку для того, щоб поступово відбувалася перестройка психіки молоді з інвалідністю з воєнного періоду виживання на відновлення життя в мирних умовах, щоб з часом долати свою «закритість та відлюдкуватість», розширюючи своє соціальне середовище, набувати нових соціальних якостей та просоціальної поведінки. Залучення молодих ветеранів війни з інвалідністю до соціальної підтримки

цивільної юні (14-18 років) з особливими потребами спровокує розвиток соціальних якостей і ветеранів війни – зміцнення міжпоколінних зв'язків, толерантність, соціальна активність, комунікативна та громадська компетентності, і юні – становлення соціальної суб'єктності, патріотизм, відповідальність за країну, соціальна активність. Наступним етапом дослідження означеної проблеми є розробка програми соціально-педагогічної реабілітації молоді з особливими потребами.

Список використаних джерел

1. Бриндіков Ю.Л. Теорія і практика реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій в системі соціальних служб: автореф. дис... д-ра педагогічних наук по спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка. Тернопіль, 2019. 53 с.
2. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>
3. Про основні засади молодіжної політики: закон України; ред. від 13.12.2022. - <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#n356>
4. Про Національну молодіжну стратегію <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>
5. Про основні засади соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
6. Рижанова А.О. Соціально-педагогічна діяльність з молоддю з особливими потребами у воєнний та пост воєнний часи. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка»)*. 2023. №9(15). С.816-826.
7. Соціальна філософія: короткий енциклопедичний словник. Київ-Харків: Рубікон, 1997. 400 с.

Риженко А.Ю.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

АКАДЕМІЧНА ОСВІТА УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Традиційно академічна освіта виконує роль центрів з акумуляції інтелектуальних ресурсів, провайдерства інновацій та формування національного соціального капіталу. Отже, освітній сектор безпосередньо

корелює з потенціалом і перспективами розвитку конкретної країни та визначає її лідерські позиції на міжнародній арені. Загальносвітова тенденція до збільшення частки пошукачів на здобуття вищої освіти, абсолютними рекордсменами серед яких є Туреччина, Китай, Індія (в яких зафіксовано плюс 200 % студентів) [1], засвідчує, що вища освіта виступає плацдармом для зростання національних економік та виводить питання освітньої конкуренції на глобальний рівень.

Більшість провідних дослідників підкреслюють, що у XXI столітті, в умовах інтернаціоналізації та глобалізації освіти, університети остаточно інтегруються до системи глобальних ринків. Відтак, питання інституційної репутації, конкурентоспроможності та комерційної прибутковості стають невід'ємною складовою освітньої політики та необхідною умовою для успішного функціонування сучасних академічних установ. Як зазначає група вітчизняних дослідників, на чолі з О. Лукаш, в сучасних реаліях «Конкуренція між дослідницькими університетами не тільки здебільшого спрямована на дослідження, але й торкається широкого кола питань: конкуренція за студентів, гранти, відкриття, патенти, науковців, державні та приватні ресурси тощо» [2].

Чимало країн, враховуючи міжнародний досвід та потреби глобального освітнього ринку розглядають вищу освіту, як маркетинговий проєкт здатний приносити значний комерційний прибуток, а відтак, і стати вагомим компонентом для підтримки національних економік. Зовнішній попит на вищу освіту є реально об'єктивним показником якості освіти, саме тому експортноорієнтована вища освіта приділяє значну увагу інституційній репутації, ключову роль в якій займають рейтингові показники академічного закладу.

На сайті однієї з найбільш впливових рейтингових агенцій світу Times Higher Education, опубліковано результати галузевого рейтингу «World University Rankings 2024 by subject» [4]. Методологія, що включає ранжування за 18 показниками, на основі 5 ключових показників вищої освіти (викладання, дослідницьке середовище, якість досліджень, співпраця з індустрією та

міжнародні перспективи) визначила серед 9 предметів кращі університети України, зокрема по списку потрапили: Національний університет «Львівська політехніка», Харківський національний університет радіоелектроніки, Харківський авіаційний інститут; Сумський державний університет, Львівський національний університет імені Івана Франка; Національний університет біоресурсів і природокористування України; Київський національний університет імені Тараса Шевченка та ін.

Дані Times Higher Education демонструють, що у надскладних умовах війни та невизначеності, академічна освіта в Україні зберігає потужний потенціал та має перспективи стати активним гравцем на глобальному освітньому ринку. Кабінетом Міністрів у 2022 році було схвалено Стратегію розвитку вищої освіти України на 2022-2032 роки [3], яка орієнтована на ефективну інноваційну конкурентоспроможну економіку та забезпечення високих стандартів життя. Серед 5 головних стратегічних цілей затверджених документом, наголошується на інтернаціоналізації вищої освіти України. Зокрема, передбачено забезпечити гармонізацію структури вищої освіти України відповідно до зобов'язань країн-членів Європейського простору вищої освіти, розвиток національної системи кваліфікацій, спрощення процедур визнання іноземних освітніх кваліфікацій, а також трансформацію освіти у секторі безпеки та оборони відповідно до доктринальних підходів та принципів НАТО.

Тож, попри виклики і ризики, для вітчизняної академічної освіти принципово важливо працювати над реалізацію Стратегії розвитку вищої освіти України, оскільки втілення на практиці проголошених принципів є запорукою творення національної інтелектуальної еліти та просування українського освітнього бренду на глобальному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Каленюк, І., Цимбал, Л. (2020). Глобальний ринок вищої освіти: динаміка та турбулентність. *Університетська освіта*, 7. С. 28-33. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2730f379-8190-425f-8e83-6ca4933a82b5/content>

2. Лукаш, О. А., Деревянко, Ю. М., Васильєва, Т. А., & Танащук, М. С. (2022). Формування конкурентного середовища у освітньому просторі: роль освітніх провайдерів. *Механізм регулювання економіки*, (3-4(97-98)), 31-39. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/90532>
3. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки (2022). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki>
4. WORLD UNIVERSITY RANKINGS 2024 BY SUBJECT. *Times Higher Education*. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/by-subject>

Романова І.А.

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Товстий Т.В.

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПІДТРИМКИ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

Анотація. У статті проаналізовано досвід вивчення основ соціального підприємництва в підготовці майбутніх соціальних працівників. На основі аналізу специфіки діяльності соціального працівника в територіальній громаді, в громадській організації, у сфері зайнятості визначено, що готовність соціального працівника здійснювати підтримку соціального підприємництва в діяльності громадської організації може бути забезпечена тільки цілеспрямованою підготовкою здобувачів за цілою низкою освітніх компонентів: «Соціальне підприємництво», «Соціальна робота в територіальній

громаді», «Соціальна робота в громадських організаціях», «Соціальна робота в сфері зайнятості», «Виробнича практика на підприємствах» та інших.

Ключові слова: *підготовка майбутніх соціальних працівників, громадські організації, соціальне підприємництво, готовність до професійної діяльності.*

Romanova Inna, Tovstyi Taras. TRAINING OF FUTURE SOCIAL WORKERS TO SUPPORT SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN NGOs

Abstract. The article analyses the experience of studying the basics of social entrepreneurship in the training of future social workers. Based on the analysis of the specifics of the social worker's activities in the territorial community, in a non-governmental organization, in the field of employment, it is determined that the readiness of a social worker to support social entrepreneurship in the activities of a non-governmental organization can only be ensured by targeted training of applicants in a number of educational components: "Social Entrepreneurship", "Social Work in the Territorial Community", "Social Work in NGOs", "Social Work in the Field of Employment", "Practice at Enterprises" and others.

Keywords: *training of future social workers, NGOs, social entrepreneurship, readiness for professional activity.*

Постановка проблеми. Одним з пріоритетних напрямів розвитку соціальної політики в Україні є сприяння розвитку соціального підприємництва. Протягом останніх років завдяки активній діяльності третього сектору відбулися кардинальні зрушення у визначеному напрямі. Зокрема, у межах проєкту «Соціальне підприємництво: досягнення соціальних змін за ініціативою “знизу”» було систематизовано практику соціального підприємництва в Україні, розроблено методологічне підґрунття соціального підприємництва, визначено ключові юридичні аспекти реалізації соціального підприємництва, налагоджено діалог з державною й місцевою владою щодо необхідності розбудови цього напрямку в нормативних документах, розроблено

науково-методичне забезпечення викладання соціального підприємництва в закладах освіти та інше.

Запровадження соціального підприємства в діяльності громадських організацій дозволяє розв'язувати декілька ключових соціальних питань: наявність постійного джерела фінансових надходжень для реалізації соціальних проєктів громадських організацій; соціальна інклюзія клієнтів, які потребують соціальної підтримки; розвиток соціальної згуртованості територіальних громад та інші.

Для розвитку соціальних підприємств у діяльності громадських організацій залучають соціальних працівників, які мають володіти сучасними компетентностями для якісної професійної діяльності в цьому напрямі. Тож перед закладами вищої освіти постає актуальне завдання щодо підготовки здобувачів, зокрема щодо реалізації соціального підприємництва в громадських організаціях.

Аналіз наукової літератури свідчить, що розробкою питань підготовки здобувачів до соціального підприємництва займається ціла низка дослідників. Зокрема, розроблено підручник з соціального підприємництва для викладачів авторським колективом Корнецьким А., Бойко О., Клебан Ю., Бордун Н., Гулевською-Черниш А., Лапкіс Д. [4], науково-педагогічними працівниками (Ачкасова О., Бортнік С., Корінь М., Фесін Ю. та інші) розроблені авторські курси з соціального підприємництва.

Мета статті: проаналізувати особливості підготовки майбутніх соціальних працівників до підтримки соціального підприємництва в діяльності громадських організацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз досвіду підготовки соціальних працівників до реалізації соціального підприємництва в територіальній громаді свідчить, що в освітніх програмах присутніми є як окремі курси, які є як обов'язковими, так і вибірковими. Окрім цього, окремі модулі з соціального підприємництва опановуються в межах інших курсів. Наприклад, У Сумському державному університеті кафедрою психології, політології та

соціальних технологій здобувачам пропонується вибірковий курс «Соціальне підприємництво». У Київському університеті імені Бориса Грінченка в підготовці здобувачів другого (магістерського) рівня в Освітній програмі «Соціальна робота» є освітній компонент «Соціальне підприємництво». У Львівському національному університеті імені Івана Франка у межах підготовки бакалаврів за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення» викладається курс «Основи соціального підприємництва». В Українському католицькому університеті в межах вивчення модулю 4 «Інновації в наданні соціальних послуг в територіальній громаді» за освітнім компонентом «Соціальна робота: шлях до професійності» передбачено вивчення теми «Соціальне підприємництво» та інші. У Донецькому національному університеті імені Василя Стуса відкрили Освітню програму «Соціальне підприємство» для здобувачів другого (магістрського) рівня вищої освіти за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення», тощо.

Також цей курс широко пропонується до вивчення для фахівців економічних спеціальностей (Луцький національний технічний університет, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Український державний університет залізничного транспорту, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, та інші).

Окрім цього на освітніх платформах Prometeus, EdEra, Skillsacademy та інших пропонуються курси «Соціальне підприємництво». Так, на освітній платформі «Зрозуміло» авторським колективом (Корнецьким А., Конопкіним В., Кучерук О., Беспалко І., Дятленко С., Савицьким І., Гладкою А.) запроваджено курси, затверджені МОН України, для освітян «Соціальне шкільне підприємництво» й для учнів 8 (9, 10, 11) класів на основі посібника «Соціальне шкільне підприємництво: твій перший стартап».

Соціальне підприємництво є важливим механізмом досягнення завдань, поставлених у програмному документі «Світові пріоритети соціальної роботи і соціального розвитку: зобов'язання щодо дій», прийнятому Міжнародною Асоціацією шкіл соціальної роботи, Міжнародною Радою з питань соціального

добробуту й Міжнародною Федерацією соціальних працівників (2012 р.). Відповідно до основних засад цього нормативно-правового документа досягнення стійких результатів у вирішенні індивідуальних та соціальних проблем повинне базуватися на професійних навичках соціальних працівників щодо вироблення прагматичних рішень [1].

Аналізуючи зміст підготовки фахівців у межах курсів з соціального підприємництва, можна визначити, що вони спрямовані на ознайомлення з основними концепціями і підходами до соціального підприємництва; аналізом вплив соціального підприємництва на сталий розвиток суспільства на різних рівнях; ознайомлення з основними принципами, складовими, інструментами соціального підприємництва.

У визначенні змісту напрямів діяльності соціального працівника в межах підтримки соціального підприємництва в громадських організаціях необхідно додатково враховувати ще й специфіку роботи в територіальній громаді, у громадських організаціях, у сфері зайнятості, оскільки ці напрями соціальної роботи взаємопов'язані та сприяють просуванню соціальної та економічної рівності, розвитку сильних і стійких громад для досягнення сталого добробуту.

Питання підготовки соціальних працівників до роботи в громаді висвітлила у дисертаційному дослідженні А. Слосанська. Зокрема авторкою визначається, що соціальний працівник планує і здійснює інтервенційну діяльність, ініціює і реалізує зміни, дії з активізації громади та її членів, проводить оцінку потреб задля вирішення соціальних проблем, задоволення потреб, інтересів, розвитку ТГ та її жителів [3].

Т. Петренко, розглядаючи методичні аспекти підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної роботи у сфері зайнятості, відзначає, що головною метою соціальної роботи у сфері зайнятості є допомога членам територіальної громади, зокрема уразливим групам населення, досягти стабільного економічного стану. Для цього майбутні соціальні працівники мають опанувати теоретичними основами соціальної роботи у сфері зайнятості,

закономірностями розвитку ринку праці в Україні, соціально-економічними наслідками безробіття, роллю соціального партнерства та ринку праці, тощо [2].

Надаючи підтримку громадським організаціям, соціальний працівник має володіти усім спектром базових soft skills, емоційною та цифрова грамотністю, розвинутим критичним та екологічним мисленням глибоко розбирається у законодавчих аспектах надання соціальних послуг, володіти всіма необхідними навичками для захисту людини у кризових ситуаціях, вміти ефективно вести переговори та володіти навичками виходу з конфліктних ситуацій, володіти навичками проєктного менеджменту, вміти працювати з групою та індивідуально, знати основи HR та мотивації. Окрім цього, у межах дитячих і молодіжних громадських організацій робота соціального педагога має соціально-педагогічний зміст і спрямована на створення оптимальних умов соціалізації особистості, що зумовлює проведення соціально-педагогічної діагностики; здійснення профілактичної діяльності; надання соціально-педагогічної допомоги членам організації; сприяння соціально-педагогічній діяльності громадської організації; надання допомоги керівництву організації у створенні і реалізації спеціальних програм і проєктів; налагодження взаємодії дитячих та молодіжних організацій з іншими соціальними інститутами, адміністративними органами; сприяння формуванню колективу в організації, тощо.

Таким чином, комплексність вимог до готовності соціального працівника здійснювати підтримку діяльності громадської організації загалом і соціального підприємництва в громадській організації, зокрема, може бути забезпечена тільки цілеспрямованою підготовкою здобувачів за цілою низкою освітніх компонентів: «Соціальне підприємництво», «Соціальна робота в територіальній громаді», «Соціальна робота в громадських організаціях», «Соціальна робота в сфері зайнятості», «Виробнича практика на підприємствах», тощо.

Висновки. Проведений аналіз дозволив визначити, що в сучасній практиці підготовки соціальних працівників вивчення основних засад соціального підприємництва набуває більшого поширення. Однак, до формування готовності соціального працівника здійснювати підтримку

соціального підприємництва в громадських організаціях необхідно підходити комплексно та розглядати її в цілісній системі підготовки фахівця до соціальної роботи в територіальній громаді.

Список використаних джерел:

1. The Global Agenda for social work and social development: Commitment to action. 2012. 6 p. URL: <http://cdn.ifsw.org/assets/globalagenda2012.pdf>
2. Пертенко Т.В. Методичні аспекти підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної роботи у сфері зайнятості . Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота. Вип.31. С.201-203.
3. Слезанська Г.І., Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05, Тернопіль, 2019, 687 с. URL: http://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/d-58-053-03/Dis_Slozanska.pdf
4. Соціальне підприємництво: посібник для викладачів курсу / за наук. редакцією к.е.н. А. О. Корнецького. К.: Фамільна друкарня Huss, 2019. 160 с.

Рудик Л. О.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Рижанова А.О.

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Починаючи з 2020 року заклади системи освіти, як і все українське суспільство, працюють в умовах дистанційного навчання, зумовленого спочатку епідемією Ковід-19, а з 2022 року – повномасштабною війною РФ. Отже, сьогоднішні абітурієнти та студенти перших курсів закінчували дистанційно заклад загальної середньої освіти (ЗЗСО) і починали навчатися в закладі вищої освіти (ЗВО) теж. Проте недоліки онлайн навчання в ЗЗСО

відбилися на рівні його ефективності значно менше, оскільки учні вже були адаптовані до школи. Складніше відбувається процес пристосування першокурсників до ЗВО, особливо прикордонних областей з країною-агресором, де офлайн навчання відсутнє зовсім. Соціальна дезадаптація студентів коледжів може негативно відбитися як на якості професійного навчання, так і на їхньому соціальному розвитку, що потребує наукового обґрунтування технологій соціальної адаптації студентів саме в умовах дистанційного навчання.

Багато фахівців психології, педагогіки, соціальної педагогіки та соціальної роботи досліджували студентську молодь як провідну соціальну групу в суспільстві, яка визначає його майбутнє, зокрема в докторських та кандидатських роботах: О.Білик, Н.Максимовська, Н.Печериця, В.Штифурак та багато інших; студентів коледжу вивчали О.Вішневська, Л.Зданевич, Ю.Клочан та інші; адаптацію, соціальну адаптацію студентів аналізували О.Безпалько, О.Бондаренко, С.Гура, Н.Завацька, Ю.Клочан, А.Ковалеров та інші.

Проте, більшість наукових праць присвячені переважно студентській молоді та соціальній адаптації в умовах офлайн навчання здобувачів освіти, тому метою нашої публікації є доведення актуальності соціальної адаптації студентів коледжу та саме в умовах дистанційного навчання, щоб запобігти їх дезадаптації.

Згадані вище науковці узагальнено визначають молодь соціальним агентом нового способу життя країни та соціального динамізму людства. У «Національній молодіжній стратегії до 2030 року» підтверджується таке соціальне значення молоді, там вона називається «провідним суб'єктом державної політики в Україні» [7]. За законом «Про основні засади молодіжної політики» поняття «молодь» визначається як: «особи віком від 14 до 35 років, які є громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах» [6]. Студентська молодь – це здобувачі вищої освіти, як правило 15-25 років. Соціальна адаптація зазвичай

стосується студентів першого курсу – це вік 15-16 у коледжу та 17-18 в університеті.

Сутність соціальної адаптації глибоко дослідила Ю.Клочан, котра характеризує її як «процес та результат пристосування всіх соціальних суб'єктів до умов нового соціального середовища, який може здійснюватися пасивно чи активно, у формі акомодатії, конформізму чи асиміляції» [4;с.172]. Розділяючи в цілому думку вченого, вважаємо необхідним відзначити, що позитивним результатом зазначеного процесу є соціальна адаптованість.

Закон «Про освіту» характеризує сутність дистанційної форми навчання: «це індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій» [5]. Саме ця *опосередкованість* інформаційно-комунікативними технологіями та *віддаленість* учасників освітнього процесу (науково-педагогічних працівників та студентів; студентів один з одним; студента та студентського колективу) і докорінно змінює процес соціальної адаптації здобувачів вищої освіти в умовах онлайн навчання.

Крім того, студенти першого курсу коледжу фактично є особами раннього юнацького віку, ціннісні орієнтації яких лише формуються. Це вчорашні випускники основної школи, в яких недостатній соціальний досвід та рівень самостійності, вони знаходяться на етапі активного соціального становлення.

Серед недоліків та загроз соціальної адаптації студентів коледжу в умовах дистанційної освіти є такі: навчання лише опосередковано, виключено через комп'ютерні технології, відсутність безпосереднього спілкування з куратором заважає навіть просторовій адаптації у коледжі, а також ускладнює пристосування до особливостей процесу навчання в новому освітньому закладі, усвідомлення специфіки обраної професії, що негативно відбивається на якості навчання та набутті компетентностей; відсутність безпосереднього спілкування

з колективом науково-педагогічних працівників та колективом студентів значним чином заважає соціальному розвитку здобувачів освіти, формуванню цінностей молоді, поглибленню їх соціального досвіду, самостійності та відповідальності, зокрема і за власну професію. Тому необхідно науково обґрунтовувати програми соціальної адаптації студентів першого курсу коледжу, щоби уникнути цих небезпек.

Список використаних джерел

1. Вишнеvsька О. О. Педагогічні умови формування ділової культури студентів бізнес-коледжу в системі соціалізації особистості : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05. Харків, 2002. 20 с.
2. Завацька Н. Є. Сучасні технології розширення адаптаційного потенціалу особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2004. № 3 (8). С.190–195.
3. Зданевич Л. В. Адаптація студентів педагогічних училищ до нових умов життєдіяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Київ, 2003.— 22 с.
4. Клочан Ю.В. Педагогічні умови соціальної адаптації учнів професійно-технічних навчальних закладів: дис.... канд. пед наук. 13.00.05-соціальна педагогіка. Луганськ, 2009. 248 с.
5. Про освіту: закон України, ред. від 06.04.2022, підстава - [1986-IX](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text)
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
6. Про основні засади молодіжної політики: закон України; ред. від 13.12.2022. - <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#n356>
7. Про Національну молодіжну стратегію
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>

Сайко Н.О.

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

СОЦІАЛЬНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ПЕДАГОГІВ І ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сьогодення нашої держави зумовлює необхідність приділити належну увагу саме соціальному благополуччю дітей та педагогів. Зрозуміло, що діти це

найуразливіша категорія населення, оскільки всі психічні процеси знаходяться на етапі формування, тому легко деформуються під впливом негативних соціальних чинників. Але варто подумати і про педагогів, оскільки це ті люди, які мають, в першу чергу, нейтралізувати, скорегувати негативні впливи на дитину, розвинути здорову особистість. Тому педагог має бути соціально благополучним.

Поняття «соціальне благополуччя» по-різному тлумачиться у науці. Соціальне благополуччя, в основному, розглядається як сукупність соціальних умов, у яких проживає особистість, та її успіхів у соціумі. Безперечно, це правильна думка, але досягнення певних успіхів у соціумі не обов'язково буде сприйматися особистістю як благополуччя та переходити у відчуття задоволеності життям. Науковець К. Кіз визначає рівень соціального благополуччя крізь призму відчуття себе комфортно в оточенні інших людей, впевненості у власних можливостях самоактуалізації в цьому оточенні. Він доводить, що психологічно стійка особистість здатна підтримувати баланс між силою особистісного впливу й чутливістю до впливу навколишнього середовища. Порушення цього балансу знижує відчуття соціального благополуччя особистості [4]. В психології соціальне благополуччя розуміється, як задоволеність особистості своїм соціальним статусом і актуальним станом суспільства, до якого особистість себе зараховує. Це також задоволеність міжособистісними зв'язками, статусом у мікросоціальному оточенні, переживання почуття спільності [1]. У соціальній роботі поняття «соціальне благополуччя» пояснюється як найвища соціальна цінність, з якою пов'язані життєво важливі інтереси людства та пов'язується з максимально ефективним використанням матеріальних і духовних ресурсів цивілізації [2].

З огляду на воєнні події, на ту ситуацію, в якій має розвиватися, формуватися сучасна особистість, можемо говорити, що соціальне благополуччя сучасної людини зводиться до безпеки, захисту, можливості життя без загрози, як фізичної, так і психологічної. Тому завданням сучасної школи є створення безпечного середовища (матеріального і психологічного) для

життя і навчання дітей. У шкільному середовищі благополуччя, як дітей, так і педагогів завжди має бути в центрі освітнього процесу, адже без благополуччя людина не може нормально мислити, навчатися, працювати. Можна виділити декілька важливих аспектів у створенні соціального благополуччя в шкільному середовищі. По-перше, це створення ситуації передбачуваності та структурованості. Мова йде не про розклад уроків, хоча він також грає певну роль у структурованості середовища, а про ті дії, вправи, які допоможуть відчувати себе психологічно в нормі, як дитині, так і педагогу. Наприклад, створити правила життя класу: говорити про те, що турбує; говорити про свої емоції; поважати ідеї інших, створення «квітки» благополуччя на сьогодні; визначити вправи, які обов'язково виконуються кожного дня, тобто «рутини» тощо. Головне, потрібно визначати правила поведінки в класі спільно з учнями, щоб вони відчували себе творцями. Це допоможе їм більш відповідально ставитися до виконання правил.

Створення безпечного освітнього простору (і офлайн, і онлайн), що відновлює почуття буденності та передбачуваності, може підтримати дітей під час війни. Діти не завжди можуть передбачити, що може статися вдома чи в їхніх друзів, проте саме в закладах освіти, завдяки розкладу занять /уроків та рутинам, вони можуть передбачити свій день, що створює відчуття нормальності [3]. Також педагогам важливо звертати увагу на відновлення почуття радості, комфорту. По-друге, це підтримка позитивної поведінки учасників освітнього процесу. Можна запропонувати вправу, яка допоможе переключитися з фіксації негативу (неслухняність, неправильність виконання завдання тощо) на позитив. Педагог може завести щоденник, де він буде фіксувати протягом дня всі позитивні моменти у поведінці кожного (наприклад, ввічливе слово, допомога, посмішка, вивчений урок тощо). Потрібно фіксувати навіть незначні прояви позитивної поведінки. В кінці кожного дня чи уроку знайомити учнів з результатами власних спостережень. Така вправа триває іноді декілька місяців, до тих пір, поки педагог та учні не навчаться фіксувати позитивні моменти життя.

Педагогам варто пам'ятати, що не існує «поганих» дітей, лише їхня поведінка може бути негативною і те, як педагоги реагують на її прояви, або заохочує до дисциплінованості, або навпаки – погіршує її. Тому реакція педагога на поведінку дитини безпосередньо впливає на її благополуччя [3]. Потретьє, це заохочення до бажаної поведінки. Такі заохочення мають бути цікавими дітям, тому варто разом з ними обговорити різні варіанти заохочень. У цьому процесі головним є усвідомлення дітьми важливості виконання того чи іншого правила, як його виконання впливає на життя кожного та класу в цілому (наприклад, чому я маю говорити про свій настрій, чому потрібно враховувати ідеї інших і т.д.).

Негативне формування дисциплінованості змушує дітей почуватися в небезпеці і психологічно, і фізично. Це може збільшити ймовірність того, що діти знову будуть проявляти негативну поведінку [3]. Четвертим аспектом у створенні соціального благополуччя є формування соціально-інтерактивного середовища. Це передбачає застосування вправ і завдань для налагодження соціальної взаємодії дітей та педагогів. Через війну у деяких дітей соціальні взаємини різко змінилися, тому позитивні соціальні взаємини можуть підтримати емоційне благополуччя дітей та повернути їх до відчуття нормальності. Міцні підтримуючі соціальні взаємини базуються на принципах довіри (усвідомлення того, що є людина, яка тобі може допомогти), відкритості у спілкуванні (вміння цікавитися життям одне одного, розуміння бажань і проблем іншого), компромісу (розуміння, що думки можуть мати відмінності і потрібно знаходити «золоту середину»), поваги (цінувати одне одного, прийняття унікальності кожного). П'ятим аспектом – є розвиток соціально-емоційних навичок та умінь подолання стресу. Для реалізації зазначеного завдання рекомендується обговорити з дітьми наслідки війни: «Як війна впливає на тебе і твою родину?» Під час обговорення дитина буде характеризувати свої відчуття, емоції, стани. Важливим є розуміння того, що страх, заціпеніння, сльози та інші негативні прояви це є нормальним у ситуації загрози життю. Потрібно навчитися відновлювати себе, повертати до

нормального життя. Педагог має познайомити дітей з різними методами такого відновлення. В кінці обговорення запропонувати дітям створити «Мапу підтримки соціального благополуччя», яка б включала перелік вправ по стабілізації психо-емоційного стану. Війна впливає негативно не лише на дітей, а і на педагогів. Знаходячись у постійному стресовому стані, вони не в змозі якісно працювати з дітьми і облаштовувати їх соціальне благополуччя. Тому варто виділити чотири сфери соціального благополуччя педагогів: самореалізація, запобігання емоційному виснаженню, задоволення від роботи та соціально-емоційна компетентність.

Отже, соціальне благополуччя дітей і педагогів залежить від реалізації таких аспектів: створення ситуації передбачуваності, структурованості шкільного життя; підтримка позитивної поведінки, заохочення до бажаної поведінки, створення соціально-інтерактивного середовища, розвиток соціально-емоційних навичок та умінь подолання стресу.

Список використаних джерел:

1. Варій М. Й. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
2. Данильченко Т.В., Сила Т.І. Соціальне благополуччя: між сім'єю і суспільством, або *tabula rasa* української громади. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Психологічні науки. 2015. №. 128. С. 85-90.
3. Дейтц Р., Неміро Е. Благополуччя дітей та педагогів: дієві інструменти і практики психосоціальної підтримки. Фондація LEGO. 2023.
4. Keyes C.L.M. Social Well-Being. *Social Psychology Quarterly*. 1998. Vol. 6. № 2. P. 121–140.

Силиверст Ю.В.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ДО УМОВ ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ ЕТНОПЕДАГОГІЧНИМИ ЗАСОБАМИ

У зв'язку із продовженням воєнного стану в Україні вже понад півтора року кількість дітей-сиріт постійно зростає, що є однією з найболючіших

проблем сьогодення. За даними Міністерства соціальної політики кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування протягом останнього року збільшилася в декілька разів. Як зазначає Я. Раєвська, одна із головних проблем сучасного стану охорони дитинства в Україні – це наявність близько 100 тис. дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують соціального захисту і не адаптовані до життя в суспільстві[8]. Дослідження доводять, що прийомна сім'я може стати для них важливим місцем, де вони отримають необхідну підтримку та догляд, тому питання розробки ефективних технологій соціальної адаптації підлітків до умов прийомної сім'ї є вельми актуальними.

Аналіз наукової літератури з проблеми соціальної адаптації дітей-сиріт дозволив встановити, що: проблему сирітства, соціально-психологічного розвитку дітей-сиріт та умови їхньої успішної соціалізації вивчали Л. Артюшкіна, Л. Волинець, А. Поляничко; проблеми соціальної адаптації дітей-сиріт розкрито в студіях Г. Бевз, А. Капської, О. Федорової; суть та особливості соціальної адаптації дітей-сиріт в умовах прийомної родини висвітлено в дослідженнях О. Карпенко, Н. Комарової, І. Пеши, Я. Раєвської; питання використання етнопедагогічних засобів у соціальній роботі досліджували Г. Васякович, В. Костіна, Я. Паніна, Є. Сявавко. Проте, не зважаючи на наявність великої кількості робіт, визначено, що проблема технологічного забезпечення процесу пристосування дітей-сиріт підліткового віку до умов прийомної сім'ї етнопедагогічними засобами потребує більш ґрунтовного дослідження.

Аналіз та узагальнення наукової літератури з проблеми соціального захисту дітей сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування [2, 6] дозволяють стверджувати про те, що втрата батьків призводить до тяжких наслідків становлення особистості дитини (обмеження комунікативного кола, відсутність можливості вільного спілкування, незадоволення основних потреб у безпеці, уважному ставленні, турботі, емоційних контактах), що можна

вирішити тільки шляхом розробки та запровадження соціально-педагогічної технології.

Проблему розробки технологічного забезпечення соціально-педагогічної діяльності вивчали О. Безпалько[1], Л. Завацька[4], М. Зайченко[5]. Спираючись на результати досліджень науковців, у змісті технології роботи соціального педагога з соціальної адаптації підлітків етнопедагогічними засобами до умов прийомних сімей визначено такі етапи роботи:

1) діагностика (соціальний педагог проводить діагностику потреб та проблем підлітків, які перебувають у прийомних сім'ях, виявляє особливості їх соціальної адаптації, рівень самооцінки, навички спілкування та інші аспекти, що впливають на їх успішну адаптацію);

2) планування (на основі результатів діагностики соціальний педагог розробляє індивідуальні плани роботи з кожним підлітком, враховуючи його потреби, можливості та особливості, а також цілі та завдання соціальної адаптації);

3) реалізація програми (соціальний педагог застосовує етнопедагогічні засоби та методи для покращення соціальної адаптації підлітків: народні традиції, звичаї, народний фольклор, народні ігри, приказки, байки та інші аспекти культури їх етнічної групи, які допомагають встановити зв'язок з коренями та культурою підлітка, стимулюють його самоідентифікацію та позитивне ставлення до самого себе);

4) моніторинг та оцінка (соціальний педагог проводить постійний моніторинг та оцінку ефективності роботи з підлітками, виявляє прогрес у їхній соціальній адаптації, а також вчасно вирішує проблеми, що виникають);

5. Корекція та підтримка (у разі необхідності соціальний педагог проводить корекційну роботу та надає підтримку підліткам у процесі їхньої соціальної адаптації, враховуючи їхні потреби та індивідуальні особливості, допомагаючи вирішувати проблеми та стимулюючи їхній розвиток).

Такі етапи роботи допомагають соціальному педагогу ефективно працювати з підлітками у прийомних сім'ях та сприяють їх успішній соціальній адаптації.

Основна мета технології - сприяння соціальній адаптації підлітків до нових умов життя. Враховуючі результати досліджень [3,7,9], ключовими напрямками в роботі соціального педагога згідно з технологією соціальної адаптації підлітків етнопедагогічними засобами є:

1) вивчення національної культури та традицій (соціальний педагог організовує заняття, на яких підлітки дізнаються про свою національну культуру, традиції, звичаї та історію, у поєднанні з традиціями сім'є, що допомагає їм зрозуміти свою національну ідентичність та усвідомити себе частинкою власної сім'є та свого народу);

2) розвиток толерантності та поваги до інших культур (соціальний педагог пропонує підліткам вивчати та досліджувати інші культури, організовує екскурсії, зустрічі з представниками інших національностей, що допомагає підліткам розширити свій світогляд та розвивати толерантність до інших);

3) стимулювання творчого розвитку (соціальний педагог пропонує підліткам займатися мистецтвом, рукоділлям, музикою або іншими видами творчості, пов'язаними з їх національною культурою, що допомагає розвивати їх креативні здібності та сприяє самовираженню);

4) фамілістика (яка передбачає опанування старих та створення нових родинних традицій та звичаїв, що допомагає підліткам почуватися прийнятими і впевненими у своїй новій родині).

5) етнодидактика (використовується для більш легкої соціальної адаптації підлітків до умов прийомної сім'ї та включає в себе використання народного фольклору (приказки, байки, притчі, легенди, казки тощо), що допомагає підліткам усвідомлювати та засвоювати цінності та норми нової культури, розвивати емоційну сферу та моральні якості).

Отже, використання етнопедагогіки допомагає соціальному педагогу створити сприятливу атмосферу для успішної соціальної адаптації підлітків у прийомній сім'ї, сприяє розвитку їхньої самоідентифікації та позитивного ставлення до себе й найближчого оточення, допомагає встановити зв'язок з власними етнічними коренями та культурою, що є важливим для успішної соціальної адаптації. Ця технологія допомагає соціальному педагогу ефективно працювати з підлітками та сімейним середовищем у прийомних сім'ях.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка методичного забезпечення розробленої технології, а також його експериментальна перевірка.

Список літератури:

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 134с.
2. Бевз Г.М., Капська А.Й., Комарова Н.М. Технології створення та функціонування прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу: збірник метод. матер. Київ: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді. 2003.188 с.
3. Васякович Г.П., Черніков П.І. Етнопедагогіка і морально-естетичне виховання учнів: метод. посібн. Чернігів: Редакційно-видавничий відділ управління пресою. 1994. 24 с.
4. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога. Навчальний посібник для ВНЗ. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2008. 240 с.
5. Зайченко М. В. Інструментарій соціального педагога. Київ: Шкільний світ. 2011. 128 с.
6. Комарова Н.М., Пеша І.В., Бевз Г.М. Посібник для соціальних працівників щодо підготовки та соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу: в 2-х вид. Київ: Держсоцслужба, 2006. С. 118-180.
7. Костіна В. В. Теорія та практика використання етнопедагогічних засобів у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики дезадаптації учнів : навч.-метод. посіб. Харків : ФОП Мезіна, 2018. 112 с.
8. Раєвська Я. М. Особливості соціально-педагогічної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у прийомній сім'ї та школі. Молодий вчений. Кам'янець-Поділький. 2015. С. 431-434.
9. Сявак Є. І. Українська етнопедагогіка: навч.-метод. посіб. Львів. 2002. 149 с.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор М.П. Васильєва

Сьогодні в Україні волонтерська діяльність тісно пов'язана із всіма сферами функціонування держави. Волонтери відіграють надзвичайно важливу роль у забезпечення як армії, так і допомозі вразливим верствам населення, які опинилися у скрутних умовах життя через війну. Волонтери працюють там, де державні інституції не в змозі допомогти з різних причин. Волонтерська діяльність – це не нове явище в історії людства. Інституції волонтерства працювали задовго до подій сьогодення. Проте, як для масового явища, робота волонтера не повинна бути аматорською, поодинокую. Вона повинна впроваджуватися і заохочуватися самою державою та суспільством. Для цього потрібно залучати у волонтерську діяльність всі верстви суспільства. Особливо слід звернути увагу на студентську молодь, яка завжди була прогресивною та активною.

Актуальні наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених дають можливість проаналізувати основні концептуальні підходи до організації волонтерської діяльності в Україні, теоретичні аспекти даного питання, а також практичний досвід організації волонтерських шкіл, проведення тренінгів, реалізації волонтерських програм у різних регіонах України. Надзвичайно важливе значення має накопичений досвід у різних наукових галузях. Особливо серед наукових праць з даної теми слід відзначити роботи Т. Голубенко [1], О.Карпенко [2], В. Поліщук [4], А. Капської [6] та ін.

Серед різних видів соціальних практик волонтерство має потужний, але недооцінений ресурс для вирішення соціальних, економічних та екологічних

проблем, покращення якості життя громадян, допомоги населенню у разі виникнення надзвичайних та важких життєвих ситуацій. Підготовка студентів - майбутніх соціальних працівників у контексті волонтерської діяльності має велике значення, оскільки робота соціального працівника має багато спільного із роботою волонтера. Тому волонтерство повинно бути необхідною складовою у підготовці майбутнього соціального працівника.

Волонтерська участь громадян у громадському житті країни є невід'ємним аспектом становлення демократичної правової держави. Системний розвиток та підтримка добровільності – визнаний у всьому світі метод об'єднання зусиль, ресурсів суспільства та держави у вирішенні спільних соціальних, економічних, екологічних та інших проблем. Сучасні виклики, які надає нам суспільно-політична ситуація в Україні, зумовлені війною, надають волонтерству важливу роль у допомозі населенню та військовим у тих питаннях, де держава не може або не встигає відреагувати.

Волонтерська діяльність формує в людини звичку, потребу у діяльності, що приносить творчі плоди, дає незаперечний результат. Закріплюючись, така потреба у майбутній професійній діяльності орієнтуватиме сьогоdnішнього студента на досягнення поставленої мети, доведення розпочатої справи до бажаного результату.

Проте законодавство України ще не у повній мірі адаптоване під активний розвиток волонтерства серед студентської молоді. Нормативно-правова база не врегульовує всі аспекти і потреби в діяльності волонтерських організацій. Бюрократичні моменти призводять до затримки волонтерської допомоги навіть зараз, у такий складний час. Ці моменти потребують подальшого удосконалення у законодавстві та розширенні прав та можливостей волонтерських організацій.

Молодь, як правило є більш прогресивною та активною у питаннях організації та участі у волонтерських акціях, тому виховання молоді, зокрема здобувачів освіти, через волонтерську діяльність повинно бути звичною практикою.

Зміст освітнього процесу у закладі вищої освіти (ЗВО) полягає у тому,

щоб сформувати різнобічно розвинену особистість та спеціаліста. ЗВО відіграє важливу роль у формуванні компетентностей майбутнього соціального працівника. Волонтерська діяльність у даному аспекті виступає як додатковий механізм у освітньому і виховному процесі.

Участь майбутніх спеціалістів у соціально значущій неоплачуваній діяльності прищеплює їм прагнення до відповідальності не лише за власне життя, а й за благополуччя суспільства в цілому, не дає розвиватися інфантильним та утриманським настроям.

Волонтерство сприяє формуванню у студентів таких якостей, як милосердя, доброта, прагнення допомогти ближньому. Важливим результатом участі у соціальному волонтерстві стає розуміння можливості та впевненості у здатності змінити щось у суспільстві, у навколишньому світі на краще. У свою чергу, усвідомлення такої необхідності позитивним чином позначається на розвитку самоповаги, впевненості в собі, визначенні власного місця в житті, як у сьогоденні, так і в майбутньому - тих самих факторах, на яких базується успішність людини як особистості.

Серед пріоритетних напрямів організації виховного процесу у ЗВО педагоги-дослідники виділяють:

- створення гуманітарного розвиваючого соціального середовища з урахуванням особистісного компонента;
- підготовка конкурентоспроможного спеціаліста;
- інтеграція студентів, які опинилися у важких життєвих ситуаціях;
- підтримка студентської сім'ї;
- розвиток професійної активності студентів (у тому числі в ході волонтерської діяльності), що і є предметом нашого дослідження.

Таким чином, суть освітнього процесу у ЗВО полягає у становленні кваліфікованої та розвиненої особистості, готової до вирішення будь-яких нестандартних питань у роботі. Отже, підготовка майбутнього соціального працівника через волонтерську діяльність повинна стати повсякденною практикою у ЗВО України. Через волонтерську діяльність формуються важливі

особистісні і професійні якості майбутніх працівників соціальної сфери.

Список використаних джерел

1. Голубенко Т. Волонтерство як інструмент соціального виховання студентської молоді в умовах вищого навчального закладу. *Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2018. № 11. С. 151–157.
2. Карпенко О.Г. Теоретико-методологічні підходи професійної готовності фахівців до соціальної роботи. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Київ: НПУ М. П. Драгоманова, 2006. В.4. С. 47–53. (Серія 11 «Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління»)
3. Мигович І.І., Лукашевич М.П. Теорія і методи соціальної роботи: Навч. посібник. К., 2002.
4. Поліщук В. Роль волонтерської практики в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2013. Вип. 29. С. 153–157.
5. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. / І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Марченко та ін.; За заг. ред. І.Д. Зверевої, Т.М. Лактіонової. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
6. Технологізація волонтерської роботи в Україні у сучасних умовах / За ред. проф. А.Й. Капської. К., 2001. 140 с.

Славгородська О.А.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Романова І.А.

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО КЛАСУ

Анотація. Стаття присвячена визначенню особливостей підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах. Визначено напрями професійної діяльності соціального педагога в інклюзивному класі, проаналізовано зміст готовності соціальних педагогів до професійної діяльності в інклюзивному класі,

визначено особливості практико-орієнтованої підготовки здобувачів до роботи в інклюзивному класі.

***Ключові слова:** інклюзивна освіта, соціальний педагог, компетентності, готовність до професійної діяльності, методи підготовки.*

Slavgorodska Olena, Romanova Inna. TRAINING OF FUTURE SOCIAL PEDAGOGUES TO WORK WITHIN AN INCLUSIVE CLASSROOM

Annotation. The article is devoted to determining the peculiarities of training future social pedagogues to work with children with special educational needs at inclusive classes. The directions of professional activity of a social pedagogue at an inclusive classroom are determined, the content of readiness of social pedagogues for professional activity at an inclusive classroom is analysed, the peculiarities of practice-oriented training of students to work at an inclusive classroom are determined.

***Keywords:** inclusive education, social pedagogue, competences, readiness for professional activity, training methods.*

Постановка проблеми. Запровадження інклюзивної освіти актуалізувало питання щодо якісної підготовки соціальних педагогів до професійної діяльності у цьому напрямі, оскільки він є ключовим суб'єктом соціально-педагогічної діяльності, який допомагає дитині адаптуватися в загальній системі соціальних відносин, здійснює посередництво між різними установами для успішної соціалізації та інтеграції учнів з особливими освітніми потребами, забезпечує функції: соціально-виховну, соціальної допомоги й захисту.

Аналіз наукової літератури свідчить, що підготовці соціальних педагогів до роботи у закладах з інклюзивним навчанням і навчанню та вихованню дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах присвячені дослідження В. Бондаря, О. Васильченко, Л. Дробот, В. Засенко,

Т. Ілляшенко, А. Колупаєвої, В. Синьова, Т. Скрипник, Н. Стадненко, О. Таранченко, В. Тарасун, М. Чайковський та інших.

Концептуальним орієнтиром розвитку сучасної освіти в рамках Болонського процесу стало упровадження компетентнісного підходу, що визначає спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) та предметних компетентностей. Компетентнісний підхід полягає в зміщенні акценту з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на формування здатності практично діяти, застосовувати навички й досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики. Застосування компетентнісного підходу дає змогу сформувати цілісну структуру професійної діяльності майбутніх педагогів в умовах інклюзивного навчання.

Тож, в умовах війни в Україні і використанням дистанційного навчання постає проблема пошуку ефективних шляхів реалізації практико-орієнтованих методів підготовки соціальних педагогів.

Мета статті: визначити зміст готовності соціального педагога до професійної діяльності в інклюзивному класі й проаналізувати методи підготовки здобувачів до цієї діяльності.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Законів України «Про освіту» і «Про повну загальну середню освіту» інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників [1]. Нормативні документи визнають інклюзивне освітнє середовище - як сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей [1].

Таким чином, інклюзивна освіта – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти шляхом організації навчання дітей у закладах освіти на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей у навчально-пізнавальній

діяльності. Інклюзивна освіта передбачає створення можливостей для всіх дітей з особливими освітніми потребами й забезпечення їх успіху в освітньому процесі та подальшому житті.

Аналіз посадових інструкцій [2], Державного стандарту соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання [3], Стандартів з підготовки бакалаврів і магістрів зі спеціальності 231 «Соціальна робота» [4], дозволив визначити, що соціальний педагог виступає в інклюзивному класі провідним фахівцем з соціального виховання. Зокрема, О. Рассказова вважає що за своїм професійним призначенням та рівнем компетентності соціальний педагог має виступати провідним суб'єктом розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти, здатним об'єднувати зусилля фахівців, батьків, учнів, їхнього оточення, громади для створення інклюзивного середовища [5].

Соціальний педагог забезпечує соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, сприяє взаємодії навчального закладу, сім'ї, служб у справах дітей, соціального захисту, охорони здоров'я, центрів соціальних служб для молоді, неурядових та громадських організацій з метою адаптації дитини до вимог соціального середовища і створення сприятливих умов для її розвитку. Для цього соціальний педагог вивчає та оцінює особливості діяльності й розвитку дітей з особливими освітніми потребами, особливості взаємин дітей у класі та шкільному колективі в цілому; досліджує особливості сімейного виховання дітей.

Більш широко виділяє функції соціального педагога в системі інклюзивної освіти О. Флярковська. Зокрема, вчена виділяє: соціально-педагогічний патронаж здобувачів освіти і їх батьків (законних представників); виявлення соціальних питань, які потребують негайного вирішення, за потреби направлення до відповідних фахівців з метою надання допомоги; вивчення соціальних умов розвитку дітей з особливими освітніми потребами; планування і реалізація завдань соціалізації здобувачів освіти, адаптації їх у новому колективі і соціальному середовищі, надання допомоги дітям і сім'ям, що знаходяться у складних життєвих обставинах або потребують посиленої педагогічної уваги;

проведення індивідуальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, залучення їх до роботи в гуртках, секціях та інших об'єднаннях; надання рекомендацій учасникам освітнього процесу щодо шляхів ефективної інтеграції дитини з особливими освітніми потребами в колектив однолітків, формування позитивного мікроклімату в дитячому колективі [6].

Таким чином, виховна функція, функція соціальної допомоги й захисту є пріоритетними в роботі соціального педагога в інклюзивному класі.

Щоб краще підготувати соціальних педагогів треба сформувані в них відповідні компетентності, які складають в сукупності визначатимуть його готовність працювати у визначеному напрямі.

Аналіз наукової літератури дозволив визначити, що авторами визначаються різні компоненти професійної готовності педагогічних працівників.

Архипова С., Смеречак Л. виділяють такі компоненти готовності: соціальна компетентність (здатність адаптувати знання, уміння та навички роботи з дітьми з вадами розвитку до змінених умов соціального середовища); методична компетентність (рівень майстерності щодо використання різних форм, методів та засобів формування знань, умінь, навичок, ставлень і ціннісних орієнтацій дітей з різними нозологіями); наукова компетентність (теоретичні знання, уміння, навички у галузі корекційної педагогіки); професійні якості (комунікативні та організаторські здібності, гуманне ставлення до дітей та їхніх батьків, або осіб, котрі їх замінюють; психічна та емоційна врівноваженість, здатність до співпереживання, активність, вимогливість, доброта, чуйність, тактовність, толерантність, емпатія, інтерес до проблем дітей, наполегливість, дисциплінованість тощо); особистісні якості (індивідуальні психологічні характеристики) [7].

У якості критеріїв готовності до інклюзивної діяльності науковці також виокремлюють: «усвідомлення необхідності виконувати соціально-педагогічну діяльність; готовність до подолання невдач; упевненість у тому, що виконувана діяльність принесе позитивні результати; знання фахових і методичних

матеріалів; здатність до професійної рефлексії; наявність реактивного мислення для розв'язання нестандартних ситуацій: схильність до творчості; наявність особистісно значущих якостей, необхідних для виконання соціально-педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти; бажання допомогти розкрити потенціал учнів» [8, с.201].

Аналіз наукової літератури визначив що науковці виділяють цілу низку активних методів підготовки здобувачів до роботи у визначеному напрямі. Зокрема, Давидюк М. до ефективних методів і прийомів формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів і готовності до роботи в інклюзивному освітньому середовищі можемо віднести: метод кейс-стаді, метод занурення в професійне середовище, прийом практичної проблематизації теоретичного матеріалу, використання сторітеллінгу, проєктну діяльність, співпраця з інклюзивним закладами освіти, моделювання ситуацій квазіпрофесійної діяльності під час практичних занять у закладі освіти, виконання індивідуальних та групових творчих проєктів, залучення до участі в соціальному проєктуванні на рівні територіальних громад і освітніх інституцій [9].

О.Ворощук, досліджуючи особливості підготовки майбутніх соціальних педагогів до розвитку, навчання і виховання дітей з особливими потребами у ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», відзначає, що до практичної підготовки навчального плану спеціальності належать ознайомлювальна соціально-педагогічна практика в закладах освіти, волонтерська практика, організаційно-дозвілєва практика, соціально-педагогічна практика в закладах освіти [10].

Аналіз практики підготовки здобувачів вищої освіти зі спеціальності 231 «Соціальна робота» в ХНПУ імені Г.С. Сковороди дозволив визначити практико-зорієнтовані методи, які використовуються в освітньому процесі: використання інноваційних (проблемних, інтерактивних, дискусійних, імітаційних) методів навчання, що забезпечують активну позицію студента, у процесі вивчення освітніх компонентів, зміст яких пов'язаний з професійною

діяльністю у визначеному напрямі («Прикладні технології соціальної роботи», «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти з практикумом», «Теорія і методика роботи з сім'єю»); практики. Зокрема, на 3 і 4 курсах майбутні соціальні педагоги проходять активну виробничу практику на підприємстві на базі Комунального закладу «Харківська спеціальна школа №2» Харківської обласної ради, під час якої здобувачів вищої освіти ознайомлюють з нормативно-правовою базою та багатим професійним досвідом закладу спеціальної освіти щодо роботи соціального педагога з організації якісного та змістовного дозвілля дітей з особливими освітніми потребами; здобувачі-практиканти беруть активну участь у взаємодії з керівниками практики, вихованцями закладу, їхніми батьками та класними керівниками в умовах дистанційної взаємодії у віртуальному просторі різних соціальних мереж Viber, Zoom, Google meet та ін.

Використання практико-зорієнтованих методів підготовки здобувачів необхідно розширювати. Доцільним є проведення майстер-класів фахівців (логопедів, дефектологів, реабілітологів, ерготерапевтів, соціальних педагогів), що можуть проводитися як в умовах безпосередньої живої взаємодії, так і в онлайн-форматах відеоконференцій. Окрім цього, більш глибокій теоретичній підготовці буде сприяти запровадження портфоліо досягнень здобувачів, куди можна додавати сертифікати пройдених курсів за визначеною тематикою, участь у конференціях фахівців з проблем інклюзивної освіти. Для стимулювання наповнення портфоліо здобувачами необхідно в робочих програмах дисциплін і силабусах передбачити нарахування додаткових балів за таку самостійну діяльність здобувачів.

Висновки. Таким чином, ефективне інклюзивне навчання можливе лише за умови спеціальної підготовки соціальних педагогів. У процесі професійної підготовки перевага має надавати практико-орієнтованим методам підготовки здобувачів, що дозволяє комплексно сформувати компетентності, що є необхідними для якісної реалізації функцій соціального педагога в інклюзивному класі.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38-39, ст.380.
2. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 80. Соціальні послуги. Наказ МСП України №518 від 29.03.2017.
3. Державний Стандарт соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання. Наказ МСП України №718 від 23.12.2021.
4. Наказ Міністерства освіти і науки України «Стандарт вищої освіти України за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» від 24.04.2019 р. №557.
5. Рассказова О.І. Розвиток соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти: теорія та технологія: монографія. Х.: ФОП Шейніна О.В., 2012. 468 с.
6. Флярковська О. Напрями діяльності соціального педагога та практичного психолога та їхні функції в системі інклюзивної освіти. URL: <https://osvita.mkrada.gov.ua/inkliuzyvna-osvita/20846/>.
7. Архипова С., Смеречак Л. Формування професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів у корекційній роботі з дітьми з вадами психофізичного розвитку. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди»*. Серія: Педагогіка. Психологія. Філософія. 2013. Вип. 28 (2). С.14–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gvpdrp_2013_28_2_5
8. Фіголь Н. А. Інклюзивна компетентність педагога: теоретичний аспект. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2020. Вип. 77. С. 201.
9. Давидюк М.О. Практичні аспекти підготовки майбутнього педагога до роботи в інклюзивних класах. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2023. Вип.67. С.112-120.
10. Ворошук О. Д. Підготовка соціальних педагогів до інклюзивного навчання дітей з особливими потребами у середовищі загальноосвітнього навчального закладу. *Збірник наукових праць*. 2016. С.61-71. URL: http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4217/1/znppkp_sp_2016_27_9%20%287%29.pdf

Смеречак Л.І.

кандидат педагогічних наук, доцент,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Навошицький М.Т.

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Анотація. Авторами проаналізовано особливості соціального виховання учнівської молоді. Наголошено, що питання вибору засобів, форм і методів соціального виховання підростаючого покоління в сучасних умовах є надзвичайно важливим. Акцентовано увагу на значимості активної волонтерської діяльності, в розробленні та реалізації учнівською молоддю добродійних соціальних проєктів, спрямованих на розв'язання актуальних соціально-педагогічних проблем місцевої громади, зокрема, на соціально-педагогічну підтримку внутрішньо переміщених осіб, вразливих категорій дітей та сімей, на підтримку бійців збройних сил України тощо.

Ключові слова: соціальне виховання, воєнний стан, волонтерська діяльність, учнівська молодь патріотизм.

Smerechak L.I., Navoshitsky M.T. SOCIAL EDUCATION OF STUDENTS UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE

Annotation. The authors analyzed the features of social education of students. It is emphasized that the issue of choice of means, forms and methods of social education of the younger generation in modern conditions is extremely important. The attention is focused on the importance of active volunteer activity, in the development and implementation by students of charitable social projects aimed at solving urgent socio-pedagogical problems of the local community, in particular, on

the socio-pedagogical support of internally displaced persons, vulnerable categories of children and families, in support of fighters of the Armed Forces of Ukraine, etc.

***Keywords:** social education, martial law, volunteer activity, student youth patriotism.*

Постановка проблеми. Соціально-виховна робота з учнівською молоддю завжди була і залишається невід’ємною складовою освітнього процесу, але в умовах сьогодення, під час військової агресії Росії проти України, важливість цієї роботи набуває особливої ваги, а значення її важко переоцінити.

Сучасні зміни в суспільному житті України зумовили пошук шляхів виховання патріотично налаштованої, соціально відповідальної, активної й ініціативної особистості, здатної до самостійної творчої діяльності, саморозвитку та самореалізації. З огляду на це головне завдання сьогодення – не стільки вкласти в людину максимум знань, скільки навчити її вчитися, виховати її з інноваційним типом мислення, інноваційним типом культури, здатною діяти креативно для соціуму та суспільства в цілому. Пріоритетом діяльності має бути надбання підростаючим поколінням як загальних життєво необхідних соціальних компетентностей – від комунікативних (знаходити спільну мову з оточуючими, друзями, вчителями, однокласниками, батьками, зовсім не знайомими людьми) до творчих (у ході реалізації трудових справ), так і породжених умовами воєнного стану в Україні – уміння грамотно поводитись з вибухонебезпечними предметами та під час повітряних тривог, надавати першу медичну допомогу тощо. З огляду на це актуальні в наш час концепції виховання й навчання учнівської молоді базуються на ідеях саме соціального виховання.

Мета статті: проаналізувати особливості соціального виховання учнівської молоді в умовах воєнного стану в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти соціального виховання здавна привертали увагу науковців і практиків. Соціальна сутність процесу виховання докладно висвітлена у працях таких видатних вітчизняних

педагогів минулого, як А. Волошин, А. Макаренко, В. Сухомлинський. Головні орієнтири соціального виховання в сучасному соціумі окреслено в наукових розвідках В. Андрущенка, І. Беха, І. Зязюна, В. Кременя; особливості впливу різних соціальних інститутів на процес розвитку особистості розглянуто у працях В. Белоусової, Т. Кравченко, І. Трубавіної; питання взаємодії людини і середовища в процесі її соціального становлення знайшли втілення у працях Н. Олексюк, Ж. Петрочко, О. Савченко, О. Сухомлинської, Н. Чернухи; психолого-педагогічні аспекти соціального виховання стали об'єктом пильної уваги таких науковців, як О. Безпалько, О. Волкова, А. Капська, Д. Пенішкевич та ін.

Соціальне виховання як один із найважливіших сутнісних вимірів життя, за висновками науковців О. Гук та Н. Чернухи, слугує вагомим підґрунтям формування високого рівня соціальної активності та успішності особистості в житті, що, своєю чергою, спроможне давати відповіді на виклики сьогодення, дозволяє окреслювати головні вектори його реалізації [4]. Саме соціальне виховання покликане справляти свій ефективний вплив на саморозвиток, самовдосконалення, самозахист особистості, на її підготовку до життєвого самовизначення, морально виправданої майбутньої життєдіяльності та життєтворчості [1; 3; 4].

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах, коли держава та суспільство чітко окреслили свої пріоритети, пов'язані зі зміцненням людського ресурсу країни, стало очевидним, що виховання більше не може залишатися у стані суттєвого відставання від змін, що відбуваються у суспільстві. Даним фактором обумовлено актуалізацію соціального виховання як цілісного процесу, що охоплює не тільки всі етапи розвитку особистості в онтогенезі, але й різні сфери її соціальної діяльності та передбачає активну узгоджену участь у виховному процесі всіх суб'єктів державно-суспільної міжвідомчої системи на основі повноцінного використання потенціалу особистості, сім'ї, суспільства, всіх виховних засобів та можливостей соціокультурного оточення. З огляду на зазначене, соціальне виховання являє

собою цілеспрямовану, спеціально організовану діяльність, яка покликана не тільки допомогти підростаючому поколінню засвоїти систему соціальних знань, цінностей і соціального досвіду, але й забезпечити розвиток його соціальної активності та здатності адекватно відповідати на виникаючі у суспільстві виклики, опиратися виникаючим загрозам і робити правильний вибір [1].

Оскільки сучасне підростаюче покоління нашої держави формується у важкі часи російської агресії проти України, вважаємо, що одним із першочергових завдань соціального виховання має бути формування національно свідомого покоління, об'єднаного як спільною й єдиною державною українською мовою, традиціями й культурою, так і спільним поглядом на історію своєї держави. Таким чином, у сучасних умовах дедалі пріоритетнішими постають питання духовно-морального, громадянського становлення та розвитку особистості, здатної не «загубити» своєї національної ідентичності в умовах глобалізованого світу та агресивного тиску на українців з боку Росії, що, відповідно, робить соціальне виховання особливо затребуваним на всіх рівнях соціального та суспільного життя.

Ми цілковито погоджуємося з висновками вітчизняних науковців досліджуваної проблеми, що головним результатом соціального виховання підростаючої особистості повинен бути ступінь її соціальної зрілості. Адже чим вищий цей ступінь, тим вищий рівень її соціальної активності [3; 4]. Можна припустити, що високий рівень соціальної активності сьогоденного школяра – це передумова його громадянської соціальної активності у дорослому житті.

Моделювання соціально-виховного простору на сучасному етапі вимагає спеціально організованої дії всіх суб'єктів державно-суспільної системи, взаємодія яких визначається цінностями (індивідуальними, особистісними, загальнолюдськими) й позиціями кожного, які у своїй єдності детермінують цілі, зміст, методи та результати соціального виховання. Власне в цьому, на наше переконання, полягає особлива відповідальність соціального виховання.

Важливим питанням, яке вимагає особливої уваги, є питання вибору засобів, форм і методів соціального виховання підростаючого покоління в сучасних умовах. Відповідь на нього ми вбачаємо насамперед в активній волонтерській діяльності, в розробленні та реалізації учнівською молоддю добродійних соціальних проєктів, спрямованих на розв'язання актуальних соціально-педагогічних проблем місцевої громади, зокрема, на соціально-педагогічну підтримку внутрішньо переміщених осіб, вразливих категорій дітей та сімей, на підтримку бійців збройних сил України тощо. Щоденна участь школярів у загальнонаціональній хвилині мовчання, спільна у кожній школі молитва учнів за мир в Україні та її перемогу над агресором, зустрічі та спілкування з бійцями ЗСУ, збір коштів на ЗСУ, відвідування шпиталів та реабілітаційних центрів, де надається допомога пораненим – усе це далеко не повний перелік потужних шляхів соціального виховання учнівської молоді України в умовах воєнного стану, що дають можливість не тільки відчувати особливості сучасної доби, але й зрозуміти свою причетність до неї, сприяють морально-етичному розвитку, формуванню патріотизму та соціально-ціннісних якостей підростаючої особистості, набуттю нею досвіду конструктивної міжособистісної та міжпоколінної взаємодії.

Висновки та напрями подальших досліджень. Воєнні події, що відбуваються в Україні, є стресом для усіх учасників освітнього процесу. Виховна робота завжди була невід'ємною складовою освітнього процесу, а зараз, в умовах військової агресії РФ проти України, важливість соціального виховання складно переоцінити. Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у розробці форм і методів соціального виховання учнівської молоді.

Список використаних джерел

1. Алексєєнко Т.Ф. Добродійність як засіб формування соціально-значущих якостей особистості: теоретико-методологічний аспект. *Педагогіка і психологія*. 2014. Вип. № 1 (82). С. 31–36.
2. Козирєв М.П. Соціальна педагогіка : навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 352 с.
3. Петрович Ж.В. Соціально-педагогічні виховні технології у викликах часу. *Педагогіка і психологія : Вісник НАПН України*. 2014. С. 17–24.

4. Чернуха Н.М., Гук О.Ф. Соціальне виховання у сучасному українському соціумі: реалії, досвід, перспективи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка, 2018. Вип. 24 (2). С. 153–158.

Суліменко В.В.

здобувач вищої освіти 611 СР групи
факультету соціально-педагогічних наук та іноземної філології
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗА НОВИМ МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент В.В. Анголенко

Війна в Україні та викликане нею погіршення ситуації у сфері безпеки призвели до загострення у сучасному світі гуманітарної кризи, пов'язаною із порушенням прав, смертю, пораненнями пересічних громадян та масовим вимушеним внутрішнім переміщенням осіб, загостренням ряду соціальних проблем. Рятуючи своє життя та життя рідних внутрішньо переміщені особи (далі за текстом – ВПО) вимушені були залишати свої місця постійного проживання. На теперішній час ВПО становлять найбільш вразливу категорію населення. На відміну від добровільної міграції, ВПО можуть зазнати погіршення свого становища не лише матеріального, соціального, які вони мали до переміщення, але бути емоційно нестійкими та психологічно виснаженими через пережиті травматичні події. Типовою реакцією на це є стрес, тривога, які характерні для осіб будь-якого віку. Діти відчують занепокоєння, тривогу, страх, сприймання ситуації невизначеності як загрози, що може негативно вплинути на їхній фізичний, розумовий, психологічний та соціальний розвиток. Все це робить ВПО особливо вразливими перед новими викликами. Таким чином ВПО з числа дітей мають нагальну необхідність в отриманні соціально-

педагогічної підтримки з метою забезпечення своїх потреб, захисту прав та інтересів.

Метою написання тез є аналіз становища дітей з числа ВПО, розкриття змісту їх соціальної адаптації та соціально-педагогічної підтримки в закладах загальної середньої освіти (далі за текстом – ЗЗСО).

Правовий статус внутрішньо переміщених осіб досліджували багато науковців, зокрема: О. Балуська, І. Балакарьова, К. Борисенко, Я. Грабова, А. Дуля, Б. Жуков, Г. Журавльова, О. Кайтанський, Я. Кашуба, М. Кобець, С. Кравець, М. Кравченко, К. Крахмальова, В. Лютий, І. Нестеренко, В. Нікітіна, О. Макарова, О. Проценко, А. Свящук, У. Садова, Л. Семів, І. Тітар, Л. Хижняк та ін.

Соціальну адаптацію ВПО вивчали С. Волошин, Н. Корпач, Л. Овчарова, Є. Пашкова, Ю. Песоцька, І. Сидорук; технології соціальної роботи з ВПО досліджували Д. Афанасьєв, Н. Гордієнко, Н. Гусак, М. Дибаш, Р. Жиленко, Т. Каменщук, А. Конончук, І. Мельник, М. Навошицький, Т. Семигіна, І. Трубавіна, С. Трухан, М. Школяр та ін.

Під соціальною адаптацією необхідно розуміти інтеграцію людини в суспільство, під час якої відбувається формування самосвідомості й рольової поведінки, здатності до самоконтролю, адекватних зв'язків та стосунків. Це насамперед активний процес пристосування до соціального середовища, який спрямований на збереження й формування оптимального балансу між особою, її внутрішнім станом і навколишнім середовищем тут і тепер та з перспективою на майбутнє [1].

Адаптація дітей з числа ВПО до нового ЗЗСО є однією з найважливіших складових загальної адаптації сімей ВПО на новому місці проживання. Дитині потрібно інтегруватися в новий колектив, де вже склалися певні стосунки, включитися в освітнє середовище, прилаштуватися до існуючого в школі рівня вимог, який може відрізнятися від того, який був у попередньому ЗЗСО. А для дітей з числа ВПО процес адаптації може бути ще більш складним, враховуючи

існуючі в суспільстві стереотипи щодо ВПО, мовні бар'єри у навчанні тощо. Діти потребують допомоги як в адаптації, так і в подальшому навчанні.

Слід відмітити, що важливим кроком в соціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб є програма Міністерства освіти та науки України (далі за текстом – МОН) щодо безкоштовної видачі ноутбуків та планшетів дітям означеної категорії. Для отримання девайсу законні представники дитини повинні подати заявку до навчального закладу, де дитина навчається. Юридичними власниками пристроїв є навчальні заклади, які у разі пошкодження пристрою забезпечують його відновлення, а у випадку неможливості відновлення застосовується процедура списання відповідно до вимог чинного законодавства України. Отже, девайси для дітей забезпечуватимуть в першу чергу підключення до уроків, виконання домашнього завдання, а також забезпечать можливість спілкуватися з однолітками, дізнаватися нову інформацію та соціалізуватися.

МОН також було запроваджено спеціальний дашборд, у якому кожен може моніторити кількість девайсів, переданих до конкретної області, населеного пункту чи конкретного закладу освіти, спостерігати, скільки девайсів отримують учні, а скільки — вчителі [2].

Однією з форм соціально-педагогічної підтримки дітей з числа ВПО в ЗЗСО в умовах воєнного стану, є проведення майстер-класів, які сприяють соціальній адаптації дітей означеної категорії шляхом створення підтримуючого середовища та надання психологічної підтримки. Ця форма роботи з дітьми виправдовує себе. Адже результати є очевидними: діти ВПО змінюються, психологічна напруга та страх зникають, вони стають впевненішими у свої сили.

Творчі майстер-класи – це чудова нагода творчо відпочити, пофантазувати, отримати емоційне розвантаження, позитивні емоції та новий захоплюючий досвід.

Це можуть бути майстер-класи з виготовлення подарункових коробок, листівок, блокнотів, плетіння браслетів, малювання пейзажів, виготовлення килимів, валяння картин із шерсті тощо.

Зауважимо, що соціально-педагогічна підтримка дітей з числа ВПО в порівнянні з першими місяцями війни зазнала змін, стала більш налагодженою та є пріоритетним напрямком в роботі соціальних педагогів в ЗЗСО. Завдяки злагодженій співпраці працівників ЗЗСО забезпечується соціальна адаптація учнів та учениць під час уроків та позакласних занять.

Список використаних джерел:

1. Галецька І. Психологічні чинники соціальної адаптації. Вісник. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2005. № 1. С. 91–100.
2. Українським школярам безкоштовно видадуть ноутбуки та планшети. URL:<https://life.ukrainianwall.com/uk/107959-yak-shkolyaru-bezplatno-otrimati-noutbuk-oficiyna-instrukciya-dlya-batkiv> (Дата звернення 13.10.2023).

Супрун С. С.,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Сумського державного педагогічного університету імені А. С.Макаренка
Пономаренко Л. І.,
кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету імені А. С.Макаренка

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА МІСІЯ СІЛЬСЬКИХ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ЧАС

У лютому 2022 року життя в нашій країні змінилося докорінно, загроза життю, безпеці, соціальному існуванню, освіті та культурі стала шокуючою та всепоглинаючою. За даними Міністерства культури та інформаційної політики було знищено або постраждало 1605 об'єктів інфраструктури сфери культури [7]. Серед них на першому місці 48%, нажаль, клубні заклади, які мають особливу місію в сільській місцевості.

У довоєнний час діяльність сільських установ культури досліджували В. Віткалов, О. Прилуцька, А. Слободяник та ін. Після початку повномасштабного вторгнення очевидними стали проблеми виживання в нових реаліях. До вивчення проблем і перспектив цих установ долучилися М. Коваль, О. Солдатенко та ін. Зв'язок соціальної роботи, соціального виховання та менеджменту соціокультурної діяльності обстоювали І. Іванова, Н. Максимовська, А. Рижанова, Л. Тюптя та ін. Ефективні менеджерські інструменти пропонують Л. Абрамов, Т. Азарова, М. Шкільняк та ін.

До проблем, які супроводжували діяльність цих установ (низький рівень фінансування, кадровий голод, застарілість інфраструктури та ін.), додалися нові, що спричинені військовими діями (фізичне руйнування та знищення, простої, дистанційна робота, необхідність виживання за будь-яких несприятливих обставин тощо). За таких умов страждають сільські заклади культури, менеджмент яких має забезпечувати їх ефективне функціонування та просування на шляху подолання перешкод в сучасних соціокультурних умовах. Однак, саме вони беруть на себе відповідальну роль у процесі соціального виховання і стають культурними провідниками у повоєнне майбутнє.

Не дивлячись на критичні умови функціонування, перед закладами культури і дозвілля, зокрема на селі, ставляться соціально-виховні завдання збереження традицій нашої культури, інтеграції різних верств населення у соціокультурне середовище, необхідності оновлення форм і методів роботи. Сільські будинки культури напряду пов'язані із потребами громади, територіально наближені до мешканців, можуть оперативно реагувати на культурні запити односельців. В умовах воєнної кризи та економічних негараздів, що з цим пов'язані, заклади культури на селі розширюють свої функції.

Виконуючи соціально-виховну місію, провідним завданням сільського будинку культури стає створення відкритої соціально-культурної системи із удосконаленим менеджментом. В цьому середовищі має відбутися розширення функцій, зокрема соціальне виховання різних верств населення, просвітництво з

найактуальніших питань життєдіяльності, волонтерство та соціальна підтримка тим, хто цього потребує, підтримка соціальних ініціатив, розбудова підприємництва в культурі, запровадження інноваційних проєктів, створення інформаційного центру.

За узагальненнями вчених, саме ефективний менеджмент закладів культури на селі може позитивно вплинути не тільки на виживання цих установ, але й подальше відродження для реалізації соціального виховання у умовах повоєнного відновлення країни. Наприклад, нині актуальною є пропозиція Л. Абрамова й Т. Азарової щодо створення Центрів місцевої активності на базі будинків культури. Своєю діяльністю будинки культури можуть нівелювати занепад духовності в суспільстві, посилити рівень самосвідомості громадян, вдосконалити процес надання культурних послуг [1].

Саме соціокультурне середовище, в якому знаходиться будинок культури, має стати простором розвитку соціальних та культурних цінностей мешканців громади. Запорукою цього є налагодження соціального партнерства, водночас із активізацією творчої функції закладу культури села.

Сучасні тенденції в менеджменті загалом та в менеджменті соціокультурної діяльності цілком транспонуються в систему управління сільським закладом культури і дозвілля. Зокрема актуалізація разом зі стратегічним, ситуативного менеджменту під час планування діяльності, ефективний розподіл водночас всіх ресурсів, які є в громаді та в самому закладі; використання новітніх інформаційних засобів для запровадження новацій тощо.

Однією з технологій соціального виховання в сільському закладі культури і дозвілля стає профілактика соціального відчуження засобами менеджменту соціокультурної діяльності. Саме так можуть поєднатися завдання соціального виховання та ефективні засоби менеджменту. Соціальне відчуження характеризується усуненням особи від активності в соціокультурній сфері, ігнорування пропонованого культурного продукту, відторгнення власних творчих і соціальних інтересів. Всупереч цьому

висуваються інструменти активного менеджменту закладів культури, які дозволяють долучити споживачів до послуг і стимулювати їх активну участь у соціокультурній взаємодії.

В сучасних умовах військової агресії визначальним чинником повоєнного розвитку є підготовка кадрового потенціалу для сільських будинків культури і дозвілля. Сучасний менеджер соціокультурної діяльності проводить дослідження потреб громади села, вивчає історію, демографічні показники, традиції. Поряд з тим, ініціює нововведення і знаходить необхідні ресурси для їх провадження, розробляє і втілює соціокультурні проекти.

Таким чином, розглянувши проблему соціально-виховної місії сучасних сільських закладів культури і дозвілля, встановлено, що вони відіграють значну роль під час війни та в повоєнному майбутньому. Нині ці установи сприяють розвитку громади, інтегрують місцеве населення та вимушено переміщених осіб, реалізують профілактику соціального відчуження, надаючи культурні послуги. Перспективою їх розвитку та управління стає перетворення закладу культури на селі у соціальний хаб, де здійснюють фахову діяльність компетентні менеджери. Саме їм по силах розробляти і втілювати нові культурні проекти повоєнної розбудови нашої країни.

Список використаних джерел

1. Абрамов Л.К., Азарова Т.В. Центр місцевої активності на базі будинку культури: методологія та технологія розвитку територіальної громади. Кіровоград: ІСКМ, 2010. 116 с.
2. Ніконенко В. Проблеми соціокультурного розвитку сучасного українського села. *Психологія і суспільство*. 2010. № 4. С. 22-31.
3. Прилуцька О., Виткалов В. Потенційні можливості закладів культури в умовах реформи: на прикладі діяльності в Малолубашанській сільській раді. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. Випуск 33. 2019. С.159-165.
4. Слободяник А.М. Проблеми забезпечення кадрами закладів культури агропромислових районів. *Агросвіт* № 17. 2016. С.50-54.
5. Солдатенко О., Коваль М. Актуальні проблеми організації культурного дозвілля сільського населення на прикладі села Наумівка Корюківської об'єднаної територіальної громади. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 57. Том 3. 2022. С.76-82.

6. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика. 2004, Київ ВМУРОЛ «Україна». 408 с.
7. Через війну в Україні пошкоджені вже понад 1600 об'єктів культурної інфраструктури Укрінформ <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3741630-cerez-vijnu-v-ukraini-poskodzeni-vze-ponad-1600-obektiv-kulturnoi-infrastrukturi.html>

Тараненко А.Ю.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Шеплякова І.О.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ БЛАГОДІЙНИХ ФОНДІВ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті проаналізовано вітчизняний досвід соціальної роботи благодійних фондів з людьми похилого віку в умовах воєнного стану. Розкрито основні напрями, особливості організації та результати діяльності благодійних фондів із зазначеною категорією осіб в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *люди похилого віку, соціальна робота, благодійність, благодійний фонд, воєнний стан.*

Taranenko A., Sheplyakova I. Domestic Experience of Social Work of Charitable Foundations with Elderly People in the Conditions of Martial State

Abstract. The article analyzes the domestic experience of charity funds social working with elderly people under martial law. The main directions, peculiarities of the organization and results of the activity of charitable funds with the specified category of persons in the conditions of martial law are disclosed.

Keywords: *elderly people, social work, charity, charity fund, martial law.*

Постановка проблеми. Один із найпопулярніших слоганів воєнного часу у вітчизняних соцмережах виголошує: «Ukraine is a capital of great people!». І це справді так. Адже в тяжкі для нашої країни часи люди допомагають один одному, дивлячись в очі своєму страху, вірячи у краще майбутнє. А рівень вмотивованості населення на надання такої взаємодопомоги без перебільшення вразив увесь світ. При цьому саме мотивації (як «сукупності спонукальних факторів, які визначають активність особистості; як єдності усіх мотивів, потреб, стимулів, ситуативних чинників, які спонукають поведінку людини; як процесу формування мотиву» [6]) належить провідне місце в поведінковій структурі особистості. І саме мотивація в основі формування спрямованості людини на здійснення діяльності, зокрема й благодійної. З початку війни мільйони українців долучилися до участі в благодійній діяльності, спрямованій як на допомогу нашим воїнам, так і на підтримку найбільш вразливих груп населення, у тому числі людей похилого віку. При цьому слід зазначити, що в умовах воєнного стану значну роль у забезпеченні інституційної підтримки вразливих категорій населення загалом та осіб похилого віку зокрема відіграють благодійні фонди, які в межах реалізації відповідних соціальних проєктів (у тому числі із залученням міжнародних організацій) надають допомогу стаціонарно.

Аналіз досліджень. Проведений аналіз проблематики дослідження в наукових джерелах показав, що проблеми соціально-психологічної адаптації людей похилого віку та шляхи активізації їхньої участі в суспільних процесах розкрито в працях С. Архипової, Н. Єрмак, Є. Тонконогої та ін.; соціально-психологічні аспекти подолання проблем осіб похилого віку – у дослідженнях О. Коркушко, О. Коваленко, В. Кузьмич, Ж. Малахова, Г. Сонник, І. Ушакова, В. Шапаря та ін.; теоретико-практичні основи організації та здійснення соціальної роботи з людьми похилого віку – у наукових студіях М. Васильєвої, Н. Кабаченко, В. Костіної, С. Садрицької, Л. Сіньової, М. Сех, Р. Сопко, І. Романової, О. Тополь, І. Шеплякової та ін. З'ясовано, що соціальна робота з людьми похилого віку передбачає: виявлення осіб, які потребують соціального

підкування вдома й у спеціальних установах; надання засобів першої необхідності для життя; створення умов для прояву активності людей похилого віку в мікросоціумі й задоволення їхніх інтересів; роз'яснювальну роботу серед близьких для людей похилого віку. Водночас установлено, що аналізу вітчизняного досвіду роботи благодійних фондів з людьми похилого віку в умовах воєнного стану достатньої уваги не приділяється.

Мета статті – проаналізувати вітчизняний досвід роботи благодійних фондів в умовах воєнного стану з людьми похилого віку.

Виклад основного матеріалу. На основі проведеного аналізу джерельної бази [8; 10] встановлено, що благодійний фонд – це різновид благодійної організації, «що діє на підставі статуту, має учасників та управляється учасниками, які не зобов'язані передавати цій організації будь-які активи для досягнення цілей благодійної діяльності» [8]. Також з'ясовано, що відповідно до Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» останні «утворюються і діють за територіальним принципом і поділяються за своїм статусом на всеукраїнські, місцеві та міжнародні» [8].

Узагальнення результатів аналізу історичної літератури підтвердило, що в кризових умовах, спричинених воєнним конфліктом, роль благодійних організацій важко переоцінити. Так, у науковій праці А. Горілого [4] акцентовано на значенні і розкрито напрями діяльності, розгорнутої Товариством Червоного Хреста України в роки Другої світової війни. За свідченням автора, «життя сотень тисяч поранених воїнів було врятовано завдяки переливанню крові, яку здавали донори в тилу і на фронті; ...було підготовлено і направлено на фронт тисячі медичних сестер, санінструкторів та сандружинниць, які були поруч із бійцями, брали участь у підпіллі, працювали в санітарних поїздах. Активісти Червоного Хреста брали безпосередню участь у наданні допомоги пораненим і хворим воїнам на полях битв, при їх транспортуванні в тил, в госпіталях, а також в наданні допомоги населенню, що постраждало від нальотів ворожої авіації та воєнних дій» [4].

Проведений аналіз джерельної бази [1; 2; 3; 5; 7; 9; 10] засвідчив, що на сьогодні в Україні в напрямі надання соціальної допомоги людям похилого віку (у межах реалізації відповідних проєктів) працює низка благодійних фондів, серед яких:

- *«Фонд милосердя і здоров'я України»*, метою діяльності якого є утвердження в суспільстві ідеалів гуманізму і милосердя, привернення уваги громадян до найгостріших проблем життя, надання соціальної та медичної допомоги особам похилого віку, хворим, людям з інвалідністю, захист їхніх законних інтересів і прав. Фахівці фонду надають безоплатну інформаційну, консультативну та правову допомогу вразливим групам населення, зокрема людям похилого віку;

- *Благодійний фонд «Єдність» за майбутнє»* (м. Запоріжжя) надає багатоцільову матеріальну допомогу українцям, які постраждали від війни. Також у рамках проєкту «Підтримка та розвиток спроможності соціальних та медичних інституцій у партнерських громадах з урахуванням гендерних аспектів» у партнерстві з GIZ надають психосоціальну підтримку і соціальні послуги українцям, включаючи людей похилого віку;

- *Благодійний фонд «Щаслива дитина»* надає допомогу: важкохворим дітям, дітям з інвалідністю, внутрішньо переміщеним особам (надалі – ВПО) з дітьми (статус отримано після 24 лютого 2022 року), багатодітним сім'ям, самотніми батькам, опікунам, прийомним сім'ям, дитячим будинкам сімейного типу на окупованих територіях та біля зони бойових дій;

- *Товариство Червоного Хреста України* [9], яке надає внутрішньо переміщеним особам продуктові набори (круп, макаронні вироби, консерви, цукор, борошно, олія та інші продукти тривалого зберігання), гігієнічні засоби (дитячі та дорослі підгузки, чоловічі та жіночі засоби гігієни, розчини для дезінфекції тощо); лікарські засоби та медикаменти (за наявності). Зокрема на офіційному сайті організації зазначено, що з початку війни «гуманітарну допомогу загалом отримало 12 млн осіб; в області України передано 11 млн 168 тис. 195 пакетів з продуктовими та гігієнічними наборами; 309 тис.

590 осіб отримали допомогу в евакуації» [9] (інформація на 21.10.2023 р.). Товариство Червоного Хреста України займається і патронажем людей похилого віку, продовжує реалізовувати діяльність по догляду вдома та підтримки людей літнього віку, осіб з інвалідністю і членів їхніх сімей. Діє клуб довголіття «Златостар», благодійну їдальню, пункти обігріву. У межах реалізації відповідних проєктів проводять виїзні майстер-класи, розроблено поради про те, як піклуватися про власне психічне здоров'я тощо;

- *Благодійна організація «Християнська церква "Перемога,,»* (м. Київ) у межах своєї благодійної діяльності, яка адресована малозабезпеченими верствами населення, надає продукти, речі першої потреби. Також здійснюється молитовна, моральна й душевна підтримка, служіння в геріатричному пансіонаті (будинки для людей похилого віку);

- *Благодійна організація «Gate to Ukraine»* (є некомерційною організацією у США та зареєстрованою благодійною організацією в Україні) заснована з метою надання можливості всім бажаючим безпосередньо допомагати українським родинам, які постраждали внаслідок війни, були вимушені переїхати або перебувають на тимчасово окупованих територіях;

- *Благодійний фонд «СпівДія»* [2], у межах діяльності якого (за підтримки гуманітарного штабу з координації гуманітарної допомоги Офісу Президента України, Міністерства молоді та спорту, Міністерства розвитку громад та територій України, Міністерства охорони здоров'я та Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України) реалізуються проєкти (як-от: «СпівДія Хаб», «СпівДія Шелтер», «СпівДія Юридична підтримка», «СпівДія Психологічна підтримка» та інші) з надання різних видів допомоги населенню, у тому числі особам похилого віку. Зокрема, у межах зазначених проєктів надаються сервісні послуги для підтримки цивільного населення, яке постраждало внаслідок війни в Україні, послуга притулку, здійснюється безоплатна правова допомога (консультації щодо оформлення звернень, компенсацій, субсидій, соціальних виплат тощо) та психологічна

підтримка (індивідуальні та групові психологічні консультації), проводяться просвітницькі та інформативні заходи тощо.

Окрім того, у межах реалізації спільного проєкту Міністерства соціальної політики України за підтримки Міністерства цифрової трансформації України та Програми розвитку ООН в Україні, відповідно до завдань меморандумів Міністерства соціальної політики України з Місією Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні та Товариством Червоного Хреста України, ЮНІСЕФ, Всесвітньої продовольчої програми ООН та Управління Верховного комісара ООН у справах біженців за допомогою *цифрової платформи ЄДопомога* мешканцям України створено можливості для надання додаткових заходів соціальної підтримки окремих категорій населення, у тому числі для подання заявки на отримання грошової допомоги від зазначених міжнародних організацій. Зокрема, особи похилого віку, використовуючи *цифрову платформу ЄДопомога*, можуть звернутися до: *Управління Верховного комісара ООН у справах біженців* (пріоритетна категорія – внутрішньо переміщені особи, які одержують пенсію до 3 000 грн); Всесвітньої продовольчої програми ООН (пріоритетна категорія – внутрішньо переміщені особи з найбільш постраждалих регіонів Донецької Луганської, Одеської, Харківської, Запорізької, Миколаївської, Херсонської областей); *Місії Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні та Товариство Червоного Хреста України* (серед пріоритетних категорій отримувачів грошової допомоги – малозабезпечені сім'ї, у тому числі з-поміж ВПО, зокрема, отримувачі державної соціальної допомоги, які не мають права на пенсію, та особи з інвалідністю; незайняті особи, які досягли пенсійного віку, але не набули права на пенсійну виплату); *Міжнародної організації з міграції* (пріоритетна категорія – особи з інвалідністю, у тому числі з-поміж ВПО, зокрема й пенсіонери віком понад 65 років); *RED ROSE CDS LIMITED* (пріоритетна категорія – внутрішньо переміщені особи пенсіонери та/або особи з інвалідністю); *БО «Людина в біді»* (на пілотній стадії пріоритетна категорія – особи з інвалідністю); *Норвезької ради у справах біженців* (пріоритетна категорія – внутрішньо переміщені особи,

а також ті особи, хто проживає в районах, які постраждали внаслідок бойових дій); *Відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації ACTED* (пріоритетна категорія – особи з інвалідністю); *Відокремленого підрозділу Міжнародної Федерації Handicap в Україні* (категорія осіб, яким може бути надано грошову допомогу, – ВПО, особи, які постраждали від бойових дій, зокрема особи похилого віку, старші 65 років із рівнем доходу нижче 300 грн; самотні люди похилого віку та сім'ї, що складаються з літніх людей (старше 60 років)).

Своєю чергою, місією реалізацією ще одної ініціативи – «*Проекту \$1k для України*» («1 тисяча доларів США для України») – є надати безпосередню допомогу сім'ям, які постраждали від війни в Україні. На офіційному сайті Проекту \$1K для України зазначено, що це «некомерційний колектив, який зосереджений на прямих зв'язках спонсорів у США та в усьому світі для допомоги українським сім'ям, які постраждали від безглуздої та нелюдської війни» [7]. У межах реалізації проєкту відповідна українська родина зв'язується зі спонсором, який безпосередньо на банківський рахунок сім'ї в Україні перераховує пожертву у розмірі 1000 американських доларів.

Слід додати, що підвищенню ефективності соціальної роботи благодійних фондів з особами похилого віку у воєнних умовах значно сприяє те, що така робота здійснюється також у межах реалізації спільних проєктів, розроблених за участі та у співпраці з впливовими міжнародними організаціями, наприклад *Агентством ООН у справах біженців* (надалі – УВКБ ООН в Україні). Останнє працює в Україні з 1994 року і після повномасштабного вторгнення розширило свою діяльність, налагодивши співпрацю з місцевими благодійними організаціями. У межах спільної діяльності надається підтримка, людям, які постраждали внаслідок воєнних дій, у тому числі й людям похилого віку з числа внутрішньо переміщених осіб, «з метою допомогти їм задовольнити свої нагальні потреби, зокрема, на тимчасове житло, харчування та предмети особистої гігієни» [1].

Окрім того, зауважимо, що низка благодійних фондів (наприклад, Карітас України) в умовах війни продовжують реалізовувати «довоєнні» проекти, спрямовані на соціальну допомогу особам похилого віку (зокрема, проект Карітас Україна «Домашня опіка» [5], спрямований на «надання адресної соціальної, психологічної, дозвіллевої та побутової підтримки літнім самотнім людям, які належать до соціально-незахищеної верстви населення, а також паліативної допомоги дорослим особам» [5]).

Відтак можна констатувати, що загалом діяльність благодійних фондів в умовах воєнного стану знижує адміністративні витрати, зокрема на допомогу особам похилого віку. При цьому благодійні фонди працюють відповідно до принципів стартапу, впроваджуючи інноваційні технології для оптимізації всіх процесів. Це дозволяє ефективніше використовувати кожен пожертву, спрямовувати отримані ресурси виключно на забезпечення потреб бенефіціарів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, місія благодійних фондів полягає в наданні всебічної підтримки людям, які знаходяться в центрі гуманітарної кризи, працюючи над довгостроковими рішеннями, що усувають причини таких криз. В Україні існує низка благодійних фондів, котрі в умовах воєнного стану надають допомогу і підтримку особам похилого віку. Саме тому перспективи подальших досліджень вбачаємо в необхідності пошуку, розробки та впровадження засобів, здатних підвищити ефективність роботи благодійних фондів в умовах воєнного стану із зазначеною категорією отримувачів соціальних послуг.

Список використаних джерел:

1. Багатоцільова грошова допомога для населення, яке постраждало від воєнних дій. *UNHCR The UN Refugee Agency Україна*: вебсайт. Назва з екрана. URL: <https://www.unhcr.org/ua/43231-unhcr-is-launching-a-cash-assistance-programme-for-idps-ua.html> (дата звернення: 11.10.2023).
2. Благодійний фонд «СпівДія». *СпівДія*: вебсайт. URL: <https://spivdiia.org.ua/> (дата звернення: 12.10.2023).
3. Васильєва М. П., Романова І. А. Практики надання соціальних послуг у дистанційному режимі. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки. 2021. 2 (22). С. 50-58.

4. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи в Україні (конспект лекцій). Тернопіль: ТАНГ, 2001. 68 с.
5. Домашня опіка. *Карітас України*: вебсайт. Назва з екрана. URL: <https://homecare.org.ua/> (дата звернення: 12.10.2023).
6. Лях Т. Л. Мотивація до волонтерської діяльності. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2012. № 22(8). С. 84-91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_22%288%29_13
7. Надішліть \$1k, щоб спонсорувати сім'ю з України. *Проект \$1k Україна*: вебсайт. Назва з екрана. URL: <https://www.1kproject.org/> (дата звернення: 12.10.2023).
8. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 27.02.2020 р. № 30. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 25. ст. 252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 06.10.2023).
9. Карта гуманітарної допомоги населенню. *Товариство Червоного Хреста України*: вебсайт. URL: <https://redcross.org.ua/> (дата звернення: 21.10.2023).
10. Шеплякова І. О., Тараненко А. Ю. Соціально-педагогічна робота з соціалізації людей похилого віку в благодійних фондах: вітчизняний досвід. *Наукові перспективи*. 2021. № 12 (18). С. 555-567.

Терещенко В.С.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Шеплякова І.О.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського
національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ГЕНДЕРНА ОСВІТА ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ: ВИКЛИКИ ДЛЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. У статті проаналізовано ключові аспекти гендерної освіти молодших школярів у закладах загальної середньої освіти. Виявлено найефективніші форми та методи соціально-педагогічної роботи з формування гендерної культури учнів молодшого шкільного віку в зазначених соціальних інституціях. Запропоновано шляхи удосконалення якості професійної

підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі в цьому напрямі у закладах вищої освіти.

***Ключові слова:** гендер, гендерна освіта, гендерна культура, молодший школяр, соціальний працівник, заклад загальної середньої освіти.*

Tereshchenko V. Gender Education of Junior Pupils: Challenges for Future Social Workers

Abstract. The article analyzes the key aspects of gender education of junior high school students in general secondary education institutions. The most effective forms and methods of socio-pedagogical work on the formation of gender culture of junior high school students in the specified social institutions have been identified. Ways to improve the quality of professional training of future specialists in the social field in this area in higher education institutions are proposed.

***Keywords:** gender, gender education, gender culture, junior pupil, social worker, general secondary education institution.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства гендерна освіта є важливою складовою освітнього процесу дітей молодшого шкільного віку. Насамперед у контексті актуальності вирішення проблеми формування гендерної культури дітей загалом та їхньої гендерної компетентності зокрема як засобу розвитку гармонійної гендерної ідентичності та запоруки розбудови справедливого, толерантного суспільства. При цьому період навчання в початковій школі має вкрай важливе значення для формування гендерної компетентності особистості. Відтак у новій українській школі ключовим інструментом для досягнення гендерної рівності, забезпечення рівних можливостей самореалізації кожної особистості в суспільстві повинна стати відповідна гендерна освіта. Остання передбачає не тільки відмову від уявлень про «чоловічі» та «жіночі» ролі, а передусім діяльність, спрямовану на створення в соціумі умов для забезпечення інтересів кожної особистості, незалежно від її статі через подолання гендерних стереотипів і врахування

індивідуальних відмінностей. В організації та здійсненні такої діяльності провідна роль належить фахівцям соціальної сфери – соціальним працівникам / соціальним педагогам.

Водночас у визначеному контексті існує ряд викликів та проблемних питань, вирішення яких, на нашу думку, повинно стати предметом окремих наукових студій. Серед основних аспектів, що вимагають ґрунтовного наукового аналізу та практичного вирішення, такі:

1. Ефективність сучасних педагогічних технологій: Які технології та інноваційні педагогічні методи найбільше сприяють формуванню гендерної компетентності молодших школярів? Які з них потребують додаткового вивчення та вдосконалення?

2. Роль вчителя та соціального працівника / соціального педагога: Як впливає професійна підготовка вчителів на якість гендерної освіти? Як забезпечити, щоб вчителі були готові до впровадження гендерних питань в освітній процес? Яка роль соціальних працівників / соціальних педагогів у цьому процесі?

3. Визначення гендерних стереотипів: Як позбутися гендерних стереотипів та упереджень в освітньому процесі? Як виробити сприятливе середовище для усвідомлення та розуміння різниці між статями?

4. Залучення батьків та громади: Як залучити батьків та громаду до процесу гендерної освіти молодших школярів? Як налагодити партнерську взаємодію щодо здійснення гендерної освіти між закладом загальної середньої освіти, сім'єю та громадою?

Ці питання вимагають подальшого дослідження та обговорення задля розробки, впровадження більш ефективних стратегій, підходів до гендерної освіти дітей молодшого шкільного віку загалом та формування їхньої гендерної культури в закладах загальної середньої освіти зокрема, у тому числі як відповідного напрямку соціально-педагогічної роботи в цих закладах.

Аналіз досліджень. Проведений аналіз наукової літератури засвідчив, що проблеми впровадження гендерного підходу в теорію і практику соціальної

роботи привертають увагу багатьох учених, серед яких О. Луценко, Н. Маркова, П. Романов, О. Сухомлинська та інші. Окремі аспекти гендерної педагогіки, гендерного виховання та загальної теорії гендеру в освіті були об'єктом досліджень Л. Вовк, С. Вихор, Т. Говорун, Т. Дороніної, В. Єремєєва, І. Іванової, О. Кікінеджі, В. Кравець, І. Мунтян, Н. Павлущенко, О. Цокур, Л. Штильов та інші. На необхідності підготовки майбутніх учителів до гендерного виховання учнівської молоді акцентовано у дослідженнях І. Бондаревської, В. Гайдено, Г. Лактіонової, О. Любарської, І. Предборської, С. Юдіної та ін. Сутність і зміст гендерної компетентності особистості та шляхи її формування в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців розкрито в наукових студіях В. Агєєва, Л. Вовк, О. Горошко, І. Кльоціної, І. Таліної, О. Кіріленко, Н. Лавриненко, О. Луценко, Л. Міщик, І. Харченко та ін. Проте, попри значний обсяг досліджень у цій галузі, виникає необхідність подальшого аналізу та систематизації теоретичних і практичних аспектів цієї проблеми, зокрема в контексті забезпечення формування професійної готовності майбутніх соціальних працівників до соціально-педагогічної роботи з формування гендерної культури молодших школярів у закладах загальної середньої освіти (надалі – ЗЗСО).

На основі аналізу джерельної бази встановлено, що О. Сухомлинська визначила ключові принципи, які покладено в основу методології освіти (у тому числі й гендерної) у новій українській школі: *«принцип оптимальності*, що передбачає вибір найбільш придатного і доступного матеріалу для учнів, його адаптацію та раціональне використання ресурсів, включаючи час; *принцип цілепокладання*, що визначає надання чіткої цільової спрямованості будь-яким виховним заходам та впливам; *принцип системності*, що означає підхід, спрямований на комплексне перетворення об'єкта, врахування всіх факторів та наслідків діяльності, чітке структурування процесу; *принцип синергізму*, що вказує на важливість отримання множинного результату або синергетичного ефекту в результаті впливу; *принцип саморозвитку*, відповідно до якого виховна технологія повинна сприяти саморозвитку та мотивації до підвищення

самоорганізації; *принцип реалізму*, згідно з яким виховні впливи мають базуватися на реальних матеріальних ресурсах та особистих можливостях педагогів; *принцип гуманізму*, що наголошує на загальнолюдських цінностях, які мають бути пріоритетними у впровадженні будь-яких виховних заходів; *принцип надійності*, що забезпечує стійкість технології гендерного виховання від негативних впливів зсередини та ззовні; *принцип інноваційності*, який визначає, що гендерне виховання повинно виступати як інноваційний засіб втілення нововведень у практику освіти» [3, с. 5].

Вирішення проблеми формування гендерної культури дітей молодшого шкільного віку в закладах загальної середньої освіти корелює з необхідністю формування гендерної компетентності у майбутніх фахівців соціальних працівників, готових практично реалізовувати цей напрям соціально-педагогічної роботи з молодшими школярами у зазначених освітніх закладах. І загалом гендерна освіта відіграє важливу роль у формуванні свідомих і гендерно компетентних громадян, а також у розвитку сучасної освіти як сфери, що відкрита для всіх, незалежно від статі чи гендерної ідентичності. Водночас для ефективного впровадження гендерної освіти в освітній процес вирішальне значення мають як відповідні педагогічні технології, так і технології соціально-педагогічної роботи.

Мета статті – проаналізувати ключові аспекти гендерної освіти молодших школярів у закладах загальної середньої освіти, виявити найефективніші форми та методи соціально-педагогічної роботи з формування гендерної культури учнів молодшого шкільного віку в зазначених соціальних інституціях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнення результатів проведеного аналізу наукових джерел уможливило висновок про те, що особливої значущості в початковій школі набуває гендерна освіта (і зокрема відповідне гендерне виховання). Адже саме в молодшому шкільному віці діти активно опановують гендерні норми, правила та суспільні стереотипи щодо поведінки жінок і чоловіків. А, отже, закладається фундамент як для

формування уявлень дітей про рівність, паритетність, подібність, так і для розвитку гендерних стереотипів у поведінці хлопців і дівчат, опанування в процесі статерольової соціалізації відповідних соціальних ролей.

Заклад загальної середньої освіти виступає одним із ключових інститутів соціалізації дітей (у тому числі і статерольової), зокрема молодшого шкільного віку. Найбільший вплив на учнів в процесі їхньої соціалізації у закладі загальної середньої освіти безпосередньо здійснюється через педагогів та опосередковано через навчальний матеріал, який є невіддільною складовою освітнього процесу. При цьому ми погоджуємося з твердженням О. Остапчук про те, що, на жаль, «сучасна освітня система включає як відкриті, так і приховані вияви гендерної дискримінації» [2]. Це стосується змісту навчальних предметів і навчально-методичної літератури, міжгендерних відносин у педагогічному колективі, стилю навчання і взаємодії вчителів, а також упередженості при оцінці навчальних і професійних досягнень учасників освітнього процесу. Крім того, це також стосується наявності окремих програм або блоків для хлопців і дівчат, а також мовленнєвого або мовного сексизму.

Отже, однією з ключових проблем, яка на сьогодні постає перед системою освіти загалом та педагогічними працівниками зокрема, – це допомогти дитині стати щасливою, незалежно від її статі (чи то хлопчика, який стане чоловіком, чи дівчинки, яка стане жінкою, і в майбутньому матір'ю). А це актуалізує необхідність відповіді на наступні запитання: Чи розуміють педагогічні працівники соціальні ролі, обумовлені статевою приналежністю? Чи вдається їм впроваджувати ці концепції на уроках та поза ними? Чи здатні вони формувати гендерну культуру молодших школярів?

Адже найінтенсивніше сприйняття гендерної ідентичності дитиною відбувається в процесі навчання в закладі загальної середньої освіти. Саме тоді відбувається формування її власного уявлення про гендерну роль. Тому вкрай важливо, щоб вчителі були компетентними в питаннях гендерних відносин і підтримували самостійну роботу учнів щодо вивчення цієї теми. Ефективність формування в процесі гендерної освіти достатнього рівня гендерної культури

молодших школярів значною мірою залежить від рівня сформованості цієї культури у вчителя. Тому вчителю слід бути не лише передавачем, але й носієм гендерної культури. При цьому формування гендерної культури молодших школярів у закладі загальної середньої освіти має відбуватися в гармонії з іншими аспектами навчально-виховної роботи та за умови партнерської взаємодії ключових суб'єктів цього процесу. Зокрема, вкрай важливо забезпечити єдиний спільний підхід у питаннях гендерної освіти закладу загальної середньої освіти та батьків дітей. Окрім того, у процесі гендерної освіти молодших школярів загалом і їхнього гендерного виховання зокрема необхідно враховувати вікові особливості дітей.

Отже, основними компонентами гендерної освіти дітей молодшого шкільного віку є:

1. Розуміння гендеру. Молодші школярі повинні здобути знання про те, що таке гендер, про різницю між біологічною статтю і гендерною ідентичністю. Важливо, щоб вони розуміли, що гендерні ролі і стереотипи формуються соціокультурними чинниками.

2. Розуміння рівності та нерівності. Діти повинні навчитися розрізняти ситуації, де існують гендерні нерівності, і де можна сприяти рівності. Це допоможе їм розвивати критичне мислення і аналізувати соціокультурні норми.

3. Сприйняття різноманітності. Важливо, щоб діти були відкритими до різних гендерних ідентичностей і ролей. Гендерна освіта повинна підтримувати толерантність і повагу до кожної особистості, незалежно від її гендерної ідентичності.

4. Розвиток навичок комунікації та взаємодії. Учні повинні навчитися ефективно спілкуватися, розвивати навички співпраці та конструктивної взаємодії з представниками різних гендерів.

Для забезпечення гендерної рівності в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти А. Бланк та М. Кіпе пропонують такі заходи:

- *«аналіз власного досвіду»:* педагогам слід систематично аналізувати свій досвід та визначати можливі випадки гендерно стереотипного ставлення до

дітей. Це передбачає свідоме усвідомлення та коригування власних поглядів, практик у взаємодії з учнями;

- *взаємодія з позиції особистого «Я»*: педагогам важливо спілкуватися з учнями, виходячи зі своїх особистих переконань щодо гендерної рівності. Вони повинні висловлювати власні думки стосовно дискримінаційних проявів жіночої та чоловічої статі, а також не ігнорувати хибні уявлення дітей. Педагоги мають підтримувати різноманітність індивідуальних рис учнів, сприяти взаємодопомозі в спільних зусиллях;

- *рівні вимоги до всіх учнів*: педагогам важливо встановлювати рівні вимоги до учнів і учениць щодо засвоєння навчального матеріалу та об'єктивно оцінювати їхні досягнення без статевих чи гендерних упереджень;

- *позакласна та позашкільна робота*: педагогам слід продовжувати виховну роботу у позакласний та позашкільний час. Це може бути організація груп та заходів, спрямованих на формування гендерної компетентності учнів» [1, с. 91].

На думку вчених, цілеспрямована робота з реалізації зазначених заходів сприяє формуванню у дітей основ гендерної культури через «спонукання їх до самопізнання, перегляду свого ставлення до ровесників протилежної статі, створення рівних та відкритих відносин між ними» [1, с. 91].

У визначеному аспекті вважаємо необхідним наголосити на важливості забезпечення ефективної підготовки майбутніх соціальних працівників до формування гендерної культури молодших школярів у закладах загальної середньої освіти. Для досягнення цієї мети, на нашу думку, необхідно:

1. Зміст теоретичної та практичної підготовки майбутніх соціальних працівників у закладі вищої освіти розробляти з урахуванням та обов'язковим включенням гендерного компонента (зокрема щодо формування гендерної культури молодших школярів у закладах загальної середньої освіти).

2. Розробити та впровадити спеціалізований курс, спрямований на формування готовності майбутніх соціальними працівниками до вирішення гендерних питань в контексті освіти молодших школярів.

3. Активно залучати майбутніх соціальних працівників до роботи з Центром гендерної освіти (наприклад, Гендерним центром ХНПУ імені Г. С. Сковороди) з метою набуття практичного досвіду роботи з дітьми молодшого шкільного віку в цьому напрямі.

Висновки та напрями подальших досліджень. Отже, ефективність соціально-педагогічної роботи з формування гендерної культури молодших школярів у закладах загальної середньої освіти, серед іншого, залежить і від рівня готовності соціальних працівників до її здійснення (як суб'єктів цієї роботи у ЗЗСО). Своєю чергою, ефективність формування такої готовності в майбутніх соціальних працівників у процесі їхньої професійної підготовки передбачає єдність якісного змісту, інтерактивних форм і методів організації освітнього процесу, розроблених на основі дотримання провідних принципів гендерної культури (чутливість до різноманіття, взаємна повага, толерантність). Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо в аналізі змісту освітніх компонентів, які входять до навчального плану підготовки здобувачів вищої освіти – майбутніх соціальних працівників, щодо наявності гендерного компонента.

Список використаних джерел:

1. Ковальчук Л.О. Гендерне виховання учнівської молоді в Німеччині: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Тернопіль, ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. 176 с.
2. Остапчук О. Л. Педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерного виховання підлітків. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2011. № 1. С. 21-25. URL: <http://surl.li/mfgig> (дата звернення: 12.10.2023).
3. Сухомлинська О. В. Про стан теорії і практики виховання в освітньому просторі України. *Шляхи освіти*. 1998. № 3. С. 2-5.

Тичина Л.М.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З МОТИВАЦІЇ МОЛОДІ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент І. А. Романова

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблеми підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до соціально-педагогічної діяльності з мотивації молоді до волонтерської діяльності. Розглядаються сучасні наукові дослідження з цієї теми, аналізуються основні напрями підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, надаються висновки щодо розвитку волонтерського руху в закладах вищої освіти.

Ключові слова: соціально-педагогічна діяльність, волонтерська діяльність, мотивація, молодь, заклад вищої освіти.

Tychina L. Features of training future social specialists for social and pedagogical activities to motivate young people to volunteer in a higher education institution

Abstract. The article is devoted to the study of the problem of training future social workers for social and pedagogical activities to motivate young people to volunteer. The article discusses modern scientific research on this topic, analyses the main directions of training future social workers and provides conclusions on the development of volunteerism in higher education institutions.

Keywords: social and pedagogical activity, volunteering, motivation, youth, higher education institution.

Постановка проблеми. У сучасних умовах волонтерська діяльність визнається однією з найефективніших форм соціального виховання молоді та засобом залучення до активної громадянської участі. На сьогодні в Україні активно розвивається волонтерський рух серед молоді в закладах вищої освіти, але відсутність достатнього рівня мотивації може призвести до неефективності волонтерських програм і обмежити їх соціальний вплив. Основною проблемою стає відсутність ефективних методів та програм навчання в закладах вищої освіти, які б надавали змогу майбутнім соціальним працівникам та соціальним педагогам не лише здобувати теоретичні знання, але й розвивати навички та компетенції, необхідні для підвищення мотивації молоді до волонтерської діяльності. У зв'язку з цим виникає потреба в розробці програми, спрямованої на стимулювання молоді до активної участі в волонтерських програмах, що ураховує особливості підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери.

Мета дослідження: проаналізувати особливості підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до соціально-педагогічної діяльності з мотивації молоді до волонтерської діяльності в закладі вищої освіти.

Аналіз досліджень. Дослідженням розвитку та перспективами волонтерського руху в Україні займалися Р.Х. Вайнола, А.Й. Капська, Н.М. Комарова [4], Д.М. Горелов, О.А. Корнієвський [5]; аналізом мотиваційних аспектів волонтерства – Н.А. Вайнілович [3], Г.О. Крапівіна [9], О.А. Трубнікова [13]; соціально-педагогічну діяльність студентських волонтерських груп досліджувала Т.Л. Лях [10, 11, 12], З.П. Бондаренко [2], Н.В. Заверико [6] та інші.

З.П. Бондаренко, досліджуючи різноманітні підходи до визначення поняття «волонтерська діяльність» використовує такий опис: «волонтерська діяльність – це добровільницька діяльність, в основі якої лежать ідеї безкорисливого служіння гуманним ідеалам людства, при цьому не переслідуючи мету отримання прибутку чи кар'єрного зростання; отримання всебічного задоволення своїх особистих і соціальних потреб через надання допомоги іншим людям» [2].

На думку О.В. Безпалько, «соціально-педагогічною можна вважати діяльність, спрямовану на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини» [1, с. 49-50].

Таким чином, соціально-педагогічну діяльність з мотивації молоді до волонтерської діяльності в закладі вищої освіти можна визначити як діяльність, що створює сприятливі умови для залучення та подальшої самореалізації особистості у волонтерській сфері шляхом формування позитивного ставлення до волонтерського руху, усвідомлення його значущості; розвитку необхідних особистісних якостей, засвоєнні соціальних норм і цінностей; інформаційної та просвітницької діяльності щодо волонтерських груп, організацій та проєктів.

Виклад основного матеріалу. В Україні спостерігається активний розвиток волонтерського руху серед молоді. Волонтери визнаються повноправними учасниками соціально-педагогічної діяльності на національному рівні, як це відображено в окремих законодавчих актах. У Законі України «Про волонтерську діяльність» визначено, що «волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги» [7]. Окрім цього, така діяльність має обов'язково дотримуватися принципів законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності та неприбутковості. Важливо зазначити, що відповідно до закону «Про основні засади молодіжної політики» – молодь визначається як «особи віком від 14 до 35 років, які є громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах» [8].

Загальновідомо, що молодь є найчисельнішою групою волонтерів, що працюють у соціальній сфері. Саме завдяки молоді найчастіше виникають і розвиваються нові волонтерські проєкти та організації. На думку Т.Л. Лях, «участь у волонтерському русі дає можливість особисто сприяти вирішенню соціальних проблем, випробувати свої здібності, беручи участь у проєктах і

програмах соціальної спрямованості» [12]. Участь у волонтерській діяльності надає молоді такі переваги, як:

- здобуття допрофесійної підготовки, визначення своєї професійної ідентичності та особистісного зростання;
- отримання досвіду роботи з дітьми та дорослими як індивідуально, так і в групах;
- можливість знайомств із новими людьми, заповнення вільного часу, можливість надавати допомогу іншим;
- розвиток лідерських якостей, творчих здібностей, самовираження і становлення як активної особистості в суспільстві.
- можливість приймати участь у процесах прийняття рішень, які стосуються молоді та ін.

На думку Т.Л. Лях, студентська волонтерська група визначається як «невелика за чисельністю спільнота студентів, що діє на доброчинних засадах, об'єднана певною діяльністю та утворена при державній чи неурядовій організації» [12, с.57]. За висновками вітчизняних дослідників найпоширенішими методами підготовки молоді до волонтерської діяльності на основі закладів вищої освіти є такі ініціативи, як: створення волонтерських центрів, участь у міжнародних волонтерських програмах, проведення тематичних тренінгів тощо [2, 6, 11].

Для ефективного залучення молоді до волонтерської діяльності в закладі вищої освіти важливо підвищувати професійну компетентність майбутніх фахівців соціальної сфери. Це можливо за умови реалізації комплексної програми, яка охоплює вивчення відповідних знань, вмінь та навичок, пов'язаних з мотивацією молоді до волонтерської діяльності. Така програма має містити комплексний, інтеграційний, міждисциплінарний характер та охоплювати теоретичні знання і практичні навички. Опрацювання цієї програми має включати в себе такі аспекти:

- історичний контекст волонтерської роботи в Україні та за кордоном;

- принципи діяльності, структура та функції волонтерської роботи в Україні;
- сутність та зміст основних методів та сучасних технологій підготовки волонтерів;
- законодавство, що стосується волонтерської діяльності в Україні.

Проходження програми допоможе розвинути навички у таких напрямках:

- використання різноманітних методів для залучення молоді до волонтерської діяльності та їх мотивації;
- застосування різноманітних технологій у волонтерській роботі;
- складання волонтерських програм і керування діяльністю волонтерів тощо.

Методами роботи можуть виступати: лекційні заняття як основні методи під час навчання волонтерів; бесіди та диспути для більш продуктивної співпраці з групою та закріплення нових знань; інтерактивні ігри та вправи, що можуть стати більш ефективним засобом набуття практичних навичок; «мозковий штурм» та кейс-метод, які можуть використовуватися для вирішення конкретних ситуацій; дискусії з волонтерами або групами волонтерів, що можуть спрямовуватися на обговорення найбільш актуальних проблем.

Окрім цього, ефективні форми роботи включають у себе: семінарські та практичні заняття, спрямовані на узагальнення та реалізацію теоретичних знань волонтерів; тренінги з метою розвитку навичок ефективного спілкування, виховання необхідних особистих цінностей, вивчення стратегій вирішення конфліктних ситуацій тощо; конференції для працівників соціальних установ та волонтерів, що сприяють обміну досвідом; «круглі столи» та тематичні зустрічі для волонтерів; залучення державних та громадських структури може служити платформою для обговорення питань взаємодії і співпраці та ін.

Також, готуючи майбутніх фахівців соціальної сфери в закладі вищої освіти, важливо забезпечити їх набуття фахових знань та розвиток практичних навичок через участь у практичних заняттях та різних формах професійної

підготовки. Крім того, активне залучення студентів до волонтерських проєктів можна здійснити через створення спеціалізованого волонтерського центру на базі університету або в інших громадських організаціях.

Необхідно зазначити, що у процесі підготовки майбутніх соціальних фахівців повинні враховуватися об'єктивні та суб'єктивні умови, що мають безпосередній вплив на організацію соціально-педагогічної діяльності групи волонтерів. Дослідницею Т.Л. Лях, на основі вивчення досвіду багатьох волонтерських груп в закладах вищої освіти, було розроблено такі умови щодо забезпечення соціально-педагогічної діяльності студентських волонтерських груп [12, с. 99-104]:

Об'єктивні умови:

- організаційні (заходи щодо планування, організації залучення та відбору волонтерів; управління роботою студентських волонтерських груп; адміністрування соціально-педагогічної діяльності; визнання та заохочення здобувачів освіти);
- методичні (заходи щодо вивчення потреб волонтерів у знаннях, уміннях та навичках, необхідних для роботи; упровадження програм підготовки, проведення моніторингу та оцінки, супровід молоді у здійсненні ними соціально-педагогічної діяльності).

Суб'єктивні умови:

- мотиваційні (прагнення до вдосконалення власної діяльності, отримати нові знання та навички, допомогти чи бути корисним);
- особистісні (відповідальність, терпимість, ініціативність, ввічливість, самоконтроль тощо);
- когнітивно-операційні (знання етичних засад волонтерської діяльності, відповідність стосовно нормативно-правової бази, дотримання особливостей міжособистісної взаємодії).

Таким чином, рівень готовності здобувачів освіти до волонтерської діяльності визначається їхніми професійними та особистісними якостями,

наявністю відповідних теоретичних знань та практичних навичок, здатністю поєднувати компетенції і дотримуванням професійних та етичних стандартів.

Висновки та напрямки подальших досліджень. Підбиваючи підсумки, можна зазначити, що підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до соціально-педагогічної діяльності з метою мотивації молоді до волонтерської діяльності в закладі вищої освіти вимагає комплексного підходу, що враховує не лише теоретичні знання, але й практичні навички. Подальшого вивчення потребують: підготовка волонтерів для різних напрямів соціально-педагогічної роботи, створення діагностики для визначення рівня готовності волонтерів до здійснення соціально-педагогічної діяльності, а також розробка соціально-педагогічних стратегій для мотивації молоді до участі в нових формах волонтерської діяльності (онлайн-волонтерства).

Список використаних джерел:

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk742813.pdf>
2. Бондаренко З.П. Організація волонтерської роботи майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу: дис. канд. пед. наук: 13.00.05. К., 2008. 247 с.
3. Вайнілович Н.А. Чинники формування мотивації людини до здійснення волонтерської діяльності. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2012. №2. С. 53-59.. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_soc_2012_2_12
4. Вайнола Р.Х., Капська А.Й., Комарова Н.М. та ін. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку. К. Академепрес, 1999. 112 с..
5. Горелов Д.М., Корнієвський О.А. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. К.: НІСД, 2015. 36 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-02/volonter-697e4.pdf>
6. Заверико Н.В. Основи управління діяльністю волонтерів: метод. реком. Запоріжжя : ЗДУ, 2004. 36 с
7. Закон України від 19.04.2011 №3236-VI «Про волонтерську діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>
8. Закон України від 27.04.2021 № 1414-IX «Про основні засади молодіжної політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20>
9. Крапівіна Г.О. Механізми мотивації та оцінки праці в волонтерстві. *Економічний вісник Донбасу*. 2014. №3. С.175-180. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/88025/25-Krapivina.pdf?sequence=1>

10. Лях Т.Л. Вимоги до особистісно-моральних якостей потенційних волонтерів з числа студентів. *Роль педагогічної етики у професійній підготовці сучасного вчителя*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 2008 р. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1241/1/T_LYAKH_VDOMYPVZCS_KSP&KO_IPSP.pdf
11. Лях Т.Л. Мотивація до волонтерської діяльності. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2012. № А22(8). С.84-91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_22%288%29_13
12. Лях Т.Л. Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп: рукопис. дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: 13.00.05 – соціальна педагогіка / Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2009. 304 с.
13. Трубнікова О. Структура соціально-психологічної готовності особистості до волонтерства. *Актуальні проблеми психології*. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. 2009. Т.7. Вип. 19. Ч. 2. С. 241–248.

Ткаченко А.М.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВРАЗЛИВИХ СІМЕЙ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент І. О. Шеплякова

Анотація. Статтю присвячено теоретичному аналізу проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів до соціального супроводу вразливих сімей у закладах загальної середньої освіти. Визначено, що ефективність соціального супроводу вразливих сімей у закладах загальної середньої освіти залежить від рівня професійної готовності фахівців до здійснення цієї діяльності. Схарактеризовано підходи до професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів. У процесі аналізу наукової літератури з проблеми дослідження визначено структуру готовності майбутніх соціальних педагогів

до соціального супроводу вразливих сімей у закладах загальної середньої освіти, яка складається з таких компонентів: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, особистісний, діяльнісний.

Ключові слова: *вразлива сім'я, компоненти готовності, професійна підготовка, соціальний супровід, заклад загальної середньої освіти.*

Tkachenko A. Theoretical Aspects of the Training of Future Social Pedagogues for Social Support of Vulnerable Families in General Secondary Education Institutions

Abstract. The article is devoted to the theoretical analysis of the problem of training future social pedagogues for social support of vulnerable families in institutions of general secondary education. It was determined that the effectiveness of social support for vulnerable families in general secondary education institutions depends on the level professional readiness of specialists to carry out this activity. Approaches to the professional training of future social teachers are characterized. In the process of analyzing the scientific literature on the research problem, the structure of the readiness of future social pedagogues for social support of vulnerable families in institutions of general secondary education was determined, which consists of the following components: cognitive, motivational-value, personal, activity.

Key words: *vulnerable family, components of readiness, professional training, social support, institution of general secondary education.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах сім'я (як соціальна група) покликана бути своєрідним «укриттям», що забезпечує економічну, соціальну, психологічну та фізичну безпеку її членів. Але за умови детального аналізу практики сімейних взаємовідносин з'ясовується, що далеко не кожна сім'я виконує покладені на неї соціальні функції. Зниження народжуваності, зростання кількості бездоглядних дітей, дітей-сиріт, дитяча злочинність, наркоманія, алкоголізм – усе це викликає серйозне занепокоєння суспільства

загалом та фахівців соціальних установ, закладів загальної середньої освіти зокрема. Адже все це, серед іншого, є наслідками ситуації сімейного неблагополуччя.

При цьому наявною є тенденція до ще більшого зростання кількості вразливих сімей, у яких порушено процес їхньої життєдіяльності. Вживання алкоголю одним чи обома батьками, насильство й жорстокість щодо дітей з боку батьків, безробіття та економічні проблеми, умови воєнного стану впливають не тільки на ще не зміцнілу психіку дитини та її подальшу долю, але також накладають відбиток на життя дорослих членів сім'ї. Різноманіття проблем породжують складну життєву ситуацію, яку сім'я дуже часто самотужки, без допомоги фахівців, подолати не може. Своєю чергою, сукупність цих проблем обтяжує сімейні взаємовідносини і сім'я перетворюється на вразливу, стаючи об'єктом соціальної роботи.

Провідним технологічним інструментом допомоги вразливим сім'ям у практиці соціальної роботи виступає соціальний супровід. Доцільність та необхідність його здійснення щодо вразливих сімей обумовлені тим, що до кожної такої родини застосовується індивідуальний комплексний підхід. Він спрямований на надання допомоги сім'ям, які потрапили до складної життєвої ситуації, шляхом діагностування їхніх численних проблем, посередництва, прогнозування, інформаційно-консультативної діяльності, прямої педагогічної та психологічної підтримки вразливої сім'ї в різних видах її життєдіяльності та формування здатності самостійно долати труднощі. Вирішення означеної проблеми здійснюється і в межах професійної діяльності соціальних педагогів, зокрема закладів загальної середньої освіти, через організацію та здійснення соціального супроводу вразливих сімей. У визначеному контексті актуальним є ґрунтовний аналіз проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів до соціального супроводу вразливих сімей у закладах загальної середньої освіти.

Аналіз досліджень. Аналіз наукової літератури засвідчив, що вразливі сім'ї як об'єкт соціальної роботи у своїх працях досліджували О. Безпалько, Т. Бережняк, С. Грицай, В. Гончар, Л. Гуцуляк, Д. Казначеева, О. Караман,

Т. Семигіна, Т. Лях, С. Харченко та ін. У студіях Г. Біличенко, К. Віщукаєвої, О. Водяної, М. Іванченко, А. Капської, З. Кияниці, К. Крутій, Т. Серги розкрито концептуальні засади соціального супроводу. У наукових розвідках Л. Завацької, В. Лютого, Д. Старкова, Ж. Петрочко, І. Трубавіної, Т. Шульги репрезентовано технологічні аспекти організації та здійснення соціального супроводу вразливих сімей, схарактеризовано форми та методи такої роботи. Теоретико-методологічні аспекти підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі висвітлено в працях Р. Вайноли, М. Васильєвої, Н. Єсіної, Н. Кабусь, В. Костіної, О. Карпенко, Л. Міщик, Д. Мазохи, О. Москалюк, Н. Перхайло, О. Пожидаєвої, В. Поліщук, А. Рижанової, І. Романової, Г. Слезанської, С. Сургової, І. Шеплякової та ін.; їхньої підготовки до соціального супроводу вразливих сімей – Т. Алексеєнко, Т. Гольфельд, Т. Шанскової та ін. Однак, питання професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до здійснення роботи із соціального супроводу вразливих сімей у закладах загальної середньої освіти в наукових працях у галузі соціальної роботи висвітлені недостатньо.

Мета статті – обґрунтувати теоретичні аспекти підготовки майбутніх соціальних педагогів до соціального супроводу вразливих сімей у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Професійна освіта полягає в підготовці людини до реального життя в складному та суперечливому світі шляхом надання комплексу спеціальних соціально-значущих знань та умінь, що сприяє формуванню відповідних реальному стану справ професійно-моральних якостей, практичних навичок та здібностей. Саме тому, як зазначає Г. Слезанська, «система професійної освіти поступово змінюється, набуваючи все більшої гнучкості та відкритості» [12, с. 177].

Професійна підготовка є частиною системи професійної освіти фахівців і являє собою процес опанування знаннями, вміннями та навичками, що дають змогу виконувати роботу в певній сфері діяльності. Питання професійної підготовки за спеціальністю 231 «Соціальна робота» в нашій країні

розглядаються в межах досліджень особливостей соціальної роботи. Загалом підготовка спеціалістів у галузі знань «Соціальна робота» (зокрема й практична її складова) орієнтована на майбутню професійну діяльність здобувачів, тобто має не тільки фундаментальний, а і практико-орієнтований характер (проте значно меншою мірою, ніж в інших країнах). Наприклад, «майбутні фахівці у сфері соціальної роботи в Бельгії, Англії, США, Франції проводять на практиці до 65% всього навчального часу» [11, с. 45].

Підготовка майбутнього соціального педагога до соціального супроводу вразливих сімей має бути орієнтована на високий професіоналізм, знаходитися в тісному зв'язку з наукою і практикою.

Основною метою професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до соціального супроводу вразливих сімей (зокрема й у закладах загальної середньої освіти) є закріплення та вдосконалення професійних знань, умінь та навичок, отриманих у процесі теоретичного навчання, а також формування якостей особистості та інших компетентностей майбутнього фахівця із соціальної роботи, необхідних для виконання професійних функцій на належному рівні.

На основі проведеного теоретичного аналізу наукових джерел [1; 3; 4; 6; 7; 8; 9; 10; 13] виділено такі методологічні підходи до професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів:

- особистісно орієнтований підхід, використання якого в процесі професійної підготовки передбачає «визнання індивідуальності, самобутності, самоцінності кожного студента, його розвитку не як колективного суб'єкта, а, насамперед, як індивіда, наділеного своїм неповторним суб'єктивним досвідом» [9; с. 17];

- системний підхід, що передбачає «визначення цілей та завдань професійної підготовки, створення концепції (основних напрямів, стратегії її реалізації, програми та методики) підготовки майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності; виокремлення структурних компонентів цієї

системи; встановлення характеру взаємозв'язків між ними; виявлення рівнів та критеріїв оцінки результативності професійної підготовки» [13, с. 203];

– компетентнісний підхід, який, за О. Москалюк, полягає у «розвитку та формуванні у студентів конкретних фахових компетенцій, пов'язаних з майбутньою соціально-педагогічною діяльністю» [6, с. 116-117];

– інтегративний підхід, в основі якого ідея про взаємну інтеграцію теорії та практики професійної підготовки. При цьому, на думку В. Полехіної, «у сучасних умовах використання інтегративного підходу в підготовці фахівців стає головним завданням для підвищення якості професійної освіти» [7, с. 33].

При цьому соціальний супровід (як технологія професійної соціально-педагогічної діяльності) містить у собі, за К. Крутій, «психолого-педагогічну допомогу й підтримку членам сім'ї, передбачає не розв'язання їх проблем, а стимулювання членів родини до самостійного виходу із ситуації сімейного неблагополуччя» [4, с. 70]. Готовність соціальних педагогів до соціального супроводу вразливих сімей у закладах загальної середньої освіти являє собою систему знань, умінь, навичок, установок, мотивів, переконань, інтелектуальних і професійних якостей, орієнтованості на професійну діяльність, спрямовану на виявлення та усунення причин і умов, що призводять до сімейного неблагополуччя.

Аналіз літератури з проблеми дослідження [1; 2; 3; 5; 8; 12; 14] дозволив виділити структуру готовності соціальних педагогів до соціального супроводу вразливих сімей у закладах загальної середньої освіти, яка складається з наступних компонентів:

1) *когнітивний компонент*, що передбачає наявність у фахівця обсягу професійних знань, необхідних для ефективного здійснення професійної діяльності. Адже високий рівень професійної обізнаності дає змогу фахівцеві адекватно орієнтуватися в сучасній соціально-економічній ситуації, нормативно-правових основах, ефективно планувати вирішення поставлених завдань, розробляти індивідуальні програми соціального супроводу вразливих сімей, виявляти проблему, визначати мету і способи її досягнення, обирати

найдоцільніші форми й методи реалізації індивідуальних програм соціального супроводу, контролювати й оцінювати свою поведінку;

2) *мотиваційно-ціннісний компонент* включає професійно-гуманістичну спрямованість особистості майбутнього соціального педагога, а також систему стійких мотивів, відносин, установок, які забезпечують оптимальний підхід до здійснення професійної діяльності;

3) *особистісний компонент* передбачає сформованість професійно важливих особистісних якостей майбутнього фахівця, необхідних для ефективної роботи із соціального супроводу вразливих сімей. Включає наявність певного креативного потенціалу й механізмів його активізації, що передбачає високий рівень соціальної та професійної активності фахівців у реалізації заходів щодо соціального супроводу і профілактики сімейного неблагополуччя;

4) *діяльнісний компонент* передбачає опанування практичними вміннями та навичками здійснення роботи із соціального супроводу вразливих сімей у закладах загальної середньої освіти (зокрема, щодо діагностики, організації, координації діяльності суб'єктів соціального супроводу).

Сукупність вищезазначених компонентів загалом становить основу професійної готовності фахівців соціальної сфери до соціального супроводу вразливих сімей у закладах загальної середньої освіти.

Висновки та напрями подальших досліджень. Таким чином, професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів в освітньому процесі закладу вищої освіти є системою організаційних та педагогічних заходів, спрямованих на формування в майбутніх фахівців професійної спрямованості, а також сукупності знань, умінь та навичок, компетенцій, отриманих у результаті вивчення навчальних дисциплін та проходження різних видів практик, що сприяє формуванню професійної готовності майбутнього фахівця соціальної галузі.

Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до соціального супроводу вразливих сімей у закладах загальної середньої освіти має складну

структуру, що включає, по-перше, формування компонентів готовності фахівців соціальної галузі до роботи з вразливими сім'ями (когнітивний, ціннісно-мотиваційний, особистісний та діяльнісний); по-друге, компоненти професійної підготовки, як цілеспрямованого освітнього процесу в закладі вищої освіти (суб'єкт, об'єкт (здобувач освіти), мета, завдання, напрями і зміст, форми, методи, технології, етапи, результат).

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у визначенні комплексу засобів підготовки майбутніх соціальних педагогів до соціального супроводу вразливих сімей у закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Васильєва М. П., Романова І. А. Використання сучасних дидактичних методів у підготовці майбутніх соціальних працівників. *Інноваційна педагогіка*. 2019. № 13. Т. 2. С.187-190.
2. Капська А. Й., Пеша І. В., Міхеєва О. Ю., Соляник М. Г. Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями: навч.-метод. посіб. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2015. 328 с.
3. Карпенко О. Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти: монографія. Дрогобич: Коло, 2007. 374 с.
4. Крутій К. Л. Концептуальні засади психолого-педагогічного супроводу: принципи і техніки. *Пріоритетні напрями роботи дошкільної освіти на 2008-2009 навчальний рік: методичний аспект*. 2008. Вип. 7. С. 70-88.
5. Мазоха Д. С., Перхайло Н. А., Пюра О. С. Підготовка майбутніх фахівців соціальної роботи до професійної діяльності: монографія. Міленіум, 2018. 294 с.
6. Москалюк О. І. Компетентнісний потенціал майбутніх соціальних педагогів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2015. Вип. 35. С. 115-118.
7. Полехіна В. М. Інтегративний підхід у підготовці майбутніх соціальних педагогів засобами педагогічного краєзнавства: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Умань, 2012. 200 с.
8. Поліщук В. А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2006. 454 с.
9. Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 436 с.
10. Руденко Ю. Роль особистісно орієнтованого навчання в процесі формування готовності до особистісного самовизначення майбутнього соціального педагога. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 120. С. 286-293.

11. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
12. Слосанська Г. І. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05. Тернопіль, 2019. 687 с.
13. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2010. 454 с.
14. Шеплякова І. О. Формування деонтологічної культури майбутнього соціального педагога в соціально-виховному середовищі вищого навчального закладу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Слов'янськ: ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», 2016. 20 с.

Ткаченко М.А.

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Девезенко С.В.

здобувачка другого магістерського рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Пригункова О.О.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського

ЩОДО ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ТРАВМАТИЧНІ ПОДІЇ ВІЙНИ, ЗАСОБАМИ МУЗИКОТЕРАПІЇ В БЛАГОДІЙНОМУ ФОНДІ «РАДІО»

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент І. О. Шеплякова

Харків – прифронтове місто, яке вже більше півтора року відчуває і переживає наслідки воєнного конфлікту. Упродовж усього цього часу в ньому перебувало багато людей і наявною є тенденція до збільшення їхньої кількості (за неофіційною статистикою [2] на початок березня 2023 року кількість населення в місті Харкові складала приблизно 1 мільйон 100 тисяч осіб). Значна кількість з тих, хто наразі проживає в місті, – це внутрішньо переміщені особи (дорослі й діти) (у тому числі й з деокупованих територій), які потребують

систематичної, кваліфікованої соціально-психологічної допомоги та підтримки. Зокрема, у відповідь на запит ГО «Чугуївська правозахисна група» Харківська обласна військова адміністрація повідомила, що «станом на 13 липня 2023 року в місті Харкові зареєстровано 79 995 внутрішньо переміщених осіб, з них дітей віком до 18 років – 24 401 особа» [1]. Саме на роботу з представниками цієї вразливої групи населення здебільшого орієнтована діяльність волонтерів Благодійного фонду «Радію» (надалі – Фонд), які використовують у своїй роботі арттерапевтичні методики, зокрема засоби музикотерапії. Поширення й удосконалення практики використання останніх, у тому числі в процесі соціальної підтримки дітей, які пережили травматичні події війни, а також практична підготовка фасилітаторів-волонтерів до такої роботи наразі є одними з провідних напрямів діяльності благодійного фонду «Радію».

Слід зазначити, що передумовою започаткування практики використання засобів музикотерапії, зокрема в роботі з дітьми з числа внутрішньою переміщених осіб, які пережили травматичні події війни, є проходження фахівцями Фонду курсу «Music and arts therapy in the community», проведеного Харківським національним університетом мистецтв імені І. П. Котляревського (спільно з Українським католицьким університетом). Запрошеним лектором на цьому курсі був професор Единбурзького університету, музичний терапевт Найджел Осборн. У процесі занять ним було презентовано результати дослідження впливу музики на мозок людини, наведені практичні приклади реалізації власної творчо-арттерапевтичної методики, у межах якої як основні інструменти використовуються засоби музикотерапії. При цьому концептуальними засадами методики Н. Осборна є науково доведене знання про здатність музики впливати на психологічний стан людини (і фактично викликати миттєву реакцію), на настрій в конкретній групі, а також про необхідність забезпечення в процесі індивідуальної та групової роботи обов'язкової творчої складової (через імпровізацію й створення невеликого музичного твору).

Фахівцями благодійного фонду «Радію» теоретико-методичні засади творчо-арттерапевтичної моделі Н. Осборна було покладено в основу організації та проведення практичної соціально-психологічної та соціально-педагогічної роботи з різними категоріями клієнтів, зокрема і дітьми з числа внутрішньо переміщених осіб, які пережили травматичні події війни. При цьому у власній роботі (через необхідність, так би мовити, «пристосування» моделі Н. Осборна до потреб, запитів, особливостей конкретних груп) удосконалено окремі аспекти її практичного використання.

Аналіз досвіду реалізації практичної роботи Фонду у визначеному напрямі, яка здійснюється вже майже рік (з листопада 2022 року), засвідчив, що серед основних проблем, з якими стикнулися фахівці Фонду, є неготовність залучених фасилітаторів-волонтерів до роботи за цією методикою. Саме тоді прийшло усвідомлення необхідності організації та здійснення на базі Фонду практичної підготовки фасилітаторів-волонтерів (у тому числі з-поміж здобувачів вищої освіти – майбутніх соціальних працівників) у визначеному напрямі, розробки програми такої підготовки.

Процес практичної підготовки нових фасилітаторів до роботи за визначеною методикою планується здійснювати як окремий напрям реалізації відповідного освітньо-терапевтичного проєкту «Звуки майбутнього» на основі таких складових курсу:

1. *Теоретична частина курсу*, що передбачає проведення 4 лекційних занять тривалістю 1,5 години кожне. Під час лекцій у здобувачів курсу формуються базові знання про вплив музики на емоції та почуття людей; про значення спільних емоцій та взаємодії між членами сім'ї (і насамперед матерями та дітьми) через звук, рух та візуальний образ; про роль музики як інструменту для підтримки дітей у важкі періоди їхнього життя; про можливості її використання в процесі соціально-психологічного відновлення дітей, які пережили травматичні події війни. Отримані здобувачами знання будуть закріплюватися на практичних заняттях, спрямованих на формування базових навичок здійснення музично-терапевтичних занять з дітьми. Слід

зазначити, що лекційні заняття будуть відбуватися за попередньо складеним планом. Аби дізнатися більше про специфіку музикотерапевтичних занять із дітьми, слухачам курсу для самостійного опрацювання фахівцями, долученими до проведення лекційних занять, буде рекомендуватися відповідна методична література.

2. *Практична частина курсу*, яка складається з 8 занять, під час яких відбуватимуться заняття з дітьми, які пережили травматичні події війни. До процесу обов'язково планується залучити фасилітаторів, які безпосередньо проводитимуть заняття з дітьми, а також викладача курсу, який допомагатиме здобувачам у здійсненні такої роботи.

3. *Робота із закордонними фахівцями*. До процесу практичної підготовки плануємо залучити закордонних фахівців, робота з якими буде відбуватися в змішаному форматі. За можливості, вони будуть присутніми на практичних заняттях у місті Харкові. Крім цього буде створено можливість отримувати індивідуальні консультації від цих фахівців, адже їхня роль у проєкті – надати ґрунтовну інформацію про теоретичні основи запропонованих авторських методик, передати власний професійний досвід їх реалізації, розкрити складові ресурсного забезпечення, необхідного для ефективної практичної роботи на основі цих методик. Окрім того, така комунікація є запорукою можливості надалі працювати на міжнародному рівні.

4. Після практичної соціально-терапевтичної роботи фасилітаторів обов'язковими є *інтерв'язійні сесії*. Крім цього, кожен з фахівців благодійного фонду проходить індивідуальну супервізію у психологів.

Прогнозованими результатами реалізації освітньо-терапевтичного проєкту на базі Благодійного фонду «Радію» є: проведення 4 теоретичних лекцій та 8 практичних занять з музичної терапії; у межах проведення 8 музикотерапевтичних занять охоплення близько 80 дітей, які пережили травматичні події війни; забезпечення проходження 15 волонтерами навчального інтенсиву; залучення 4 іноземних фахівців до організації навчального інтенсиву.

Звичайно, після проходження освітньо-терапевтичного курсу «Звуки майбутнього» волонтери не зможуть викладати його чи вважатися кваліфікованими музикотерапевтами. Проте, вони зможуть брати участь у проведенні занять, розуміючи процеси, які відбуваються під час такої взаємодії. А також, маючи базові навички, надалі здобути професійну освіту. Окрім того, позитивним є те, що після проходження такого курсу комунікація між фасилітаторами стане ефективнішою.

Отже, у сучасних умовах актуалізованою є потреба соціальної підтримки дітей, які пережили травматичні події війни, пошук ефективних форм і методів її здійснення (зокрема на базі благодійних фондів засобами музикотерапії), а також підготовка майбутніх соціальних працівників у визначеному напрямі.

Список використаних джерел:

1. Захист прав вимушених переселенців. ГО «Чугуївська правозахисна група»: вебсайт. URL: <https://www.pereselenci.kh.ua/?p=3882> (дата звернення: 14.10.2023).
2. Лобанок Д. Харків: населення та демографічні зміни з початком повномасштабної війни. *Гвара Media*: вебсайт. URL: <https://gwaramedia.com/yak-zminilosya-naseleння-harkova-z-pochatku-povnomasshtabnogo-vtorgnennya/> (дата звернення: 14.10.2023).

Тупікіна І.А.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

АКТУАЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'Ї ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент І. О. Шеплякова

Повномасштабна війна в Україні спричинила трансформації усіх сфер життєдіяльності українців. Кризовий стан суспільства ускладнює соціальне функціонування як окремої особистості, так і соціальних груп та інститутів. Зокрема, сім'я як соціальний інститут, що є підґрунтям для побудови міцної

стресостійкої нації, потребує особливої уваги. Причому не лише з боку органів державної влади, соціального захисту тощо. Дослідження проблематики функціонування сім'ї як соціального інституту у воєнних умовах повинно стати об'єктом наукових студій в різних галузях науки, у тому числі в царині соціальної роботи загалом та соціальної педагогіки зокрема.

Адже згідно з відкритими статистичними моніторинговими даними [2], кількість розлучень за перше півріччя 2023 року зросла на 33% у порівнянні з аналогічним показником минулого року на фоні зниження відсотка укладання шлюбів. Це може свідчити про критичний стан концепту сім'ї як соціального інституту. Таким чином, актуалізованою є потреба у виявленні чинників негативного впливу на сім'ю в умовах воєнного стану та з'ясування найбільш чутливих позицій цього впливу, необхідність дослідження механізмів забезпечення виконання сім'єю (як соціальним інститутом) покладених на неї функцій, її соціальної підтримки.

Аналіз наукових студій свідчить, що дослідження сім'ї в умовах воєнного стану є недостатніми та епізодичними, і, з огляду на свою вкрай високу актуальність, потребують більш глибоких наукових розвідок. Разом з тим, низка наукових праць розкривають окремі аспекти окресленої проблематики, але виключно щодо родин військовослужбовців. Зокрема, уваги заслуговує стаття В. Багрій «Особливості соціально-педагогічної роботи соціального працівника із сім'ями військовослужбовців» [1], у якій зазначено, що «мета соціальної роботи в умовах військової служби полягає в тому, щоб відновити фізичні й психічні сили тих, кому надається допомога, скорегувати особистісні установки клієнтів, навчивши їх правильно сприймати примусові сторони свого життя; внести елементи соціальної справедливості в рамки субординаційних ставлень, характерних для військової служби» [1, с. 7].

У статті В. Савицького «До питання про предмет військової соціальної роботи» [3] наголошується на необхідності введення в теорію і практику соціальної роботи поняття «військова соціальна робота» (як науки (та відповідної практичної діяльності) «про становлення, розвиток, здійснення

добротворення у війську, про організацію соціального обслуговування та надання відповідної соціальної допомоги військовослужбовцю, а також усім, хто має або мав певне відношення до оборони Вітчизни» [3, с. 4]). Адже, на думку автора, саме це поняття «ширше розкриває суть соціальної допомоги людині, що пов'язана з військовою діяльністю» [3, с. 1]. При цьому теоретично-методологічний аспект військової соціальної роботи, за В. Савицьким, серед іншого передбачає: «вивчення соціальної ситуації в країні, перспектив розвитку у всіх сферах суспільної діяльності; ... прогнозування можливих змін соціального самопочуття та статусу соціальних груп населення, серед яких військовослужбовці та члени їхніх родин посідають вагомe місце; визначення співвідношення соціальних потреб військовослужбовців (також і звільнених у запас) та членів їхніх родин з економічними можливостями суспільства...» [3, с. 5].

Таким чином, недостатність наявного термінологічного апарату теми в контексті нинішніх реалій зумовлює потребу в укладанні переліку основних понять та їх дефініцій. Так, у статті 3 Сімейного кодексу України [4] визначено, що сім'я «є первинним та основним осередком суспільства». Її складають «особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки» [4].

Окремо визначено, що подружжя вважається сім'єю і тоді, «коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно». До основних функцій сім'ї вчені відносять «генеративну (відтворення населення), соціалізаційну, економічну (господарсько-побутова), гедоністичну, психотерапевтичну, рекреаційну тощо» [1, с. 9].

Нині, у зв'язку з бойовими діями та тимчасовою окупацією значної території України, стає дедалі гострішою проблема спільного проживання сімей. Особливо актуальним це постає для родин військовослужбовців, де або дружина, або чоловік у зв'язку з виконанням обов'язку щодо захисту суверенітету та національної безпеки з об'єктивних непереборних причин не

мають можливості проживати спільно з сім'єю. Відтак, основні функції сім'ї, реалізація яких можлива лише при безпосередній близькості (наприклад, генеративна, гедоністична, рекреаційна), не можуть здійснюватися, що поступово призводить до сімейної кризи та спричиняє підвищення відсотка розлучень.

Разом з тим, в умовах постійного стресу, спричиненого війною, вважаємо рекреаційну функцію сім'ї такою, що набуває особливого значення, оскільки саме сім'я грає роль «тилу», необхідного для підтримки психологічної стійкості кожної людини.

Таким чином, сім'я як соціальний інститут в умовах воєнного стану повинна стати об'єктом посиленої уваги з боку науковців і практиків у сфері соціальної роботи з огляду на її важливу роль у збереженні суспільного устрою та створенні первинної ланки соціальної підтримки, соціальної реабілітації для кожного громадянина, постраждалого від війни.

Список використаних джерел:

1. Багрій В. Н. Особливості соціально-педагогічної роботи соціального працівника із сім'ями військовослужбовців. *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. Вип. 2. С. 7-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2013_2_3 (дата звернення: 09.10.2023).
2. На другий рік повномасштабної війни шлюбів в Україні поменшало. *Опендатабот*: веб-сайт. Назва з сайту. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/marriages-divorces-half-2023> (дата звернення: 09.10.2023).
3. Савицький В. І. До питання про предмет військової соціальної роботи. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 1 (13). URL: <http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/123420> (дата звернення: 09.10.2023).
4. Сімейний кодекс України: Закон України № 2947-III від 10.01.2002. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 09.10.2023).

Харитонova М.О.
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЗАСОБАМИ НАРОДНОГО ФОЛЬКЛОРУ

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор В. В. Костіна

В умовах воєнного стану наша країна докладає максимум зусиль для забезпечення сталості освітнього процесу, створення безпечних умов для здобувачів освіти всіх рівнів, педагогічних та науково-педагогічних працівників, підтримки тих, хто був змушений виїхати за кордон або до безпечніших регіонів. Як показав аналіз досліджень Н. Фроленкової, І. Купіної, «навчання в умовах воєнного стану потребує нової специфіки психологічного супроводу учнів початкової школи. Особлива увага педагогічних працівників має бути прикутою до учнів молодшого шкільного віку, які мають статус внутрішньо переміщених осіб» [7, с.2]. Дослідники доводять, що ці складні та незвичні обставини впливають на емоційну, соціальну й особистісну сфери дитини, тому заклади освіти мають не тільки надавати знання, а й забезпечувати усвідомлення дітьми себе в якості частини великого українського суспільства.

Проведений аналіз наукової літератури засвідчив, що дослідженню окремих аспектів проблеми соціальної адаптації і дезадаптації особистості присвятила свої праці Ю. Хачатурян.[8]. Проблеми соціальної адаптації молодших школярів із сімей ВПО розкрито в дослідженнях К. Ковязіна. [3], І. Трубавіної [6] та інших. Спираючись на результати досліджень А. Камбур, соціальну адаптацію розглядаємо як «здатність індивіда пристосуватися до змін, що відбуваються, і корегувати свої уявлення, погляди, способи взаємодії» [2, с.5]. Окрім того, дослідники зазначають, що адаптація відіграє значну роль в

процесі забезпечення позитивної соціалізації кожного члена суспільства, адже наявність у людини сформованого адаптаційного потенціалу уможлиблює її швидке пристосування до змінених умов середовища її існування та оточення, дозволяючи при цьому залишатися собою, не відчувати стресу.

Окрім того, аналіз наукової літератури та практики соціально-педагогічної діяльності з проблеми профілактики дезадаптації у дитячому та молодіжному середовищі дає можливість стверджувати про те, що ефективність процесу соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку з сімей внутрішньо переміщених осіб можна значно підвищити на основі використання у процесі соціально-виховної роботи з ними засобів народного фольклору (як «творів, що складені народом і передавалися із вуст в уста, із покоління в покоління, при цьому змінювалися і доповнювалися» [1, с.17]). Отже, оскільки у фольклорних творах втілений колективний життєвий досвід, ідеали, прагнення, риси характеру, традиції різних народів, то це можна використовувати як духовне послання наших далеких предків нам, їхнім нащадкам, щоб ми здійснили їхні мрії про перемогу Добра, Справедливості, Мудрості, Розуму у нашому житті.

Я. Паніна зазначає, що, «театр ляльок завжди виступав важливим засобом виховання моральних цінностей дітей молодшого шкільного віку, оскільки через емоції і переживання допомагає дітям краще розуміти глибинну суть моральних категорій, інтеріоризувати моральні цінності та розкрити їх у відповідній моральній поведінці» [5, с.113].

В. Костіна акцентує увагу на тому, що «у народному вихованні традиційним є здійснення упереджуючих виховних впливів, що мають забезпечити нормальне протікання процесу життєдіяльності підростаючого покоління, попередження появи різноманітних відхилень у їхній поведінці та негараздів у їхньому житті» [4, с. 10]. Дослідниця доводить, що з метою створення захисного поля для себе та близьких людей ще з давніх-давен використовували різні речі (амулети, талісмани, апотропеї тощо) та ритуали (очищення вогнем, водою та ін.). Отже, на основі узагальнення ідей дослідників

з'ясовано, що український фольклор є важливим засобом соціального виховання дітей, а його використання є доцільним у соціально-адаптаційній роботі з молодшими школярами, що допомагає значно полегшити та покращити процес їхньої соціалізації, зробити його цікавим, а також допомагає дитині, що належить до категорії ВПО якнайшвидше пристосуватися до нового середовища, подолати негативні наслідки вимушеного переміщення.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у необхідності розробки комплексу засобів соціально-адаптаційної роботи у визначеному напрямі.

Список використаних джерел:

1. Вінничук А.П. Усна народна творчість: навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Твори», 2020. 17 с.
2. Камбур А.В. Соціальна адаптація особистості. Чернівці: «Золоті литаври», 2012. 252 с.
3. Ковязіна К.О. Забезпечення соціального захисту дітей внутрішньо переміщених осіб. Серія «Соціальна політика». URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ditu-14275.pdf>. (дата звернення: 10.10.2023).
4. Костіна В.В. Теорія та практика використання етнопедагогічних засобів у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики дезадаптації учнів: навчально-методичний посібник. Харків: ФОП Мезіна, 2018. 112 с.
5. Паніна Я.Ф. Теоретичні засади виховання моральних цінностей молодших школярів у процесі сприйняття вистав театру ляльок. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2013. Вип. 17(2). С. 108-116.
6. Трубавіна І.М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 8. С. 434-446.
7. Фроленкова Н.О., Купіна І.О. Адаптація дітей дошкільного та молодшого шкільного віку до навчання в умовах воєнного стану. Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина». № 7(12). 2022. С.471-482.
8. Хачатурян Ю.Р. Теоретичний аналіз проблеми соціальної адаптації дітей вимушених мігрантів. *Український психологічний журнал*. 2017. № 1. С. 177-191.

Цибуліна І.В.
кандидат наук з державного управління,
старший викладач кафедри соціальної роботи
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація. У статті представлено аналіз впливу сучасних умов на розвиток системи підготовки майбутніх соціальних працівників в Україні. Розглянуто завдання щодо необхідності розвитку фахової підготовки майбутніх соціальних працівників. Визначено напрями оновлення підготовки майбутніх соціальних працівників та запропоновано можливі умови, сукупність яких дозволить створити відповідне освітнє середовище.

Ключові слова: *соціальна робота; фахівець із соціальної роботи; професійна підготовка; підготовка соціальних працівників, професійна освіта; європейська інтеграція.*

Annotation. The article presents an analysis of the impact of modern conditions on the development of the system of training future social workers in Ukraine. The task regarding the need to develop the professional training of future social workers was considered. The directions for updating the training of future social workers have been identified and possible conditions have been proposed, the combination of which will allow creating an appropriate educational environment.

Keywords: *social work; social work specialist; professional training; training of social workers, professional education; European integration.*

Постановка проблеми. Останнім часом в Україні загострилися політичні, економічні, морально-психологічні та соціальні проблеми. За таких умов, а особливо в період воєнного стану діяльність соціальних служб стає конче необхідною, адже вони покликані допомогати суспільству подолати

труднощі, пов'язані з вирішенням соціальних, економічних, психологічних, культурологічних, етнічних проблем тощо.

Також гостро постає проблема щодо створення умов для повноцінного прояву інноваційного потенціалу майбутніх соціальних працівників з ефективного розв'язання соціальних проблем, що цілком залежить від системи фахової підготовки, оновлення змісту й механізмів реалізації процесу навчання відповідно до сучасних вимог та провідних тенденцій. Це вимагає відповідної організації навчання й науково-методичного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників займалося багато вчених, зокрема, О. Безпалько, Р. Вайноле, І. Зверєва, А. Капська, Г. Лактіонова, Л. Міщенко, Ж. Петрочко, В. Поліщук, А. Рижанова Т. Семигіна, Ю. Чернецька тощо.

Незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, питання щодо підготовки майбутніх соціальних працівників в сучасних умовах потребує подальшого вивчення.

Постановка завдання: проаналізувати проблеми щодо організації процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників та запропонувати шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Провідне місце в реалізації основних напрямів соціальної політики держави займають соціальні працівники, адже в багатьох випадках вони є першими, до кого звертаються особи, які потрапили в складні життєві обставини. Прагнення до європейської інтеграції та війна в Україні висувають нові вимоги щодо професійної підготовки та становлення соціального працівника нового покоління, формування високопрофесійної особистості, підвищення ефективності та якості освіти, пошуку нових форм і методів удосконалення професійної майстерності майбутніх соціальних працівників у процесі навчання у вищому навчальному закладі.

Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників є актуальною проблемою теорії й практики соціальної роботи, особливо в умовах воєнного

часу. Зміна соціальних умов, особливості сучасного періоду розвитку соціальної роботи у нашій країні, специфіка професії соціального працівника, її спрямованість передусім на надання допомоги іншим, вимагають переосмислення підходів до навчання [1:226].

Метою вищої професійної освіти є підготовка висококваліфікованих фахівців і різнобічно розвинених особистостей, здатних до активної соціальної адаптації у суспільстві, самоосвіти, самовдосконалення та толерантності.

Соціальна робота — це ...професійна діяльність, спрямована на підтримання і надання кваліфікованої допомоги будь-якій людині, групі людей, громаді, що розширює або відновлює їхню здатність до соціального функціонування, сприяє реалізації громадянських прав, запобігає соціальному виключенню [2].

Підготовка соціальних працівників в Україні (з 1990-х років XX ст.) набуває інтенсивного розвитку в умовах університетської освіти [3: 225], яка змогла швидко реагувати на необхідність її здійснення, оскільки заснована на системах цінностей та культурі, сконцентрована на поєднанні традицій навчально-методичної та науково-дослідної діяльності.

У своєму становленні та розвитку соціальна робота пройшла декілька етапів: I період (1991р. – 2000 р.) – відкриття нової для України спеціальності «Соціальна робота» за напрямом «Соціологія» та створення організаційних умов для забезпечення підготовки соціальних працівників; формується пропедевтична (за визначенням А. В. Фурмана) модель підготовки соціальних працівників; II період (2001р. – 2010 р.) – становлення спеціальності «Соціальна робота» за напрямом «Соціальне забезпечення» та створення організаційно-методичних умов для відповідності підготовки соціальних працівників рівням європейської освітньої системи зі збереженням структури вітчизняної системи професійної освіти «молодший спеціаліст – бакалавр – спеціаліст – магістр»; формується інтегративна (за визначенням І. А. Ларіонової) модель підготовки соціальних працівників; III період (2011р. – по теперішній час) – остаточне становлення спеціальності «Соціальна робота» за

напрямом «Соціальна робота» та створення організаційно-методичних умов для оновлення підготовки соціальних працівників відповідно до проблематики соціальної роботи, методологічних досліджень соціальної роботи як науки, інноваційної педагогіки та соціальної інноватики; формується інноваційна підготовка соціальних працівників [4:122].

Стандартом вищої освіти України за спеціальністю «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти метою навчання передбачено «підготовку фахівців, здатних розв'язувати складні спеціалізовані задачі та прикладні проблеми соціальної сфери або у процесі навчання, у тому числі управління соціальними процесами та процесами, що мають місце в індивідуальному розвитку особистості, що передбачає застосування певних теорій та методів соціальної роботи і характеризується комплексністю та невизначеністю умов, та зорієнтованих на подальшу фахову самоосвіту [5].

Проте, практика здійснення соціальної роботи в умовах війни продемонструвала часткову психологічну й організаційну готовність діючих соціальних працівників щодо здійснення покладених на них різноманітних функцій. Зокрема, потребують покращення соціально-комунікативна функція (встановлення контактів з клієнтами, які потребують допомоги і підтримки; організація обміну інформацією), правозахисна (використання законів і правових актів, спрямованих на надання допомоги, підтримки й захисту населення, яке проживає в країні і за її межами), превентивна (приведення в дію соціально-правових, юридичних, психологічних, соціально-медичних, педагогічних та інших механізмів забезпечення захисту прав сім'ї, жінок, підлітків, дітей та молоді тощо).

В умовах сьогодення виникає низка проблемних питань щодо необхідності підвищення якості організації процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. В умовах воєнного часу здобувачі вищої освіти – майбутні соціальні працівники – наголошують на проблемних питаннях щодо обмеження безпосереднього контакту з клієнтами, що негативно впливає на процес взаємодії майбутніх соціальних працівників з клієнтами;

складність засвоєння навчального матеріалу через використання опосередкованих засобів спілкування з викладачами, відсутності прямих соціальних контактів з одногрупниками та іншими здобувачами академії, недостатності мотивації щодо навчання та майбутнього фаху, необхідності психосоціальної підтримки тощо).

Вирішенню питання щодо психосоціальної підтримки здобувачів вищої освіти можуть слугувати онлайн зустрічі з працівниками соціально-психологічної служби вищого навчального закладу. В нашій академії спілкування з психологами та соціальним педагогом стало вже традиційним, особливо зі слухачами першого курсу навчання.

Важливим напрямом роботи соціальних служб та соціальних працівників є надання підтримки військовослужбовцям, ветеранам війни, їх сім'ям з питання налагодження комунікації та стосунків з сім'єю, родичами, громадою, запобігання випадкам домашнього та гендерно зумовленого насильства. Метою соціальної роботи з цією категорії клієнтів має бути комплексне надання соціальних послуг з урахуванням їх специфічних проблем і потреб. Тому майбутні соціальні працівники мають бути готовими якісно здійснювати соціальну роботу з указаною групою отримувачів соціальних послуг.

Соціальні працівники повинні бути готовими кваліфіковано здійснювати оцінку потреб військовослужбовців-учасників бойових дій та членів їх сімей; оцінювати стан здійснення соціальної роботи державними та недержавними організаціями в цьому напрямку; використовувати ефективні, інноваційні форми та методи роботи з зазначеною групою отримувачів соціальних послуг; розробляти та впроваджувати соціальні програми / проєкти та якісно надавати соціальні послуги з метою вирішення матеріальних, психологічних, юридичних, медико-соціальних та соціально-педагогічних проблем. Тому розвиток таких вмінь та навичок у майбутніх соціальних працівників є важливим завданням освітніх програм у закладах вищої освіти [6].

Тому вважаємо важливим і своєчасним запровадження до освітніх програм підготовки майбутніх соціальних працівників практик соціально-

емоційного навчання (СЕН), покликаних формувати у людини соціально-емоційні (м'які) навички. КЗ «ХГПА» вже розпочала цю роботу шляхом підписання Меморандуму про співпрацю з навчально-науковою лабораторією СЕН EdCamp Ukraine.

В умовах воєнного часу та після закінчення війни перед соціальними працівниками постане ще одне важливе питання: не лише надання соціально-психологічної допомоги учасникам бойових дій та членам їх родин, але й першої домедичної допомоги на робочому місці. Тому вже сьогодні вважаємо за доцільне введення до навчальних планів підготовки здобувачів вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота» таких навчальних компонентів як «Домедична допомога в умовах воєнного стану» та «Основи медичних знань і допомоги», що стане логічним продовженням вивчення навчального предмета «Захист Вітчизни», передбаченого для учнів 10-11 класів навчальних закладів системи загальної середньої освіти». У подальшому це дозволить соціальним працівникам здійснювати дієву допомогу й підтримку клієнтам.

Підвищенню соціальної активності здобувачів вищої освіти та їхньої вмотивованості до навчання й майбутньої професійної діяльності можуть слугувати онлайн-зустрічі з соціальними працівниками, які вже досягли певних успіхів на своїй професійній ниві.

Висновки. Вважаємо, що в сучасних умовах необхідний подальший пошук умов для покращення підготовки майбутніх соціальних працівників (навчальних, методичних, соціальних, педагогічних, психологічних, організаційних), які нададуть можливість створити інноваційне освітнє середовище щодо якісної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Перспективним напрямом подальших наукових пошуків вважаємо обґрунтування та розробку моделі освітнього середовища підготовки майбутніх соціальних працівників в сучасних умовах.

Список використаних джерел:

1. Москалюк О. Підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери: прийоми та форми активізації навчального процесу:

<http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/24568/1/Moskaliuk.pdf>.

2. Вступ до соціальної роботи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. К.: *Академвидав*, 2005. 300 с.
3. Романовська Л. І. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності та позитивні тенденції такого процесу в Україні. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. № 2 (8). С. 224–227.
4. Савельчук І. Б. Підготовка соціальних працівників за сучасних умов: інноваційні тенденції. *Педагогічні науки*. Випуск 1 (83). С.120–125.
5. Наказ Міністерства освіти і науки № 557 від 24 квітня 2019 року «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти»: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/64423/
6. Дуля А. Підготовка майбутніх соціальних працівників до здійснення соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями: http://www.apn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_2/31.pdf

Чернушенко А.В.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

СУТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Н.Д. Кабусь

За даними з 2020 року, в Харківській області було 2022 наркозалежних особи, що складає близько 76 випадків на кожні 100 тисяч населення. У цьому контексті важливо враховувати, що в Україні загальна кількість осіб, які вживають наркотики, за оціночними даними становить 346 тисяч, і з ростом поширення нових видів наркотичних речовин ця кількість може зрости ще більше.

Серед всіх профілактичних заходів, проведених з різними групами населення, профілактична діяльність в закладах загальної середньої освіти є

особливо важливою, оскільки більшість наркозалежних осіб починають перші спроби наркотичних речовин в юнацькому віці. Потенційні наслідки наркотичної залежності для старших школярів включають погіршення фізичного і психічного здоров'я, проблеми з соціалізацією та навчанням, що руйнівним чином впливає на їхнє майбутнє. Також зростання рівня наркотичної залежності в цій групі може стати серйозною загрозою для суспільства, сприяючи зростанню злочинності, збільшуючи витрати на охорону здоров'я, тривале лікування та реабілітацію наркозалежних, яке, на жаль, не завжди є ефективним.

Розглядаючи особливості профілактики наркотичної залежності старших школярів у закладах загальної середньої освіти, вважаємо, що основний акцент повинен ставитись на первинній превентивній профілактиці, що має спрямовуватись на підтримку та розвиток умов, що сприяють становленню свідомої цілеспрямованої особистості молодой людини, яка усвідомлює особисту відповідальність за власну життєдіяльність і позитивний внесок у розвиток суспільства, є соціально активною, здатна об'єднувати зусилля задля вирішення важливих суспільних завдань й водночас дбає про своє здоров'я, здатна протидіяти впливу несприятливих факторів соціального середовища.

Ефективність роботи з профілактики узалежненої поведінки, в тому числі залежності від вживання психотропних речовин серед учнів старшої школи в закладах загальної середньої освіти забезпечується реалізацією відповідної системи роботи, яка забезпечує вирішення таких основних завдань: 1) інформування та просвіта, що передбачає надання достовірної інформації про психотропні речовини, наслідки їх вживання та ризики формування фізичної й психічної залежності, проведення просвітницьких заходів, тренінгів та лекцій з метою підвищення обізнаності старшокласників щодо наркотичних речовин; 2) розвиток навичок протидії тиску та прийняття рішень, що передбачає навчання старшокласників навичкам критичного мислення, аналізу і оцінки інформації про психотропні речовини, а також вмінню приймати обґрунтовані рішення щодо власного життя і здоров'я та

відмовлятися від спокус; 3) забезпечення соціально-психологічного розвитку та підтримки старшокласників, підвищення рівня їхньої стресостійкості, емоційного інтелекту, створення творчої атмосфери в закладі освіти, залучення учнів до різних видів наукової, творчої, спортивної, громадської діяльності в позаурочний час, що дозволяє відчувати власну значущість, сприяє свідомому життєвому самовизначенню випускників закладів загальної середньої освіти.

Водночас ефективність роботи з профілактики наркотичної залежності учнів старшої школи в закладах загальної середньої освіти забезпечується реалізацією відповідної технології як сукупності етапів (мотиваційно-ціннісного, когнітивно-пізнавального й діяльнісно-творчого) та відповідних цим етапам засобів, що сприяють досягненню визначеної мети.

Так, на мотиваційно-ціннісному етапі з метою формування мотивації здорового способу життя та ціннісної орієнтації, що виключає вживання наркотичних речовин, доцільною є реалізація таких заходів: відвертої мотиваційної розмови «Чого я хочу досягти у житті», лекції «Вплив психоактивних речовин на психіку людини», круглого столу «Вплив психічного здоров'я на фізичне», проведення мозкового штурму «Соціальне життя людини з наркотичною залежністю», лекції «Способи протидії стресу», дискусії «Ми відповідаємо за власне майбутнє».

На когнітивно-пізнавальному етапі технології з метою роз'яснення шкоди психотропних речовин та осягнення ризиків впливу наркотичної залежності на здоров'я та життя людини, доцільним є проведення семінарів «Вплив психоактивних речовин на здоров'я людини», тренінгових занять «Стратегії життєвого успіху видатних людей», «Відомі люди, які не змогли подолати залежність», «Хімічна залежність – крок в небуття», «Саморозвиток, а не самознищення», «Відкрий очі: розвиток критичного мислення та здатності аналізувати інформацію про наркотичні речовини та їх наслідки», мозкового штурму «Запобігання наркотичній залежності: що потрібно знати?», дебатів «Наркотики – проблема суспільства чи особиста відповідальність кожного?» тощо.

На *діяльнісно-творчому етапі* через практичну діяльність і творчу самореалізацію активізується на формування здорового способу життя, де доцільним є проведення заходів: вікторина «Наркотики – виклик для розуму та здоров'я», організація тематичного тижня «Піклуймося про здоров'я», розробка соціальної реклами «Обери життя: Відмовся від залежності», розробка відеоролику «Ні – залежності, так – життєвому успіху та сходженню на вершину», вистава плакатів «Хвороба, що не прощає помилок: малюнок про наркоманію як хворобу». Все це сприяє становленню стійкої системи цінностей і переконань сучасної молоді, чіткому усвідомленню несумісності вживання наркотичних речовин з життєвим успіхом, формуванню в учнів установки на збереження здоров'я як невід'ємну умову продуктивної життєдіяльності, розуміння соціально прийнятних способів самоствердження та самореалізації.

Результати впровадження елементів соціально-педагогічної технології в роботу зі старшими школярами підтверджують ефективність запропонованих заходів з метою профілактики наркотичної залежності молоді. Такий підхід сприяє формуванню здорового способу життя, розвитку соціально-емоційної компетентності та забезпеченню безпеки та благополуччя молоді.

Шевченко І.М.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДОСВІД ХАРКІВСЬКОГО ПРОФЕСІЙНОГО КОЛЕДЖУ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент І. О. Шеплякова

Повномасштабне вторгнення в Україну вплинуло на всіх без винятку. Але найбільше на дітей, які є майбутнім нації. Докорінно і катастрофічно змінилися

умови їхнього життя, навчання. Невіддільні права дітей, серед яких і право на освіту в безпечному та сприятливому соціальному середовищі, були нещадно порушені. Проте випробування, які випали на долю держави загалом та кожного українця зокрема, об'єднали націю в єдиному бажанні протистояти ворогу та боротися за незалежність України, підтримуючи тих, хто потребує допомоги.

З найпершого дня повномасштабної війни спільнота Закладу професійної (професійно-технічної) освіти «Харківський професійний коледж» (надалі – Коледж) (що має п'ять відділень у місті Харкові та Харківській області) активно долучилася до участі у волонтерській діяльності.

Зокрема, за допомогою волонтерських організацій у гуртожитку відділення Коледжу в місті Мерефа було створено пункти тимчасового прихистку жінок з дітьми, організовано їхнє харчування, видача гуманітарної допомоги (одяг, взуття, засоби індивідуальної гігієни, медикаменти). При цьому педагогічний колектив закладу безпосередньо брав активну участь у забезпеченні ефективного функціонування такого пункту.

Пізніше для здобувачів освіти Коледжу запровадили змішану форму навчання (проведення онлайн-уроків на платформах Zoom, Classroom, виробниче навчання та частково уроки у приміщенні Коледжу, де облаштували бомбосховище з навчальними кімнатами та лабораторіями). Проте в окремих відділеннях досі продовжують мешкати внутрішньо переміщені особи.

Слід зазначити, що педагогічний колектив закладу та учні організовують та активно долучаються до участі в благодійних акціях на підтримку військовослужбовців (зокрема випікають різноманітні смаколики, шиють білизну тощо). Також у відділеннях Коледжу в місті Мерефа організовано мобільний пункт надання соціально-психологічної допомоги (спілкування з психологом) усім, хто її потребує (внутрішньо переміщені особи, у тому числі з деокупованих територій, члени родин військовослужбовців, діти, які пережили травматичні події війни, та інші).

Вважаємо, що волонтерство і відповідна діяльність характеризують наш час. В умовах воєнного стану саме волонтерська діяльність втілює і реалізує найблагородніше з людських прагнень – бажання особисто долучитися до спільної боротьби за мир в Україні, наблизити перемогу на своєму фронті.

Шевчун П.В.

здобувачка вищої освіти

Відокремленого структурного підрозділу «Роменський фаховий коледж Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»

ФОРМУВАННЯ АСЕРТИВНОСТІ ЯК ВАЖЛИВОЇ SOFT SKILLS УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Асертивність – це здатність людини відстоювати свої права та інтереси, не порушуючи при цьому прав та інтересів інших людей.

Термін «асертивність» походить від англійського «to assert» – наполягати на своєму, захищати свої права [3].

Асертивна поведінка дозволяє людині висловлювати свої думки та почуття, ставити цілі та досягати їх, відмовляти в тому, що їй не підходить, і захищати себе від неправомірних дій інших. Асертивна поведінка є важливою складовою успішної особистості та актуальною soft skill [1, с. 57-58].

Асертивна поведінка відрізняється від пасивної та агресивної поведінки. Пасивна особистість не бере активної участі в процесі прийняття рішень, уникає висловлювання власних думок і почуттів, часто відчуває себе беззахисною. Агресивна особистість, навпаки, наполягає на своїй волі, намагається нав'язати свою точку зору іншим, не гребуючи застосовувати для цього образи та приниження [1, с. 66].

Асертивна поведінка має ряд переваг:

- 1) дозволяє людині почувати себе самодостатньою особистістю;
- 2) сприяє встановленню здорових відносин з іншими людьми;
- 3) допомагає людині досягати своїх цілей.

Асертивна особистість характеризується такими вміннями:

- 1) визначати свої права і межі, а також поважати права і межі інших;
- 2) висловлювати свою думку чітко, аргументовано і ввічливо, не принижуючи себе і не ображаючи інших;
- 3) слухати та розуміти позицію співрозмовника, не перебиваючи та не критикуючи його;
- 4) розв'язувати конфлікти конструктивно, шукаючи компроміс або взаємовигідне рішення;
- 5) висловлювати свої емоції адекватно, не приховуючи та не перебільшуючи їх;
- 6) відмовлятися від небажаних пропозицій або вимог, не відчуваючи за це провини та не проявляючи агресії [3].

Першим кроком на шляху до асертивності є усвідомлення своїх прав та інтересів. Важливо розуміти, що кожна людина має право на власну думку, почуття, потреби та бажання. Необхідно навчитися поважати свої права та інтереси, а також права й інтереси інших людей. Наступний важливий крок – розвиток впевненості в собі як основи асертивності.

Можна запропонувати такі методи розвитку асертивності:

1. Самоспостереження: відстежування своїх реакції та вчинків у ситуаціях стресу, конфлікту, критики тощо.
2. Розвиток навичок комунікації: вивчення та опанування способів ефективної комунікації, таких, як активне слухання, використання невербального мовлення, постановка запитань і вираження власних думок і відчуттів чітко й відкрито.
3. Вправи та програвання «асертивних ролей»: тренування вміння дивитися прямо в очі співрозмовнику, говорити чітко та виразно тощо.
4. Вивчення стресових управлінських технік: опанування технік зняття стресу для збереження рівноваги та асертивності у стресових ситуаціях.
5. Самооцінка: оцінка своїх потреб, цілей, ціннісних орієнтацій.

6. Формування навичок управління конфліктами: розуміння природи конфліктів та способів їх вирішення для збереження рівноваги та асертивності у конфліктних ситуаціях.

7. Психологічна допомога: професійна психологічна консультація допоможе розібрати у собі та подолати психологічні бар'єри.

Ключ до розвитку асертивності – практика. Застосування навичок асертивної комунікації в повсякденному житті поступово підвищує впевненість особистості та наближає її до досягнення поставлених цілей.

Формування асертивності – це процес, який вимагає часу і зусиль. Однак це процес, який вартий того. Асертивність як актуальна soft skill є важливою складовою самореалізації, професійного та особистісного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Соціокультурні та психологічні вектори становлення особистості: колективна монографія / О. Є. Блинова, С. І. Бабатіна, Т. М. Дудка, А. М. Одінцева та ін. / відпов. ред. Блинова О. Є. Херсон : Вид-во ФОП Вишемирський В.С., 2018. 428с. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/6653>
2. Шевченко С., Варіна Г. Формування асертивної поведінки здобувачів як предиктор інтеграції в європейський освітній простір. *Вісник Львівського університету*. Серія психологічні науки. 2022. С. 137-143. URL: http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/spec_2022/18.pdf
3. Шинкар М. І. Проблема асертивності в сучасному суспільстві. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 1 (54). С. 210-214. URL: <http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/199501/199657>

Шеплякова І.О.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ДО ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Упровадження інновацій в усі сфери суспільного життя, зокрема й у соціальну, є однією з насущних потреб, яка в умовах воєнного стану набула

особливої актуальності. Адже соціальні інновації – це рух вперед, пошук нових, більш ефективних і оптимальних шляхів вирішення проблем на основі раціонального використання вкрай обмежених ресурсів, у тому числі фінансових. Для збереження та підвищення рівня якості надаваних соціальних послуг (а, в ідеалі, для розширення їх переліку) необхідною є достатня фінансова підтримка соціальних установ, що є центрами розробки та впровадження інноваційних методів та технологій соціальної роботи з різними групами населення.

Установлено, що інноваційна діяльність соціальних установ може фінансуватися коштом внутрішніх і зовнішніх джерел.

Внутрішні джерела фінансування інноваційної діяльності організацій соціальної сфери включають їхні власні кошти та активи. Поширеною є практика часткового фінансування інноваційних програм і проєктів на конкурсній основі коштом бюджету відповідного регіону. Проте здебільшого соціальні організації намагаються розвивати інновації власним коштом. Адже до переваг такого фінансування інноваційної діяльності традиційно відносять той факт, що формування і використання цих ресурсів відбувається стабільно упродовж року; а також наявним є спрощений механізм прийняття управлінських рішень. Водночас, не зважаючи на переваги, на практиці нові або невеликі соціальні служби нездатні фінансувати інновації тільки коштом внутрішніх фінансових ресурсів. Саме тому вони і намагаються залучити зовнішні джерела фінансування.

Зовнішнє фінансування інноваційних процесів у соціальній сфері передбачає залучення коштів держави, фінансово-кредитних організацій, окремих громадян і нефінансових організацій. Так, у статті 18 Закону України «Про інноваційну діяльність» [1] до джерел фінансової підтримки інноваційної діяльності, і зокрема зовнішніх, віднесено «кошти Державного бюджету України; кошти місцевих бюджетів; кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ; ... запозичені кошти

суб'єктів інноваційної діяльності; кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб; інші джерела, не заборонені законодавством України» [1].

При цьому державна участь у фінансуванні інноваційної діяльності (зауважимо: Законом України «Про інноваційну діяльність» гарантовано державну підтримку суб'єктам господарювання всіх форм власності, що реалізують в Україні інноваційні проєкти) здійснюється коштом державного і місцевих бюджетів шляхом президентських, науково-технічних програм, програм підтримки соціального підприємництва, інноваційних проєктів, участі держави у створенні елементів інноваційної інфраструктури, підготовки кадрів для інноваційної діяльності.

Також у Законі України «Про інноваційну діяльність» [1] зазначено, що фінансова підтримка відповідним суб'єктам такої діяльності для реалізації ними інноваційних проєктів може бути надана шляхом: «повного безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) пріоритетних інноваційних проєктів коштом Державного бюджету України та місцевих бюджетів; часткового (до 50%) безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) інноваційних проєктів коштом Державного бюджету України та місцевих бюджетів за умови залучення до фінансування проєкту решти необхідних коштів виконавця проєкту і (або) інших суб'єктів інноваційної діяльності; повної чи часткової компенсації (коштом Державного бюджету України та місцевих бюджетів) відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проєктів; надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проєктів; майнового страхування реалізації інноваційних проєктів у страховиків» [1].

При цьому фінансова підтримка інноваційної діяльності, у тому числі в соціальній сфері, коштом Державного бюджету України та місцевих бюджетів здійснюється в межах обсягів фінансування, передбачених відповідними бюджетами.

Слід зазначити, що для інноваційної діяльності в соціальній сфері здебільшого характерні інновації ефективності (інновації, що підтримують). Останні спрямовані на розширення переліку, а також удосконалення наявних практик і механізмів надання соціальних послуг, модифікацію соціальних програм. Отже, доволі часто виникає необхідність переформатування діяльності самих соціальних організацій. Водночас це свідчить про здатність і готовність суспільства (та окремих його інститутів) до саморозвитку, зокрема й шляхом радикальної трансформації та оновлення як базових соціальних інститутів, так і соціальної структури загалом. У період докорінних змін це, беззаперечно, є значущою системною якістю.

Таким чином, фінансування інновацій є однією з найважливіших умов для того, щоб інноваційна діяльність соціальних установ здійснювалася на високому рівні. Водночас ефективна реалізація інноваційної діяльності потребує як належної фінансової підтримки, так і розуміння потенційно можливих джерел її отримання.

Список використаних джерел:

1. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2022 р. № 40-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36, ст. 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 14.10.2023).

Шрамко Г.К.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня,
спеціальності «Соціальна робота» ХНПУ імені Г.С. Сковороди

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПРОФОРІЄНТАЦІЇ З ЛЮДЬМИ, ЩО ВТРАТИЛИ РОБОТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор В.В. Костіна

Проблема безробіття в Україні, що загострилася через повномасштабне воєнне вторгнення Росії в Україну, залишається актуальною і на другому році

війни. Роботу втратили мільйони людей: їхні підприємства були знищені, збанкрутували, зник попит на їхню працю або ж довелося евакуюватися з районів ведення бойових дій у більш безпечні, без можливості працювати дистанційно[5].

За даними International Labour Organization станом на початок травня 2023 року статус безробітного в Україні мали 127 тисяч осіб, що є лише зареєстрованими безробітними, більшість із них жінки - 72%, безробітних чоловіків - 28%. Наведена статистика не враховує осіб, які мігрували за кордон та були мобілізовані до лав ЗСУ, або перебувають на тимчасово окупованих територіях [11]. За оцінками Міністерства економіки, на початку 2023 року чисельність безробітних становила 2,6 млн осіб, а за оцінками НБУ – близько 4,2–4,8 млн осіб. Більш близькими до реальних є дані НБУ, які підтверджує і Міжнародна організація праці (МОП), що інформує про втрату майже 4,8 мільйонів робочих місць з початком війни в Україні. Найбільших фінансових втрат зазнали мешканці Півдня і Сходу, серед вікових категорій – особи 30–49 років. За інформацією порталу з пошуку роботи grc.ua, лише 20,5 % працюючих громадян не відчували зменшення заробітної плати в період війни [4]. Отже, зростання безробіття відбулося через глибокий спад економічної активності та поповнення лав безробітних мігрантами з прифронтових територій, які потребують працевлаштування, що підтверджує необхідність здійснення якісної профорієнтаційної діяльності з людьми, що втратили роботу в умовах воєнного стану.

Серед оприлюднених досліджень доцільно виокремити такі важливі напрацювання: дослідження дисбалансів трудового та освітнього потенціалу країни, зумовлених війною (О. Новікова [6], О. Хандій, Л. Шамільова[10]); аналіз регіональних диспропорцій ринку праці в умовах війни (Т. Васильцова, О. Левицька, О. Рудковський) [1]; визначення актуальних аспектів політики соціальної якості у повоєнний період (В. Геєць, В. Близнюк, О. Нікіфорчук) [3]. Отже, дослідженню впливу війни на національний ринок праці присвячено незначна кількість публікацій, що зумовлено часом необхідним для

опрацювання цієї складної та багатогранної проблематики та підтверджує її актуальність.

Метою публікації є висвітлення теоретичних аспектів соціальної роботи з профорієнтації у спеціалізованих соціальних інституціях для перекваліфікації людей, що втратили роботу внаслідок війни в Україні.

Згідно з статтею першою Закону України «Про зайнятість населення» (рік прийняття) «безробітний -це особа віком від 15 до 70 років, яка через відсутність роботи не має заробітку або інших, передбачених законодавством доходів, як джерела існування, готова та здатна приступити до роботи[8]. Як зазначають фахівці у галузі у галузі соціальної роботи, зменшення масштабів безробіття є пріоритетним для держави та потребує вжиття невідкладних заходів, серед яких важливим та актуальним є питання профорієнтації, оскільки вона стосується вибору життєвого шляху та кар'єри людини і набуває важливого значення в період воєнного стану, коли життєві обставини для особистості можуть раптово змінитися [2].

Як зазначено в Наказі Міністерства праці та соціальної політики України «Про внесення змін до Положення про організацію професійної орієнтації населення» «професійна орієнтація – це комплексна науково-обґрунтована система форм, методів та засобів впливу на особу з метою оптимізації її професійного самовизначення на основі врахування особистісних характеристик кожної особистості та потреб ринку праці, що спрямована на досягнення збалансованості між професійними інтересами і можливостями людини та потребами суспільства в конкретних видах професійної діяльності» [9].

Державна служба зайнятості, як централізована система державних установ, діяльність якої спрямовується та координується Міністерством економіки України пропонує безробітним та шукачам роботи здійснення діяльності з професійної орієнтації, яка забезпечує можливість пристосування до змінних умов життя на ринку праці. Аналіз змісту офіційного сайту Державного центру зайнятості показав, що на сьогодні Служба є активним

посередником на ринку праці між роботодавцями і шукачами роботи, вона на безоплатній основі надає послуги із пошуку роботи та підбору персоналу, послуги з державного соціального страхування на випадок безробіття, а також здійснює виплату матеріального забезпечення у зв'язку з тимчасовою втратою роботи. Професійна орієнтація осіб, які звернулися до Державної служби зайнятості, здійснюється шляхом професійного інформування, професійного консультування, проведення професійного відбору та професійної діагностики. Професійне інформування безробітних громадян полягає в здійсненні такої діяльності фахівців Державної служби зайнятості [7]: наданні їм, інформації про сучасний світ професій та їх зміст; окреслення вимог до працівника, стану та перспективи розвитку ринку праці; інформування про підприємства та актуальні вакансії, послуги служби зайнятості щодо сприяння працевлаштуванню, види та форми професійного навчання, розвиток навичок та набуття нових компетенцій. Професійне інформування забезпечується шляхом: надання громадянам вільного доступу до джерел інформації; надання індивідуальних інформаційних консультацій; залучення безробітних до участі в інформаційних заходах центру зайнятості.

Професійне консультування здійснюється з метою допомоги у виборі або зміні професії, виду діяльності з урахуванням індивідуально-психологічних характеристик, професійних інтересів, нахилів, стану здоров'я, особливостей життєвих ситуацій та потреби ринку праці. Професійне консультування передбачає проведення центрами зайнятості заходів щодо оволодіння громадянами навичками пошуку вакансій, складання резюме (відео-резюме), проведення співбесід з роботодавцем, кар'єрним консультуванням тощо.

Професійний відбір безробітних проводиться під замовлення роботодавця для професійного навчання та пошуку кращих претендентів на вакантні посади. Такі послуги супроводжуються професійно-діагностичним тестуванням - одним із найважливіших напрямів діяльності Державної служби зайнятості у попередженні безробіття та боротьби з ним. Проведення ж професійної діагностики полягає у наданні комплексу послуг із виявлення та оцінювання

індивідуально-психологічних особливостей, здібностей, інтересів, можливостей, навичок особи [7]. У Службі створена також уніфікована оперативна база вакансій, шукачів роботи та можливостей проходження професійного навчання по всій країні. Це дозволяє розширити зону пошуку роботи для безробітних не тільки в межах району чи області, а й держави в цілому.

Аналіз змісту інформації на офіційному сайті Державна служба зайнятості засвідчив, що створено «Платформу з профорієнтації та розвитку кар'єри» для надання послуг з профорієнтації у дистанційному режимі з метою наближення профорієнтаційних послуг центрів зайнятості до всіх, хто планує свій професійний шлях. Зареєстрованому користувачу надається можливість безкоштовно отримати послуги з профорієнтації у дистанційному форматі без відвідування центру зайнятості. У час війни така послуга є особливо актуальною, оскільки не кожна людина має змогу офлайн звернутися у відділення центру зайнятості. Завдяки «Платформі з профорієнтації та розвитку кар'єри» можна безкоштовно продіагностувати власні схильності, здібності, краще зрозуміти свої професійні інтереси.

Отже, здійснення профорієнтаційної роботи у центрах зайнятості є важливим напрямом професійної діяльності соціального працівника. Основними напрямками профорієнтаційної діяльності спеціалізованих соціальних інституцій в умовах воєнного стану є: допомога у визначенні нових професійних цілей та виборі напрямку для подальшої роботи, забезпечення можливостей для навчання новим навичкам, які відповідають потребам на ринку праці.

Перспективним напрямом подальших досліджень є визначення теоретичних основ для оновлення професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профорієнтаційної діяльності у спеціалізованих соціальних інституціях, що створюють умови подолання безробіття в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Васильців Т., Левицька О., Рудковський О. Структурні диспропорції і дисбаланси ринку праці областей Карпатського регіону України в умовах війни: тенденції, загрози, орієнтири політики стабілізації й використання можливостей. *Економіка та суспільство*. 2022. №37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-37>.
2. Всеукраїнський вебінар на тему «Профорієнтація у період воєнного стану». НМЦ ПТО у Запорізькій області. URL: <https://nmc-pto.zp.ua/vseukrainskyy-vebinar-na-temu-proforiientatsiia-u-period-voiennoho-stanu/> (дата звернення: 29.09.2023).
3. Геєць В. М., Близнюк В. В., Нікіфорук О. І. Актуальні аспекти політики соціальної якості в постконфліктній економіці України. *Економіка України*. №6. С. 3-22. DOI: https://doi.org/10.15407/economy_ukr.2022.06.003.
4. Знайди роботу в компаніях, що піклуються про співробітників. *grc.ua*.
5. Жирій К. Шлях до нової роботи: як держава допомагає працевлаштуватися українцям у часи війни. *Інформаційне агентство УНІАН*. 28.03.2023р. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/shlyah-do-novoji-roboti-yak-derzhava-dopomagaye-pracevlashtuvatisya-ukrajincyam-u-chasi-viyni-12196341.html> (дата звернення: 29.09.2023).
6. Новікова О.Ф., Хандій О. О., Шамілева Л. Л. Втрати трудового та освітнього потенціалу України за період воєнного стану. *Бізнес Інформ*. 2022. № 5. С. 62—69. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-5-62-69> (дата звернення: 29.09.2023).
7. Послуги з профорієнтації. *Офіційний сайт Державного центру зайнятості*. URL: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/poslugy-z-proforiyentaciyi> (дата звернення: 29.09.2023).
8. Про зайнятість населення: Закон України. Від. 2013. № 24. ст.243. Ред. Від 07.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 12.10.2023).
9. Про внесення змін до Положення про організацію професійної орієнтації населення: Наказ Міністерства праці та соціальної політики в Україні, Міністерства освіти і науки України № 375/692 від 10.10.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1164-06#Text> (дата звернення: 29.09.2023).
10. Шамілева Л. Л., Хандій О. О. Дисбаланси в трудовій сфері в умовах воєнного стану. *The 3rd International scientific and practical conference — Modern research in world science*. SPC, Lviv, Ukraine. 2022. P. 1673-1678.
11. Nearly 5 million jobs have been lost in Ukraine since the start of the Russian aggression, says ILO. *International Labour Organization*. URL: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_844625/lang-en/index.htm (дата звернення: 29.09.2023).

Якимович Д.Д.

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Шеплякова І.О.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ДОСВІД УПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ

Анотація. У статті проаналізовано досвід упровадження програми соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків засобами театрального мистецтва у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей. Розкрито організацію, етапи та результати експериментальної перевірки ефективності впровадження зазначеної програми.

Ключові слова: соціальне виховання, соціальність, підліток, центр соціально-психологічної реабілітації дітей, театральне мистецтво.

Yakymovych D. D., Shepliakova I. O. Experience of Implementing a Program of Social and Pedagogical Activities for the Social and Education of Teenagers by Means of Theatrical Art in Centers for the Social and Psychological Rehabilitation of Children

Abstract. The article analyzes the experience of implementing a program of social and pedagogical activities for the social education of teenagers by means of theatrical art in the centers of social and psychological rehabilitation of children. The organization, stages, and results of the experimental verification of the effectiveness of the implementation of the specified program are disclosed.

Keywords: social education, teenager, center of social and psychological rehabilitation of children, theatrical art.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства наявною є тенденція до зростання кількості дітей, зокрема підліткового віку, які через різноманітні несприятливі чинники потребують соціально-психологічної реабілітації і стають вихованцями відповідних центрів. Тому актуалізованою є проблема забезпечення в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей (надалі – Центр) цілеспрямованого, систематичного соціально-виховного впливу на вихованців, зокрема підліткового віку, задля формування соціально здорової особистості. Адже соціальне виховання є визначальним у процесі становлення та розвитку особистості, оскільки спрямоване на формування у дитини ієрархії соціальних цінностей, соціальних якостей, просоціальної поведінки.

Аналіз досліджень. Проведений аналіз наукової літератури засвідчив, що теоретичні питання соціалізації дітей підліткового віку досліджували О. Безпалько, Н. Бурая, Р. Вайнола, Л. Міщик, С. Харченко та інші; окремі аспекти соціального виховання – В. Бочарова, А. Капська, І. Зверєва, О. Рассказова, А. Рижанова та ін. Теоретико-методичні основи діяльності центрів соціально-психологічної реабілітації дітей розкрито в студіях О. Караман, С. Коношенка, С. Пальчевського, А. Полянничко, М. Сосюри та інших. Мистецтво як засіб соціального виховання репрезентовано в наукових розвідках І. Беха, О. Олексюк, В. Олійник, О. Отич, Н. Максимовської, О. Мальцевої, Ю. Лисенко, О. Хендрик та інших учених; театральне мистецтво – у дослідженнях М. Дергач, І. Размолодчикової, В. Шахрай, зокрема в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей – М. Васильєвої, І. Романової, І. Шеплякової.

Узагальнення результатів проведеного аналізу джерельної бази вможливило висновок про те, що *соціальне виховання* – це, за Н. Бурою, «педагогічно орієнтована та доцільна система сприяння особистості в оптимальній реалізації здібностей та можливостей на всіх вікових етапах розвитку людини, в різних сферах мікросередовища особистості з використанням потенціалу всіх суб'єктів виховного процесу» [1, с. 20].

Результатом соціального виховання особистості, за А. Рижановою, є *соціальність* – «ієрархія соціальних цінностей, соціальних якостей, просоціальної поведінки людини» [5, с. 98]. Погоджуємося з вченою, що «соціальність (поряд з індивідуальністю) є «комплексною характеристикою соціального суб'єкта (людина, група та ін.), що виявляється через індивідуальне позитивно-творче ставлення до соціального буття й забезпечує реалізацію індивідуальності суб'єкта в умовах від сімейного, етнічного, регіонального, громадянського тощо до глобального соціуму» [5, с. 99].

Соціальне виховання підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей визначено як процес їхньої спрямованої, закономірної позитивної зміни, вдосконалення соціально значущих якостей, засвоєння соціальних емоційних реакцій; напрацювання різних форм самовиявлення в різних видах соціальної поведінки, звичних реакцій у певних соціальних діях, усвідомлення себе суб'єктом власної діяльності.

Окрім того, було з'ясовано, що дієвим засобом соціального виховання підлітків, зокрема в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, є *театральне мистецтво*, яке має унікальні можливості впливу на свідомість і почуття підлітків, сприяє їхньому етичному, естетичному вихованню. На думку Т. Кремешної, «театр синтезує всебічну просвіту, соціально-культурну творчість, масове спілкування з відпочинком і розвагами» [4]. Відтак ефективне використання засобів театального мистецтва в процесі соціального виховання молодого покоління (у тому числі підлітків – вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей) здатне активізувати соціальний розвиток дітей, сприяти підвищенню рівня їхньої соціальності, формуванню необхідних особистісних характеристик. А відтак необхідним є урізноманітнення соціально-виховного інструментарію в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей засобами театального мистецтва, розробка відповідних програм соціально-педагогічної діяльності в зазначених інституціях.

Аналіз розробленості проблематики в літературі показав, що на сьогодні вже накопичено значний теоретичний і емпіричний матеріал з проблеми

соціалізації дітей у центрах соціально-психологічної реабілітації. Проте, попри вагомі наукові доробки вчених і практиків з проблеми соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків у зазначених соціальних інституціях, у наукових джерелах лише частково розкрито особливості такої діяльності. Також недостатньо використаними в процесі соціально-виховної роботи Центрів залишаються можливості засобів театрального мистецтва, бракує теоретико-методичних розробок, зокрема відсутня науково обґрунтована програма соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків засобами театрального мистецтва в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей (надалі – Центри).

Мета статті – проаналізувати досвід упровадження комплексної програми соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків засобами театрального мистецтва в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу наукової літератури [1; 2; 3; 4; 5] і практики визначено сутність *соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей* як діяльності, спрямованої на забезпечення освітньо-виховними засобами процесу закономірної позитивної зміни вихованців шляхом вдосконалення соціально значущих якостей, засвоєння ними соціальних емоційних реакцій; усвідомлення себе суб'єктом власної діяльності; формування установки на позитивне спілкування та взаємодію; напрацювання різних форм самовиявлення у різних видах просоціальної поведінки. Окрім того, виявлено та розкрито *особливості соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків засобами театрального мистецтва в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей*, що полягають у залежності її ефективності від забезпечення: комплексності, послідовності, систематичності такої роботи в Центрах на основі залучення зовнішніх соціальних інституцій та координованості впливів різних суб'єктів соціально-виховного процесу; готовності педагогічних працівників Центрів до ефективного використання

засобів театрального мистецтва в соціально-виховній роботі з підлітками; цілеспрямованості, систематичності роботи з батьками підлітків – вихованців Центрів щодо формування педагогічної обізнаності та активності щодо використання засобів театрального мистецтва в процесі соціального виховання їхніх дітей. А також схарактеризовано нормативно-правову базу, яка регламентує соціально-педагогічну діяльність з соціального виховання підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, створену такими міжнародними та вітчизняними нормативними документами, як: Конвенція ООН про права дитини; Конституція України; Закони України «Про охорону дитинства»; «Про освіту»; «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»; «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»; «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей»; Концепція національного виховання; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей» та інші.

Це дозволило розробити та теоретично обґрунтувати програму соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків засобами театрального мистецтва в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, що є комплексною і включає цільовий, суб'єкт-об'єктний, діяльнісний (підготовчий та технологічний етапи), контрольньо-результативний блоки. На технологічному етапі діяльнісного блоку зазначеної програми передбачена робота за трьома основними напрямками: з педагогічним колективом; з батьками підлітків та власне з підлітками – вихованцями Центру.

Ефективність розробленої програми було експериментально перевірено на базі Комунального закладу «Харківський обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей».

На *констатувальному етапі* експериментальної роботи на підставі визначених критеріїв та показників рівнів соціальності підлітків – вихованців Центру соціально-психологічної реабілітації дітей: *когнітивно-ціннісний* (рівень соціальних знань, сприйняття визначених знань на особистісному рівні;

визнання та усвідомлення загальнолюдських соціальних цінностей); *мотиваційно-особистісний* (мотивація на досягнення успіху; сформованість соціальних якостей (цілеспрямованість, ініціативність, соціальна активність, самостійність, відповідальність)); *поведінковий* (здатність до самоконтролю та саморегуляції власної поведінки; адекватні взаємини з соціальним оточенням; просоціальна поведінка; участь у суспільно корисній діяльності) було виявлено переважно низький та середній рівні соціальності підлітків, що підтвердило необхідність організації спеціальної соціально-виховної роботи. З цією метою були створені дві групи: експериментальну, в якій відбулося впровадження програми соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків засобами театрального мистецтва в центрі соціально-психологічної реабілітації дітей та контрольну, у якій соціально-виховний процес здійснювався традиційно.

Упродовж *формувального етапу* експерименту в соціально-виховну роботу Комунального закладу «Харківський обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей» упроваджувався *діяльнісний блок* розробленої програми соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, який являв собою цілісну єдність двох послідовних етапів: *підготовчого* (налагодження взаємодії з адміністрацією Центру; залучення до співпраці педагогічних працівників, вихованців центру соціально-психологічної реабілітації дітей та їхніх батьків; діагностика наявного в підлітків – вихованців Центру рівня соціальності; визначення та залучення до співпраці дієвих зовнішніх суб'єктів соціально-виховного середовища Центру, координація їх взаємодії, підготовка до використання засобів театрального мистецтва в соціально-виховній роботі з підлітками в центрі соціально-психологічної реабілітації дітей) та *технологічного*, кожному з яких відповідає зміст, форми та методи забезпечення соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків на внутрішньому (з підлітками, педагогічними працівниками) та зовнішньому (з батьками підлітків, а також соціальними інституціями,

залученими до співпраці) рівнях соціально-виховного середовища центру соціально-психологічної реабілітації дітей.

У роботі з педагогічним колективом Центру найбільш ефективними виявилися такі форми роботи, як: мінілекція на тему «Театральне мистецтво як засіб соціального виховання підлітків», дискусія на тему «Вплив театру на сучасного підлітка», консультативні зустрічі; у роботі з батьками підлітків – мінілекція з елементами дискусії на тему «Соціальне виховання підлітків: проблеми та шляхи їх вирішення»; відеолекторій на тему «Роль сім'ї в процесі соціального виховання сучасного підлітка»; індивідуальні бесіди.

У роботі з підлітками – вихованцями Центру найбільш ефективними виявилися такі форми роботи, як: у напрямі *соціальної освіти*: соціально-педагогічний захід «Подорож театрами світу»; бесіда «Роль театального мистецтва в розвитку моральності»; мінілекція «Театр як засіб впливу на соціально-культурне становлення особистості», виховна година з елементами театралізації «Вплив театального мистецтва на масову свідомість»; зустріч із театральним діячем (актором-аматором Театральної студії «Сяйво» Д. Володимировим); у межах реалізації *ціннісно-мотиваційного напрямку* роботи з підлітками: бесіда на тему «Добрі та погані вчинки» (із залученням практичного психолога Центру); бесіда з соціальним педагогом Центру «Мій вибір»; виховні години («Ми рівні – ми різні», «Будь собою!», «Шляхи мобілізації творчого самопочуття»), дискусія на тему «Дослухайся до інших, але вирішуй сам»; у межах реалізації *особистісно-поведінкового напрямку* роботи: бесіда «Я здатний на більше», організація та проведення тренінгових занять з театального мистецтва із залученням суб'єктів зовнішнього рівня соціально-виховного середовища Центру (театального діяча – актора-аматора Театральної студії «Сяйво» Д. Володимирова), волонтерів (здобувачів вищої освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди – активних діячів гуртка «Волонтер»); упровадження в соціально-виховний процес Центру ігрових методик «Мій талант» та «Театральний крокодил»; дискусії на теми «Як важливо бути собою»,

«Мистецтво перевтілення: різниця між природністю та бажанням здаватися природнім»; організація та проведення театралізованої вистави на актуальну соціально-виховну тематику «У світі легенд та казок» та театралізованого заходу-казки «Мішок з яблуками» (за авторськими сценаріями Н. Кабусь).

На *контрольному етапі* було проведено підсумкові зрізи з метою виявлення ефективності упровадження програми соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей. Якісний і кількісний аналіз результатів соціально-педагогічного експерименту підтвердив ефективність розробленої програми соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей.

Висновки та напрямки подальших досліджень. Отже, аналіз досвіду впровадження розробленої програми соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків засобами театрального мистецтва в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей свідчить про те, що урізноманітнення інструментарію соціально-педагогічної роботи з підлітками в зазначених закладах засобами театрального мистецтва підвищує ефективність соціально-виховного впливу на вихованців та сприяє розвитку їхньої соціальності. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці комплексу засобів професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального виховання підлітків засобами театрального мистецтва в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей.

Список використаних джерел:

1. Бурая Н. П. Соціальна робота: навч. посіб. Харків: Ун-т внутрішніх справ, 1996. 104 с.
2. Васильєва М. П., Романова І. А. Використання сучасних дидактичних методів у підготовці майбутніх соціальних працівників. *Інноваційна педагогіка*. 2019. № 13. Т. 2. С.187-190.
3. Васильєва М. П., Романова І. А., Шеплякова І. О. Актуальність використання засобів театрального мистецтва в соціальному вихованні підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 1 (6). С. 97-108.

4. Кремешна Т. Театр як засіб впливу на культурне та соціальне становлення особистості. Молодь і ринок. №5 (88). 2012. С. 102-105. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Mir_2012_5_23.pdf (дата звернення: 12.10.2023).
5. Рижанова А. О. Розвиток соціальності людини як умова формування громадянського суспільства. *Наука і соціальні проблеми суспільства: освіта, культура, духовність*: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф., 20-21 трав. 2008 р. / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2008. Ч. 2. С. 98-100.

Відомості про авторів

1. **Аксакова Поліна Андріївна** – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
2. **Анголенко Валентина Володимирівна** - кандидат педагогічних наук, викладач кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.
3. **Андрєєва Марія Олександрівна** - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.
4. **Андріамбау Даніель Нірінович** - здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
5. **Березан Валентина Ігорівна** - доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, м. Полтава.
6. **Бичева Вікторія Альбертівна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
7. **Білаш Яна Вікторівна** - здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» Української інженерно-педагогічної академії, м. Харків.
8. **Білозерова Маріанна Вікторівна** - доктор філософії в галузі соціальної роботи, викладач кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.
9. **Білоцерківська Наталя Геннадіївна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
10. **Брітвіна Єлизавета Сергіївна** - здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
11. **Бутова Карина Ігорівна** – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.
12. **Васильєва Марина Петрівна** - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
13. **Волинська Катерина Вікторівна** – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Відокремленого структурного підрозділу «Роменського фахового коледжу Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана», м. Ромни.

14. **Волкова Катерина Сергіївна** – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.
15. **Гетьман Аліна Юріївна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
16. **Гладун Тетяна Олександрівна** - кандидат педагогічних наук, викладач кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.
17. **Гончарова Анна Олександрівна** - здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
18. **Григоренко Валерія Леонідівна** - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії, технологій і методик дошкільної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
19. **Губарь Ольга Григорівна** - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, м. Полтава.
20. **Девезенко Світлана Володимирівна** - здобувачка другого магістерського рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
21. **Демідова Христина Олександрівна** - здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
22. **Джигурда Катерина Георгіївна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
23. **Діденко Дмитро Анатолійович** - здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
24. **Доброносова Юлія Дмитрівна** - кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та педагогіки Національного транспортного університету, м. Київ.
25. **Дроздовська Аліна Вікторівна** - здобувачка вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня спеціальності 053 «Психологія» Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
26. **Єсіна Наталія Олександрівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
27. **Єфімцева Ганна Геннадіївна** - здобувачка вищої освіти третього освітньо-наукового рівня КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.

28. **Жук Віктор Олександрович** - здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
29. **Жук Сергій Олександрович** - здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
30. **Зацепя Владислава Сергіївна** - здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
31. **Зеня Дмитро Миколайович** - здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
32. **Зубарєв Олександр Сергійович** - кандидат соціологічних наук, доцент закладу вищої освіти кафедри соціології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, м. Харків.
33. **Кабусь Наталя Дмитрівна** - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди, м. Харків.
34. **Какадій Валентина Миколаївна** - здобувачка вищої освіти третього освітньо-наукового рівня КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.
35. **Квітко Наталія Миколаївна** - доктор філософії, викладач Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.
36. **Коваленко Ольга Юріївна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
37. **Коловоротна Наталія Андріївна** – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
38. **Колосінська Наталія Миколаївна** - викладач спеціальних дисциплін, спеціаліст вищої категорії, старший викладач Державного навчального закладу «Центр професійно - технічної освіти №1 міста Вінниці», м. Вінниця.
39. **Костіна Валентина Вікторівна** – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
40. **Криницька Ірина Петрівна** – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи ЗВО «Український католицький університет», м. Львів.

41. **Крохмальова Наталія Олександрівна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
42. **Кузнецов Анатолій Ігорович** - здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
43. **Ладоня Анна Олександрівна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
44. **Лейба Андрій Романович** - здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
45. **Лященко Тетяна Вікторівна** – здобувачка вищої освіти третього освітньо-наукового рівня кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
46. **Макар Людмила Михайлівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
47. **Марущенко Олена Вікторівна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
48. **Мельник Вікторії Олегівна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
49. **Могилка Олександр Петрович** - доктор філософії у галузі соціальної роботи, викладач кафедри психіатрії, наркології, медичної психології та ьсоціальної роботи Харківського національного медичного університету, керівник соціальних проєктів БО «ХБФ «Благо», м. Харків.
50. **Навошицький Мар'ян Тарасович** - здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, м. Дрогобич.
51. **Олефіренко Владислава Андріївна** - здобувачка освіти за освітньо-професійною програмою «Соціальна робота» Відокремленого структурного підрозділу «Роменський фаховий коледж Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана», м. Ромни.

- 52. Павлишинець Анна Миколаївна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 53. Печериця Наталія Михайлівна** - кандидат педагогічних наук, викладач кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.
- 54. Пишна Таїсія Олексіївна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, м. Суми.
- 55. Плахотний Станіслав Сергійович** - здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 56. Поліщук Віра Аркадіївна** – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль.
- 57. Пономаренко Людмила Іванівна** - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, м. Суми.
- 58. Порядін Євгеній Вадимович** - здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ.
- 59. Потіхенська Олена Вікторівна** - здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 60. Потьомкіна Анна Ігорівна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 61. Пригункова Олена Олександрівна** - здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 025 «Музичне мистецтво» Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського, м. Харків.
- 62. Приходна Анна Олегівна** - здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 63. Приходько Аліна Ігорівна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

- 64. Рагозіна Тетяна Євгеніївна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 65. Рассказова Ольга Ігорівна** - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.
- 66. Рижанова Алла Олександрівна** - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.
- 67. Риженко Анастасія Юріївна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, м. Харків.
- 68. Романова Інна Анатоліївна** – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 69. Рудик Людмила Олександрівна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.
- 70. Сайко Наталія Олександрівна** – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, м. Полтава.
- 71. Силиверст Юлія Володимирівна** – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 72. Сініченко Альона Сергіївна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 73. Славгородська Олена Андріївна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 74. Смеречак Леся Іванівна** - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, м. Дрогобич.
- 75. Субтельний Микола Богданович** – здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль.
- 76. Суліменко Віталій В'ячеславович** - здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.

- 77. Суменко Тетяна Юріївна** - музична керівниця вищої категорії Комунального закладу «Харківський міський центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Промінь», здобувачка третього «освітньо-наукового» рівня кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.
- 78. Супрун Світлана Сергіївна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, кафедра соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А. С.Макаренка, м. Суми.
- 79. Тараненко Анастасія Юріївна** – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 80. Терещенко Вероніка Сергіївна** – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 81. Тичина Лілія Миколаївна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 82. Ткаченко Альона Миколаївна** – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 83. Ткаченко Микола Андрійович** - здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 84. Товстий Тарас Васильович** - здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 85. Тупікіна Інна Анатоліївна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 86. Харитонova Марія Олексіївна** - здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 87. Цибуліна Ірина Вячеславівна** - кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.
- 88. Чернушенко Аліса Володимирівна** - здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

- 89. Шатохін В'ячеслав Олександрович** - здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.
- 90. Шевченко Інна Миколаївна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 91. Шевчун Поліна Валеріївна** - здобувачка освіти за освітньо-професійною програмою «Соціальна робота» Відокремленого структурного підрозділу «Роменський фаховий коледж Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана», м. Ромни.
- 92. Шеплякова Ірина Олександрівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 93. Шрамко Ганна Костянтинівна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 94. Якимович Дмитро Денисович** – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 95. Янчишин Володимир Йосипович** – здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль.

МАТЕРІАЛИ
всеукраїнської науково-практичної конференції

«СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
В РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ»

27 жовтня 2023 р.

Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Відповідальний за випуск: Романова І.А., д.п.н., доцент
Комп'ютерна верстка: Штанько М.О., ст. лаборант кафедри
Коректор: Шеплякова І.О., кандидат педагогічних наук

Відповідальність за дотримання вимог академічної доброчесності
несуть автори

Підписано до друку 15.11.2023. Формат 60x84 1/16.
Гарнітура «Таймс». Умов. друк. арк. 19,98.
(електронне видання)

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди
61002, м. Харків, вул. Алчевських, 29.